G TYITOV • A ZLOBIN

ELEOGNI - ÉLVE VAGY HOLTAN...

GRIGORIJ TYITOV · ANATOLIJ ZLOBIN

Elfogni – élve vagy holtan...

ZRÍNYI KATONAI KIADÓ, BUDAPEST
KÁRPÁTI KIADÓ, UZSGOROD
1971

A mú eredeti címe:

ГРИГОРИЙ ТИТОВ · АНАТОЛИЙ ЗЛОБИН

. . . И остался в живых

Издательство Советская Россия
Москва 1968

Fordította: NYÍRŐ JÓZSEF

A védőburkoló és kötésterv RUDAS KLÁRA munkája

69430

TŰZGYŰRŰBEN

Szikrázó fényű sárga rakéta ereszkedett le lassan lebegve az ejtőernyőn, s hideg, élettelen fénnyel árasztotta el a lapos, homokos földnyelvet meg a dűnéket.

A hullámok halkan csobogva a partra gördültek, majd elnyelte őket a homok. A repülőgép motorja valahol messze elhallgatott. Arrafelé újabb rakéta gyúlt ki és lebegni kezdett a tenger fölött.

Éjszakáról éjszakára szaporodtak a rakéták. Felröppentek az őrhajókról, lebegve hullottak alá a repülőgépekről, bevilágították az alacsonyan gomolygó komor fellegeket, aztán kialudtak.

Körös-körül mindent bevilágítottak a rakéták. Győzelmi ünnepen, a tűzijáték közben látni ilyet, meg amikor ellenséges gyűrűben van az ember.

A győzelmi tűzijátéktól még messze voltunk: sok ezer kilométert kellett még megtenni addig, sok ütközetet kellett végigharcolni, sok millió emberéletet kellett még feláldozni.

Negyedik hónapja gyűrűben voltunk.

Tegnap a szomszédos szakasz német foglyot ejtett. A fritz harc közben megsebesült, a tengerbe esett a motoros uszályról, s a hullámok kisodorták a partra. A harcosok magához térítették és bevitték a törzshöz. Amikor kihallgatták, a német elmondta, hogy másnap döntő rohamot indítanak a sziget ellen: maga Hitler parancsolta meg, hogy meg kell tisztítani a szigetvilágot. A németet megitatták forró teával, s miután összeszedte magát, kihívóan, pimaszul viselkedett, végül felpattant és előrelendítette jobb karját. A kihallgatás véget ért, a foglyot elvezették.

Most tehát a deszantot várjuk. A rakéták szikrázva, sisteregve égnek és belehullanak a tengerbe.

A háború negyedik hónapjában járunk.

Mit tudhat a katona, még ha két háromszög van is a hajtókáján, és rajparancsnoknak nevezik is? A katona

tudja, mi történik a szomszéd rajban, szakaszban, mi a helyzet az ütegnél, amely tüzével őt támogatja. Ha a törzsben vannak ismerősei, például egy rádiós, a katona valamivel többet tud. A törzs rádiósai azonban nem szeretnek barátkozni a katonákkal. A parancsnokság tervei a katona számára hozzáférhetetlenek és szentek, az ellenség szándéka pedig egyszerűen kifürkészhetetlen.

Jó néhány év eltelt azóta: ma sokkal átfogóbb képet festhetnék a hadi helyzetről, amely a Balti-tengeren 1941 őszén kialakult, de akkor édeskeveset tudtam róla. A parton feküdtem egy felfordított dereglye alatt, és a másnapi deszantra gondoltam. Töltényem kevés, kenyerem egy falat sincs, és harmadik napja nem kaptunk meleg ételt.

Pocsék a hangulatom.

Kidugtam fejemet a dereglye alól. Messze az ég alján lassan égnek a rakéták: a németek Öselről szórják őket. A hullámok tompán dobolnak a parton. A szemerkélő havas eső idegesítő egyhangúsággal verdesi a dereglye fenekét a fejem fölött.

Fülemet váratlanul vidám gitárszóló hangjai ütik meg. Ez lehetetlen, úgy látszik, hallucinálok. De a gitár egyre hangosabban, egyre tisztábban peng. Azután kurta géppisztolysorozat csattan, valaki káromkodik. A gitár elhallgat.

— Petyka Lavrov szítja a tüzet — mondom magamban.

Már megtanultam magammal társalogni.

A fáradtságtól leragad a szemem. Mintha álmodnék, ismét hallom a gitárt. De ez már nem itt van, tudom.

A gitár elhallgat, s akkor megszólal a harmonika. Fejem szédül a boldogságtól meg a bortól, s harsányan énekelem a többiekkel együtt a híres dalt: „Ha jön a háború".

A szoba tele van emberekkel. Velem szemben ül édesanyám, mellette hallgatnak bátyáim. A bal oldalamon Szima serénykedik. Zavartan és egyre mosolyog, s a legjobb falatokat rakja a tányéromra.

— Szima szorgalmas lány — szólt át hozzám édesanyám az asztal fölött. — El ne hagyd, fiam, soha, becsüld meg. Nézd csak, milyen hússalátát készített.

— Aztán megvárod-e? — kérdi Szimától Vaszilij bátyám.

Szima zavarában elpirul:

— Meg.

— A katonaság nem tréfadolog — folytatja a bátyám. — Ott majd embert faragnak belőled. Kérd magad a műszakiakhoz, ott gyakorolhatod magad a szakmádban.

Jólesik hallgatnom ezeket a szavakat, éreznem Szima szapora és gyengéd érintéseit. A gitár fel-felzokog. Én boldog vagyok és részeg.

Reggel egy szál gatyában megyek egyik asztaltól a másikhoz, az orvosok jóindulatúan tapogatják a testemet, kopogtatják ízületeimet, hallgatják a szívemet és a tüdőmet.

— Alkalmas — mondja az orrcsíptetős szemüveges idős orvos.

Mellette egy haditengerész ül fregattkapitányi rangban. Összevillantja tekintetét az orvossal, és azt mondja:

— Átveszem.

Leningrád elsötétített házakkal, a légelhárító ütegek dörejével fogadott bennünket: elkezdődött a finn háború. A laktanyákban fojtott csönd uralkodott, vártuk, mikor indítanak bennünket a frontra. Éjszaka riadóztattak, vagonokba rakodtunk, és elindultunk nyugatnak.

Másik országba kerültünk.

Tallinnban az utcák fényárban úsztak, elárasztott mindent a zene. A 33. műszaki zászlóalj körletét a Finn-öböl partján jelölték ki, kilencszáznegyven tavaszán pedig áthelyezték Dagö-szigetre. A gépkocsitelepen dolgoztam mint javító lakatos.

Nagyon megszerettem a zord Baltikumot: a komor, háborgó tengert, a sima parti fövenyt és a földnyelveket, a haragos sziklákat, a susogó fenyőket a parton.

Keskeny, sziklás földnyelv csúcsában magas világítótorony áll; csupa nagy kőből rakták föl, s ezek megfeketedtek a széltől és az időtől. Meredek, összekaristolt lépcső visz fel a toronyba. A vízből szigetek emelkednek ki, köztük egészen parányiak, csak magányos szirtjük magasodik a víztükör fölé, majd szélesebbek, dimbes-dombos hátukat a mohás törzsű vén fák borítják be.

A látóhatár alján látni Öselt, a Moonsund-szigetcsoport legnagyobb szigetét, balra Vormsit, s mögötte a szárazföldet.

A Moonsund-szigetcsoportot a Baltikum kapujának nevezik. Ez így is van. A Tahkuna-fok, Dagö legészakibb pontja, messze belenyúlik a tengerbe. Az öböl túlsó partján fekvő Hanko alig 90 kilométerre van innen. Aki Dagőt és Hankót birtokolja, az ura az egész Finn-öbölnek: néhány messzehordó üteg szervezett zárótüzével teljesen elzárja Kronstadt és Leningrád tengeri megközelítési útjait. Tahkunán két üteget állítottunk fel — a tizenkettediket és a háromszáztizenhatodikat. Hankón is épültek már ütegállások.

Lőgyakorlatok is folytak. A fatörzs vastagságú ágyúcsövek komoran néztek a tengerre, és eszünkbe sem jutott, hogy egyszer komolyan is megszólalhatnak: a finnországi hadjárat véget ért, Észtország újra egyesült Oroszországgal. Úgy tűnt mindnyájunknak, hogy a Baltikumban hosszú időre megszilárdult a béke.

A laktanyákban a katonák szenvedélyesen tárgyalták, ki milyen kitüntetést kap majd, egyre sűrűbben hallatszott, hogy idő előtt leszerelnek bennünket. Levelet is írtam haza, hogy készüljenek fogadásomra.

És egyszer csak elkezdődött a háború. Hajnalban német repülőgépek jelentek meg a sziget fölött és tüzeltek ránk. A fenyőfák alatt álltunk felsorakozva, vártuk a további parancsokat. A repülőgépek kilőtték hevederjeiket, s többet nem mutatkoztak. A földön golyóktól lyuggatott sátrak hevertek. Két emberünk megsebesült, gépkocsin elszállították őket az egészségügyi zászlóaljhoz.

Tisztán emlékszem rá: az első, amit a háború szó hallatán éreztem, a bosszúság volt. Hiszen előző este óta zsebemben volt a kimenőcédula — Vaszilij Szmirnovval megbeszéltük, hogy együtt megyünk Tarestébe az ifjúsági bálra, s bosszankodtam, hogy a tervezett kiruccanás esetleg elmarad. A menekvéssel kecsegtető „esetleg" — a gyengék vigasza — még motoszkált bennem, még reménykedtem, hogy a bált azért megtartják.

Milyen naivak voltunk is azon a régmúlt napon!

A németek már másnap reggel légideszantot dobtak le Dagőre. Egész nap a műhelyben dolgoztam, a gépkocsikat ellenőriztük, s csak délután tudtam meg, hogy a légi-

deszantot megsemmisítettük. Kimentünk az erdőbe, megnézni a halottakat. Az egyik ejtőernyő fennakadt a fenyőfákon, s a német úgy himbálózott az ejtőernyő zsinórzatán, mintha hintán ült volna. A hulla lekonyult feje csupa vér volt, lábáról már lehúzták a csizmát: óriási kék lábfeje csupaszon meredezett elő a nadrágszárból.

Levágtuk a hullát a kötelekről és eltemettük.

Este véletlenül benéztem a klubba. A nagy szoba közepén biliárdasztal állt. A golyók szétgurultak az asztalon és dermedten álltak. Valaki a posztóra dobta a dákókat is. Szórakozottan meglöktem az egyik golyót, az tompán nekiütődött az asztal peremének, visszapattant és beleesett az egyik lyukba.

A játék ideje elmúlt. Elkezdődött a háború.

AZ OSTROMLOTT SZIGET HÉTKÖZNAPJAI

Augusztus második felében az utolsó szovjet csapatok is elhagyták Tallinnt. A Moonsund-szigetek helyőrségei ezzel elszakadtak a Vörös Hadsereg fő erőitől. Mégsem adtuk fel a reményt: egyszer csak beáll a fordulat, megérkeznek a mieink, és megkezdődik a győzelmes ellentámadás.

Teltek-múltak azonban a napok, és segítség nem érkezett. Az arcvonal egyre beljebb nyomult az ország belsejébe.

Addigra már elvezényeltek a gépkocsitelepről, kineveztek egy géppuskás raj parancsnokává. Velem együtt került át a rajba Vaszilij Szmirnov, a földim és barátom is.

A géppuskafészket sziklába vájtuk. Felülről biztosan véd bennünket a gránittömb, a tengerre pedig jó kilövésünk van. A repülőgépek elől rejtve vagyunk. Viszont mi sem mehetünk ki a szabadba: rögtön megszólal a német repülőgép géppuskája. A meleg ételt és a lőszert éjszaka hordják hozzánk.

Augusztusban elkezdődtek a ködös napok. Az éjszakák hosszabbak lettek, mintha sohasem akart volna felvirradni. Vaszilij meg én a géppuskáknál virrasztunk, váltótársaink pedig a kőpriccseken alszanak.

A tenger csendes, nyugodt. A ködből tompa motorzúgás hallatszik.

Halkan berreg a távbeszélő készülék. Trofimov századparancsnok beszél.

— Hallod? — kérdi. — Készülj a fogadására.

A lőréshez hajolok. A ködben csak szétfolyó árnyakat látok: a németek csónakokat bocsátottak le az őrnaszádokról, s a parthoz közelednek.

Türelmesen várunk. Az a feladatunk, hogy engedjük minél közelebb az ellenséget, és alkalmas pillanatban valamennyi géppuskából keresztttüzet zúdítsunk rájuk.

A csónakok már elérték a sekély vizet, látom, hogy a

németek a vízbe ugrálnak, és sietve igyekeznek a part felé. Egyszerre pokoli hangzavar töri meg a reggeli csöndet. Golyók hasítják a vizet, sötét alakok buknak fel és tűnnek el a tengerben. Valaki állati hangon felordít, nyilván felrobbant egy víz alatti aknán. A felcsapó szürke vízoszlop lassan visszaomlik.

A németek összevissza tüzelnek. Aztán lassanként teljesen elhallgatnak fegyvereik, egymást lökdösve, bukdácsolva iparkodnak a csónakok felé, és nagy üggyel-bajjal felkapaszkodnak rájuk.

A csónakok eltűnnek a ködben.

A hullámok síkos, puffadt hullákat hordanak ki a partra. Sietünk, hogy még mielőtt a köd felszáll, árkokba vonszoljuk a halottakat. A hullák nehezek, a víz ömlik ruhájuk zsebeiből, sötét nyom marad utánuk a köveken.

A német deszantot visszavertük.

Nem egyszer és nem kétszer történt ez is. Kudarcba fulladt a németek minden kísérlete, hogy partra szálljanak Dagőn. Magunk építettük erődítményeinket, s most nagy hasznukat vettük. Az egymástól kétszázötven méterre berendezett géppuskafészkek tüze összefüggő tűzfüggönyt alkot. A sekély vizet elaknásítottuk, a víz alatt több soros drótakadály húzódik. A drótakadály meg az aknák biztosan védenek bennünket.

Dagö a szigetcsoport kulcsszigete. A németek megértették, hogy arcból támadva nem tudják elfoglalni a szigetet, s csapásaikat átvitték más szigetekre, Moonra és Öselre.

Közben felszállt a köd. A tenger kihaltnak látszik. Tudjuk, nem tart sokáig.

— Megjött az anyakacsa a kiskacsákkal — jelenti a figyelő.

Fel sem kell állnunk, hogy láthassuk, mi történik most a tengeren. A látóhatáron megjelenik a „kacsa" — a német katonai szállítóhajó, körülötte a „kiskacsákkal" — torpedónaszádokkal és őrhajókkal. A karaván még nem ért be messzehordó ütegeink lőtávolságába, a hajók szabályos oszlopban haladnak: elöl a „kacsa", mögötte a „kiskacsák".

Alig érezhetően megremeg a föld. Néhány másodperc

múlva meghalljuk a tompa dörejt: megszólalt a tizenkettedik üteg.

A lőréshez megyek, szememre illesztem a látcsövet. A hasas „kacsa" lomhán úszik a tengeren: gyomra tele van hadianyaggal, verítékes katonatestekkel.

Vízoszlop csap fel a tengeren. A közelében újabb két robbanás fénye villan: a hankói üteg is dolgozni kezd. A „kiskacsák" sürgősen szétszaladnak minden irányba.

Három naszád megindul az ütegünk felé, hogy elhallgattassa, de a tizenkettedik rendületlenül tüzel. Hamarosan villába is fogja a „kacsát", s a következő gránát célba talál — a szállítóhajót sűrű fekete füst borítja el.

A tizenkettedik üteg áthelyezi tüzét a naszádokra. A parti rejtekhelyről előiramodik a mi két kis őrhajónk is. Felgyorsulnak, kormányuk mélyen a vízbe merül, hegyes orruk fölemelkedik. Fehér habfodor terül szét kormányuk mögött.

A naszádok gyorsan közelednek egymáshoz. A mieink kifutnak a tengerre, megpróbálják a parthoz szorítani a németeket. Az ellenség torpedót lő ki. Habzik a vízfelület a torpedó nyomában, jól látni, ahogy közeledik a mi naszádunkhoz. Vigyázzatok, fiúk, vigyázzatok, hát nem látjátok? Dőljetek balra! Kiáltani szeretnék, noha tudom, hogy senki sem hallja szavamat. A naszád fordulni próbál. Késő. A torpedó a kormányba fúródik. Vízoszlop csap fel, fémdarabok röppennek szét a levegőbe.

A tizenkettedik üteg szaporázza a tüzet. Egy nehézgránát telibe találja az egyik német naszádot, s az csöndesen, mintha egy némafilmet látnánk, kettéválik. Aztán tompa dörej hömpölyög végig a tengeren. A hitleristák sietve elkotródnak.

A németek belátták, hogy szigetünket sem szárazföldről, sem tengerről, sem deszantokkal, sem naszádokkal nem tudják elfoglalni. Akkor elhatározták, hogy más taktikát alkalmaznak: a levegőből próbálnak megtörni bennünket.

Kora reggeltől sötétedésig ellenséges repülőgépek köröznek a sziget fölött. Stukák támadják dühödten az ütegeket, bombázzák az erődítményeket. Mi ülünk a fedezékekben, a fejünket sem szabad kidugnunk. Saját repülőgépeink szinte egyáltalán nem mutatkoznak Dagö fölött, s az ellenség azt csinál, amit akar.

És megtörtént a baj.

Egy hideg augusztusi reggelen három repülőraj jelent meg az égen. Elhúztak a tizenkettedik üteg fölött, elrepültek fölöttünk, de nem bombáztak. Jóformán örvendeni sem volt időnk, hogy a gépek célt tévesztettek, amikor messziről három erős robbanás hallatszott, s ezeket újabb robbanások követték.

Néhány perc gyötrelmes várakozásban telt el, majd tébolyult kiáltás zúgott végig a parton:

— A raktárak, a raktárak!

Az erdő mögül sűrű füst gomolygott. Mindenfelől ijedt emberek rohantak a raktárak felé. Még reméltük, hogy a tüzet sikerül eloltanunk.

Életemben először láttam ekkor, hogyan ég a liszt. A vakító fehér láng bőgve tört fel a lisztraktárból, az égő zsákok pokoli hőséget árasztottak, mint az olvasztókemence, vagy mint amikor termitpor ég. Valaki a raktár bejáratához rontott, de tüstént elvágódott, nem bírta a hőséget. A fehér láng mohón falta a zsákokat. Semmit sem lehetett megmenteni.

Az erdő mögül váratlanul két hidroplán csapott le siklórepülésben, tüzelésre készen. Beugrottam az útszéli árokba, s csak annyit éreztem, hogy a lövedékek közvetlenül a fejemmel szemközt megsorozzák a földet.

Abban a pillanatban a föld szinte kicsúszott alólam. A sziget megremegett, rázkódott egész testében. Ijedten dugtam ki fejemet, és mindent megértettem. Az erdő fölött hangtalanul rőt fények és tűzoszlopok lobogtak. Végül a dobhártyát repesztő éles dörej is elhatolt hozzám. A német bombavető század lassan távolodott a tenger felé.

Hadtápraktáraink a bombák és a tűz martalékává váltak. Nem volt már semmi tartalékunk: sem tüzérségi lövedékünk, sem kézigránátunk, sem töltényünk, sem kenyerünk, sem cukrunk, sem köleskásánk — semmink, amire szüksége van a katonának, hogy lelkiismeretesen és jól teljesítse katonai kötelességét.

A sziget túlsó felén késő estig robbant és égett valami. Az élelmiszertartalékból alig tíz zsák cukrot sikerült megmenteni.

Ezeket a tragikus eseményeket még sokáig tárgyalták a katonák.

Viszont egy másik fontos eseményről, amely nem sokkal ezután történt, csak néhányan tudtak. Egy alkalommal a törzsnél volt dolgom. A folyosón Varcsenko hadnaggyal futottam össze.

— Nézd csak, Tyitov. Jó, hogy itt vagy. Van egy megbízatásom számodra.

— Értettem.

— Eredj a gépkocsijavító műhelybe, vegyél magadhoz egy kanna benzint. Utána jelentkezz a parancsnokságon. Senkinek ne szólj egy szót se.

Nem értettem, mire kell a benzin a parancsnokságon, de megtöltöttem a kannát, s rögtön visszatértem. Az ajtó előtt tehergépkocsi állt, néhány katona furnérládákat, dossziékötegeket, papírral tömött zsákokat hordott ki a parancsnoksági épületből és felrakta a gépkocsira.

— Mit bámulsz? — szólt rám Varcsenko. — Segíts inkább rakodni.

Miután végeztünk a rakodással, elindultunk az erdő felé. Varcsenko a sofőr mellett ült, mutatta az utat.

Egy jókora tisztás szélén megállt a gépkocsi.

— Gyorsan, gyorsan, amíg repülőgépek nem jönnek — sürgetett bennünket Varcsenko.

Most már tudtam, mi járatban vagyunk. Varcsenko odament a halomba hordott iratokhoz, és leöntötte a rakást benzinnel. Valaki gyufát gyújtott. A száraz láng rögtön felcsapott.

S most ott ég a tűzben az én nevem meg a földimé, Vaszilij Szmirnové, meg Varcsenko hadnagyé. Égnek kitüntetési felterjesztéseim, amelyek most már nem is jutnak el soha a kontinensre. Elég katonai rendfokozatom, amelyre oly büszke voltam és amelyen semmi szín alatt sem ejtettem volna foltot. Minden, ami megkülönböztetett másoktól, ott ég a mohó tűzben, s nem marad más belőle, csak a csípős füst és a vékony szürke hamuréteg. Ettől a perctől kezdve név nélküli emberré válok. Ettől a perctől kezdve névtelen katona vagyok, akinek bele kell feküdnie a tömegsírba ugyanolyan ismeretlen katonákkal együtt, de előbb még igyekeznie kell megsemmisíteni minél több ellenséget, megsemmisíteni őket azért, mert hívatlanul idetolakodtak, és arra kényszerítenek engem, hogy titokban elégessem irataimat, nehogy idegen, gyűlöletes kezekbe kerüljenek. Nevem nem volt

többé, de velem maradt a becsületem és a géppisztolyom.

Névsorok, erődítményvázlatok, katonakönyvek, bankjegykötegek, napiparancsok, fényképek, fegyelmi szabályzatok, rádiótáviratok, térképek, kódok — minden repül a tűzbe.

A tehergépkocsi gyorsan kiürül. Varcsenko végigtapogatja zsebeit, előveszi igazolványát, levéltárcáját, s azt is a tűzbe dobja. Csak a párttagsági könyvét tartja magánál, mélyebbre dugja a zubbonyába, közelebb a szívéhez.

A tűz utolsókat lobban. A szél széthordja a hamut a tisztáson.

— Végeztünk, elvtársak — mondja Varcsenko. — Remélem, tudják, miért volt erre szükség, s hogy itt fölösleges minden szószaporítás.

Igen, mindent értettünk.

Dagőn szinte semmi papír sem maradt. Másnap csak nagy nehezen találtam a szomszéd századnál egy ferdén vonalazott füzetlapot, amelyre megírhattam kérelmemet, hogy vegyenek fel a pártba, s amelyet azután beadtam a törzsnél.

TŰZGYŰRŰBEN (folytatás)

Hideg van...

A nyirkos szél könnyedén bujkál a felfordított csónak alatt, és sehogy sem tudok átmelegedni. A havas eső unalmasan kopog a csónak fenekén.

Talán csak egy percre szenderedtem el, de rögtön felébredtem: pokolian fáztam Kinyújtottam a karomat. Vaszilijt nem találtam.

— Vászja! — kiáltottam ijedtemben, s kibújtam a csónak alól.

Sötétség, csend vett körül. Nem hallani sem a géppuskákat, sem az ágyúkat. Csak a hullámverés meg az eső folytatja véget nem érő munkáját. A távolban rakéták szállnak az égre.

Bágyadt hang üti meg a fülemet:

— ... re-e i-de-e...

Rohanok a partra és majd megbotlok Vaszilijban. Meggörnyedve közeledik, lassan görget maga előtt valami fekete, nehéz tárgyat.

— Nézd, mit találtam — lelkendezik Vaszilij. — Futottam egyet, hogy megmozgassam a tagjaimat, és ezt találtam ..

A tenger egy vajashordót vetett a partra. A hordó jó nagy, a bádog csúszik, nagy üggyel-bajjal gurítjuk a nyirkos homokon Rögtön felmelegszünk.

Csónakunknál hamarosan összeverődik az egész szakasz. Valahonnan előkerül egy karéj kenyér, s példátlan lakomát csapunk.

— Ez aztán döfi — mondja valaki a sötétben.

— Ez a klassz! — mondja valaki más, és megismerem Petyka Lavrov, örökös mókamesterünk és előénekesünk hangját. — Nem baj, hogy a kaviár fekete, csak a kenyér legyen fehér.

— Petya — kérlelik —, mesélj valamit.

— A „Véres gyűrű vagy a Pique Dame"-ot...

— Nem, inkább a „Ködös hegy avagy az első tolvaj a világon"-t . . .

Lassan már pirkad, mi meg sietünk, hogy jóllakjunk vajjal.

— Kész, srácok, én passzolok — jelenti ki Lavrov. — Kösz a fritzeknek, most már van annyi üzemanyagom, hogy elég lesz Berlinig. Most már aztán semmilyen némettől sem ijedek meg. Hol az a német!

És mintha erre érkezett volna válasz, ágyúlövés hallatszik a tenger felől. Abban a pillanatban mind a helyünkre szaladunk. A vajashordó magányosan feketéllik a parton.

Valahol tőlünk balra, Sziru falu körzetében fellángol a harc. A németek alighanem nagy erőkkel szálltak partra. A naszádok fedezete alatt motoros uszályok közelednek a part felé. A parti ütegek tüzelni kezdenek. Az egyik uszály kigyullad, de a többiek rendületlenül közelednek. Tizenhét uszályt számoltam meg, aztán abbahagytam.

Így kezdődött el a döntő harc Dagőért. Gépiesen megjegyeztem magamban: „Ma október 12-e van". Ez a nap a legapróbb részletekig megőrződött emlékezetemben.

Moon és Vormsi szigeteken, amelyeket keskeny tengerszoros választ el a parttól, szeptember elején szálltak partra az első ellenséges deszantok. Szeptember végén véres harcok bontakoztak ki Öselen. A szigetcsoport védői hősiesen harcoltak, de az erők túlságosan egyenlőtlenek voltak.

Október 4-én naszádon áttört hozzánk Ösel védőinek utolsó csoportja. Most már csak Dagö volt a mi kezünkön. Dagö és Ösel között keskeny tengerszoros húzódik, s ráadásul szigetünk déli partja kevésbé védett, mint az északi. Itt csak tábori erődítményeink vannak, egyetlen üteggel — a negyvennegyedikkel. Helyenként sebtében ásott lövészárkok húzódtak. Az egyik ilyen lövészárok közelében hevert a mi csónakunk is, amely alatt Szmirnov meg én rejtőztünk.

A szigetcsoport védőinek ereje napról napra apadt, a németek viszont állandóan friss erősítést kaptak. Még sohasem láttam a tengeren ennyi motoros uszályt és naszádot. A hitleristák tőlünk három kilométerre elözönlik

69430

a partot. A mi szakaszunkon pedig nem látni egyetlen naszádot sem.

Hallom, hogy már a parton folyik a harc. Csak nem foglaltak már hídfőt a németek? Ha így van, akkor mi mire várunk? A katonának ott a helye, ahol lőnek.

Az erdő felől lehajolva fut hozzánk a századparancsnok összekötője. Nyomában feltűnik egy „bocskoros" — így hívjuk a német hidroplánokat hosszú, vastag talpuk miatt.

Élesen csattan a géppuskasorozat. Az összekötő a földre dobja magát, gyorsan a vajashordóhoz kúszik, elbujik mögötte. A repülőgép megereszt még egy sorozatot, aztán elhúz.

Így is gondoltam: a századparancsnok elrendelte, hogy átcsoportosítás végett haladéktalanul gyülekezzünk. Elhagyjuk a partot.

Tyihomirov az erdőben egy vízmosás aljában ül. Köpenye ujja feltűrve, a karján átvérzett kötés. Valaki átnyújtja a századparancsnoknak kötszercsomagját. Tyihomirov a fogát csikorgatja.

Az összekötő mellett a vödörnek dőlve iszik egy katona, arcát megpörkölte a lőporfüst. A katona végre eloltotta szomját, felénk fordul. Szeme tüzel, valósággal ragyog, mintha lelkesedne.

— Hű, gyerekek — mondja enyhén éneklő hangon —, hogy ezek hányan gyöttek, hát az valami rettenetes. Mi csak kaszáljuk őket a géppuskákkal, ők meg csak gyönnek, gyönnek Rájuk tekeredett az egész szögesdrót, az aknákkal együtt a levegőbe repültek. Úgy kaszáltuk őket, na, mit mondjak, mint a sarjút az ártéren... Ők meg csak gyönnek, gyönnek Honnan a fenéből gyött ide ez a sok germán? Biztos idegyött ellenünk egész Németország A tüzérek öt uszályt leküldtek a tengerfenékre, ők meg csak gyönnek. Ezek megbolondultak, tisztára megbolondultak.

Tyihomirov végzett a kötözéssel:

— Hányan szálltak partra?

— Egy ezred! — feleli az összekötő habozás nélkül.

Körülálljuk a parancsnokot. Tyihomirov lassan végighordozza rajtunk a tekintetét. Végül rajtam állapodik meg a pillantása.

— Géppuskások.

— Jelen! — lép előre egy kerek képű őrmester.

— Hányan maradtak?

— Huszonkilenc fő, főhadnagy elvtárs.

Tyihomirov le nem veszi rólam a szemét.

— Tyitov, vedd át a szakaszt. Te leszel a harmincadik. Reteszállásba mégy a temető előtt, mi pedig visszamegyünk a második vonalba, hogy fedezzük a negyvennegyedik üteget. Az üteget nem adjuk át nekik.

Elismételem a parancsot, s közben azt forgatom a fejemben, hogy egy nem is teljes szakasszal mégsem lesz olyan egyszerű feltartóztatni egy német ezredet. Tyihomirov mintha a gondolataimban olvasna.

— Elvégre nem egyszerre jönnek. Két lépcsőben, esetleg háromban. Tartalékot is kell hátrahagyniuk.

Feladatunk ezzel háromszor könnyebbé válik, de nem kevésbé reménytelen.

A hátam mögül előlép Vaszilij Szmirnov.

— Parancsnok elvtárs, hadd legyek én a harmincegyedik.

— Barátok vagytok?

— Úgy van.

— Rendben van. Állj be harmincegyediknek.

Szótlanul megszorítom Vaszilij kezét.

— Vedd figyelembe — oktat Tyihomirov —, hogy felderítőket küldenek előre. Engedd őket minél közelebb jönni, szorítsd harapófogóba, és aztán tüzet rájuk! Az biztos hely ott.

— A feladat világos, főhadnagy elvtárs. Engedélyt kérek a parancs végrehajtására.

Tyihomirov a sebesült karját fogva feláll.

— Tartsatok ki, fiúk, az utolsó töltényig. Gyülekezőhely a Tahkuna-fokon, a világítótoronynál. Most pedig mindenki a helyére!

Intek az őrmesternek. Megrakjuk magunkat kézigránátokkal, tárakkal, libasorban nekivágunk az erdőnek.

A temető előtti lesállást még harmadnapja kiszemeltük. Tyihomirovval együtt szemrevételeztük a terepet, és a temetőn rögtön megakadt a szemünk. A temető mellett dűlőút húzódott, az út túlsó oldalán kis domb emelkedett, amelyet sűrűn benőtt a boróka, mögötte pedig az erdő kezdődött. A németek bizonyosan ezen az úton jönnek: más útjuk nincs az üteghez. Itt fogadjuk őket a

domboldalról. A temetőt magas vaskerítés veszi körül, s a németek nem tudnak majd hová bújni.

A domboldalon, az úttal párhuzamosan, géppuskafészkeket ástunk. Nem messze egy futóárok kezdődött, amely a szomszédos tanyához vitt. Gondosan álcáztunk és eltakarítottunk mindent. A sűrű boróka biztosan takarja a fészkeket, az út felől nem lehet észrevenni őket.

A géppuskások elhelyezkedtek a tüzelőállásokban. Odamentem minden harcoshoz, megmagyaráztam nekik a feladatot, megmutattam mindegyik géppuska tüzelési sávját. Az egyik fészekből beszélgetés ütötte meg a fülemet. Egy idősebb, kónya bajuszú katona gyakorlatiasan oktatta a fiatal géppuskást:

— Vedd feljebb az irányzékot. Ha a kezét-lábát átlövöd, meg se kottyan neki, még köszönetet is mond neked érte A hasát célozd meg, hogy a belei kiforduljanak. Akkor majd felbődül, ne félj semmit. Mi igazán nem hívtuk őket, hívatlanul jöttek, hadd forduljon ki a belük a földünkre.

Az erdőben csend van. Az út túlsó oldalán a temetőt vöröslő avar borítja. Mintha a sírokat borító kőlapok meg a súlyos keresztek egyenesen a parázsló földből nőnének ki.

Az erdő mögött fokozatosan alábbhagy a harci zaj: csak hébe-korba ugatnak az aknavetők, kelepelnek tompán a géppuskák. Ütegeink is ritkábban tüzelnek, takarékoskodnak a lőszerrel.

Jön a századunk. Az összekötőktől körülvéve elöl lépked Tyihomirov, mögötte szakaszonként a többiek. A kötés a századparancsnok karján megint vörös.

Utolsónak a felderítők csoportja vonul el mögöttünk. Két katona géppuskát húz maga után. Az út kiürül. Most már senki sincs köztünk és a németek között.

Az út legfeljebb harminc méterre van tőlünk, és jól áttekinthetjük a bozóton keresztül. Néhány ágat még le is törtem, hogy jobban lássam az erdő szélét, ahol a németeknek meg kell jelenniük.

Katonáink csendben ülnek a fészkekben, töltik a tárakat. Kirakják maguk elé a kézigránátokat, hogy bármely pillanatban a kezük ügyében legyenek. Rögzítem a golyószórót, elforgatom jobbra-balra, felkészülve a tüzelésre. A szomszéd fészekben Vaszilij Szmirnov ül.

Eltelt vagy fél óra, de az úton senki sem mutatkozik. A várakozás egyre nyomasztóbb. Az idő ellenünk dolgozik: a harcosok idegei pattanásig feszülnek, minden újabb perc csak fokozza a feszültséget, amelyet nem lehet levezetni. Eltelik még egy-két óra, és az emberek elgyengülnek a gyötrelmes várakozástól. A feszültséget fáradtság váltja fel, a fáradtságot pedig a közöny követi.

Ültem a golyószóró mellett, és magamban istenhez fohászkodtam, hogy minél előbb jöjjön már az ellenség.

És a németek jöttek. Négy nyurga SS-legény jött elő az erdőből. Megtettek vagy ötven métert az úton, megálltak pontosan velem szemben, tüzetesen szemügyre vették a temetőt és a mi bozótos dombunkat. Az egyik német mondott valamit, és géppisztolyával a temetőre mutatott.

— Ku-ku, ku-ku — hallatja a megbeszélt jelet Vaszilij.

Ebből tudom, hogy mindenki látja a németeket, s tőlem várja a tűzparancsot. A tűzparancsot nekem kell megadnom az első sorozattal. Minél később sikerül megadnom ezt a jelet, annál jobb.

A németek nem észlelnek semmi gyanúsat, és továbbmennek.

Az erdőből kilép az első szakasz. Elöl hetykén lépked a parancsnok, egy fiatal, jóképű acélsisakos német. Oldalán kulacs, kezében géppisztoly.

A németek hármas oszlopban, kényelmes menetlépéssel haladnak. Halkan csörrennek a fegyverek, fojtott hangokat hallani. Fejüket forgatják, kíváncsian nézegetik a temetőt.

Először látom az ellenséget olyan közelről, hogy még az idegen cigaretta édeskés illatát is érzem a számban. Széles léptekkel, pimasz, kíváncsisággal vegyes tekintettel, ajkukon gőgös mosollyal vonulnak előttem az úton. Jó néhányuk oldalán fényképezőgép fityeg: van mit fényképezniük.

Az elülső német egyvonalba kerül velem, az erdőből pedig már előtűnik a harmadik szakasz is. A hitlerista megáll, egyenesen rám néz. Mintha összeakadt volna a tekintetünk. Szeme éber, hideg.

Az út fölött alacsonyan egy „bocskoros" száll el. Az elülső német továbbindul, fejét felszegi és tekintetével a

repülőgépet kíséri. Lassan fordítom a golyószórót utána: őt szemeltem ki az első sorozat számára.

A repülőgép búgása elül. Valaki megbotlik és idegen nyelven káromkodik.

„Még húsz méter — gondolom magamban. — Hadd menjen még húsz métert, és akkor megnyomom. Még tizenöt méter... tíz..." Pattanásig feszül bennem minden. Tudom, a többieket ugyanilyen feszültség tartja hatalmában. Elég egyetlen másodperc késedelem, valakinek az idegei felmondják a szolgálatot, előttem kezd tüzelni vagy felpattan, berohan a bokrok közé, és akkor a többiek is megindulnak utána.

Már az ötödik szakasz is előjött az erdőből. Az ellenséges oszlop végét nem látni. Ujjam az elsütő-billentyűn elnehezedett, megbénult.

— Grisa, mi van veled? Fehér vagy, mint a fal — suttogja a fülembe Szmirnov.

— Hallgass, így jó. Még hét... még öt...

A csapott vállú német sima háta meginog a célgömbön. A német hátrafordul, fehér orra elővillan az alacsonyra húzott acélsisak alól.

Valamit mondani akart, és akkor én megnyomtam a billentyűt. A lövéseket nem hallottam, csak azt láttam, hogy a német csodálkozva felkapja a fejét, a sisakja meg oldalra billen. A célgömbön pedig már újabb figurák jelennek meg, ostobán hadonásznak, hörögve kiáltoznak és az útra buknak.

Egyszerre kezdtek dolgozni a géppisztolyok és a géppuskák. Az úton lángbokrok csapnak fel — a gránátok az oszlopok kellős közepén robbannak.

Jobbra fordítom a golyószórót a hasakra célozva. Egy fiatal, hórihorgas német kétrét görnyed és az út szélére dől. Két másik levágódik mellé, és tüzelni kezd géppisztolyából. Néhányan a kerítésnek ugranak, megpróbálnak átmászni, de a golyók leterítik őket. Hármójuknak mégis sikerül fedezéket találni a sírok között, s onnan kezdenek tüzelni

A táram kiürült. Felkapom az új tárat, és hallom, hogy fejem fölött golyók fütyülnek, aprítják a boróka gallyait. Az utat és rajta a felfordulást most még jobban látom, de ez azt jelenti, hogy a németek is megláthatnak bennünket.

A közelben gránát csattan. Valaki ordít és elvágódik, a vörhenyes színű borókabokrok tűztől perzselten felröppennek. A szomszédban két géppuskás felpattan, hogy állást változtasson, a golyók rögtön lekaszálják őket.

Az úton minden képzeletet felülmúló látvány tárul elénk. A sebesültek tompán nyögnek, az élők ordítanak; a németek egymást lökdösik, rohannak vissza az erdőbe, átmásznak a kerítésen. Egy tömzsi, szőke hajú német pisztolyával hadonászva kis csoportot gyűjt maga mellé, és megrohamozzák a dombunkat. Odafordítom a golyószórót és megeresztek rájuk egy teljes tárat.

A mi golyóink is ritkítják a bozótot, és a dombunk egyre jobban lemeztelenedik. Már látom a szomszéd fészkekben ülő géppisztolyosok fejét.

Golyószóróm hirtelen elhallgat, és érzem, hogy vállam zsibbad a tusánál.

— Tárat! Hol vannak a tárak?

— Mindjárt, Grisa, mindjárt. — Szmirnov leugrik a szomszéd fészekbe és máris vissza akar szaladni hozzám.

— Maradj veszteg! Ki ne dugd az orrod. Gurítsd ide őket. Gurítsd, mondom, gurítsd őket...

Az első tár megbillen és legurul a domboldalon, a második viszont pontosan beesik a fészekbe; golyószóróm ismét rázkódni kezd a kezemben. Igyekszem pontosabban célozni, rövid sorozatokat eregetek.

A domboldalon két géppuskánk elhallgat. Valaki nem bírta tovább, kiugrott a gödörből és megiramodott az erdő felé.

Oldalról, az erdő felől, zöld egyenruhás alakok tűnnek elő; egyik géppisztolyunk végigvereti az erdő szélét és elhallgat. A németek hasra vágódnak.

Szmirnov újabb tárat gurít át hozzám. És abban a pillanatban látom, hogy a bozótból leválik egy ág és ráesik Vaszilij fejére, halántékán pedig gyorsan terjed egy vörös-nedves folt. Vaszilij feje lassan a mellvédre bukik.

— Vaszilij, Vaszilij! — kiáltom kétségbeesetten, bár, tudom, hogy rajta már semmilyen kiáltás nem segít.

Egy kőrakás mögül vicsorító arc mered rám:

— Russ, russ, Hände hoch!

Odaeresztek egy sorozatot, s az arc eltűnik. A domb-

oldalról már senki sem tüzel: valamennyi bajtársam elesett.

Háromfelől német alakokat látok.

A táram kiürült. Elhatározom, hogy golyószórómat nem dobom el, kiugrok vele a mellvédre, s csövével magam előtt félköríveket rajzolva úgy teszek, mintha tüzelni akarnék.

A testemet nem érzem, csak a jobb vállamban érzek nyirkos forróságot és remegést. A lábam mozog, hátamnak semmi baja — sehol sem sebesültem meg, még csak horzsolást sem kaptam.

A németek fölegyenesednek és felém közelednek.

— Hände hoch! — kiáltja egy drabális langaléta, és két sorozatot a lábam elé ereszt a földbe.

A zsebemben két kézigránát lapul: amint a németek közelebb érnek, kirántom az éket és felrobbanok velük együtt.

Látni való, hogy a németek elevenen akarnak elfogni; újabb sorozat fröccsen végig előttem a köveken.

— Szovjet matróz nem adja meg magát — kiáltom dühösen. — Gyere közelebb, mit gatyázol?

Közben lassan hátrálok, közeledve a futóárokhoz, amelyet a németek nem látnak, mert a domb mögött kezdődik. Még tíz-tizenkét méter, és megmenekültem.

Pontosan emlékszem akkori gondolataimra. Csak egytől féltem: ellövik a lábamat, akkor elesek, és elfognak. „Csak ne a lábamat Beugrok az árokba, akkor csak a fejemet vagy a mellkasomat találhatják el, s akkor vége, vége mindennek szerencsésen, csak a lábamat ne..."

Hét méterre voltam az ároktól: egy távolugró világbajnoknak egyetlen ugrás. Én sajnos nem voltam világbajnok. A németek teljesen fölegyenesedve közeledtek. Az út fölött váratlanul bőgve egy csatagép húz el. Én abban a szempillantásban összegörnyedtem, beugrottam a futóárokba és már rohantam is. Hátam mögül ordítozás, szapora lövöldözés hallatszott.

Lihegve rohanok a tanyához, és egy német repülőgép abban a pillanatban rám üríti géppuskáját. Az egyik kőpajtához szökellek, de ajtaja zárva van. Eldobom a golyószórót, a kúthoz ugrok. A német egy hosszú sorozattal kilyuggatja a kútkávát, aztán elhúz, hogy újra lecsapjon rám. A vödör csaknem végig le van engedve, a

lánc csikorogva tekeredik két fordulatot és megrándul. A repülőgép fentről tovább géppuskázik.

Nehéz lógni a láncon, és lassan mászni kezdek lefelé. Lentről megcsap a hideg, lemegyek egészen a vízig, mohón a vödörre hajolok. Szapora légzésem tompán visszhangzik a kútban, mintha valaki óriási fujtatóval dolgozna. Szemem hozzászokik a sötéthez, lábammal kitapogatom a síkos vaskampót, valahogy elhelyezkedek rajta. Fent ragyogva kéklik az ég négyzete.

Hirtelen idegen hangokat hallok. Valami feketeség hajlik át a kútkáván. Hallgatok, visszafojtom a lélegzetemet, meg sem moccanok.

— Er muss hier sein[1] — döndül bele a német hangja a kútba.

— Vielleicht hockt er in der Scheune?[2] — válaszol egy másik, még tompább hang.

— Da hängt ein Schloss vor[3] — hallom a harmadik hangot.

Újabb fekete fej jelenik meg a fehér négyzetben:

— Er konnte nicht türnen. Er ist hier. Ziehe das Eimer aus dem Brunnen.[4]

Hallgatom mit beszélnek a németek, és lélegzet-visszafojtva várok. Most mindjárt csattan a sorozat, én fejjel előre belebukok a fekete vízbe — és vége. Aligha lehet elképzelni ennél ostobább és értelmetlenebb halált. Akkor már inkább géppisztolyoktól, szemtől szembe... az ellenséggel.

A repülőgép odafent kitartóan berreg, utálatos a hangja. A német pilóta bizonyára látta, hogy leereszkedtem a kútba, de ezt nem tudja közölni üldözőimmel, akik az egész udvart feltúrták utánam. Ez a gondolat néhány pillanatra mulattatott, de abban a pillanatban csikordult és megfeszült a lánc — rögtön elment a kedvem a nevetéstől.

A vödör lassan kiemelkedik a vízből és ellebeg az orrom előtt. Aztán imbolyogva nekiütődik a kávának, vastag sugárban ömlik a nyakamba a jéghideg víz.

1 Itt kell lennie.
2 Talán a pajtában lapul?
3 Lakat van rajta.
4 Nem oldhatott kereket. Itt van. Húzd ki a vödröt a kútból

A németek a kávára állítják a vödröt, isznak, s időnként rám csurgatják a hideg vizet. Aztán elcsendesednek a hangok, és a vödör hirtelen megindul lefelé. Bennem minden megdermed a félelemtől. A vödör dübörögve repül, hihetetlenül gyorsan növekszik, eltakarja előlem az egész nagy világot, a fejem fölött beleütődik egy kiálló kőbe — most rögtön agyonüt... Teljes erőmből a mohától síkos gerendákhoz tapadok, szinte belepréselem magam az oldalfalba. A lábam lecsúszik a kampóról, s fél kézen függök. A vödör az orrom előtt egy centiméterrel zuhan le, nagyot döndülve a víznek csapódik. Csuromvizes lettem tetőtől talpig. Fogamat összeszorítva csüngök fél kézen, s lábammal támasz után tapogatózok. Végre megtalálom. Nagyot lélegzek.

Fentről, valahonnan messziről lövöldözés hallatszik.

— Im Hof er nicht da. Komm, lass uns suchen anderswo[1] — mondja az egyik német, és a hangok elhalnak.

Értettem, amit a német mondott, hiszen az iskolában tanultam valamikor németül, bár nem nagyon törtem magam, mert eszembe sem jutott, hogy egyszer még szükségem lehet rá.

Minden jel arra vallott, hogy a németek továbbálltak, de én nem siettem, vártam. Kegyetlenül fáztam. Fent csend volt. Eltelt vagy fél óra is, míg rászántam magam, hogy óvatosan meglódítsam a láncot. Csönd. Erősebben rántok egyet a láncon. A lánc megcsörren. A henger fönt megnyikordul. Utána újra csönd. Csak annyit hallok, hogy a távolban lövöldöznek.

A láncon függve kétszer is megpihentem, mielőtt kimásztam a kútból. A tanyán nem volt senki. A golyószóróm ott hevert a pajta előtt, ahol hagytam. Magamhoz vettem és behúzódtam a bokrok közé.

... Este lett, mire megtaláltam a mieinket. Az erdő szélén kis csoportban hevertek a harcosok — ennyi maradt a századunkból. Ott volt Petya Lavrov, Csernov és Nyikisin. Közöttük volt Tyihomirov is. Bajtársaimnak elmondtam, mi történt a temetőnél, aztán én is ledőltem az árokba.

[1] Az udvarban nincs. Gyertek, keressük másutt.

A németek a mező túlsó oldalán vannak, a szemközti erdőben. Az erdő mögül fekete füst száll az égre, hébekorba lövöldözés hallatszik: az egész Dagőn folyik a harc.

— Mi a helyzet a negyvennegyedik ütegnél? — kérdezem Tyihomirovtól.

— Megígérték, hogy sötétedésig kitartanak. Fedezzük őket, amíg élünk.

A helyzet kétségbeejtő, de újra a mieink közt vagyok, és így már semmi sem olyan ijesztő. Újból megkezdődik a harc. A németek kiszaladnak a mezőre, mi géppuskáinkból tüzelünk rájuk. Az üteg is kilő rájuk néhány össztüzet. Északról, a Tahkuna-fok felől is ágyúlövések hallatszanak: ott a tizenkettedik üteg serénykedik.

Iszonyú robbanástól rázkódik a föld. A sziget szinte megindult a lábunk alatt. Óriási füstoszlopok gomolyognak mögöttünk: a negyvennegyedik üteg felrobbantotta a lövegeit.

Tyihomirov dönt: visszavonulunk a Tahkuna-fokra, én és Lavrov pedig fedezem a század visszavonulását.

Egy bombatölcsérben hasalunk, takarékosan rövid sorozatokkal tüzelünk. Az egész tisztást hullák borítják, de a hitleristák egyre jönnek.

Miután ellőttük az összes töltényünket, mi is behúzódunk az erdőbe. Közben besötétedett, a németek nem üldöznek bennünket. Csak a rakéták világítanak minden felől, és úgy érezzük, hogy minden alkalommal magasabbra szállnak. De hisszük, hogy kivergődünk: hiszen ez a mi szigetünk, minden talpalatnyi földjét ismerjük, el tudunk rejtőzni, majd csak ellopakodunk az erdei ösvényen.

A Tahkuna-fok légvonalban legfeljebb tizenöt kilométer, de mikorra tudunk odaérni? Mindjárt az első tanyánál reteszállásba botlunk. Német géppuskák tüzelnek. Lavrov odasúgja: „Várj meg itt" — és elkúszik a sötétbe.

Gyötrelmesen hosszú percek telnek el. Olyan érzésem van, hogy egyedül vagyok az egész világon, egyedül a rengeteg némettől bekerítve. Rakéták világítanak körülöttem kísérteties fénnyel, kialszanak, majd újra fellobbannak. A német géppuskás találomra megereszt két sorozatot, aztán elhallgat. Egyedül vagyok. Reggel óta

nem ettem, és bár a kútban ittam, szomjas vagyok. De még jobban szeretnék rágyújtani.

Valaki megrántja a lábamat. Összerezzenek. Lavrov elégedett nevetését hallom. Petya nedves posztóval bevont súlyos kulacsot nyom a markomba. Az ő kezében kétszersült ropog.

— Ez persze nem vajashordó — suttogja Lavrov —, de már megbocsáss, semmi mást nem találtam.

Miután egy kicsit összeszedtük magunkat, ismét nekivágtunk az útnak. Két kilométerrel odébb a mocsárnál újabb reteszállásba ütköztünk. A németek géppisztolytüze fogad, legalább öten lehetnek.

Behúzódunk a sűrű erdőbe, és nyugtalan álomba zuhanunk. A reggel okosabb az esténél.

AZ UTOLSÓ TEREPSZAKASZON

Reggel hidegre ébredek, ledobom magamról a sátorlapot, és felkiáltok meglepetésemben: csupa hó vagyok. Hó borítja a fákat, a bombatölcséreket, a lövészárkokat — Dagőre megjött a tél.

Hányadika van ma? Tizenhetedike vagy tizenkilencedike? Vagy talán már huszadika? Hány napja vergődünk Lavrovval Tahkuna felé? Mintha egész örökkévalóság telt volna el azóta, hogy a németek partra szálltak Szirunál, s mi még tartjuk magunkat.

Valaki biztos kézzel vezet bennünket. Mert az bizonyos, hogy a szétforgácsolt maradék osztagok valakinek a parancsára át tudtak törni a Tahkuna-fokra, és be tudták rendezni az utolsó védelmi terepszakaszt. Még három lőszerrel rakott teherkocsi is átjutott; ismét együtt vagyunk, ismét tüzelhetünk az ellenségre.

Mögöttünk erdő van, az erdő mögött módszeresen tüzel a tizenkettedik üteg, és Hanko-félszigetről másik üteg felel neki: a szorost változatlanul lezárja a szovjet ütegek tüze.

A tizenkettedik ütegtől vagy két kilométerre vagyunk. A fok szélessége itt körülbelül egy kilométer. Tehát legalább két négyzetkilométer területünk van még, és még mindig harcolunk. Már a lépcsőzött védelmet is megszerveztük. Az a csoport, amelybe most tartozom, a második lépcsőben van.

Mindezt akkor tudom meg, amikor felébredek a hóban és bajtársaimmal együtt ücsörgök a bombatölcsérben. Lavrov valahonnan szerzett két fej káposztát, és mi csöndben ropogtatjuk az enyhén fagyott édes leveleket.

A bombatölcsér peremén váratlanul fehér sipkás fej bukkan fel. Ejha, hiszen ez Vlagyimir, a szakácsunk, hozott egy egész vödör forró rizskását. Egyenesen a vödörből merjük a kását. Így már nem is olyan sivár az élet.

— Mi a sziget? — kérdezi Petya Lavrov és rögtön vá-

laszol is. — Sziget a szárazföldnek az a része, amelyet ellenség vesz körül. Megsemmisítjük az ellenséget — és a sziget nem sziget többé.

— Te hogy szeretnéd: a szigettel együtt felrobbantani magad? — kérdezi az egyik nyurga, borostás állú harcos.

— Felrobbantanám magam, de fáj a szívem a szigetért. Elvégre mégiscsak a mi földünk ez... — Lavrov tűnődve néz valahová messze a bombatölcsér pereme fölött.

— Merre is lehetsz most, szép Oroszország! — fortyog dühösen a borostás állú.

— Add ide a kását! — a szakács mérgesen magához rántja a vödröt. — Te kinek a kását eszed?

— Hagyjátok, hadd morogjon — szólal meg Lavrov. — Az ember kimorogja magát, mindjárt könnyebb a lelke.

— Mondtam valamit? — a borostás ugyanolyan hirtelen megnyugodott, amilyen gyorsan méregbe jött. — Nem mondtam én semmit. Boldog vagyok. A kása pompás. A németeknél nem kapunk ilyet.

— Korán kezdesz a németekről álmodozni, te tuskó...

A beszélgetésnek váratlan aknazápor vet véget. Levágódunk a földre. Valaki felordít. Az aknázás abbamarad. Fölemelem a fejem. A szakács arcra borulva fekszik, fehér sipkája csupa vér.

Szótlanul, csüggedten megesszük a kihűlt kását.

Délután átmegyünk az első védővonalba. Az út kis tisztáson vezet át. Dermedten nézek körül: a tisztás ijesztően ismerősnek tűnik. Igen, éppen ezen a tisztáson állította meg a tehergépkocsit Varcsenko politikai tiszt, itt kezdtük égetni az okmányokat és az iratokat. Erről a tisztásról elindulva bejártam körben szinte az egész szigetet, és most ismét visszaérkeztem ide. A kör bezárult: a neveinket megsemmisítettük, de mi még létezünk. A kör bezárult: visszavonulni nincs hová.

Bajtársaim már előrementek. Szaladok utánuk a peremvonalba. Itt egész ember mélységű lövészárkokat ástak, mögöttük fedezékek vannak, amelyeket közlekedőárkok kötnek össze a lövészárkokkal. Az egyik fedezékben telefonkészülék van. Lavrov fölemeli a kagylót,

megnyomja a berregő gombját. A készülék hallgat. Lavrovnak játszani támad kedve:

— Halló, Berlin? Kapcsolja a birodalmi kancelláriát. Kancellária? Sürgős jelentés, kapcsolja nekem Hitler Adolfot, állami fontosságú jelentésem van számára. Adolf? Maga Adolfus van a telefonnál? Itt Pjotr Lavrov balti matróz beszél. Jegyezd meg, vén csont, hogy akkor látod majd Dagőt, amikor a hátad közepét. A balti matrózok nem adják meg magukat. Vége. — Lavrov leteszi a kagylót és elégedetten hozzáteszi: — Hitler a hír hallatára gutaütést kapott. Kérem, uraim, foglalják el helyüket a lövészárkokban. A hadszíntérre a legjobb kilátás a földszinti páholyból nyílik...

Petya rögtönzésén harsányan hahotázunk. Abban a pillanatban gránátok robbannak, lövöldözés hallatszik. Kirohanunk a fedezékből, és látjuk, hogy gyorsan szökellve szovjet tengerészek futnak felénk. A géppuskákhoz pattanunk, hogy tűzzel fedezzük bajtársainkat.

Kac hadnagy vezetésével újabb tíz ember tört át a Tahkuna-fokra. Tehát mint mondani szokás, ezredünknél létszámgyarapodás jelentkezett.

A nap viszonylag nyugodtan telt el. A németek erőt gyűjtenek, tapogatják a védelmet, gyors tűzcsapásokkal ijesztgetnek bennünket.

Estefelé arra lettem figyelmes, hogy valaki a nevemet szólítja. Kimentem. A lövészárokban Varcsenko politikai biztos állt, mellette Tyitov zászlóalj-komisszár, a névrokonom.

— Ide figyelj, Grigorij — mondta a komisszár —, téged előléptettünk alhadnaggyá, vedd át a századot.

— Mikor léptettek elő? — dünnyögöm szórakozottan. — Én erről még nem is hallottam.

— Tyitov alhadnagy elvtárs — a komisszár hangja hivatalossá válik. — A parancsot egy órával ezelőtt én írtam alá. Dagö sziget helyőrségének százhatvanas számú parancsát. Most csak meg akartunk győződni róla, hogy él-e még.

— Élek — pedig valójában alig éltem a félelemtől, hogy megbirkózok-e ekkora feladattal, helyt tudok-e állni egy század élén?

— Hát ha élsz, vedd át a parancsnokságot. — Tyitov fölenged, vállamra teszi a kezét. — Ne félj, Grigorij,

pompás embereid vannak, lőporfüstöt szagoltak, s azt mondják, magad is tudsz lőni. Hallottunk a temetőről... Ha élünk, a haza nem feledkezik meg erről.

— Értettem — mondom, noha semmit sem értek: melyik század, hány emberrel?

— Ahány ember van ezen a szakaszon, az mind a tiéd. — Tyitov komisszár megmutatja a tájékozódási pontokat. — Balra a magányos fenyő, jobbra a behavazott kőrakás. A század neve: második védőszázad. Egy órát adok. Oszd be az embereket szakaszokba és rajokba, s egy óra múlva jelentsd a létszámot.

— Névjegyzék nem kell — tette hozzá Varcsenko. — Szóban jelentsd.

Így emelkedtem egy hét leforgása alatt szédületes magasságba, őrmesterből alhadnaggyá, rajparancsnokból vegyes lövészszázad parancsnokává.

A század valóban vegyes volt. Írnokok, szakácsok, gépkocsivezetők, rádiósok, rejtjelezők, löveg nélkül maradt tüzérek, az elsüllyedt naszádok matrózai, fogatosok — mindenki, aki fegyvert tudott fogni, beállt a lövészárokba.

Az újsütetű századparancsnoknak annyi a dolga. hogy ki se látszik belőle. Gondoskodni kell lőszerről. élelemről, javíttatni kell a megrongálódott géppuskákat. még két tüzelőállást kell ásatni. Minden pillanatban új feladatok jelentkeznek, amelyeket azon nyomban meg kell oldani. Egész éjszaka le sem hunyom a szemem, és csak reggel sóhajtok fel megkönnyebbülten.

A hitleristák rohamra indultak, és én ismét átvedlettem géppuskássá — ez már ismerős, megszokott munka. Kattog a géppuska, bukfenceznek az egérszürke egyenruhás figurák. „Tárat, adjatok tárakat!" — teljesen elfogott a harci láz.

A harc egyre hevesebbé válik, és szemmel láthatólag nem a mi javunkra alakul. Az ellenség tábori lövegeket vont előre, repülőgépeket vet be ellenünk. Jobb oldalon a hitleristák betörnek a lövészárkunkba, kézigránátok robbannak arra. megkezdődött a kézitusa.

Összekötő rohan hozzám Tyitov komisszár parancsával: visszavonulunk a második állásba. A németek a sarkunkban vannak, üldöznek, jobbról is, balról is mögénk kerülnek. Mindenfelé géppisztolyok, géppuskák

kattognak, aknák, gránátok robbannak, sebesültek jaj gatnak.

Ma, sok év múltán, csak csodálkozni tudok rajta, hogy a hadműveletek kezdetétől csaknem négy hónapig, 1941. október 20-ig vagy 21-ig tartottuk magunkat. Minden oldalról bekerítve, a Vörös Hadsereg fő erőitől elvágva (még rendszeres hírkapcsolatunk sem volt), lőszer, élelem, gyógyszer, kötszer nélkül, és mégis folytattuk a harcot a Moonsund-szigetcsoporton. A kis szovjet helyőrség szakadatlanul bekerítésben harcolva négy hónap alatt megsemmisített 26 000 hitlerista katonát és tisztet, elsüllyesztett több hadihajót és nagy teherhajót, több mint száz bárkát, naszádot, motorcsónakot, lelőtt negyven repülőgépet.

A szovjet—német arcvonalon ekkor elkeseredett harcok folytak: a németek folytatták októberi támadásukat Moszkva ellen, gyilkos dühvel ostromolták Leningrádot. Azt a néhány ellenséges hadosztályt, amelyet Moonsund védői lekötöttek, bevethették volna Moszkva, Leningrád ellen. Különben minek találgassuk, mi lett volna... Tudtuk, hogy utolsó leheletünkig, az utolsó töltényig tartanunk kell magunkat. És mi kitartottunk.

Moonsund hősi védelméről megemlékezik a második világháború történetével foglalkozó valamennyi munka, több önálló hadtörténeti írás is született róla, megjelentek a védelem részvevőinek visszaemlékezései. Persze akkor a védelem egyik részvevőjének sem jutott eszébe, hogy egyszer még valamelyikünknek alkalma lesz olvasni ezeket a munkákat és emlékiratokat. Mi egyszerűen csak tartottuk magunkat utolsó erőnkből. Azért tartottuk magunkat, mert szerettük hazánkat.

A védelem utolsó napjaira és óráira töredékesen emlékszem. Nagy pelyhekben hullott a hó, és az eseményeket mintha fehér ködlepel burkolta volna be.

... Az erdőben futunk. A kezemben golyószóró.

— Gyere ide — kiáltok Lavrovnak, és elvágódok egy öreg fenyő tövénél. — Mindjárt kibújnak arra a tisztásra, fogadjuk őket.

Lavrov hozzám rohan. Sűrű, illatos ágak alatt hasalunk. A németek körülnéznek, kijönnek a tisztásra, s egyenesen felénk tartanak. Elmennek az orrunk előtt

alig három méterre. Elengedjük őket, és amikor már a hátukat látjuk. akkor tüzelünk.

... Dülöngélve bukdácsolok az erdőben. Iszonyúan álmos vagyok. Már két vagy három napja, hogy a németek betörtek utolsó lövészárkunkba, és azóta egyfolytában áll a harc; egyetlen egyszer sem sikerült ledőlnöm, hogy legalább öt percet pihenjek. Vánszorgok, s a szemem magától lecsukódik. Csodálatosan közönyössé válok mindennel szemben, ami körülöttem történik. Az erdőben mindenfelé aknák robbannak: nem érdekelnek az aknák. Sebesült nyög valahol: nem reagálok rá. Észreveszek két nyírfát. egymás mellett állnak, a két fehér törzs szétválik, mint a csúzli: jó volna nekitámasztani a hátam és behunyni a szemem ... Nem látok semmit, csak ezt a két nyírfát. Nekitámaszkodom, és abban a pillanatban álomba zuhanok.

... A közelben kézigránát robban. Éberen, friss fejjel szökkenek fel. A tisztás túlsó oldala felől lövöldözés, idegen kiáltozás hallatszik.

Bajtársaimmal az erdőszélen hasalunk, és várjuk a németeket. Valaki hevesen integetve rohan az erdőből.

— Hankóról naszádok törtek át — kiáltja lelkesen az összekötő. — Az a parancs, hogy tartsunk ki estig. Éjszaka a naszádokon kitörünk.

Ez a hír erőt önt belénk. Tüzelünk, kézigránátokat hajigálunk, ismét tüzelünk. Már-már olyan érzésem van, hogy egész életemben mást sem tettem, csak tüzeltem ...

A golyószóróm elhallgat, megint kiürült a tár. Milyen falánk a szentem. Odakúszok az egyik halotthoz, összeszedem a megmaradt tárakat, és ismét tüzelek, tüzelek ...

Balra, mögöttünk egérszürke figurákat látok. Kiáltok az elvtársaknak:

— Szökellés jobbra, a horhoshoz ...

A fák között itt is, ott is németek bukkannak fel. Futás közben a golyószórót a hasamra szorítva tüzelek. A lövedékek belecsapódnak egy fehér fatörzsbe, a vékony kis nyír eltörik és dőlni kezd rám. Fejem fölött repülő tüzérségi gránát surrogó hangja hallatszik. A surrogás erősödik, sivításba megy át — egyre közelebb, egyre erősebben. A sivítás berobban a fülembe, a testembe, széttépi a tüdőmet, a gyomromat, és hirtelen ab-

bamarad, amikor a legvészjóslóbb a hangja. Nyúlós, tapadós, jótékony csönd bugyolálja be a testem...

Csodálatos csönd van az erdőben. A nap valahogy átkerült a másik oldalra és gyengén átvilágít a felhőkön. A nyírfa, amelynél elestem, messze elröpült, és én nem értem, mi történt. Nyúlok a golyószórómért: a tár bele kifordult, a célgömb összelapult. Bizonyára megsebesültem. De a társaim miért hagytak el? Miért van ilyen csönd az erdőben?

Megpróbálok a hasamra fordulni, és azon nyomban mintha ezer tű hatolna a hátamba, tüzes gúzs tartja fogva a lábamat. Szemem előtt a szivárvány minden színében karikák táncolnak, és újból hallom az undorító sivítást. Megint repül felém a gránát és sehogy sem tud elérni. Mozdulatlanná dermedt a leterített nyírfa, gyilkos röptében megállt a gránát — csak a sivítás mozog tovább az időben: erősödik, közeledik, belemar a testembe, azután az is megreked az elviselhetetlenül gyilkos hangnál, és akkor semmi más nincs a világon, csak ez a megrekedt sivítás.

A karomat mozgatom, igyekszem megszabadulni ettől a sivítástól, amely mindenfelől körülvesz, és újból alábukok a megváltó fekete csöndbe.

...Három német közeledik az erdőn át, alakjuk szétfolyó, s újra meg újra belevesznek a ködbe. Hallom a nyögésemet, nem ez nem is nyögés, ez a sivítás... A németek közelebb jönnek. Fülemet mintha vatta dugaszolná el, és a hányásra ingerlő, megrekedt sivítás kelletlenül odábbáll tőlem.

Nem, nem azért hívtam őket, hogy szánalmat ébresszek bennük. Tudom, hogy a zsebemben gránát lapul. Most idejönnek, és akkor én kirántom az éket...

A németek fölém hajolnak, felsegítenek. Ismét tűk döfködik a hátamat. Az egyik német a hónom alá dugja géppisztolya csövét, és rekedten kiáltozva lökdös előre. Hitleristák támogatnak, és én az erdőben bukdácsolok. Fejemben lázasan kergetik egymást a gondolatok. Fogoly vagyok, fogságba estem! Nem, nem adom meg magam. Még van egy kézigránátom...

— Eressz, rohadék! — ordítom dühömben, de a kiáltás gyenge, tehetetlen. — Eressz, megyek magam.

Kitépem magam a vasmarkokból, és megyek néhány

lépést. Csak észre ne vegyék a gránátot, és maradjanak a közelben.

Kiérünk a tisztásra. Úgy teszek, mintha megbotlottam volna, és elesek. A németek rögtön odaugranak hozzám. A zsebembe nyúlok, megpróbálom kirántani az éket, de nem tudom megfogni. Az egyik tagbaszakadt német mintha harapófogóval szorítaná a csuklómat és kirántja a kezem a zsebemből. A gránát ott van a markomban. Megfeszítem magam, fogammal kapok a gránát után, és kirántom az éket, de annyi erőm már nem volt, hogy az öklömet összeszorítsam. A német utálkozva fintorog: a gránát ott van a kezében. Aztán messzire eldobja, és a gránát tompán robban a hóban.

— S'ist schlimm, mein Junge. Du sollst nicht mit solchem gefährlichen Spielzeug spielen[1] — mondja a német türelmesen és kioktató hangon, mintha egy beteg gyerekhez szólna.

A másik kettő káromkodik, s közben nagyokat rúg belém.

Annyira viaskodtam a gránátért, hogy utolsó erőm is elszállt belőlem. Most már eluralkodik rajtam a közöny, nem érdekel semmi, és tehetetlenül csüngök az ellenséges karokon.

[1] Ez nem szép dolog, kisfiam. Nem szabad ilyen veszélyes játékszerrel játszanod

ADJATOK EGY GRÁNÁTOT

Légnyomást kaptam, lábamon megsebesültem, és a németek elfogtak. És felrobbant az utolsó gránát, amelyet éppen erre az esetre tartogattam.

Előbb elvesztettem a nevemet, aztán elvesztettem a reményt, most pedig elvették még a halálhoz való jogomat is.

Felocsúdtam, lassan magamhoz térek. És fejem fölött ismét sivít a gránát, repül és sehogy sem tud felrobbanni, csak sivít, sivít egyre. Robbanj már fel! A várakozás elviselhetetlenné válik, és félelmemben felordítok.

— Mit ordítsz? Nélküled is hányingerem van! — káromkodik valaki a sarokból.

Összeszorítom a fogam és hallgatok. Szégyen égeti az arcom.

Szalmán fekszem egy pajtában. Döngve nyílik az ajtó. Az ajtó nyílásában megjelenik a géppisztolyos őr sziluettje. A németek két szovjet katonát lökdösnek be a pajtába. Ők is sebesültek. Nyögve a földre rogynak.

— Inni — nyöszörgi az egyik.

Valahonnan már tudom, hogy az ajtó mellett van egy vizesvödör bögrével. Megitatom őket. Az egyik sebesült felém fordítja égő arcát.

— Az utolsó voltam a fokon... Senki sem tudott kitörni... a naszádok össztüze... utolsó voltam a világítótoronyban... — szaggatottan, csaknem összefüggéstelenül beszél, de én értem: hiszen ő is meg akarja magyarázni magának, hogyan és miért került ebbe a pajtába, amelynek ajtaja előtt géppisztolyos őr áll. — Mi ketten, Vászkával... pokoli tüzet kaptunk... ő felrohant a toronyba... azok meg utána... nem adom meg magam, nem adom meg magam, és levetette magát..., de akkor is én voltam az utolsó...

— Vaszja... Vaszja... — nyöszörög a sebesült. — Hiszen én voltam ott az utolsó...

Kába álomba zuhanok, s csak este ébredek fel. A paj-

tában közben megszaporodtak a foglyok. Az ajtó mögül hangok hallatszanak. Hosszú reverendás pap lép a pajtába. Megismerem, ez Ojniki papja. Tehát Ojnikibe hoztak bennünket?

A pap két cipót, egy darab szalonnát rak ki a szalmára. Körülnéz a pajtában és észrevesz.

— Grigorij, te itt?

— Én nem ismerem magát.

— Ne félj, Grigorij, nem mondok rólad semmit a németeknek. Szörnyű baj zúdult a mi földünkre. Nagy bűnt követtem el ellenetek. Rosszabb véleménnyel voltam rólatok, mint róluk. Imádkozni fogok a megváltóhoz, hogy bocsássa meg tévelygésemet. Baj köszöntött az én házamra. Az én Smilgám... Emlékszel rá?

— Smilga? Mi történt vele? — Természetesen ismertem Smilgát, a pap lányát, a szőke, hosszú lábú szépséget, aki szebben énekelt és jobban úszott, mint akármelyik másik lány Dagö szigetén.

— Ó, Grigorij — a pap szomorúan néz rám. — Ki ad nekem erőt, hogy túléljem mindezt? Már kételkedni kezdek az isten létezésében... Ki vezet engem vissza az igaz útra?

Bármennyire csodálatos is, a pap szavai könnyítenek a lelkemen. Nemcsak nekem rossz tehát most, nemcsak engem marcangol a kétely fejvesztettségemben. Mindenkit megkeresett a bánat. Keménynek kell lennünk, hogy kiálljunk minden megpróbáltatást.

— Mit segíthetek neked, Grigorij? Mit hozzak neked?

— Kézigránátot...

A pap szemrehányóan ingatja a fejét:

— Kézigránátom nincs, Grigorij. Van jódom, kötszerem és jó szavam.

A pap elmegy, majd egy óra múlva visszatér, kimossa a sebemet és szorosan átköti. A térdem alatt ért a szilánk, de a csont épen maradt. Megkönnyebbülök.

A pap ellátja a többi sebesültet is. A pajta távoli zugából hallom nyugodt, lassú beszédét. Kezeli a sebeket, s az emberek elcsendesednek.

Messziről lövöldözés hallatszik. Felugrok: hiszen a mieink még tartják magukat, a mieink harcolnak! Nem, a lövöldözés itt nem ér véget. És nem a tenger felől hallatszik, nem a Tahkuna-fokról, hanem valahonnan a szi-

get belsejéből. Az a legvalószínűbb, hogy a németek átfésülik az erdőket.

Kinyílik az ajtó. Géppisztolyos német jön be a pajtába, nyomában pedig egy kinyalt férfi keménykalapban, gabardin esőköpenyben. A német gyorsan mond valamit.

— Kérem a hadifogoly urakat, fáradjanak ki esti sétára — ismétli utána a gabardin esőköpeny.

Néhány pillanatra mindenki kővé dermed, a foglyok hallgatnak, aztán a legválogatottabb szitkok záporoznak. Egy átkötött vállú fiatal matróz odaugrik a német elé, a mellén széttépi az inget, és a dühtől rekedt hangon kiáltja:

— Nesze, rohadt, idd a vérem. Sétáltass a túlvilágra, mert különben én segítelek át oda téged.

— Uraim, önök rosszul értettek — hadarja az esőköpeny.

— Te csak nyald ki a te uraid seggét, velünk ne törődj, piszok — a matróz a mellét veri és az esőköpeny felé lép.

A német közönyösen mellbe vágja a matrózt a géppisztoly csövével, s a matróz a szalmára rogy. Az esőköpeny vállat von, és a némettel együtt kimegy a pajtából.

A pajta olyan, mint a megbolygatott méhkas. Véget ér a fogság első napja.

Másnap reggel fölfedezem a pajtában Tyihomirov századparancsnokot. Az ajtó mellett ül, alighanem nemrég hozták. Átlőtt karját mocskos kötés tartja, szeme lehunyva. Odakúszok hozzá.

— Most mit tegyünk, főhadnagy elvtárs? Maga még a rangjelzését sem tépte le...

Tyihomirov fáradtan legyint ép kezével:

— Hát a Tahkunán fejeztük be. Mindenki elesett. És hát én is oda igyekeztem...

Az ajtóban magas sapkás német jelenik meg:

— Ein Komissar? Raustreten![1]

Tyihomirov szótlanul feltápászkodik. Én melléje állok.

— Főhadnagy elvtárs, vigyen magával, elvégre én is századparancsnok voltam, ha nem is sokáig.

Tyihomirov a vállamra fekteti kezét:

[1] Komisszár? Kilépni!

— Maradj, Tyitov, és jegyezd meg: a hazának nincs szüksége a hulládra.

— Schneller, schneller — sietteti a főhadnagyot a német könyörtelenül udvarias mosollyal az arcán.

— És ön? — kérdezem fejvesztetten.

Tyihomirov szemével a köpenye ujjára villant, fölszegi fejét, és a németet egy pillantásra sem méltatva kimegy a pajtából.

Átmennek az udvaron: Tyihomirov magasan felszegett fejjel, a német áthatolhatatlan merev arccal, orrlika kitágul a gyors járástól.

Azon a helyen, ahol Tyihomirov ült, a szalma alatt észreveszem az apróra tépett párttagsági könyvet. Összeszedem a foszlányokat és gondosan elásom őket a pajta sarkában. A zsebemben még őriztem hozzátartozóim fényképeit. Most azokat is apró darabokra tépem.

A délelőtt folyamán a pajta nyitott ajtajában németek tülekednek, kíváncsian bámulnak bennünket. A szomszéd házból, amelyben az ellenséges parancsnokság lehetett, tisztek jönnek ki. Egyikük odavet nekünk egy csomag cigarettát. Odaugrok, és gondolkozás nélkül visszadobom. A németek röhögnek.

— Der Krieg ist bald zu Ende, und Iwan kommt nach Hause[1] — mondja egy magas, szikár, cvikkeres német.

— Hazudsz! Nem megyünk nach Hause. Előbb ellátogatunk a te Berlinedbe ...

A szikár cvikkeres megvetően mosolyog.

A szigeteken németek ezreit semmisítettük meg, de a halottak már nem gyűlölhettek bennünket, az élők pedig örülnek annak, hogy életben maradtak és legyőzték az oroszokat, s ezért engedték meg maguknak a vállveregető leereszkedést, és igyekeztek pillanatonként értésünkre adni, mit jelent ez az ő nagylelkű leereszkedésük. „A hadifogoly urak kifáradhatnak esti sétára" — így fest ez a német leereszkedés. Egy csomag cigaretta, a hazatérés ígérete — ez is leereszkedés németül. Aztán a hulye röhej. Hogyisne, elvégre a felsőbbrendű faj nevet: annak a nevetése is különleges.

Tehergépkocsikra raknak bennünket, és levisznek délre. Áthajtunk azon a falun, amelyben a törzsünk volt.

[1] Hamarosan vege a háborunak és Iván hazamegy.

Az utcán német katonák sürögnek. Egy villanásra belátok a klub ablakán, látom, hogy biliárdoznak: a sárga golyók egymást kergetik a zöld mezőn. Tisztek sereglettek össze az asztal körül, és élénken tárgyalták a játék menetét.

A németek valami istállóba tuszkolnak be bennünket: ez is leereszkedést jelent németül. Az istálló zsúfolásig van. Látom Varcsenko hadnagyot, Szaska Csernovot, odarohanok hozzájuk. Varcsenko — idegen köpeny van rajta — nagy szemeket mereszt:

— Hát te élsz? Pedig nekem azt mondták, hogy a nyírfaligetben fűbe haraptál.

— Egyelőre élek — mondom kesernyésen, s eszembe jut, hogyan sivított felém a gránát.

— Hiszen a saját szememmel láttam, hogy ott maradtal — bámul rám Csernov értetlenül. — Lecsapott a gránát és elterültél. Lavrov hozzád rohant, és ő is ott maradt. Nézd csak — hüledezik Csernov —, te meg, kiderül, élsz.

— Gennyed a lábam — körülnézek helyet keresve, ahol leülhetek.

Az istálló sarkában guggolva kucorog a már tegnapról ismerős átkötött vállú matróz. Tömör kör gyűlt össze körülötte.

— Fiúk — suttogja a matróz lelkesen —, meg kell szöknünk. Az éjjel leütjük az őrt, és isten veled, mamám.

— Ugyan hová szöksz a szigetről — jegyzi meg valaki higgadtan. — Egykettőre elkapnak megint. És másodszor már nem irgalmaznak.

— Akkor kell szökni, amikor a szárazföldre érünk.

Én figyelmesen hallgatok. A matrózok gyanús szemmel néznek, suttogóra fogják a hangjukat. Varcsenko lép hozzám.

— Látod, Tyitov, én leszedtem a rangjelzésemet — gúnyosan nevet, mintegy vádolva magát. — Mi a véleményed erről?

— És a párttagsági könyv?

— Elástam. Megjegyeztem a tájékozódási pontokat.

Mit felelhetek erre? Tyihomirov nem vette le a rangjelzését és büszkén emelt fejjel nézett szembe a halállal. Varcsenko elásta a tagsági könyvét, köpenyt cserélt. Melyiküknek van igaza? Becsületszavamra, nem tudom.

Olyan kusza helyzetbe kerültünk, amikor az élet rengeteg egyenlő értékű választ ad. Egyvalamiben viszont biztos vagyok: Varcsenko nem fogja szolgálni az ellenséget.

— Meg kell szöknünk — mondom.

— Nem, előbb válaszolj: mi a véleményed?

— Szökj meg, akkor nem lesz semmilyen véleményem...

— És Csernov?

— Neked legyen rá gondod.

Csernov egy bögre vizet hoz.

— Tessék, főhadnagy elvtárs...

— A rendfokozatunkat felejtsd el, érted?... — Varcsenko jelentőségteljesen néz Csernovra.

— Persze, hogy értem.

— Csak te ne „perszézz" — utasítom rendre. — Felelj, ahogy illik.

— Megfeledkeztem. Ennyi az egész.

— Szökni akarsz?

— Magukkal visznek?

— Pénzed van?

— Van egy borotvám — hadarja Csernov. — Átvágjuk a fickó torkát, és usgyi.

— Nekem annál jobb van — Varcsenko az ajkához teszi ujját. — Biztos helyre dugtam.

— Add ide! — nyújtom érte a kezem.

Csernov gyors mozdulattal átadja a borotvát. Bedugom az ingem alá.

Az istálló mögötti réten egész éjszaka lövések dördülnek: a hitleristák szortírozzák a foglyokat.

Másnap éjjel teherautókon Herkmába szállítottak bennünket, egyenesen a mólókra. A tenger tompán morajlott, a mólók kihaltak voltak. A németek sorba állították a foglyokat, s hozzáláttak a lajstromozáshoz.

Gondolkodóba estem. Ki vagyok én? Hogy hívnak? Katonai rendfokozatom? A nevem Grigorij Tyitov, de elvégre ugyanúgy Vaszilij Szmirnovnak is mondhatom magam, aki ott maradt fekve a temetőnél, átalakulhatok Pjotr Lavrovvá, aki minden valószínűség szerint ugyancsak elesett az utolsó harcokban. Rendfokozatom? Alhadnagy, 160. számú parancs? Ugyan hol van az a pa-

rancs? Ki erősítheti meg, hogy egyáltalán van ilyen parancs?

— Neve? — kérdi a tolmács.

— Tyitov Grigorij Danyilovics.

— Rendfokozata? Gyorsabban válaszolj!

— Őrmester.

— Születési éve és helye? Nemzetisége? Képzettsége?

Az írnok gyorsan jegyzi a válaszokat: hát így oldódtak meg az engem gyötrő kérdések. Az maradok, aki voltam.

Nyirkos, csontig ható szél fúj a tenger felől. A németek befejezték a lajstromozást, de mi csak ácsorgunk a sorban. Néhányan leguggolnak. Géppisztolysorozat csattan. Az őr a levegőbe lő.

Végre két katona hoz egy zsákot, kölest osztanak. Egy sisaknyi kölest adnak negyven emberre, mi hárman kivesszük az adagunkat, deszkákból tüzet rakunk és nekilátunk főzni. Csaknem fél sisaknyi kozmás kása jut mindegyikünknek: ez az első étel a szánkban az utóbbi három napban.

Két motoros uszály farol a móló felé. Sípszó hallatszik innen is, onnan is. Az őrök az uszályokra terelnek bennünket. A pallónál elkap egy nagydarab német, hirtelen lerántja a fejemről a fülessapkát. Az acélsisak a kezemben van, rá akarom vetni magam a németre, de Varcsenko vállon ragad:

— Hagyd a fenébe. Senkinek sincs szüksége a hulládra.

Megint az ismerős szavak! Hát igen, olyan emberek mondják, akiknek hinni lehet. Lassan leengedem a sisakot, és megindulok a pallón. A német nevet. Már fenn vagyunk az uszályon, és onnan látom, milyen élvezettel próbálgatja a sapkámat.

Csernov nekem adja egy türülköző felét. Becsavarom vele a fejemet, arra húzom rá a sisakot.

Az uszály elfordul a mólótól. A tenger viharos, alaposan meghintáztat bennünket. Egymáshoz bújunk, hogy felmelegedjünk.

Az út mintha az örökkévalóságig tartana. Fáj a lábam, lemegyünk az uszály gyomrába, nagynehezen a sarokban találunk egy száraz helyet. Csöndes beszélgetés kezdődik. Most csak egy érdekel bennünket: a szökés.

— Emlékszem, olvastam valahol: alagutat fúrtak, és

azon át szöktek meg — mondja Varcsenko bizonytalanul. — Vagy talán sikerül megvesztegetni az őrséget?

— Egyenesen át a drótkerítésen . . .

— Azt mondják, ezeknél áram van a drótban — nyilatkozik Csernov. — Azon nem megy át senki.

Fiatal, tapasztalatlan foglyok vagyunk, még nem tudunk semmit, fogalmunk sincs róla, hova visznek bennünket és hogyan fognak őrizni. Honnan fogunk szökni és hogyan?

Estefelé kiáltozásra leszünk figyelmesek: „Föld, föld!" A matrózok a fedélzetre sietnek. A ködös part egyetlen vékony vonalnak látszik a messzeségben.

Szárazföld, a szülőhazám földje! Másfél évvel ezelőtt azzal a nyugtalan, szorongó érzéssel hagytam el ezt a földet, hogy az ismeretlenbe lépek, és azt hittem, hogy az az óra. amikor ismét a szárazföldön leszek, hazatérésem órája lesz. És a ködben most ott szunnyad a szárazföld — most idegen föld. És ráléptem erre a földre, és géppisztoly fekete csöve szegeződik a mellemnek; egy lepés jobbra, egy lépés balra szökésnek számít Egy lépés jobbra — és lövés csattan a hátam mögött. Így köszönt engem az én földem.

ISMERKEDÉS AZ „ÚJ RENDDEL"

A szerelvény lassított: emelkedőre kapaszkodott. A kanyarban látom a szerelvény végét. Előrenézek. A pálya kiegyenesedik, az emelkedő tovább tart. Szótlanul oldalba lököm Varcsenkót: nézd, milyen remek hely.

Varcsenko csak a fél szemével sandít rám, a másik szemével az őrt lesi. Észrevétlenül bólint és szemével jobbra villant: arra jobb ugrani, ott közelebb az erdő.

Szerelvényünk tizenöt nyitott kocsiból áll. Mindegyiken vagy ötven hadifogoly és négy-négy őr.

Sündiből hajnalban indultunk. Jó ideig mezők és ligetek közt kanyargott a vasút, most viszont megérkeztünk a rég áhított erdőbe. A szerelvény emelkedőhöz ért, a mozdony erőlködve liheg. Jobb alkalom nem lesz a szökésre — nem szabad késlekedni.

— Szása, készülj! — én már korabban a vagon szélére húzódtam, bár ott erősebben fújt a szél. Varcsenko mögöttem ült, velem szemben Csernov. Megegyeztünk, hogy Csernov ugrik elsőnek, én másodiknak, Varcsenko pedig fedez.

— Csönd! Pofa be! — ordít az őr.

Csernov arca falfehér, de azt hiszem, kézben tartja magát. Mindjárt elhaladunk az oszlop mellett, akkor meglököm Szászát a lábammal, és rögtön én is ugrok utána. Csak arra kell ügyelnem, hogy az ép lábamra essem, csak az épre...

Éles géppisztolysorozat metszi ketté a hideg csöndet. Két sötét alak perdült le az előttünk levő vagonról, s lebukott a hóba. Újabb sorozat! Nem talált! Mindketten felpattantak, és lehajolva futottak az erdő felé.

Az egyik őr a mi vagonunkon lassan felemeli a géppisztolyát. Golyó találja a hátsó menekülőt, s a katona a hóba rogy. Az első még mindig fut, cikcakkban a tuskók között. Nézek utána, és úgy érzem, hogy én magam futok ott, és a németek utánam tüzelnek minden géppisztoly-

ból: hiszen az én utamat teszi meg most a matróz, akinek nevét sem tudom.

Legfeljebb tíz méterre lehetett az erdőtől. A matróz ügyesen lehasalt egy tuskó mögött, felpattant, s futott tovább. A mi vagonunk már elhaladt mellette, a németek a hátsó kocsikról lőnek rá.

És ekkor a matróz megbotlott. Alig öt-hat méterre volt az erdőtől, de nem látta az árkot, amely éppen az erdő szélén húzódott. Megbotlott, és nyomban utolérték a golyók: láttam, hogy a hosszú sorozat végigverte a viharkabátját. A matróz felkiáltott — a régi gránát vijjogni kezdett a fejem fölött.

A szerelvény pedig csak ment tovább, nem is lassított. A parányi sötét folt egy ideig még látszik a havon, aztán az is eltűnik. Én úgy érzem, hogy én fekszem ott a havon: gyötrelmesen sajnálni kezdem magam.

— Hát igen — szólal meg Varcsenko, s köpenye ujjával letörli homlokáról a nagy izzadsággyöngyöket: bizonyára ugyanazt érzi, amit én.

Így omlott össze csírájában első szökési tervünk.

Valgában tereltek először szögesdrót mögé bennünket. A tábor épületei valamikor laktanyák voltak. A gyakorlótéren szovjet katonák alaki kiképzése, a tantermekben politikai oktatásuk folyt, a klubban filmeket néztek. Most pedig minden sarkon gerendákból összetákolt torony ágaskodik, mindegyik toronyban géppuskás őrök állnak, a gyakorlóteret szögesdrótkerítés veszi körül. Az egykori életre csak egy szakadt plakát emlékeztet, amely valamikor hírül adta, hogy a klubban a „Traktorosok"-at adják.

A hadifoglyokat felsorakoztatják a gyakorlótéren. A sor végtelennek látszik. A tornyokból ránk szegeződnek a géppuskák.

— Komisszárok, kilépni! — vezényel a tolmács; civil kabátban van, de alóla kilátszik a szovjet csizmanadrág.

A sorból senki sem lép ki.

— Zsidók, három lépés előre.

A sor nem mozdul.

— Levetkőzni. Rögtön kiemeljük a zsidókat mind, ahányan vannak.

Lehúzom az ingemet. Te jó isten, hogy lesoványodtunk

e néhány nap alatt: mindegyikünkön meg lehet számolni a bordákat, arcunk megnyúlt, hasunk beesett.

— Azt mondtam, levetkőzni! A nadrágot is levetni! Vegyék le az alsóruhát is! — kiáltja a tolmács akadozó hangon: látszik, még nem tanult meg ordítani a saját egykori bajtársaira.

Sokan nem értik, miért kell meztelenre vetkőzniük a fagyban. Valaki húzza az időt, káromkodik.

— Ausziehen![1] — rikoltja a sor előtt álló hosszú lábú, jól táplált német. Megvetően, gyűlölködve nézi, ahogy vetkőzünk.

— Meztelenre! — ordítja a harmadik, valamilyen ismeretlen egyenruhában, se nem német, se nem orosz — még nem tudom, hogy az ilyeneket policájnak hívják.

Levetünk magunkról mindent, ami levethető. Pucéran, mezítláb állunk a hóban.

A hosszú lábú német gúnyosan vigyorogva néz végig a meztelen soron. Jól táplált és jóllakott, mély basszushangja és malomkő melle van — a tenyészbika mintapéldánya. Van miért megvetően méregetni bennünket, akik pucérak és soványak vagyunk.

Elkezdődik a szemle. Két csoport — három-három ember van mindegyikben — elindul a sor két végéről a közép felé. Éles vezényszavak pattognak, mint az ostorcsapás.

Dideregve állunk, kezünkkel próbáljuk eltakarni a hasunk alját. Legalább egy kis rongy volna rajta...

— Felemelni a kezet! Ne takarják el!

Az SS-legényeknek gyakorlott szemük és kemény kezük van. Elöl megy a hosszúlábú — ő a zsidókérdés fő szakértője. Félig lehajolva lépked, és tüzetesen szemügyre veszi a hasakat és mindent, ami lejjebb következik. Utána egy nagy fülű SS-legény következik — undorodva, a lábával széttúrja a lábunk elé rakott ruhákat; ő a rongyszakértő.

— Előre! Kilépni!

Valaki nem akar kilépni a sorból, elhaló, akadozó hangon próbálja bizonyítani, hogy tévedés történt. Pisztolylövés csattan. A meztelen ember saját rongyaira bukik: a hosszúlábú nem hibázik.

[1] Levetkőzni.

A hosszúlábú közeledik. Frissen vasalt csizmanadrág feszül rajta, nincs azon egy ránc sem. Fintorogva gusztálja a csupasz embereket, élvezve nyilvánvaló fölényét.

A hosszúlábú előttem áll. Kihúzom magam, kifeszítem a mellem, demonstrálom meztelenségemet. Jobb kezemben lapul a borotva: a combomhoz szorítom. Ha most megtalálja a borotvát, annyi időm még lesz, hogy előbb átmetszem a torkát, mielőtt rám emeli a pisztolyát. De nem is néz följebb a hasamnál, őt egészen más érdekli.

— Hier ist alles in Ordnung[1] — mondja a hosszú lábú és továbbmegy. A nagy fülű ganajtúró beletúr a rongyaimba, aztán ő is megy tovább. A hosszúlábú kemény, feszes ülepe távolodva ütemesen imbolyog a sor előtt. Újabb pisztolylövés csattan.

Lehajolok, mintha a kötést igazítanám meg a lábamon, és a nadrágomba dugom a borotvát.

A sort nemsokára szétoszlatják. A havon itt is, ott is hullák hevernek: gazdag zsákmányuk van a németeknek.

Másnap megkezdődik a berakodás a vagonokba, és a rakodón nagy meglepetésemre Kac hadnaggyal találkozom. Arca megnyúlt, szürke lett.

— Hát te hogy maradtál meg?

— Hála anyámnak, hogy egy grúzhoz ment feleségül — mondja Kac szomorúan.

— Csatlakozz hozzánk — indítványozza Varcsenko. — Akcióra készülünk.

Most már négyen vagyunk. Igyekszünk együtt maradni. Egy vagonba kapaszkodunk fel, egy sarokban ütünk tanyát: a vagonban nincsenek priccsek.

Valgából Rigába visznek bennünket. A vonat csak nappal halad, sokáig rostokol az állomásokon. A vagonajtókat biztosan ledrótozták. Nem kapunk sem kenyeret, sem levest, sem vizet. Sokan annyira legyengültek, hogy maguk alá piszkítanak. A vagon megtelik fojtó, áporodott levegővel.

Mindegyik állomás zsúfolva van szerelvényekkel. A sarokban van egy kis nyílás, azon át látni a világot. Velünk szembe ágyúkkal, harckocsikkal, gépkocsikkal rakott szerelvények jönnek. Olykor katonai egységeket szállító szerelvényekkel találkozunk: a vagonokból áthallatszik a

[1] Itt minden rendben van.

szájharmonika, az idegen katonanóta. Németország felé sebesültvonatok mennek: ebből is látunk jó néhányat.

A katona abból ítéli meg a hadihelyzetet, hogy a saját szakaszán hogyan alakulnak a harccselekmények. Az a harc, amelyet mi vívtunk a szigeteken, vereséggel végződött. A szárazföldön más szigetekről érkezett foglyokkal is találkoztunk: a vereségek mérete egyre nőtt. Valgában találkoztunk olyan foglyokkal, akik Szmolenszknél, Pszkovnál, Narvánál és Leningrádnál estek fogságba. Mindenütt csak ezt hallani: „katlan", „bekerítés", „foglyul ejtettek". Van okunk a csüggedésre. Már vjazmai foglyok is vannak. De Vjazma még nem Moszkva, tehát ott ugyanolyan harcok folynak, mint a mi szigeteinken. Hiszen mi se rögtön estünk fogságba, gondolom, derekasan harcoltunk, és a saját szememmel láttam, hogy görnyedeztek a hitleristák a golyószóróm tüzében. „Csak a hasukra!" — ez jó vezényszó volt.

Sebesültvonat áll meg a szomszéd vágányon. Onnan nem hallatszik sem nóta, sem szájharmonika. Kilyukasztott hasú németek fekszenek és nyögnek benne, ők is Vjazmában jártak.

A sebesültvonat csakhamar kifut az állomásról. Utána mi is megindulunk. Aztán újból végtelenül sokáig ácsorgunk egy kis állomáson. Leszáll az éjszaka. Odakünn nagy pelyhekben hull a hó. A felső rácsos ablakon kidugunk egy törülközőt, megvárjuk, amíg jó sok hó rakódik rá, és sorban szopogatjuk a nedves rongyot. Egy kicsit megkönnyebbülünk.

Déltájban érkezünk meg a rigai teherpályaudvarra. Varcsenko a nyíláshoz tapad:

— A raktáraknál foglyok dolgoznak. A pályákat javítják, fát rakodnak. Az őrség kicsiny. Ha itt kiraknak és munkára fognak bennünket, könnyen leléphetünk.

De a vagonok ajtaja zárva marad. A szerelvény mellett németek mennek végig, ellenőrzik, jól tart-e még a drót az ajtókon. S indulunk tovább. Velikije Luki felé kanyarodik velünk a vonat. Csak nem Oroszországba visznek bennünket?

Gyötrelmes lassúsággal múlik az idő. Kínozni kezd a gyomrunk, a szánk kiszárad, megkeseredik. Gyomrunk tüzel, belülről égeti a testet.

Eszembe jut, mikor ettem utoljára. A kikötőben, a

mólón. Csernov főzött egy sisakra való köleskását, s azt lehet mondani, degeszre ettük magunkat. Azután útközben, amikor egy falun keresztül az állomásra hajtottak bennünket és az őrök pihenőt rendeltek el, valami ócska hordóból sikerült kiemelnem egy darab avas szalonnát, amelyből minden bizonnyal szappant akartak főzni. A szalonna keserű volt és büdös, még szappan se lett volna jó belőle, de egy kicsit erőre kaptam. Sündében, mielőtt felmásztunk a nyitott vagonokra, mindenkinek osztottak húsz deka kenyeret, Valgában pedig a szemle és a motozás után kaptunk egy tányér löttyöt. Ennyi az egész. Hány napja indultunk el Valgából? Alighanem ez már a harmadik éjszaka . . .

A harmadik nap könnyebb. Gyomrunk már nem ég, a maró érzés gyengül. Viszont egész testünkre rátelepszik a gyengeség, mint malériaroham vagy súlyos betegség után. Ilyenkor ajánlják az orvosok a tyúkhúslevest, de én már nem akarok húslevest, csak a szememet szeretném lehunyni, aludni akarok. Nem, aludni nem szabad, megrázom a fejem, az ajtó mellé állok, s görcsös igyekezettel kutatni kezdek a zsebeimben. Mi ez? Ujjaim kemény gyufafejet tapogatnak ki, pedig biztosan tudom, a zsebemben semmiféle gyufa nincs és nem lehet. Gondosan ügyelve kiveszem a leletet. Kenyérmorzsa van a tenyeremen. Parányi, egészen súlytalan morzsa, de én úgy érzem, gyémántmezőt találtam.

A morzsa lassan duzzad a nyelvemen. A szám teljesen kiszikkadt, kiégett, de már van nyálam, a morzsa egyre dagad, egyre nő, óriási lesz, kitölti a számat, teljesen, és én lassan, élvezettel lenyelem, érzem, ahogy édesen csúszik le, leér a gyomromig, amely bekebelezi. A gyomor rögtön reagál a sorsnak erre az ajándékára, az égés megszűnik, úgy érzem, jóllaktam. Sajnos azonban alig fél óra múlva a jóllakottság érzése elmúlik. A gyomorégés észrevétlenül, alattomosan ismét jelentkezik, erősödik, kiterjed, hasam minden részére. Behúnyom a szemem. És újból hallom az ismerős vijjogást: a gránát száguld felém . . .

— Ne aludj, ne aludj — ráz meg Varcsenko, hogy fáj minden tagom.

A negyedik napon gyomrom feladja az éhséggel vívott egyenlőtlen küzdelmet: az égés elmúlt. A gyöngeség szét-

árad egész testemen, a legkisebb mozdulat is roppant munkába kerül és felemészti maradék erőmet.

A szerelvény egy kis állomáson időzik.

Velem szemben idősebb katona ül, szőrös karján kidagadnak az erek. Apró szemét duzzadt szemhéj fedi. Szemhéja rángatózik és hirtelen lecsukódik, szájából nehéz szuszogás tör elő — a katona alszik. Aztán horkolni kezd, de nem, ez már nem horkolás, hanem hörgés. Feltérdelek, odamászok hozzá. Varcsenkóval együtt megpróbáljuk feltámogatni az öreget, de az még egy utolsót hörög és elcsendesedik. Teste elnehezedik, feje a mellére bukik. A sarokba vonszoljuk: ott már több halottunk hever.

— Répa! — kiáltja Kac hadnagy.

Odafurakszom hozzá, Kac feje fölött a nyíláshoz nyomakodok.

A szomszéd vágányon nyitott kocsikból álló szerelvény rostokol, a vagonokon répahegyek. Az óriási kupacok tőlünk alig. másfél méterre vöröslenek. A vagon annyira csurig van répával, hogy úgy érezzük, még egy kicsi kellene csak, és a tömött kupacok lustán kicsordulnának a szélén. Két géppisztolyos német közönyösen ballag el a répa mellett.

— Répa! — kiáltom tébolyultan.

Az emberek az ajtóhoz tapadnak: ott is van egy kis hasadék. Valaki vadul dörömböl a deszkákon. A hasadéknál kevés a hely, tülekedés kezdődik.

Varcsenko nyomja fejét a vállamhoz.

— Milyen? Mondd, milyen . . . — kérlel.

— Képzeld, répa. Igazi, valóságos répa . . .

És akkor észreveszem, hogy a vágányok közt egy kisfiú közeledik. Szeme nagy, ijedt, megszeppenve nézi a vagonajtókat.

— Gyorsan! — mondom.

Bajtársaim összefeszítik a vállukat, és én egy szempillantás alatt — ugyan honnan is tudtak ennyi erőt összeszedni! — fölemelkedek a felső ablakhoz.

— Kisfiú, kisfiú — kiáltom hangos suttogással —, dobj ide egy répát, legalább egyet dobj ide.

A kisfiú felkapja a fejét, szemében ijedtség és részvét látszik. Látom, hogy nem ért oroszul, és engem a rettenet kerít hatalmába.

— Répa! Essen! — kiáltom, ujjammal a szemben álló vagonra, majd a számra mutatva. — Essen, essen.

A kisfiú megértett, nagy üggyel-bajjal felkapaszkodott a vagon széléig, megmarkolt egy óriási répát és feldobta. A répa azonban nem jutott fel az ablakig, tompán nekiütődött a deszkának és visszaesett. A vagonunk visszafojtott lélegzettel hallgatott: mindenki megértette, mi történik az ablaknál.

A répa ismét a kisfiú kezében van. A fiú körülnéz, nagyobb lendületet vesz, a répa egyenesen a kezembe repül, nekiütődik a rácsnak, és kicsúszik az ujjaim közül. Kétségbeesett sóhaj visszhangzik a vagonban: a negyven ember, vagy ahányan maradtunk, mind egyszerre sóhajt.

Harmadik kísérletre elkapom a répát és a kezemben tartom. A répa nehezen fér át a rács rúdjai között, olyan nagy. Átadom Varcsenkónak és újból az ablakhoz szorítom az arcom.

— Dobjál még!

— Kisfiú, kisfiú — szólongatják a szomszéd vagonból —, gyere ide, nekünk is adj . . .

A kisfiú szomorúan néz rám, és fut a másik vagonhoz: igazságos

A répa ott nyugszik Varcsenko tenyerén, mi meg körülálljuk és nem vesszük le róla a szemünket.

— Elosztjuk — mondja Varcsenko

Zsebemből előveszem a borotvát. Most minden szem rám szegeződik.

— Harmincnégy — mondja valaki.

— Ellenőrizd — fordul Varcsenko Csernovhoz.

Egy fiatal matróz sátorlapot terít a padlóra, gondosan kisimítja a ráncait.

Félbevágom a répát. A borotva könnyedén belehasít a levesrépa húsába, nagy, sötét cseppek peregnek a sátorlapra. Valaki odanyújtja a kezét, ujja hegyével fel akarja szedni a cseppet.

— Ne nyúlkálj — mondom. — Az az én bérem.

A kezek eltűnnek.

Vágom a répát, s közben gondosan ügyelek rá, hogy egyetlen csepp se menjen veszendőbe. Vigyáznom kell, hogy mindegyik rész egyforma legyen, és hogy pontosan harmincnégy egyforma részt hozzak ki.

— Harmincöt — igazít ki Csernov, aki újra számolt mindenkit a vagonban.

— Harmincöt — mondja Varcsenko. — Ez a helyes.

A levesrépa hihetetlen illatot árasztva hever a sátorlapon. Hozzáfogok a szeleteléshez, varázsló szertartást végzek minden adag fölött, ahogy levágom és félreteszem a szeleteket. Mindenki feszülten figyeli ügyködésemet, senki nem szól egy szót sem.

Ősrégi katonaszokás szerint elkezdjük az osztást. Valamelyik fiatal a falnak fordul és kezével eltakarja szemét. Csernov ujjával az egyik adagra bök és rekedten kiáltja:

— Kié?

— Borodáé — válaszol a fiú a fal mellől: ő nem látja, melyik darabot ítélte oda — így biztosítjuk az igazságosságot.

— Kié?

— A tied.

— Kié?

— Tőled jobbra a harmadiké.

A kezek reszketve nyúlnak a darabkákért, s én osztom az odaítélt adagokat. Az egyik idős katona arca könnyben úszik, ahogy átveszi az adagját.

— Kié?

— Azé a hosszúé, aki szeletelt.

Ez az enyém. Elveszem az adagomat és a sarokba húzódok. Az osztásnál ott marad Varcsenko.

Szép, gyufásdoboz nagyságú darab jutott nekem a gumó legbelsejéből. Egészen kicsinynek látszik, nem tudtam, hogy nekem jut majd, különben egy icipicit hosszabbra faragtam volna. De akkor is szép, pompás répadarab. Ínycsiklandó illat árad belőle. Aranyló erecskék hálózzák be szegélyesen, a sima felületek nedvesen csillognak. Függőlegesre állítom a darabot: így nőtt a földben, táplálkozva a talaj éltető nedveivel, magába szíva a nap és a szél illatát. Nézem az adagomat és nem tudom levenni róla a szemem: olyan gyönyörű. Addig kell néznem, míg be nem telik vele a szemem. Gondolatban bekebelezem, szinte már érzem, hogy belém hatol, szétárad az ereimben, megtölti őket erővel, az élet biztonságával. Belém hatol és teljesen feloldódik bennem.

Annyira néztem a répát, hogy a szemem belefájdult.

Akkor behunytam a szemem, és a számhoz emeltem a répát. Fogam belesüppedt a zamatos répahúsba, fejem szédült, s leültem. A vagon falai széttolódtak és elfolytak a semmibe. Tágas mezőre kerültem, éppen akkor, amikor minden virág kibontja szirmát. A szél játszadozik a fűvekkel, hordja a virágport, hajlítgatja a fűszálakat, s az óriási virágos rét egész illata belém árad, megrészegít. Aztán elúszik a mező, már egy gyümölcsösben vagyok, és újból megrészegülök az illatoktól, a súlyos, kerek gyümölcsöktől, amelyek napfényben fürödve csöngenek fejem fölött.

A harmadik falatot akartam bekapni, de a tenyeremen már nem volt semmi. A számban szétolvadnak a répa utolsó maradékai. Lassan visszatérek a földre, az áporodott levegőjű. zárt vagonba.

Varcsenko is befejezi az evést. Látom, hogyan eszi a répát: foga jó ízűen ropogtatja, állkapcsa lassan mozog. Eltelik egy perc, és már nincs mit néznem. Csak a borotva pengéjén maradt meg a távoli rétek gyenge illata. Titokban előveszem a borotvát, kinyitom, és lassan lenyalom a pengét. Így teszek kétszer, háromszor, s negyedszerre már nem érzek semmit, csak a fém hideg és bizonytalan ízét.

Az ötödik napon Rezeknében áll meg a vonatunk. Ha most szereztük volna azt a répát, már csak harminc felé kellene osztani.

Egy-két órát áll a vonat. Aztán váratlanul rekedt hangokat hallunk, odakint a dróttal babrálnak. Nagy lendülettel félretolják az ajtót, friss, hideg levegő tör be a vagonba. Annyira szédülök, hogy kis híján elvágódok.

— Összekarolni! Fogjuk meg egymás kezét — biztat Varcsenko.

Állunk a vagon ajtajában, görcsösen egymásba kapaszkodva: különben leesnénk a gyengeségtől. Az őrök sorakozóra rendelnek bennünket.

Hosszú sorban járulunk egy vörös képű SS-legény elé, aki az ételt osztja. Mindenki kap egy darab kenyeret és egy bögre meleg teát. Mögöttem valaki nem tud már a lábán állni, belém kapaszkodik. Egy apró termetű ember, aki előttem kapta meg az adagját, mohón nekiesett a kenyérnek, erőlködve lenyelte a falatot, s rátapadt a teás bögrére.

— Mit csinálsz? — kiáltok.

Késő. A bögre kiesik a kezéből, a tea kiömlik belőle. Az apró ember a hasához kap és csodálkozó szemmel néz rám. Összegörnyed, mintha láthatatlan sajtoló nyomná lefelé, és hangos, akadozó csuklás tör elő a szájából. Összerogy, rángatózik, aztán a csuklás elhalkul, a rángatózás gyengül, míg teljesen meg nem szűnik.

— Óvatosan kell — mondja Varcsenko, aki szintén megkapta a teáját és egy kicsit kortyolt belőle. — Emlékszem, olvastam Jack Londonnál, hogy hirtelen nem szabad. A gyomorban valami hártya képződik és rögtön felszívódik az élelemmel.

Jack London álmában sem látott olyasmit, ami most történik a peronon, ahol eszméletlenül hevernek az elgyengült emberek. Hol vannak Jack London hősei tőlünk — pedig még csak elkezdtük halálmenetünket.

Megkapom a kenyeret és óvatosan rágom apró adagokban. Számban meleg, tapadós kása képződik, és szinte észrevétlenül nyelem le, utána iszom meg a langyos teát.

A húsz deka kenyér elég nekem egészen a táborig, és amíg az úton megyünk, gondosan megrágom apró falatonként.

Újabb szemle és motozás után bádoglapocskákat akasztanak a nyakunkba. Megint sikerül egy barakkba kerülnünk. Bemegyünk a hosszú, mocskos helyiségbe, amelynek két oldalán priccsek sorakoznak.

— Menjünk a felső priccsre — mondom. — Ott melegebb van.

Felkapaszkodunk a legfelső szintre, közel a kijárathoz. Varcsenko lopva körülnéz és közelebb int magához. A felső priccseken egyelőre nincs senki.

— Holnap rögtön elkezdjük a felderítést. Hol van a drótkerítés, hol vannak a tornyok, hány géppuska van, mikor váltják az őrséget — ki kell fürkészni mindent. Végső esetben alagutat fúrunk.

— Ha már számot is kaptunk, az azt jelenti, hogy itt maradunk — toldja meg Kac. — Esetleg kivisznek munkára. Onnan könnyebb megszökni.

— Az őrség gyenge, útközben megfigyeltem ...

Tele vagyunk rózsaszín reményekkel: hisszük, hogy innen megszökni gyerekjáték.

ÚGY LÁTSZIK, DÖGEVŐVÉ VÁLOK

Az udvaron keresztül hosszú sor csoszog a barakkoktól a konyha felé. A metsző szél könnyedén átjárja ruhámat. Napok óta nem tudok felmelegedni, és minden reggel nehezebb kijönni a barakkból, hogy beálljak a sorba a bőrömig ható szélben.

Közvetlenül előttem görnyedt hát kopott, piszkos köpenyben. S tovább előre, ugyanilyen görnyedt hátak, tucatjával, százával: a sornak nem látni a végét. És bizonyára az én hátam is ugyanilyen görnyedt. Egy csajka löttyért állunk a sorban, a szélnek fordítva hátunkat, hogy ne fázzunk annyira.

A szemem sarkából figyelem azt a magas homlokú németet, aki a sor mellett lépkedve, alaposan szemügyre vesz bennünket. A német jókora karót tart a kezében. s kestyűs kezével folyton simogatja.

A gyakorlótér közepén hátra tett kézzel sétál fel-alá a főpolicáj, a „policáj úr", ahogy a foglyoknak szólítaniuk kell.

A „policáj úr" fogságba esett, azután átállt a németek oldalára. Azt állítja, hogy ezt magasabb megfontolásokból tette. És igaz is, néha igazságos és segít az embereknek, de a hadifoglyok megvetik.

Már két órája ácsorgok. de a sor szinte nem mozdul. Mögöttem újabb emberek állnak be a sorba. Szeretnék köpni az egészre, kilépni a sorból és visszamenni a barakkba, ott mégis melegebb van. Lefeküdni a priccsre és nem gondolni semmire. Megpróbálom elhessegetni magamtól ezeket a gondolatokat: tudom, hogy ezek nagyon veszélyes gondolatok — egyelőre tudom. Holnap talán már ezt sem fogom tudni.

Előttem kis csoport verődött össze. Aggodalmaskodva lesik a karóval járkáló magas homlokú németet, mégis közelebb nyomakodnak egymáshoz, afféle kiugró csoportot alkotva. Beszélgetésük foszlányai eljutnak hozzám.

— Én légnyomást kaptam a tüzelőállásban. Valóságos bombazáport kaptunk a nyakunkba ...

— Nemsokára vége mindennek. Moszkvát elfoglalták.

— Ezt a németek kötötték az orrodra, mi?

— A németek nélkül is tudom. Tegnap érkezett egy transzport, s találtam egy odavaló ismerős srácot. Ott fogták el, Krasznaja Presznyában. Éppen a „Trjohgorkáért"[1] folyt a harc. A mieink nem akarták feladni a „Trjohgorkát", sok németet kikészítettek. De hát mit tehettek ekkora erővel szemben. Az egész szakasznak egyetlen géppisztolya volt.

— Te persze nem álltál volna oda verekedni. Bizonyára átléptél volna hozzájuk, most meg siránkozol.

— Hogy én átléptem volna, igen? — a magas, sovány fogoly kihívóan nekitámad a másiknak. — Én, öregem, súlyos sebesült voltam, különben sohasem kerültem volna ezeknek a rohadtaknak a keze közé.

— Most meg itt Moszkváról siránkozol ...

— Még hogy én siránkozok? Onnan jött az a srác vagy nem? A földim, vagy nem ismerem, mi?

Mindenfélét hall itt az ember, amíg sorban áll a levesért. Egy merítőkanál bűzös lötty, viszont egy szekérre való új hír.

Ütés csattanása hallatszik, majd kurta kiáltás koppan. Annyira lekötötte figyelmemet a beszélgetés, hogy észre sem vettem, amint a magas homlokú német odalopódzott újabb áldozatához. A magas homlokúnak ez a szórakozása: hátulról lopakodik, és a mit sem gyanító emberre váratlanul lesújt. A játékban az a fontos számára, hogy el ne hibázza, s pontosan a fejére sújtson a kiszemeltnek.

Az áldozat összerogy, már halott. A magas homlokú félreugrik, és harsányan röhög, mint egy hülye.

A német egyfolytában röhög, s közben a karóval hadonászik.

— Túlságosan elszaporodtatok — üvölti rekedten. — Elárasztottátok egész Németországot, az egész nagy Németországot. Mi etetünk benneteket, őrzünk benneteket, de ti hálátlan disznók vagytok ... A führer százezer derék embert rendelt ki az őrzésetekre. Ha ti nem volná-

[1] A Trjohgornaja Manufaktura nevű gyár.

tok, már régen végeztünk volna a szovjetekkel. Majd én kikészítelek benneteket, ez az én történelmi küldetésem.

A magas homlokú elemében van. Miután befejezte beszédét, határozottan előrelendíti a karót és megindul a sor vége felé, hogy ott újabb áldozat mögé lopakodjon.

Ma nem érzem jól magam. Szándékosan félrehúzódom társaimtól: nincs kedvem sem látni, sem hallgatni őket. Varcsenko reggeltől estig az alagút vázlatait rajzolgatja és Jack Londonról fecseg. Abban reménykedik, hogy sikerül megvesztegetnie az őrséget. Kacnak is folyton a szökés jár az eszében. Pedig hát hova szökhetnénk, amikor már nyakunkon a tél? Már december eleje van, éjszakánként kegyetlen fagyok vannak. És egyáltalán hogyan szöknénk meg? Aki szökni akar, annak erősnek kell lennie, én pedig a Rezeknében töltött három hét alatt teljesen leromlottam. És egyáltalán: minek megszökni? Inkább adjanak egy csomag cigarettát. Mennyire hiányzik most ez a csomag cigaretta! Egy csomag cigaretta megváltoztatná az egész életemet. Az első cigarettát magam szívnám el, sokáig, lassan szívnám, teleszívnám magam a dohány finom zamatával és gyönyörködnék benne, hogyan nő a cigaretta végén a szürke hamu. A többi cigarettát meg elcserélném kenyérre Minden cigarettáért kaphatnék fél adag kenyeret, tehá' lenne kilenc és fél adag kenyerem, csaknem egy egész kenyér... Észbekapok, hogy nincs is semmiféle cigarettám, és következésképpen nem kapok egy falat kenyeret sem.

Képzeletbeli cigarettákat szívok és képzeletbeli kenyeret eszem. De a kenyér íze annyira valóságos, pirosló héja annyira édesen ropog a fogaim között, hogy képtelen vagyok lemondani képzelgésemről. A borotvát már régen elcseréltem kenyérért, és most már nincs semmim, amit elcserélhetnék. Csak az édes látomásaim maradtak meg.

A hideg szél egyre fújja a hátamat. Fázom.

Végre odaérek én is a konyha ablakához. Vékony, szőrös kéz önt egy kanál levest, amelyben néhány darab krumpli úszkál. A kanál tele volt, de én nem tudok szabadulni attól az érzéstől, hogy megrövidítettek. Tiltakozni próbálok, összefüggéstelenül kiáltozok. Valaki megragad, és ellökdösnek az ablaktól.

Félreállok, egyenesen a csajkából iszom a löttyöt. Most

már nem ráérősen, mint az elején. Gyorsan eszem, lopva körültekintek. Sietek lenyelni mindent, amíg a leves ki nem hűl a szélben, s miután megittam, ujjaimmal kikotrom a csajkát abban a reményben, hátha akad még benne valami, végigtörlöm a csajka üres falát, lenyalom az ujjaimat, aztán szaladok a barakkba, hogy megmelegedjek.

— Tyitov!

Kelletlenül megfordulok. Fagytól piros, tömpe orrú, szakállas ember fut felém. Amikor látja, hogy megfordulok, megáll, integet.

— Te ki vagy?

— Hát nem emlékszel rám? A harmadik században voltam... Harmadik század, első szakasz... — a szakállas ravaszkásan kacsint, a szeme állandóan ide-oda futkos, keze reszket. Lerí róla, hogy afféle ganajtúró, és semmi kedvem szóba elegyedni vele.

— Idefigyelj, ragyogó üzletet ajánlok — mondja, mint egy összeesküvő. — Adj egy adag kenyeret.

— Mit adsz érte?

— Add ide, akkor megmondom.

— Mi az, megőrültél? Menj a fenébe.

— Add ide az adagod, akkor megmondom. Jó üzlet, ki sem tudod találni — a szakállas egészen közel lép hozzám és körülnéz. — A barakk mögött, arra, tegnap láttam, két fickó lóhúst ásott el. Jó nagy darabot, egy egész combot, a saját szememmel láttam. Ha ideadod az adagodat, megmutatom a helyet. Magam is elemeltem volna, de egyedül nem bírom, ásni kell.

Megfordulok és gyors léptekkel elmenekülök tőle. Ez az ember már készen van, semmi sem segít rajta.

A sor végéről hülye röhej hallatszik: a magas homlokú megint odalopódzott újabb áldozata mögé és lesújtott rá a karóval.

Már a barakknál voltam, amikor hirtelen megvilágosodott az agyam. Mi van akkor, ha ez a ganajtúró igazat mondott? Ha valóban elásták a lóhúst, és ez ismeri a helyet? A hús a hidegben sokáig eláll, nem romlik meg. Egy falat friss hús, csak egyetlenegy falat... Arra gondolok, hogy visszafordulok, megkeresem a szakállast, és megalkuszom vele: hátha elárulja titkát egy fél adagért?...

Még nem tudom, hogy a mi helyzetunkben milyen közel van az a láthatatlan határ, amelyen túl véget ér minden emberi, mégis elborzadok. Hogyan is hihettem ennek a dögevőnek, ennek a zavaros szemű őrültnek?

Úgy látszik, előbb-utóbb magam is dögevővé válok: egy-két nap még, és én is elkezdek turkálni a szemétgödrökben, mint sokan mások az éhesek közül, akik már képtelenek uralkodni magukon Nem, nekem tartanom kell magam.

Bajtársaim a priccseken ülnek. Amikor meglátnak, elhallgatnak. Varcsenko epésen kérdezi:

— Na, mi van? Végigtúrtál minden szemétgödröt?

— Hülye — mondom. — Moszkvát elfoglalták. A „Trjohgorkát" lerombolták

— A németek provokátorokat dugnak közénk, és te elhitted?

— Moszkva a miénk volt, a miénk és a miénk is marad — kontrázik rá Kac, s most valahogy kellemetlen, nyikorgó a hangja.

A másik oldalamra fordulok. és kárörömmel gondolok arra, hogy semmi pénzért sem szólok nekik a lóhúsról. Magam keresem meg a rejtekhelyet. magam ásom ki, magam eszem meg, és nekik nem adok egy falatot sem. Majd meglátjuk, akkor milyen nagy legények lesznek.

— A következő héten kezdik összeírni . . .

— Okvetlenül össze kell beszélnünk Minden áron el kell érnünk, hogy rákerüljünk erre a listára . . .

. . . Majd én adok neki. Ilyesmiről nem mond le az ember . . .

Egyre halkabban suttognak. Már a hátam mögött suttognak, titkolnak valamit előttem. Annál rosszabb rájuk nézve.

Az előtérből lábdobogás, hangos kiáltozás hallatszik.

— Ott van, ott fekszik, obersturmführer úr.

És már ráncigálnának is le a priccsről Én belekapaszkodok a peremdeszkába, lemászok, és szemtől szembe kerülök egy magas, jóképű SS-legénnyel. Mögötte még ketten állnak.

— Tyitov? Komisszár? — a német gúnyosan összeszorítja vékony ajkát.

— Tyitov — igen. Komisszár — nem. — Gesztikulál-

va, grimaszokat vágva próbálom meggyőzni a németet, hogy téved.

— Du Bolschewistensau. Dich bring ich noch zum Sprechen[1] — a vékony ajkú udvariasan oldalba bök a pisztolyával. — Schneller, schneller.

Reszketni kezd a kezem, és sehogysem tudom leküzdeni az undorító remegést. Fölvetem a fejem.

— Fiúk, mondjátok már meg neki, hogy nem vagyok komisszár. Hiszen tudjátok, hogy nem vagyok komisszár. Csak névrokona vagyok a komisszárunknak, de én nem vagyok az.

Kac fent fekszik. Varcsenko és Csernov közben lejött és ott áll mellettem.

— Nem komisszár, tiszt úr — mondja Csernov. — Nicht komisszár.

Egy erős csapás elhallgattatja védőmet. Csernov elvágódik.

— Nimm deine Klamotten. Vorwärts marsch![2]

— De miért? — hadarom gyorsan. — Tévedés történt. Fiúk, hiszen ti ismertek, miért hallgattok? Hiszen én senki sem voltam; szerelő voltam az autójavítóban. — Undorító dolog így magyarázkodnom, de nem tudok mit tenni.

— Ő nem komisszár — mondja Varcsenko. — Biztosan tudom.

Csapás. Varcsenko megkapaszkodik a priccs lábában. A vékony ajkú fogdmegjei értik a dolgukat.

— Ne félj, menj csak, majd mi bebizonyítjuk — kiáltja utánam Varcsenko.

Az udvaron csatlakozik hozzánk a főpolicáj két policájjal: bizonyára a levesért ácsorgó sorban kerestek eddig.

Lábam összeverődik, kezem még jobban reszket. A policájok megragadnak és átvonszolnak az udvaron.

A parancsnokságon jól befűtöttek, megkönnyebbülök. Ha most idehoztak, akkor nem lőnek rögtön agyon.

— Ülj le, mit reszketsz.

A vékony ajkú az asztal mögött ül, ujjaival dobol a cigarettatárcán, és átható tekintettel néz:

[1] Te bolsevista disznó. majd én szólásra bírlak még.

[2] Szedd össze a holmidat. Előre, indulj!

— Er hat schiss, er merkt, dass er entlarvt is. Mir ist alles klar.[1]

— Várj csak, várj csak — mondja a főpolicáj. — Valahol láttalak már téged. A hazugság nem segít rajtad.

— Verhören sie weiter[2] — mondja a vékony ajkú.

— Hol születtél? — kérdi a policáj.

— Szumszki terület, belopoljei kerület, Sztarije Virki faluban.

A főpolicáj nem tudja leplezni csodálkozását:

— Állj! Hát az apád hol lakott?

— Kaszivatában.

— Az apádat Danyilónak hívják?

Most rajtam a sor, hogy csodálkozzam.

— Persze, hiszen atyai nevem Danyilovics.

— Anton nevű testvéred van? És nővéreid Anna meg Vera?

— Úgy van. De honnan tudja? . . .

— Van még testvéred? Magad mondd a nevét — a policáj gyanús szemmel méreget.

— Van még egy testvérem, Vaszilij. Ha maga is tudja, minek kérdezi. Hiszen mondom, hogy nem vagyok komisszár.

— Szóval te vagy a legfiatalabb? — csodálkozik újból a policáj. — Ezek szerint földiek vagyunk. Még mezítlábas korodból emlékszem rád.

— Akkor maga a tanyáról való? Cserevatyenko? — — távoli emlék rémlik fel bennem, és megismerem azt a fekete hajú férfit, aki valamikor vendégségbe járt a bátyáimhoz. — Hiszen maga elment katonának, akadémián tanult.

— Úgy van — mondja Cserevatyenko. — Jó beosztásom is volt Most pedig együttműködök az új hatalommal. Oroszországnak nemsokára befellegzett. Nem hiszed?

— Nem hiszem.

— Ahá, úgy beszélsz, mint egy komisszár.

— Nem vagyok komisszár.

— Régóta vagy katona?

[1] Ez megijedt, mert tudja, hogy lelepleztük. Számomra minden világos.

[2] Folytassa a kihallgatást.

— Két éve. — Végre egy kicsit magamhoz térek és csaknem nyugodtan beszélek. Nincs kedvem meghalni: csak most jövök rá, mennyire nincs kedvem meghalni. Ki kell használnom a körülmények szerencsés találkozását. — De nálunk volt egy Tyitov nevő komisszár, az igaz. De ő a névrokonom. Hiszen maga is tudja, minden faluban vannak Tyitovok...

— Worüber streiten sie da. Macht's schneller! Mir ist ja wie so alles klar[1] — a vékony ajkú türelmetlenül elnyomja a cigarettát.

Cserevatyenko gyorsan mond valamit a vékony ajkúnak. Folyékonyan hadar németül.

A német elégedetlenül fintorog, valamit kérdez a policájtól. Cserevatyenko tolmácsol.

— Mivel tudod bebizonyítani, hogy nem vagy komisszár?

— Hiszen földiek vagyunk, maga ismer engem...

— Az még semmit sem bizonyít. — Cserevatyenko a fejét csóválja. — Talán az én földim nem lehet komisszár? Nvomós bizonyítékok kellenek.

— Hiszen maga mondta, hogy mezítlábas koromból ismer. Tehát tizennyolcban születtem, igen? Előbb nem hívhattak be katonának. Nem hívhattak be, igen? Két évet szolgáltam. Két év alatt pedig hogyan lehettem volna komisszár? Hiszen maga is tudja. Aztán még maga járt annyi évig az akadémiára. — Nem tudtam megtagadni magamtól az élvezetet, hogy felbosszantsam az árulót. — Mire tanították ott magát?

— Te csak ne jártasd a szád. Komisszár beszéd ez. Komisszár szellem lakik benned. Ismerd be, mert különben kiverjük belőled.

— Megkínozhatnak, megtehetik. De előbb hozzák ide nekem azt az embert, aki megmutatott engem maguknak. Mondja a szemembe, hogy komisszár vagyok. Szembeköpöm. — Most már minden mindegy, leküzdöttem a félelmemet és már nem félek a haláltól.

Cserevatyenko néhány szót vált a németekkel. A vékony ajkú előbb ellenkezik, de aztán int, és két SS-legény kimegy a szobából.

[1] Mit vitatkoznak ott? Végezzen vele gyorsabban. Nekem úgy is világos minden.

Egészen elbágyadtam a hőségben. Szédülök.

— Adj innom, földi.

A gumibotos policáj ad egy bögre vizet.

Huzakodás hallatszik az ajtó mögül. Valaki rekedten ordít, az ajtó kivágódik, s nyomában a németekkel betámolyog a szobába az a szakállas, akivel nemrég az udvaron néhány szót váltottam. A szakállas áll, egy egész kenyeret szorít a hasára, és lesüti a szemét.

— Megkaptad a kenyeret, de még nem volt időd megenni? Elárulod a bajtársaidat? Egy falat kenyérért eladsz bennünket? — Vakmerőn rárontok. — Na, kutya, mondd meg az igazat. Mondd a szemembe, hogy komiszszár vagyok. Mi az, hallgatsz, te rohadék?

— Azt hittem, ez a másik Tyitov — motyogja a szakállas, és már le is rogy az ütéstől, amelyet az egyik SS-legény mér rá. A kenyér legurul a kezéből. A szakállas a földön fetrengve próbál utánanyúlni, de a német csizmája sarkával a kezére lép. A szakállas feljajdul. Egyáltalán nem sajnálom· megérdemelte az áruló.

— Elmehetsz — mondja a vékony ajkú, s ad egy cigarettát. — Kárpótlásul a zaklatásért.

Elkapom a cigarettát és kirohanok a szobából.

A barakkban a társaim örömmel fogadnak. Elmondom nekik, mit művelt a szakállas, és hirtelen egész testemben reszketni kezdek.

— Ugyan, mi van veled, ne hagyd el magad! Nyugodj meg már — Varcsenko a hátamat simogatja. — Lezüllött, érted? Besúgónak állt. Egy falat kenyérért hajlandó bárkit eladni. De te ember vagy. Én bízok benned...

— Nem tudsz te semmit. Magam is majdnem ilyenné váltam. Már össze is beszéltem vele Ajánlott egy üzletet, és én titőletek eltitkolva akartam... — a vallomástól megkönnyebbülök, feltápászkodok és Varcsenko szemébe nézek.

— Jól van — mondja. — Minden elmúlt. És soha többet ilyesmi ne forduljon elő.

Milyen jó újból barátok közt lenni, és tudni, hogy mindig támogatnak téged, ha megbotlasz a nehéz úton.

— Ezt az eseményt meg kell ünnepelni — mondja Kac, és egy parányi falat kenyeret vesz elő a zsebéből.

— Nekem is van valamim — teszem ki a kenyér mellé a cigarettát. — Az oberstrumführer ajándéka.

Mindegyikünknek jut egy pindurka, körömnyi kenyér, és három slukk füst. Édes szédület fog el.

— De nézd csak, nézd csak — mondja Kac. — Hogy sikerült elérned, hogy szembesítsenek? Hogy ezek milyen kulturáltak lettek.

Elmondom, hogy kiderült: Cserevatyenko földim. Mélyen hallgatnak. Varcsenko jelentőségteljesen összenéz a többiekkel. Én semmit sem értek: a beszámolóm más valami miatt keltette föl érdeklődésüket.

— Mit néztek? Nem hisztek nekem? Először magam sem hittem, de azt mondta: „És nővéreid Anna meg Vera?..."

— Ezt most minek mondod? — legyint rám Varcsenko. — Tudod te azt, hogy éppen ez a Cserevatyenko állítja össze a listákat?

— Milyen listákat?

— Azoknak a listáit, akik kimennek dolgozni. Ez pontos értesülés. A dolgozó foglyokat kiadják lett kulákoknak. De csak ukránokat visznek. A kialakult helyzetben ez az egyetlen menekvés, és most minden tőled függ.

— De mit számítok én? Mi függhet tőlem egyáltalán?

— Cserevatyenko a földid, és ő fogja összeállítani a listákat.

— Ő aztán biztosan éppen rám fog hallgatni. Örülök, hogy ép bőrrel szabadultam onnan. Még ha volna valamink...

— És ez mi? — Varcsenko szétnyitja a markát, és felszisszenek az ámulattól.

Varcsenko tenyerén egy aranyóra csillog!

MENNYI'I ÉR EGY ARANYÓRA?

A sorakozótér szélén körben járok, s a tér közepét figyelem. Ott járkál ugyanis fel és alá hátratett kézzel Cserevatyenko. Új köpeny van rajta, asztrakán sapka a fején, szőrmével bélelt kesztyű a kezén, s jobb kezében ólom végű bikacsököt lóbál Mellette két botos policáj figyeli a sort.

Hol elvegyülök a tömegben, hol a barakk sarka mögül leskelődöm, hol meg átsétálok a kórházhoz és onnan tartom szemmel Cserevatyenkót. Igen, most mondott valamit a fogdmegjeinek. A policájok elmennek mellőle.

Kilépek a sorból, a tér közepére sietek.

— Főpolicáj úr, engedélyt kérek, hogy megszólítsam.

Cserevatyenko megismer:

— Ni csak, a földi. Fel akarsz iratkozni?

Vajon honnan tudhatta meg, hogy éppen ezt akarom kérni?

— Nosza, csak rajta — mondja a magáét. Cserevatyenko. — Felírunk, egyenruhát adunk neked. Kinevezlek barakkfelelősnek.

Értem már, hát erről fúj a szél!

— Bocsánat, főpolicáj úr, de én nem akarok policájnak feliratkozni Nagyon nehéz munka az, attól tartok, nem tudok megbirkózni vele.

— Hát akkor mit akarsz? — Cserevatyenko gyanús szemmel méreget.

— Igaz, hogy nemsokára összeírják azokat, akik munkára jelentkeznek?

— Honnan tudod?

— Beszélik az emberek táborszerte. A sorban sok mindent lehet hallani

— És mit tudsz te fizetni ezért? Ne feledd, hogy szovjet pénzt nem fogadok el.

— Majd csak találunk valamit, ami annál keményebb.

— Találunk? Szóval nem egyedül vagy?

— Valóban nem, négyen vagyunk.

— Négyért négyszer annyi kell.
— Éppen azért mondom: találunk valamit.
— Hohó! Gazember vagy. Aranyad van?
— Attól függ, hogy egyezünk meg ...
— Gyűrű, karperec, műfog? — sorolja szaporán a policáj. — Tudod, hogy az aranyfognak most nagy kelete van.
— Az én holmimnak is van kelete.
— Én zsákbamacskát nem veszek. Beszélj világosan, ki vele!
— Csak a halálom árán, policáj úr. Ha megteszi, megkapja.
— Majd ha hülye leszek.
— Hát én sem vagyok hülye.
— Hordd el innen az irhádat, mert különben másutt fogok beszélgetni veled.

Ott hagyom. Elmondom a társaimnak, hogyan alkudoztunk. Az a fontos, hogy a policájt érdekelte a dolog. Nem tudja, hogy óránk van — annál jobb. Furdalni fogja a kíváncsiság, és végül is enged majd.

Este a priccsen fekszünk és gyönyörködünk az órában, amely megvált bennünket a rabságból. Jó óra, tizenöt köves, értékes a karkötője is.

— Egyszer sem volt rajtam — mondja Varcsenko. — Gondoltam, ha majd szabadságra megyek, akkor fogok flangálni vele.
— Add ide egy pillanatra — kéri Csernov.

Csernovtól hozzám kerül az óra. Tenyerembe szorítom és a fülemhez emelem. Szabályos, dallamos ketyegést hallok. Hallgatom az óra járását, mint a saját szívem dobogását: ha eltörne az óra, az most egyértelmű volna azzal, hogy a mi életünknek vége.

— Most én következek — szólal meg Kac, és én óvatosan átadom neki az órát. Kac is hallgatja a ketyegését, s arcán elgondolkozó, szomorú mosoly dereng.

Cserevatyenko azonban kemény diónak bizonyult. Az első beszélgetés után három nappal, amíg mi sorban álltunk a levesért, négyünk szögletét alaposan átkutatták. A policájok igyekeztek észrevétlenül dolgozni, és mindent visszatettek úgy, ahogy volt, helyén maradt még a borotva is, amelyet Kac a szalmába dugott. A policájok azonban nem tudták, hogy a borotvát átkötöttük egy

vékony szalmaszállal. Amikor kinyitották, hogy belenézzenek a nyél kivágásába, a szalma elszakadt. Ebből rögtön sejtették, miről van szó.

„Haditanácsot" tartunk. Napirenden: négy emberélet. Ha Cserevatyenko megtalálja az órát, nekünk befellegzett.

Varcsenko egy posztóból varrt kis zacskóban tartja az órát, s a zacskó madzagon lóg az inge alatt.

— A zacskó rossz hely — mondja Kac.

— Csak a testemen keresztül jutnak hozzá — feleli Varcsenko. — Hol lenne biztosabb helye?

— Nekik az semmibe sem kerül, hogy berángassanak bennünket a parancsnokságra, levetkőztessenek és megmotozzanak. Aztán eltesznek láb alól mindnyájunkat. Ez annyi nekik, mintha köpnének egyet.

— Mit javasolsz?

— Biztos rejtekhelyre kell dugni az órát. Akkor nem lesz semmi értelme, hogy eltegyenek láb alól bennünket. Ellenkezőleg, Cserevatyenkónak az lesz az érdekes, hogy óvja az életünket.

— Akkor törjük a fejünket rajta, hol találunk rejtekhelyet — áll rá Varcsenko.

— Rendben van, keressünk rejtekhelyet — mondom. — De nekem még van egy javaslatom. Odamegyek ehhez a döghöz és megpróbálok értelmesen beszélni vele. Hadd tudja meg, hogy belelátunk a kártyáiba. Játsszunk nyíltan.

A javaslatomat elfogadják. Varcsenko és Kac biztos rejtekhelyet keres, én pedig négyszemközt beszélek az árulóval.

Másnap reggel azzal az elhatározott szándékkal megyek ki a sorakozó térre, hogy mindenképpen dűlőre viszem az alkut. Cserevatyenko most is a helyén van, csak ma bot van a kezében: hajnalban nyilvánosan agyonvertek két hadifoglyot, akiket a konyhában tetten értek.

— Meggondoltad magad? — tér rá Cserevatyenko mindjárt a tárgyra. — Mutasd a szajrét.

— Engedélyt kérek jelenteni, főpolicáj úr. Nagy baj van!

— Nem értem. Beszélj világosabban.

— Mára eltűnt az a szajré. Valaki feltúrta a priccseket, és lába kelt.

— Megtalálták? És mit találtak? — Cserevatyenko bekapta a horgot: hadd higgye azt, hogy policáj cimborái találtak valamit a kutatáskor, és magukhoz is vették.

— Ami volt, annak ma híre, hamva sincs. Csak hogy mi sem estünk a fejünk lágyára. A legfontosabbat nem találták meg. Nem jó helyen turkáltak. Mondja meg a segédeinek, főpolicáj úr, hogy legközelebb jobban nyissák ki a szemüket.

— Ha akarom, kifordítalak a bőrödből.

— Ha kettévág, akkor sem talál nálam semmit.

— A nyelvedet azt jól fölvágták, látom. Nincs is szajréd.

— Rendben van. Elárulom a titkom. „Moser" aranyóra huszonnégy karátos arany. Olyan helyen van, ahol senki nem találhatja meg.

— Mi az ajánlatod?

— Négyünkről van szó. Ketten elmennek, akkor kirakjuk az órát, és a másik kettő is elmegy. Én megyek negyediknek.

— Hát jól vigyázz, Tyitov. Tőlem ilyen egyszerűen nem szabadulsz. Nekem megvan a magam törvénye.

Egy nap múlva megtudtuk, miért vált Cserevatyenko ilyen engedékennyé. A barakkokban kézzel írt illegális röpcédulák jelentek meg. Arról volt szó bennük, hogy a német csapatokat megvertük Moszkva alatt. Az SS-legények a barakkokban egyenként mindenkit végigmotoztak, se semmit sem találtak. Dühük ismét csak azt bizonyította, hogy a röpcédulák igazat írtak. A németeknek jól ellátták a baját. A mieink kergetik őket elfelé a drága fővárosunktól, a front közeledik. Tehát minél előbb szöknünk kell. S egy paraszttanyáról nem lesz nehéz meglépni.

Az órát biztos helyre dugtuk. Közvetlenül a fejünk fölött, ahogy aludtunk, az egész barakk hosszában vastag gerenda húzódott, amely a szarufákat tartotta. Varcsenko ebben a gerendában talált egy üres horonyt, amelyet csap számára vágtak, de nem használtak fel. A horony meglehetősen mély volt: az egész ujjam belefért. Csernov faragott egy dugót a horonyba, a rongyba bugyolált órát belecsúsztattuk, s a dugóval lefedtük. Aztán összesöpörtük a port, ami körös-körül akadt éppen elég, és álcáz-

tuk a dugót. A horony helye egybeolvadt a gerenda felületével.

Cserevatyenkónak átadtam négyünk névjegyzékét: a nevünk volt rajta, a tábori számunk, a rendfokozatunk meg minden egyéb.

— Komisszár nincs köztetek?

— A többiek ugyanolyan komisszárok, mint én.

— És ez a Kacenko, miféle? Gyanús név. Nem zsidó?

— Ugyan, hová gondol, főpolicáj úr! Az ősei kacapok[1] voltak.

Cserevatyenko elvette a listát.

Nemsokára elindult a hadifoglyok első csoportja a tanyákra. Cserevatyenko figyelmeztetett, hogy mi a következő csoporttal megyünk, nehogy megneszeljenek valamit a németek.

Minden éjszaka ellenőrizzük a rejtekhelyet. Néha elővesszük az órát és sorban gyönyörködünk benne. Arany, utállak, megvetlek érte, mert a kezedben van az életem: akkor is többet érek nálad, és nem leszek a rabszolgád. Undorral löklek az áruló kezébe...

Varcsenko és Csernov december közepén indul. Előző este a főpolicáj figyelmeztetett: „Készítsd a szajrét." Ez tehát az utolsó este, amit együtt töltünk. Kac szerzett valahonnan két szem fagyott krumplit, én megsütöttem őket a platnin, és most annak rendje és módja szerint lakmározunk. Csernov izgatott az utazás miatt: rémképeket lát, hogy az utolsó pillanatban minden dugába dől. Varcsenko nyugodtabb.

— Vajon hová visznek? — kérdezgeti Csernov. — Messze innen vagy közelbe? És mi volna, ha meg tudnánk szökni útközben?

— Azt hiszem, előbb össze kell szednünk magunkat — mondja Varcsenko. — Szereznünk kell meleg ruhát, élelmet.

— Útközben semmi szín alatt sem szabad megszöknötök — vetem közbe. — Hiszen mi itt maradunk. A táborban rögtön megtudják, hogy valaki megszökött, s akkor lezárnak mindent. Minket meg elkezdenek kihallgatásokra rángatni.

— Igazad van, Grigorij. Állapodjunk meg a következe-

[1] Kacap — az oroszok neve az ukrán nacionalisták szótárában.

zőben — indítványozza Varcsenko. — Új év után szökünk, Osztrov felé igyekszünk haladni, s elrejtőzünk az ottani erdőkben. Kapcsolatokat teremtünk. Ki tudja, hátha még találkozunk...

— Vajon milyen lesz a gazda? Gonosz vagy rendes ember lesz? Ha gazember, akkor nem dolgozok neki. Én persze ismerem a paraszti munkát, csak fejni nem fejtem soha, de egy gazemberért nem fogom a hátam görnyeszteni.

Nyugtalan az éjszakánk. Csernov mellettem fekszik, sokáig forgolódik, álmában fel-felkiált, felugrik, hadonászik. Arra ébredek, hogy valaki oldalba vágott. Csernov térdel és a homlokát nyomkodja az öklével.

— Álmomban felugrottam, belevertem a fejem a gerendába — mondja bocsánatkérőn.

— Aludj, aludj — mondom félálomban.

Napfényes, hideg napra ébredtünk. Már napok óta gennyezett a seb a lábamon, és elmentem az úgynevezett kórházba abban a reményben, hogy sikerül szereznem legalább egy csepp jódot vagy egy darab gézt. Jódot persze nem kaptam. Megyek vissza. Kac messziről kiáltja:

— Nézd csak, már ott vannak.

Varcsenko megy ki a kapun elsőnek. Az ügyeletes policáj a számát és a nevét kiáltja, mi meg Kaccal messzire vagyunk tőle és még csak oda sem mehetünk hozzá, hogy még egyszer utoljára megszorítsuk a kezét, hogy búcsúzóul még egyszer mélyen egymás szemébe nézzünk. Bár a szökésben megállapodtunk, de ki tudja, hogyan alakul további sorsunk.

Varcsenko kiválik a szólításra váró csoportból, lassan a főkapuhoz megy. Az őr közömbösen kiengedi. Varcsenko egy pillanatra visszafordul, de bennünket nem lát. Találomra visszainteget még, aztán eltűnik a kerítés mögött.

Hamarosan Csernov is követi ugyanezen az úton.

— Menjünk, fizessük ki az árulót — szólal meg Kac.

Felkapaszkodik a priccsre, és néhány pillanat múlva egész hátamat elönti a hideg veríték. A szalmán ott hever a dugó, valaki kiemelte a horonyból. Az óra eltűnt a rejtekhelyről.

Kaccal együtt lázasan végigkutatjuk a priccseket, kiforgatunk, feltúrunk mindent. Felforgatjuk az egész szal-

mát, aztán szálanként válogatjuk végig: hiszen az óra nem nagy, elkeveredhetett. Keresem a zsebeimben, Kac — nem is tudom, milyen ötlete támadt — leveti és kifordítja az ingét, végigtapogatja a varratokat. Az óra nics sehol!

— Csak nem vitték el magukkal? — néz rám Kac döbbenten.

Ez a feltevés hihetetlennek látszik, erre még gondolni is szörnyű. Ilyesmire vetemedtek volna az elvtársaink? Nem, ez lehetetlen. Újból megnézem a rejtekhelyet, bottal piszkálok bele a horonyba — üres!

— Te észrevetted tegnap, mennyire idegeskedett — mondja Kac. — Azt is hallottad, hogy az éjszaka felállt.

— Igen, beverte a homlokát, azt mondta: — Nem, ez lehetetlen. — Egyikünk sem meri kimondani Csernov nevét.

— Akkor hol az óra?

— De hiszen ez értelmetlen volna. Ha nem adom oda az órát az árulónak, még ma lármát csap. Őket is visszahozzák.

Lentről a blokkügyeletes kiáltása hallatszik:

— Hé, Tyitov, rohanás a parancsnokságra.

— Gyorsan! — súgom oda Kacnak, és ő rögtön betemet szalmával.

— Nincs itt Tyitov — mondja Kac, miközben lemászik a priccsről.

— Az imént még itt volt, most meg eltűnt. Hol van?

— Klozettra ment.

— Megyek, megkeresem.

Fekszem a szalma alatt és a kialakult helyzetet mérlegelem. Előbb-utóbb úgyis megtalálnak, és akkor kénytelen leszek megmondani, hogy az óra nincs meg. Cserevatyenko természetesen nem fogja elhinni, hogy az óra elveszett, és huszonötöt csapat rám — a legjobb esetben. Vagy bevág a betonbunkerba két hétre. És onnan még senki sem került ki élve...

— Van pénzem — súgja Kac fölém hajolva.

— Kinek kell a te pénzed?

— Ereggy a kórházba — javasolja. — Hátha ott el tudsz bújni.

— Úgyis megtalál. Nem lehet elbújni előle.

— Micsoda marhaság. Hiszen még ma visszahozzák őket. Rongyosra verik a seggüket.

— Mit sajnálod? — Dühömben felugrok. — Verjék csak rongyosra, ha ellopta. Áruló.

Az alsó priccsről gyenge hang hallatszik:

— Hé, matróz, gyere ide. Nem a te holmid esett itt le?

Máris kapaszkodok le a középső priccsre, s onnan ugrok a legalsóra. Beesett szemű, csont-bőr férfi fekszik lent — élő csontváz.

— Nézd csak, mit tapogattam ki itt — mondja, s gyengén int a kezével. — Alighanem felülről esett le.

Rongy van a haldokló kezében. Kikapom a kezéből, kibontom — az óra van benne. Ott van a zacskóban és ketyeg, hogy az ördög vigye el.

— Ejha, micsoda érték — csodálkozik a haldokló. — Csak dugd el jól.

— Hű, a mindenit — lélegzik fel Kac hangosan. — Köszönjük, öregem. Kár, hogy semmivel sem tudjuk meghálálni.

— Nekem már nem is kell semmi. Én ma estére úgy is elmegyek innen teljesen. Ennél jobb helyre... — halkan beszél, és gyengül a hangja.

Az órával a kezemben rögtön a sorakozótérre sietek. Cserevatyenko gyanakodva méreget.

— Mi jutott eszedbe, el akartál bújni előlem?

— Egyáltalán nem. Tessék — az aranyóra ott csillog a tenyeremben.

Cserevatyenko eldugja a kesztyűjébe.

Visszamegyek. Most már teljesen Cserevatyenko kezében vagyunk. Vajon csakugyan kienged-e bennünket, vagy kitalál valami újabb cselt, s újabb váltságot követel? Minden a hatalmában van.

Eltelt körülbelül egy hét. Cserevatyenko semmilyen lépést nem tett.

Napról napra gyengébb lettem. Varcsenko a búcsúzás előtt emlékül nekem ajándékozott egy tükörcserepet. Egyszer belenéztem és nem ismertem magamra: arcomon a bőr megfeketedett, a pofacsontom tájékán fekete pettyek keletkeztek, szemem beesett. Ujjaim megvékonyodtak, vértelenné váltak, lábamban állandóan sajgott, zsibongott a gyöngeség. Minden lépés nagy fáradságomba

került. Éreztem, hogyha így telik el még néhány nap, még a levesért sem tudok sorba állni — és akkor végem.

— Menj előttem — javasolta Kac.

— Úgy megyünk, ahogy megegyeztünk. Nincs szükségem kényeztetésre.

— Tudod, Grigorij, én azóta folyton azon gondolkodom: menjek vagy ne menjek munkára? Itt elvegyültem a tömegben, senki sem tudja, hogy zsidó vagyok, odakint viszont észrevehetik és feljelenthetnek. Ráadásul egész életemben városban laktam, a paraszti munkát nem ismerem, és nincs is kedvem beállni cselédnek. Van pénzem, valahogy kihúzom tavaszig, aztán meg majd meglátjuk. Hiszen innen is meg lehet szökni, már ajánlották is...

Nem tudtam, mit feleljek Kacnak, nem találtam szavakat, hogy meggyőzzem. Aznap nem tudtam beállni a sorba és a barakkban maradtam. Kac hozott egy darab kenyeret — háromszáz rubelt fizetett érte. Tudtam, hogy makacsságommal nemcsak magamnak árthatok, hanem neki is vesztét okozhatom, s ezért azt mondtam neki, hogy egyetértek vele. Kac örvendezve, lelkesen kisietett a barakkból.

— Megállapodtam vele — mondta aztán, amikor visszatért. — Adtam neki ezer rubelt.

Másnap reggel a blokkügyeletes a számomat kiáltotta. Elbúcsúztam Kactól és elindultam: úgy éreztem, a kapuig sem tudok elmenni, elterülök a hóban a sorakozótér közepén.

A kapuban tagbaszakadt, bekecses, nemezcsizmás férfi áll. A német írnok egy papírt dug eléje, a férfi aláírja.

— Tyitov! — tol elém is a német egy papirost. — Hier unterschreiben.[1]

Aláírásommal kötelezem magam, hogy nem fogok szökéssel próbálkozni, és a német parancsnokság első rendeletére kész vagyok visszatérni a hadifogolytáborba.

Az őr kitárja a kaput. Átlépem a láthatatlan vonást, és kimegyek a szabadba. A fejem szédül, alig vonszolom a lábam.

[1] Itt írd alá.

HITLER SZEMÉLYES AJÁNDÉKA

Az ajtó mögül részeg hangok hallatszanak. Valaki mindenkit túlkiabál, egy pillanatra mindenki más elhallgat, aztán felharsan a nóta az ismeretlen nyelven.

Egyedül üldögélek a konyhában. Agyagkorsóban sör van előttem, egy tányéron szalonna, hideg hús, burgonya, pogácsa. Nézem a rengeteg ételt és nem tudok betelni vele: olyan erős illat árad belőle.

Ma én is az óévet búcsúztatom. Egy kicsit kortyolok a sörből, levágok egy jókora darab szalonnát és elrejtem a zsákban, amelyet külön az elemózsiának szereztem: jól jön még a szalonna, amikor majd szökök. A nótázás abbamarad, a vendégek nagy zajjal kiözönlenek a konyhába. Legelöl a gazda. Felhevült, kivörösödött arcával fölém magasodik.

Kihívóan felállok, és érzem, milyen gyenge a lábam, ilyen lábbal nem lehet messzire futni.

De mégis feszesen állok a gazda előtt, állok és a szemébe nézek.

— A győzelemre iszunk, Jurgi. Nem akarsz velünk inni? — kiáltja Voldis, a gazdám.

— De igen, a győzelemre én is iszom — és túlságosan nagyon találtam kortyolni. Az ital rögtön a fejembe száll. Megkapaszkodom az asztalba, hogy el ne essek.

A szobában valaki elindította a gramofont, a vendégek nevetve elvonulnak a zeneszóra. Megint magam vagyok, lassan magamhoz térek.

Gyenge vagyok még, nagyon gyenge. Alig fél évvel ezelőtt csak úgy játékból több pudos súlyokat emelgettem, ma pedig a fejsze majd kiesett a kezemből, amikor Voldis fát akart vágatni velem. Minden csapás után hosszan álltam, hogy karomból kiálljon az undorító reszketés, és levegő után kapkodtam.

A gazda bosszús, hogy ilyen nyeszlett embert kapott. Fagyos hozzám, szinte nem is beszél, az utasításait az

asszonyok révén közli velem; az asszonyok ketten vannak: a gazda felesége meg az édesanyja.

És mégsem az vagyok már, aki a táborban voltam. Csak öt nap telt el azóta, hogy Voldis kihozott a tanyájára. Az első nap csak két tojást ettem, megittam egy bögre tejet; másnap beértem egy kis levessel: fékeztem magam, noha folyton kegyetlenül kínzott az éhség.

Voldis anyja befűtött a fürdőben, és majd elaléltam a gyönyörűségtől, amely szétáradt bennem, amikor belemerültem a melegvizes dézsába. A kosz rétegekben jött le a testemről, éppen úgy, ahogy a vakolat pereg le a falról.

Ezután csaknem egy teljes napot átaludtam. Voldis szándékosan zajosan tologatta a székeket, az asszonyok meg csitították, hogy óvják nyugalmamat...

Az ajtó mögül ismét nótaszó hallatszik. Ez már nem olyan vidám, hosszan, elnyújtva énekelnek, szomorúság, epekedés erződik a dallamból. Ugyan mit hoz nekem az új esztendő? Szabadságot vagy rabságot? Életet vagy halált? Hol lehet most anyám, hol vannak bátyáim, nővéreim? A bátyáim bizonyára katonák. De vajon élnek-e? Vagy talán ők is német fogságban sínylődnek? Senki sem válaszol ezekre a kérdésekre, és a szomorú nótától elszorul a szívem.

A szobában a vendégek táncra perdülnek, de közben az én gondolataim messze járnak: gitárt pengetnek a színpadon, és két matróz ropja a *jablocskót*. Ez is az újév ünnepén volt. Végignéztük a műsort, vígan emelgettük poharainkat Vidámak és beszédesek voltunk, a jövőt felhőtlennek és derűsnek láttuk. Ez egy éve lett volna, mindössze egy éve?

Másnap reggel Voldis ébreszt és megmutatja az udvart. Szó se róla, gazdag kulákot szemelt ki nekem a főpolicáj úr. Tizenhét tehén, egész kondára való disznó, juhnyáj, két ló — ekkora gazdasághoz egész sereg munkás kell.

Az istállóban idegesen kapál a lábával, nyugtalanul kapkodja a fejét egy gyönyörű szép hóka csődör. Nem igásló, inkább parádéskocsiba való, ügető fajta. Élvezettel gyönyörködök a ménben. A ló vidáman nyerít a gazda láttán.

— Ez a Pujka — mondja Voldis —, a ti nyelveteken

„gyerek". Legfőbb gondod Pujka legyen. Befogod a szán elé, és odaállsz vele a kapu elé. Tartsd rendben a szánt is.

Ez az utasítás tetszik nekem. Pujkára úgy fogok vigyázni, mint a szemem fényére, és a szán is mindig menetkész lesz. Értek a lovakhoz, Pujkát majd magamhoz édesgetem, s a ló majd megszokja, hogy barátja és gazdája vagyok.

Pujka mintha titkos gondolataimra válaszolna, hosszan, hangosan nyerít.

— Látom, unja az állongást a Pujka — mondom a gazdának. — Ilyen gyönyörű lovat vétek az istállóban tartani. Hiszen elzsibbadt a lába. Gyakrabban kell kivinni a jártatásra.

— Te értesz a lovakhoz? — örvendezik Voldis.

— Mit képzelsz, gazda — a mi gazdaságunkban talán nem volt ló? Hisz nem vitték be a bolsevikok mindet a kolhozba.

Voldis rögtön bekapja a horgot:

— Látom, derék ember vagy. Ha jól fogsz bánni a lovakkal, meg leszek elégedve veled. A lovaknak férfi viselje gondját, ez nem nőnek való munka.

— Rögtön látni a jó gazdát — hízelgek neki. — Ha jók a lovak, a gazdának sohase fáj a feje.

Voldis elégedetten mosolyog.

Így kezdek éldegélni Voldisnál. Békés paraszti munka. A háború távolinak tűnik, mintha egyáltalán nem is volna. Jól vagyok lakva, van meleg ruhám, melegben alszom. Lényegében szabadon vagyok: ezen a tanyán nyugodtan elüldögélhetek, amíg a háború véget nem ér valakinek a győzelmével. De nem, ez a szabadság rosszabb a fogságnál. Ez a szabadság — szégyen. Fiatal vagyok és erős, nekem harcolnom kell, meg kell szöknöm Oroszországba, át az arcvonalon, a partizánokhoz — mindegy, el kell szöknöm oda, ahol a háború folyik.

Lassanként magamhoz édesgettem Pujkát. Már nem idegenkedett tőlem, és ha beléptem az istállóba, vidám nyerítés köszöntött az állásból. Pujka szerette, amikor keféltem, meleg vízzel mostam. Elégedetten csámcsogott, lomhán rázta a fejét. Esténként is be-bejártam az istállóba, hogy Pujka sötétben is megismerjen. Eleinte félt tőlem, de aztán megszokta ezt is, és aztán bizalommal a

vállamhoz dörgölte a pofáját. Mindig volt nálam egy szem cukor, amit a konyhából csentem el.

Hamarosan hozzáláttam az élelem gyűjtéséhez. Az istállóban találtam egy ócska tarisznyát, szépen rendbe hoztam, és abba rakosgattam a szalonnát meg a cukrot. Ezt persze a saját fejadagomból kellett kihasítanom, de ezt nem sajnáltam. Ráadásul a két asszony sem fukarkodott az élelemmel: megértették, hogy a jó munkást jól is kell tartani.

Volt egy öreg, de még egészen jó állapotban levő nemezcsizmám. Voldistól kaptam egy kopott bekecset. Jól is jön ez majd, ha elindulok a messzi útra. A gazda szobájában a falon láttam egy vadászpuskát. Azt is kinéztem magamnak.

— Enni most már eszel derekasan, látom — mondta egyszer Voldis. — Remélem, ugyanilyen derekasan fogsz dolgozni is.

— Talán elégedetlen vagy velem, gazda?

— Túlságosan sűrűn pihensz, amikor dolgozol.

— Kevés még az erőm...

Ez igaz is volt. Most már aggodalom nélkül ehettem normális adagokat. Egészséges, falusi kosztom volt, mégsem tudtam erőre kapni. Valami mart belülről. Gyakran elöntött a veríték, szédültem.

Elhatároztam: várok még másfél hetet, s utána lesz, ami lesz. Egy sötét éjszaka befogom Pujkát és elszáguldok.

Az élet azonban másképp rendelkezett. Egyszer ebéd után hányinger fogott el, teljesen elgyengültem. Mégis kimentem, hogy vizet húzzak a kútból, de amint felhúztam az első vödröt, összeestem.

A kamrában, a priccsemen tértem magamhoz. Elviselhetetlenül fájt, hasogatott a derekam. Az ujjam hegyétől a lábam ujjáig az egész bőröm viszketett, és hiába tettem akármit, a viszketés nem hagyott alább.

Felszökött a lázam. Úgy éreztem, mintha lassú tűzön égetnének. Lázálmok kezdtek gyötörni: sivítva röpült felém a gránát, de én még a karomat sem tudtam felemelni, hogy kitérjek előle. Állati rémületben felüvöltöttem, de a gránát megint csak repült felém sivítva. Még ezután is hosszú évekig fog repülni felém ez a sivító gránát.

Hánykolódtam fekhelyemen és félrebeszéltem. Egyszer késő este magamhoz tértem. Odajött hozzám az öregasszony, Voldis anyja. Hosszan nézett rám, tenyerét a homlokomra tette, és a fejét csóválta. A függöny mögül előbukkant a gazda dühös arca. Az anyja mondott neki valamit.

Nagy nehezen elfordítottam a fejemet a párnán, és megkérdeztem Voldistól:

— Mit mondott most édesanyád?

— Azt mondta, hogy te már többé nem kelsz föl az ágyból: minden tünet arra vall, hogy hamarosan meghalsz. — Voldis bosszúsan félrelökte a függönyt. — Most eltemettethetlek a pénzemen...

Minden, ami még élt bennem, fellázadt az ocsmány szavak ellen. Összeszedtem utolsó erőmet, kezemmel megkapaszkodtam az ágy szélében és felültem.

— Hazudsz, gazda — mondtam dühösen. — Hazudsz! Nem halok meg, bosszúságodra. Élni fogok, harcolni fogok e tetvek ellen.

Voldis ijedten hátrahőkölt az ágytól. Az ő ijedelme új erőt öntött belém.

— Ide figyelj — folytattam. — Balti matróz nem adja meg magát. Nem fekszem vissza az ágyba, addig ülök itt, amíg vagy meg nem halok, vagy föl nem épülök.

A pokoli fájdalmat leküzdve felhúztam a térdemet, rászorítottam az államat, s kezemmel megtámaszkodtam az ágy szélében. A fájdalom annyira heves volt, hogy időnként elvesztettem eszméletemet, de én konokul ültem tovább.

Különös látomások vonultak el szemem előtt. Háborog a tenger, hullámok gördülnek ki a partra, tarajosan kergetik egymást, s a törékeny csónak hol a süket mélységbe zuhan, hol felszökken a tarajos hullám tetejére. Én ebben a csónakban ülök. Elfáradtam és elhajítottam az evezőt, nincs erőm harcolni a hullámokkal. A csónak tehetetlenül hánykolódik, valahányszor a mélybe zuhan, úgy érzem, ez az utolsó, de aztán ismét magasba kap a hullámok ereje. A csónak nekiütődik a szikláknak, térden csúszom a vizes köveken, és trópusi erdőbe kerülök. Az ég megnyílik a fejem fölött, cikcakkos villámok csapnak be a lábam előtt, aztán minden vaksötétségbe borul...

Fekszem a nyirkos homokon, és édesanyám jön hoz-

zám. Fölém hajol, hűvös kezét a homlokomra fekteti, és testemben édes gyöngeség árad szét.

— Mit adjak neked, Jurgis? — kérdezi édesanyám.

Kinyitom a szemem. Ködös hajnal pirkad az ablakban. Voldis anyja áll az ágyam előtt.

— Vizet. Hideget — suttogom.

Az öregasszony ad egy bögre hideg vizet, és kiiszom fenékig. Megkönnyebbülök. A bögre kihullik a kezemből, én erőtlenül visszahanyatlok a párnára.

A válság elmúlt. Estére már fel tudtam ülni az ágyban, néhány nap múlva pedig felkeltem. Voldis ámuldozva nézett rám. Nem tudtam igazán örülni annak, hogy meggyógyultam, és ezzel megtakarítottam neki a temetési költségeket.

Nemsokára dolgozgatni kezdtem, és első dolgom az volt, hogy ellenőriztem a rejtekhelyeket. Mindenekelőtt a magtárba mentem, ahová a tarisznyát dugtam a szalonnával meg a cukorral. De észrevettem, hogy Voldis az istálló ajtaja mögött rejtőzködik. Erre én megkerültem az istállót, és a hátsó ajtót nyitottam ki. Voldis a nyakát nyújtogatva leskelődött.

— Engem keresel, gazda?

Voldis összerezzent:

— Miért nem fogod be a Pujkát, csak ténferegsz tétlenül az udvarban?

— Nem tudtam, hogy be kell fogni a Pujkát.

— Hát nem mondta a feleségem, hogy be kell fogni a szánba?

— Nem, gazda. én erről nem hallottam semmit.

— Állj a szánnal a tornác elé. El kell mennem — Voldis káromkodott egyet, majd bement a házba.

Kivezettem a lovat az udvarra, befogtam, szőnyeget terítettem a szán aljára, és hegykén végighajtottam az udvaron.

— Vigyázz, Jurgis — fenyegetett meg ujjával Voldis. — A bíróhoz megyek. Ha nem leszel szófogadó, megmondalak neki.

Voldis elhajtatott a szánnal. Én pedig rohantam a magtárba: ott dugtam el a ládák közé a tarisznyát. Eltoltam a ládát, a tarisznya nem volt ott. Átkutattam az egész magtárt — sehol semmi. Voldis megtalálta a tarisznyámat. Most aztán feljelent a Gestapónál.

Besiettem a házba. Voldis anyja a konyhában főzött.

— A köszörűt keresem — mondom találomra. — Meg kell köszörülnöm a baltát.

Gyorsan kinyitottam az ajtót és benéztem a szobába.

— Nincs ott a köszörű — felelte az öregasszony. — Eredj a pajtába.

De már láttam, amit akartam. A puska nem volt a falon. Voldis eltette.

Rettegve vártam a gazda hazatérését. Lehet, hogy mindjárt a gestapósokkal együtt jön, és akkor persze nem tudok megbirkózni velük.

Voldis egyedül jött.

— Jártasd meg Pujkát az udvaron — mondta Voldis, ahogy lekászálódott a szánból.

— Miről beszélgettek a bíróval? — kérdeztem pimaszul.

— Azt mondtam neki, hogy jól dolgozol és magam foglak szemmel tartani — Voldis gondterhesen nézett rám, és lassan elindult a ház felé.

Ebéd után a tehénistállóba mentem, hogy megitassam a jószágot, és csodálkozva láttam, hogy az istálló félig kiürült. Amikor Voldis felesége is kijött, hogy megfejje a teheneket, megkérdeztem:

— Hová lettek a tehenek?

— Amíg beteg voltál, a németek elvitték öt tehenünket — válaszolta mérgesen. — Még a bolsevisták sem vitték el a teheneinket, a németek meg elvitték.

Hát erről van szó. Voldis most dühös a németekre, ezért nem jelentett fel a Gestapónál. Inkább ő felügyel rám.

Jól van, köszönöm a németeknek: ezúttal megmentettek.

— Átkozott fritzek — mondtam a gazda feleségének. — Hát nem tudták becsapni őket? El kellett volna dugni a teheneket, amikor összeírták őket, vagy ki kellett volna adni néhányat a szomszéd tanyákra. Hiszen vannak olyanok a szomszédok közt, akiknek csak egy tehenük van.

— Bennünket nem szeretnek a szomszédok — felelte az asszony kurtán.

A MEGHIÚSULT SZÖKÉS

Vitasnál, a szomszéd tanyában üldögélünk. Voldis a feleségével két napra a rokonaihoz ment, hogy együtt búcsúztassák a farsangot, és az öregasszonytól kimenőt kaptam. Vitas felesége orosz, Annának hívják, és mindkettőnknek jólesik, hogy kedvünkre kibeszélgethetjük magunkat anyanyelvünkön. Vitas mosolyogva hallgatja, ahogy trécselünk. Még mielőtt beteg lettem, egyszer jártam náluk, és rögtön rájöttünk, hogy nincs mit titkolnunk egymás előtt.

Vendéglátóim nem tartoztak a gazdagok közé, de az asztalon volt egy nagy tál palacsinta, tejföl, olvasztott vaj, sőt, még egy kanna sör is. Elmesélem nekik, hogyan verekedtünk a németekkel a Moonsund-szigeteken. Anna sajnálkozva, sóhajtozva hallgat.

Azután Vitas felolvassa, mit írnak a lett újságok a hadihelyzetről. Anna fordítja. A német hadvezetőség Moszkvánál elhatározta, hogy kiegyenesíti az arcvonalat, és visszavonja a csapatokat a téli szállásokba. Csak az őszi sár meg a nagy hidegek akadályozták meg a németeket abban, hogy elfoglaljuk Moszkvát.

— És Leningrádot miért nem tudták elfoglalni?

— Hagyd már az ördögbe azokat az újságokat — kiált fel Anna haragosan. — Mást sem hall az ember, mint a Tél tábornok így, a Tél tábornok úgy. Már hallgatni is undorító, úgy hazudnak. Én nemrég valami mást olvastam Ott minden meg van írva úgy, ahogy valóban történt Majdhogynem bekerítették őket, alig tudták elhordani az irhájukat. Ez a helyzet.

— Hol olvastad?

Anna zavarban van.

— Ne félj. Én sem titkolózom előtted.

— Röpcédulát olvastam — ismeri be Anna.

Felpattanok csodálkozásomban.

— Röpcédulát? Partizánoktól? Tehát vannak itt partizánok? És te hallgatsz?

— Nem látott és nem olvasott semmit — szól közbe Vitas. — Csak rémhírek járnak erről a röpcéduláról. Ha pedig volt is röpcédula, Anna, akkor is repülőgépről szórták le.

— Nem, nem repülőgépről, én jobban tudom.

— Partizánok a mi vidékünkön nincsenek — folytatja Vitas. — Az emberek félnek a németektől és a policájoktól. Hiszen hallottad, mi történt a rezeknei kerületben, Audrini faluban, nem is olyan messze tőlünk.

— Nem hallottam. Mondd el.

— Ó — sóhajt fel Anna. — Inkább én mondom el, te nehezen beszélsz oroszul. És nagyon lassan. Hát ide figyelj, Grigorij. Újév után történt. A faluban megjelent egy volt katona, egy lett hadifogoly. Megszökött a fogságból, és hazament a falujába. Az édesanyja megismerte és elrejtette a padláson. De a policájok mégis kiszaglászták és feljelentették a Gestapónál. Az egész falut felperzselték az utolsó kerítésig. A házakat kirabolták, az embereket meg agyonlőtték a hegyekben. Hóhérok ezek, valóságos hóhérok.

Mennyi újságot hallottam egyetlen este! Csapataink Moszkva alatt győzelmet arattak. Ez a hír felkavar, izgalomba hoz, nem hagy nyugton. Ideje már, hogy a szavakról a tettekre térjek.

Egy alkalommal, amikor fáért mentem, magammal vittem az elemózsiás tarisznyát az erdőbe, és nem messze az úttól elrejtettem az öreg tuskók alatt. Most már bármely pillanatban indulhattam.

Beköszöntött a március. Enyhe volt az idő. A levegőben már érződött a tavasz közeledte: nedves föld, korhadt avar szaga lepte el a vidéket. Hozzáláttam a trágyahordáshoz.

Erre a napra úgy emlékszem, mintha ma történt volna. Voldis reggel közölte, hogy délután bemegy a bíróhoz. Alig tudtam leplezni örömömet.

— Miért nem felelsz? — kérdezte Voldis.

— Nekem ehhez semmi közöm. Oda megy, ahová akar. Én munkás vagyok, az én dolgom az, hogy befogjak.

A kancát befogtam a trágyahordó szánba, odaálltam a sertésólak mellé, hogy felrakjam a trágyát. Kétszer fordultam, s harmadszor is nekiálltam megrakni a szánt. Amikor félig megraktam, letámasztottam a villát a sa-

rokba, és rágyújtottam. „Ma minden eldől — gondoltam. — Voldis megint bepálinkázik a bíróval, részegen jön haza, én meg elszáguldok a Pujkával. Elszáguldok vele Voldis szeme láttára. Amíg ő beszalad a házba a puskáért, legalább két kilométerre leszek. Felkapom a zsákot és száguldok tovább. Legalább egy óra, amíg Voldis újból elvergődik a bíróig, hogy riadót csapjon Addigra én már húsz kilométerre leszek . . ."

— Kezeket fel! Dobd el a cigarettát. Eredj a házba.

A sertésól sarka mellett előreszegezett puskával egy policáj állt: észre sem vettem, hogyan került oda.

El voltam készülve mindenre, csak erre nem.

— Ereszd le a puskát, megyek úgy is.

— Ha szökni próbálsz. keresztüllőlek — mutatta az öklét a policáj.

A policáj bekísért a házba. Amikor Voldis meglátta a policájt, valamit gyorsan mondott neki lettül. Azután Voldis oroszul mondta: „Nyet", de én még mindig nem értettem semmit. Az volt a benyomásom, hogy Voldis legalább annyira meglepődött a policáj megjelenésén, mint én.

A szobából kijött az öregasszony, és szótlanul útravalót készített nekem egy tarisznyába. Ebből megértettem, hogy elvisznek innen.

Voldis kihozta a kamrából és a lábam elé hajította a régi ruhámat, amelyben a táborból eljöttem. Így hát véget ért az én magas főlovászi tisztségem. Mehetek vissza fogoly balti matróznak.

Voldis kivette anyja kezéből a tarisznyát és az elemózsia felét kirakta belőle. Az öregasszony szeme könnybe lábadt Voldis mérgesen mondott neki valamit, zakója belső zsebéből előhúzta a pénztárcáját és kivett belőle két német megszállási márkát.

Ekkora sértésre elöntötte a harag az agyamat.

— Tedd el a pénzedet, gazember. Nincs szükségem a könyöradományodra.

— Fogd be a szád — förmedt rám a policáj. — Különben el sem viszlek a Gestapóig.

— Nekünk még az úton lesz beszédünk egymással — vicsorítottam rá nagy mérgemben.

A policáj hátrahőkölt tőlem, aztán mérgesen rákiáltott Voldisra:

— Mit ácsorogsz? Hamar fogd be a lovat, hármasban megyünk Karsava állomásra. Egy órára Karsavában legyünk.

Újból látom hát Pujkát, saját kezűleg fogta be számomra a gazda. A szél fütyül a fülembe, a puska fekete csöve a mellemnek szegeződik. „Hogy tudták meg? Hogyan tudták meg?" — egyre ez a gondolat jár az agyamban. Hiszen senki sem tudhatta, hogy szökni akarok, még a szomszéd tanyán sem beszéltem róla.

Ugyan honnan tudhatták meg? Ki jelenthetett fel?

Csak Karsavában kaptam választ a gyötrő kérdésekre. Egy német őr kinyitott előttem egy ajtót, és teljes erőből belökött a sötét pincébe. Megbotlottam valakinek a lábában, átestem valakinek a fején és elterültem a padlón. Rekedt hang morgott mérgesen a fülem mellett:

— Két hülye miatt becsületes emberek szenvednek.

A következő történt: két nappal előbb megszökött két hadifogoly, aki egy lett kuláknál dolgozott. Sötét éjszaka elkötötték a gazda lovát, befogtak a szánba, ellopták a vadászpuskáját és elhajtottak az erdőbe. Mindazt, amit én kigondoltam a legapróbb részletekig, mindazt, amiről éjszakánként álmodoztam, két fogolytársam negyvennyolc órával előbb megtette. Hátha Varcsenko és Csernov volt ez a két fogoly? Könnyen lehetséges, hogy egy gazdához kerültek. A bátorságuk és ügyességük megvolt hozzá. Én itt ülök a rács mögött, ők meg a gyors lábú lóval száguldanak a sötét erdei úton. A ló patáiról hópamacsok csapódnak az arcukba, s a szél a fülükbe duruzsol: „Osztrov felé, Osztrov felé . . ."

Nem, nem a szél — korbács suhogott a fülem fölött.

— Raus! Raus! — kiáltja az őr, aki előző este belökött.

Felsorakoztattak és a város utcáin a pályaudvarra tereltek bennünket. Ezúttal nem motoztak meg, és magammal tudtam vinni a bicskát, amelyet Voldisnál szereztem.

Szemügyre veszem útitársaimat. Zömök, fekete hajú, fürge szemű fiú lépked mellettem. Odahajolok hozzá:

— Meg kell szöknünk. Benne vagy?

— Innen nem szöksz meg. Figyeljük, hova visznek — válaszolja a fekete hajú.

— Tarts velem, menjünk egy vagonba.

A pályaudvaron kísérőink más őröknek adnak át bennünket, és sorban lépkedünk a tehervagonok felé. Ve-

lünk együtt kapaszkodik fel a vagonba két géppisztolyos német is. A fekete hajú rám kacsint.

A szerelvény megrándul. Tizenöt fogoly van a vagonban. Meg két német. Két öreg őr valamelyik hadtápszázadból. Szemmel láthatólag félnek tőlünk, és minden erejükből igyekeznek szigorúnak látszani.

A kerekek kattognak a váltókon. Kifutunk a pályára. A fekete hajú az ajtóhoz megy, kibámul a szabadba.

— Rezeknének megyünk. Ott van egy haláltábor. Ha meg Daugavába visznek, az még rosszabb.

— Zurück, zurück — kiáltja az egyik német, visszaparancsolva a fekete hajút az ajtóból.

— Most aztán mi lesz velünk? — sóhajt valaki a vagon belsejében.

— Szar lesz — mondom válaszul. — Ott van, tessék, a szabadság, az ajtón túl, nekünk viszont nagy szarban lesz részünk.

— Mit javasolsz? — óvakodik hozzám a fekete hajú.

— Beszélj a fejükkel — intek a németek felé.

— Oroszul gagyogsz valamit? — kérdi a fekete hajú a németekre szegezve tekintetét. — Parlais vous français? Sprechen Sie russisch?

— Ruhe! Maul halten![1] — kiáltja a német, a géppisztolyt a fekete hajú mellének szegezve. A német az ajtónál guggol, onnan tartja szemmel a vagont. A másik német egy ládán helyezkedett el.

— Ezek egy kukkot sem értenek — mondja a fekete hajú, és ujjával a halántékát böködi. — Beszéljünk nyíltan. Meg kell szöknünk, fiúk.

— Hiszen fegyver van náluk. Mit kezdesz velük? — a vagon másik feléből idős, szakállas férfi jön elő.

— Rendben lesz minden, apuskám — a fekete hajú a bordájára teszi a tenyerét. — Van hozzá szerszámom.

— A szomszéd vagonban meghallják.

— Ha magad meguntad az életedet, legalább a többieket ne zavard.

Odalépek a fekete hajú mellé.

— Persze, nem megy kockázat nélkül. De aki életben marad, az hálát adhat a sorsnak. A fő az, hogy az ajtó nyitva van. Egy ugrás — és szabadok vagyunk.

[1] Csend! Pofa be!

— Ruhe! Zurück! — kiáltja a német.

— Ne haragudj, jó ember, mi csak úgy, az időjárásról csevegünk — megyek oda a némethez és leguggolok előtte. — Nézd, führer úr, ne izgulj. Nincs egy cigarettád? Adj rauchen.

A német a térde közé szorítja a géppisztolyt, és kezembe nyom egy cigarettát.

— Halljátok, fiúk! Mit akartok még? Itt vagyok mellettük. Kupán vágom őket, és kész.

— Szavazzunk. Gyorsan! — A fekete hajú újból fölemeli kezét. — Ki van mellette? Az mozgassa a bal lábát.

Heten a szökés mellett, nyolcan ellene vannak. A szakállas odajön hozzám.

— Nem akarunk idő előtt meghalni. Gyere el az ajtótól.

— Hej, ti, katonák — sóhajtok lemondóan, s átadom a cigaretta végét a fekete hajúnak.

— Vissza, vissza! — a német a géppisztolyával fenyeget: nem is sejti, milyen közel volt a halálhoz.

— Kellett nekünk ez a demokrácia — káromkodik a fekete hajú. — Kinyírtuk volna őket, és kész!

Este a vonat megáll Daugavpilsben. A peronon kutyás őrök rohangálnak, kiáltozás, ugatás hallatszik, ütlegek csattannak. A fekete hajú mellől elsodortak, hosszú sorba kerültem.

Létszámellenőrzés után elindulunk a pályaudvarról. Aztán a menetoszlop magas, tömör kapu előtt áll meg. Óriási kőfal tetején szögesdrót húzódik, a falból géppuskatornyok, fényszórók emelkednek ki. A kapu mögül vörös téglából rakott lakťanyaépületek látszanak. A géppisztolyos őrök beterelnek bennünket a kapun. Trágyarakásra leszek figyelmes. Aztán közelebb megyek. Nem, halomba rakott hullák.

Az épületek felől néhány ember szalad felénk.

— Fiúk, penzaiak vannak-e?

— Kinek van kesztyűje? Két adag kenyeret adok érte...

— Hé, öcskös, milyen itt a koszt? — kérdi az a férfi, aki mellettem áll a sorban.

— Itt, öregem, nincs koszt. Itt csak kivégzés van.

A nehéz kapu lassan becsukódik az oszlopunk mögött.

A SZÖGESDRÓT TÚLSÓ OLDALÁN

A daugavpilsi hadifogolytábor szabályos halálgyár volt, egyike a legborzalmasabbaknak, amelyeket fogságom ideje alatt alkalmam volt kipróbálni.

Menetoszlopunk a kaputól a vörös laktanyaépületek felé vonult, és én közben a szemem sarkából figyeltem, hogy a géppuskák a tornyokban folyton ránk szegeződnek.

Éjszakára hosszú, szűk barakkban helyeztek el bennünket. Nagy nehezen helyet kerestem magamnak a priccsen, és mély álomba zuhantam. Egész éjszaka drótkerítésekkel és egyenesen rám szegeződő géppuskákkal álmodtam. Aztán eljött a reggel, és a lázálmok ébren folytatódtak.

A szakács meglóbálta a hosszú nyelű merítőkanalat, és egy adag levest löttyintett a csajkámba. Megkóstoltam a sötétbarna folyadékot. A fogam alatt csikorgott valami.

— Mi ez? — kérdeztem a szomszédomtól, aki már kiállt a sorból.

— Közönséges zúzott üveg — felelte a szomszédom a csajkáját a kezében lóbálva. — Gombóclevesnek hívják. Három-négy adag kell belőle, és az ember befejezi földi pályafutását.

Már azon voltam, hogy kiöntöm a fasiszta kotyvalékot, amikor egy kéz keményen megragadta a csajkát:

— Várj.

— Ivan? Kosztrikin? — tört ki belőlem a kiáltás, amikor a szomszédomban felismertem dagői elvtársamat, Ivan Kosztrikin komisszárt — akkor került a zászlóaljunkba, amikor a naszádját elsüllyesztették.

— Én volnék saját személyemben — felelte Ivan, s arcán széles mosollyal a vállamra veregetett. — Ezt a löttyöt pedig ne öntsd ki, hagyd állni öt percig, és teljesen alkalmas lesz fogyasztásra.

— Van még itt valaki a mieink közül?

— Szaska Poltavszkij meg még néhányan — Kosztri-

kin néhány nevet sorolt el. — Ragaszkodunk egymáshoz. Tervezünk is valamit.

— Akad hely számomra a barakkotokban?

— Te ilyen naiv vagy? — hüledezett Kosztrikin. — A halandóság itt napi ezer fő. Mindig van üresedés a pricscseken.

— Hogyan tudsz ilyen nyugodtan beszélni erről?

— Ilyen az élet — jegyezte meg Kosztrikin keserű filozófiával. — Ha egy kicsit itt élsz köztünk, te is így fogsz beszélni. Menjünk a barakkba.

Nehéz elmondanom, mit éreztem, amikor bajtársaimmal találkoztam. Együtt harcoltunk az ellenség ellen, egy sors jutott osztályrészünkül. Teljesen megbíztunk egymásban.

— Mit terveztetek el? — kérdeztem Ivant, amikor elhelyezkedtünk a priccsen.

— Mi már egy hete itt vagyunk — kezdte a beszámolót Kosztrikin. — Ez az úgynevezett karantén-blokk. Az üveglevest reggelire adják. Holnap gyapjútörmeléklevest adnak, az már laktatósabb. Vagyis karanténban vagyunk. Aki ezt túléli, az méltó arra, hogy dolgozzon a nagy Németország javára, az átkerül a transzport-blokkba.

— Ez a természetes kiválasztódás — jegyezte meg Szása Poltavszkij, a jól megtermett, nagy kezű matróz váratlanul éneklő hangon —, Dagőről ugyanis nem ilyennek maradt meg az emlékezetemben. Szása rekedten beszélt, gyakran köhögött, de megőrizte hajdani humorát. — Csak a fritzek levese vibrál bennem — mentegetőzött, miután legyűrte az újabb köhögési rohamot.

— Tarts velünk — javasolta Kosztrikin. — Kerülj minél előbb a transzport-blokkba: mi már megettük a magunk gombócleves-adagját.

— Ez a nagy tervetek?

— Nekünk egyetlen tervünk van: a szabadság. A szabadsághoz azonban különböző utak vezetnek. A taktikát majd aszerint határozzuk meg, hogyan alakulnak az események. Neked is lesz dolgod.

A fasiszta halálgyár teljes gőzzel dolgozott.

Az éhes, csonttá aszott emberek mohón vetették rá magukat a löttyre, amelyben hol zúzott üveg, hol apróra vágott disznósörte keveredett. A karantén- és a transz-

port-blokkokat meglehetősen mély árok választotta el egymástól; az árok valamikor teljesen tele volt hullákkal.

Egyik este egy német géppisztolyos meg egy policáj felsorakoztatott bennünket, hogy átkísérjen a transzport-blokkba

— Lépést! Indulj!

Az elöl állók tettek néhány lépést, majd ijedten megálltak

— Előre! — kiáltotta a policáj.

A német a levegőbe lőtt.

Akkor megindultunk a hullákon át Az összefagyott testek összevissza hevertek egymáson. Talpunk hátakon, lábakon, koponyákon csúszkált. Az előttünk járók más osvényt tapostak ezen a halálárkon át Ahogy mentem, vigyáztam. hogy ne nezzek a lábam alá, hunyorgattam, és csak egyre gondoltam: „Csak el ne csússzak, el ne essek. el ne essek..." A lábam lesüppedt, és egy halott kéz megfogta a bokámat Behunytam a szemem és kirántottam a lábamat.

— Előre! Előre! — őrjöngött a policáj.

Még egy lépést tettem, és felszöktem egy kis kiemelkedésre, amelyet belepett a friss porhó. Most már tudtam: amíg dobog a szívem, amíg vér csordogál ereimben, csak a bosszúnak fogok élni, csak a bosszúnak.

Még néhány lépés után bekerültünk a transzport-blokkok körül húzott drótkerítés mögé.

A transzport-blokkokat még szigorúbban őrizték. Mindegyik barakknál német géppisztolyos állt, éjszakára az őrséget megerősítették.

Már körülbelül háromezer embert tereltek át a halálárkon a transzport-blokkba. Híre járta, hogy a következő héten elindulnak az első hadifogoly-szállítmányok. Kosztrikin operatív megbeszélésre hívta a moonsundiakat. A napirenden egy kérdés szerepelt: a szökés előkészítése.

— Indulás előtt illegális gyűlést kell tartani a barakkokban Röpcédulát már nem lesz időnk terjeszteni, meg nincs is mivel írnunk. Az élőszóra kell szorítkozni: közvetlenül kell szólnunk a hadifoglyokhoz. Javaslom, jelöljük ki erre Grigorij Tyitovot.

— Én visszalépek — jelentettem ki. — Hát mit akartok ti, oda akartok lökni a németek karjai közé?

— Ugyan mit beszélsz? — torkollt le Poltavszkij a meglepetéstől hirtelen ukránra fordítva a beszédet. — Hiszen mi támogatunk.

— Valamennyien együtt fogunk cselekedni — furakodott közelebb hozzám Kosztrikin. — Te új ember vagy, senki sem ismer személyesen. A németek az indulás előtt természetesen elkezdik a maguk propagandáját, mi pedig szembeszegezzük vele ellenpropagandánkat, szovjet szavunkat. Ezért jelölünk ki téged szónoknak, érted? Mi meg az őrséget adjuk melléd. Először is derítsétek ki Szásával, mikor és hogyan váltják az őröket a barakkoknál. A részleteket utána megbeszéljük.

Kosztrikin jósnak bizonyult. Operatív megbeszélésünk után három nappal a németek felsorakoztatták a transzport-blokkok összes lakóit.

Állunk a sorban. Két policáj vastag lábú faasztalt cipel a parancsnokság épületéből. A drótkerítés mentén géppuskákat állítottak fel. A németek a hóba fekszenek és ránk szegezik a géppuskák csövét. A sorban neszezés, mozgolódás támad. Bal kéz felől óvatos hang hallatszik, majd még egy és még egy. A szomszédom oldalba lök:

— Add tovább: ha tüzelni kezdenek lavinaként a géppuskákra.

Könyökömmel oldalba vágom a jobb oldali szomszédomat, továbbadom a parancsot. Mégpedig így:

— A parancsnok utasítása: ha tüzelni kezdenek a rohadtak, lavinaként rontunk rájuk. Nem mentik meg őket a géppuskák sem.

Szomszédom is továbbadja a parancsot, a suttogás távolodik, majd teljesen elül.

Tisztek kíséretében magas termetű német közeledik a parancsnokság épülete felől. A nyomában két széket cipelnek. A csoport az asztalhoz megy. Valaki odateszi a széket a németnek, aki kezdődő pocakjával nehézkesen fellép rá egy tiszt segítségével, majd még feljebb lép, és végül feláll az asztalra, mint egy óriás. Ezt a németet még nem láttuk, nyilván afféle utazó fasiszta propagandista.

— Katonák — kezdi a szónok tört orosz nyelven. — Szólni akarok nektek, mondani akarok: nemsokára mentek a mi nagy Németországba és ott dolgozni a mi nagy führerünkért. Orosz nép nem fejlett, bolsevisták semmire

sem tanították orosz népet. Elmentek a mi nagy országba, és saját szemmel látni, hogy ez valóban nagy ország, nagy kémia, nagy technika, nagy kultúra. Ti dolgozni ott, és mi tanítani titeket. Ha ti ott jól dolgoztok, mi jól fogunk tanítani, akkor a mi nagy országunkban úgy éltek majd — a német kezével a mellét simogatta és derűsen fejezte be —, mint a magzat az anyja hasában.

A sorban füttyentés hallatszott. A hátsó sorból éles hang kiáltott:

— Édes életet ígérsz, akkor a géppuskák mire valók?

Lárma kerekedett, a foglyok nevettek, már senki sem hallgatta az utazó szónokot a kezdődő pocakjával.

Az asztal mellett álló táborparancsnok valamit mondott a propagandistának, a géppuskák felé intett. A német hevesen gesztikulálva megpróbálta túlkiabálni a ricsajt.

— Ti lenni nem kulturált emberek, mi akarunk benneteket kulturálttá tenni. Ha beszélni akartok, jelöljetek ki valakit erre...

A pocakos német motyogott még valamit, aztán lemászott az asztalról, a táborparancsnok meg „oszolj"-t vezényelt.

Csoportunk összegyűlt a barakkban. Elhatároztuk, hogy még aznap este megkezdjük az illegális agitációt a blokkokban. Én leszek a szónok, aki harcba száll az utazó fasiszta propagandistával. Előre el kellene készítenem a beszédet, de a fejemben nincs egy gondolat sem. Elvtársaim bátorítanak:

— Mit kell ezen gondolkozni? Mondj el mindent, ahogy van, és kész. Beszélj a mi nyelvünkön, a balti matrózok nyelvén...

A tervet már kidolgoztuk. A fasiszták ezúttal is ráfizettek a híres német pontosságra. Mindegyik barakknál egy géppisztolyos őr állt. Amikor besötétedett és a barakkokból a kijárkálás megszűnt, a német őr egyedül otthagyta a helyét és az őrszobába ment. Egy idő múlva már három ember állt a helyére az éjszakai őrségből; az őrszoba meglehetősen messze volt a barakkoktól. Rendszerint a legtávolabbi barakktól ment el először a német: őt Szása Poltavszkij tartotta szemmel.

A sötétedésre várva Kosztrikinnal szorgalmasan készít-

jük a fáklyákat. Megpróbálom magamban felépíteni a beszédet, de sehogy sem áll össze bennem a mondanivaló, Csak az ujjaim reszketnek az izgalomtól.

Az ajtóban megjelenik Szása. Felkapjuk a fáklyákat, és gyorsan megindulunk a távoli barakk felé.

A barakkban már sötét van. Csoportunk három tagja előremegy, én pedig gyorsan felkapaszkodok az egyik felső priccsre. Négyen a bejáratnál maradnak, hogy figyeljék a németeket, akiknek hamarosan jönniük kell.

Ivan Kosztrikin meggyújtja a fáklyát, fölemeli a feje fölé, és megvilágítja vele a priccsek közti folyosót. Nekem még fogalmam sincs róla, mit is kell mondanom, de hogy a legfőbbet minél előbb elmondjam, harsányan kiabálni kezdek a felső priccsről:

— Vöröskatonák, elfelejtettétek talán a hazátokat? Vagy azt hiszitek, hogy Németországban jobb lesz, úgy, ahogy ez a dagadt gazember ígérte? Inkább vesszünk oda valamennyien, de a vonatból megszökünk. Vigyetek be a vagonokba mindent, amit csak bírtok: késeket, kalapácsokat, ráspolyokat. Mindenki odacsap a tenyerével, ötven tenyér — és a fal kidől. Az illegális bizottság elhatározta: a szökésre a jel — két ütés, szünet, újabb két ütés. Valamennyien egy éjszaka szökünk, a haza vár bennünket. A nagy Németországba meg hadd menjenek az üres vagonok...

Szótlanul hallgatnak a foglyok, csak a fejüket nyújtogatják felém, mozgolódnak a priccseken, hogy jobban lássanak, de a fáklya lent ég, az arcom sötétben marad.

Itt befejeztem, gyorsan lemászok a priccs oldalsó lábán, és már szaladunk is a szomszéd barakkba.

— Jól beszéltél — suttogja Kosztrikin futás közben —, csak az illegális bizottságot nem kellett volna mondanod, nem szabad bogarat ültetni a németek fülébe, mert még keresni fogják.

A második barakktól is elment közben az őrszem. Besietünk a második barakkba, ott minden megismétlődik. Most már tudom, mit kell mondanom.

Így járjuk végig mind a négy barakkot, még mielőtt riadóztatnák az őrséget. A táborparancsnokság felől füttyszó, majd géppisztolysorozat hallatszik. Kiszaladunk a barakkból, a tábor másik oldala felé futunk, az úgyne-

vezett kórház felé: egy fabarakk van ott, a falán vörös keresztekkel.

Még jóval a kórház előtt a hasamhoz kapok, és tántorogni kezdek. Elvtársaim karon ragadnak, és szinte bevonszolnak a rendelőbe.

— Mi történt? — kérdezi a szanitéc, amikor meglát bennünket, bár piszkos köpenye nem valami bizalomgerjesztő.

— Egyik bajtársunk rosszul lett, nézd meg, segíts rajta.

— Üveget ettem — rogytam le a padra, s nyögtem és hánykolódtam, kezemet a hasamra szorítva.

— Mi az a lövöldözés kint? — kíváncsiskodott a szanitéc.

— Marhaság — mondja Kosztrikin. — Valaki megszökött, de a kutyák megrohanták.

Odakint nem szűnik a lövöldözés. A szanitéc valamilyen pirulát tukmál belém, és gyomromban rögtön megszűnik a „fájás". Az ajtóhoz megyünk.

A németek körülfogták a barakkokat, gumibotokkal felfegyverkezve rontanak be az ajtókon. Az udvaron zseblámpák fénye villog. Meggyújtották a fényszórókat is.

A barakkokból emberek szaladnak ki, a németek rögtön elkapják és összeterelik őket. Az egyik közeli barakkból géppisztolysorozat csattanása hallatszik, valaki nem emberi hangon felüvölt.

Sötét árnyék rohan a kórházépület fala mellett. A lihegő ember megtorpan az ajtóban. Policáj.

— Hol van az a komisszár, aki beszélt? — ordít a szanitécre.

— Miféle komisszár? Ide nem jött senki.

— És ezek? — mutat ránk a policáj a gumibottal. — Honnan kerültek ide?

A hasamhoz kapok és keservesen nyögök.

— Ezek már rég itt vannak, ebéd óta várnak a sorukra.

A policáj visszafut a barakkokhoz.

— Ott szalad, kapd el... — kiáltja egy vinnyogó hang a legtávolabbi barakk mögül. — Fogd meg...

— Ki hallott még ilyet — mondja Kosztrikin fejcsóválva a szanitécnek. — Egy komisszár került ide. Járja

a barakkokat és beszédeket mond. Hol tartják a hatóságok a szemüket?

A szanitéc nem válaszol.

Az udvaron egy kicsit csendesül a lárma és a lövöldözés. A németek a gumibotokkal összeterelik a foglyokat és a parancsnoksági épülethez hajtják őket. Amíg nem késő, a helyünkre sietünk, hogy ott legyünk a számlálásnál.

Este a főpolicáj a sorakozónál bejelenti:

— Egy bolsevista komisszár propagandát merészelt csinálni. A kezdeményezőket elfogtuk, és mindent bevallottak . . .

— A németek elől nem lehet elbújni — mondja a szomszédjának a tőlem jobbra álló fogoly.

— Úgy kell neki — mondom. — Ne agitáljon.

„KI KOMMUNISTA ITT?"

Ismét sorban állunk. Néhány óra múlva elrendelik a transzport indulását, de a németek egyelőre gondos motozást végeznek, hogy ne csempészhessünk semmit magunkkal a vagonokba.

Meztelenül állunk a priccsek közti hosszú folyosón.

— Figyelmeztetem a foglyokat — kiáltja egy átható tekintetű, tagbaszakadt német. — Akinél kést, ráspolyt vagy bármilyen más szökésre felhasználható szerszámot találunk, azt a helyszínen agyonlőjük. Aki most beismeri és két lépést tesz előre, kegyelmet kap.

A német a barakk közepén áll és onnan figyeli a sort. A policáj tolmácsol. Mindenki hallgat. Senki sem lép ki a sorból.

Én a bal szélen állok, közel az ajtóhoz. Mellettem lélegzik Ivan Kosztrikin.

— Grigorij — súgja Iván —, ha akarod, cseréljünk. Add ide a bakancsodat.

— Nekem nem jó a méreted — súgom vissza. — Maradj nyugton, ne ficánkolj.

Az átható tekintetű német munkához lát. A priccsekről egerek szaladgálása hallatszik: ott a policájok kutatnak.

Ruhánk a lábunk előtt fekszik. Előbb lehúztam a bakancsomat, s ráterítettem a nadrágot meg a zubbonyt. Az egyik bakancs fatalpának sarkán kis dugó van, amelyet bekentem kátránnyal. Ráment három estém, amíg kifaragtam.

A dugót igen gondosan bekentem. Néha úgy rémlik, magam sem látom: olyan jól összeolvad a sarokkal. És mégis, ha jobban szemügyre veszi az ember, látni a kis kört, amelyet másik fadarabból faragtam. Persze, a bakancs sarkát eltakarhatnám a ruhával, de szándékosan nem tettem ezt, nehogy a német gyanút fogjon. Arra, hogy a figyelmét lekössem, van más eszközöm — a kötés a lábamon.

A német lassan közeledik. Szemével belefúr a ruharakásba, mintha felbecsülné, aztán széthányja és turkálni kezd benne: kiforgatja a zsebeket, széthasítja a gyanús varratokat, fölfejti a gallérokat. Kis éles olló van a kezében, ügyesen dolgozik vele.

Reccsenés. Puff — szoros csővé összecsavart pénz hullik a földre. Újabb csattanás: a gumibot lesújt az egyik szőke hajú gyerek fejére, s a fogoly hangtalanul a priccsre rogy. A német rá sem néz áldozatára.

Tőlem a negyedik ember sovány, hórihorgas férfi. Lábán kötés. Az én térdem alatt ugyanolyan kötés van, ugyanolyan piszkos géz, amelyen átütött a vér. Megfordul a fejemben, hogy a hórihorgas, akárcsak én, ezzel akarja megtéveszteni a németet.

A német metsző tekintetet vet a hórihorgasra, szó nélkül ránt egyet a lábán, megpróbálja gyors mozdulattal letépni a kötést. A kötés azonban jól tart. A német felhördül. Kezében csattogni kezd az olló. A hórihorgas alig áll a lábán. Tompán pendül a lehulló vasdarab, a lövés fülsiketítően visszhangzik a barakkban. Összerezzenek. A hórihorgas lassan összerogy. Térde összecsuklik, keze a padlón matat, bár már semmit sem lát. A német nyomában lépkedő policáj lehajol és fölveszi a ráspolydarabot, amelyet a hórihorgas a kötés alá rejtett.

A hórihorgas halott. Ez részben az én lelkemen szárad. Ki tudja, eldugta volna-e a ráspolyt, ha nem szaladok be a barakkba, és nem vágom az arcába azokat a szavakat, amelyektől elfogta a szégyen. Nemcsak hozzá szóltam, mindenkinek beszéltem, de éppen ő szánta rá magát.

Mégis nyugodt a lelkiismeretem. Hisz nem az ő bőrére akartam én szabadulni, ugyanazt tettem én is, amit ő. Még két lépés, és a német ott van előttem. Még egy lövés, és én is elterülök a hórihorgas mellett.

A német hozzám lép. Apró, metsző szeme belefúr a ruhámba. Alig észrevehető mozdulattal hátrább húzom a lábam, mintha a másik lábam mögé próbálnám rejteni a kötést. Szinte fizikailag érzem, hogy a szúrós tekintet mászik fel a lábamon és megállapodik a térdem alatt. A policáj feje intésével a kötésre mutat. Arcomon önkéntelenül ijedtség tükröződik, lábamat megpróbálom még hátrább vonni.

De a német már résen van. Megragadja a lábamat és

ránt egyet a kötésen. Aztán az ollóval hadonász. A térdem alatt sajgó fájdalom támad, vastag, vörös csíkban vér csurog a lábam szárán. A német káromkodva ledobja a kötést, és a rongyaimban turkál: ott nincs semmi érdekes.

A lábam pokolian sajog, de a diadal kárpótol: becsaptam a németet a fájdalmammal. Hirtelen felkapja a fatalpú bakancsot és a kezében forgatja. Abban a pillanatban elfelejtem a fájdalmat. Mit számít most a fájdalom, ha a következő pillanatban lövés csattan. A német a bakancs sarkát nézi, és már látom, hogy a másik bakancsot tartja a kezében. Ám gyönyörködjön benne, ameddig akar.

A rongyaimra hajítja a bakancsot, Kosztrikinhoz lép. Testem verítékben úszik, és élvezem a fájdalmamat. A policáj egy csomag tiszta gézt dob a lábam elé: ez az én becsületes nyereségem a játékban.

Lehajolok, lábamra tekerem a kötést abban a biztos tudatban, hogy a német nem állít meg a gumibottal, hiszen ő is tisztában van vele, hogy vesztett. Kosztrikin észrevétlenül rám kacsint.

Az ajtónál újabb lövés csattan, de erre már nem is reagálok. A lábam fáj és vérzik.

Társaim segítségével botorkálok ki az állomásra. A vagonjainkat még nem látjuk.

— Minél rozogább vagont kell keresnünk — mondja Kosztrikin. — Vannak olyan düledező tákolmányok, hogy egyet csap az ember rájuk, menten ripityára törnek.

Betolják a szerelvényt. A vagonok lassan elgördülnek előttünk, mi meg méregetjük őket, hogy melyik rozogább.

A szerelvény csörömpölve megáll. Az éppen velünk szemben álló vagon ajtaját belülről hirtelen kinyitják, és leugrik belőle három német, három kutyával. A szemem sarkából látom, hogy a szomszéd vagonnál ugyanez történik.

— Kelepce! — kiáltja Kosztrikin, és ez az utolsó szó, amit elvtársamtól hallok.

Egy vörös langaléta géppisztolyával félretaszít. A német farkaskutya fogát csattogtatva Szása Poltavszkijra veti magát. Megpróbáltam távolabb menekülni a vagon-

tól, és a bakancs leesett a lábamról. Belém nyillalt a félelem: ha elvesztem a bakancsot, az a halál. Botladozom a lábak között, a földön csúszok, körülöttem emberek ordítoznak, kutyák ugatnak, SS-legények ütlegelik az embereket. Szöges csizmával valaki a kezemre hág, de már megvan a bakancsom. Egy nehéz bot a vállamra sújt, idegen kezek a vagon felé taszigálnak. Már nem látom, hová mászom, az ajtó előtt akkora a tülekedés. Görcsös ujjakkal felkapaszkodok a vagonba, behúzódok a sarokba, a többiek meg másznak utánam.

Hallom, hogy kívülről ránk csukják az ajtót. A vagonban félhomály támad. Csak a felső rácsos ablakon szivárog be fény.

Lassanként magamhoz térek. Két ujjam csupa vér. Viszont a bakancs megvan — és ez a fő.

A vagon túlsó sarkából nyögést hallok. Valaki rekedten, dühösen mondja a magáét:

— Várj csak, disznó. Még számolunk, gazember. Még eszedbe fogok én jutni, ocsmány férge ...

Körülnézek. Nem találok egyetlen ismerős arcot sem. Egy szeplős képű katona ül mellettem, a kenyerét majszolja, amit még a barakkokban kiosztottak az útra. Velem szemben behunyt szemmel egyhangúan ingatja a fejét egy fiatal tatár. Két fiatal katona a falnak támaszkodva suttog valamiről.

Mit tegyek? Teljesen magamra maradtam. Eszembe jut a másik vagon, amely Karsavából hozott ide, felidézem magamban az idegen, közömbös arcokat és a szakállas dühös hangját: „Nincs kedvünk idő előtt meghalni ..."

Mozdonyfütty hallatszik. A szerelvény megrándul. Valamit tenni kell, cselekedni kell. Süket közöny nehezedik rám, a fejemben kavarog és zakatol valami.

A vagon egyenletesen zötyög, a vonat gyorsul: úgy látszik, lejtőnek megyünk. Már nem érdekel, merre megy a vonat.

Egyszer csak nyugodt, magabiztos hang hallatszik a vagonokban. Először még azt hittem, hogy hallucinálok.

— Ki kommunista itt? Kérem, jelentkezzen.

A vagon közepén középtermetű férfi áll, kissé görnyedt, ősz hajú, fekete szemű. Arca frissen borotvált, emelt fővel áll és bátran szembenéz velünk.

A priccseken mozgolódás támad:

— Jelen, jelen — hallom.

— Vannak itt kommunisták. Én is kommunista vagyok! — kiáltom szinte önkéntelenül, és rögtön észbe kapok, hogy hiszen még nem is vagyok kommunista, éppen csak beadtam a felvételi kérelmemet; mielőtt megkezdődött a döntő harc Dagö szigetén. De hát van most jelentősége ennek a formaságnak? Határozottan felállok. A vagon közepén már állnak vagy tízen.

— A németek szándékosan rendeztek pánikot — mondja a fekete szemű férfi. — Azt akarják, hogy megzavarodjunk, magunkra maradjunk, hogy az ember ne érezze többé embernek magát. De nekünk nincs jogunk felülni ennek a provokációnak. Cselekedni fogunk, bármi áron is. Jó napot, elvtárs — lép hozzám és nyújtja a kezét.

— Mi még nem ismerjük egymást — makogom zavartan.

— Én megismertem magát. Nem maga beszélt a barakkokban?

— De igen — mondtam, és önkéntelenül kihúztam magam figyelmes tekintetének parancsára. Érzem, hogy a vagonban minden szem rám szegeződik.

— Tehát ismerjük egymást — a férfi keményen megszorítja a kezem. — Ilyen beszédhez nem kis bátorság kell.

— Ez igen! — kiáltja egy fiatal legényke a priccs mellől, szinte gyerek még.

— Hogy hívnak? Hová való vagy? — kérdi a szomszédom.

Röviden válaszolok:

— Moszkvai vagyok, Dagőn harcoltam.

— Szólítsanak Ivan Szofronovicsnak — mondja a fekete szemű férfi, tekintetét végighordozva a vagonon. — Most tehát mindenkihez szól a kérdésem. Ki hajlandó megszökni?

„Kat-kat" — kattognak a kerekek.

— Én hajlandó vagyok; én is, én is... — jelentkeznek egymás után a foglyok.

— Kinek mije van? — kérdezi Ivan Szofronovics.

Leülök a priccsre, lehúzom a bakancsomat, a sarkát odaverem a padlóhoz, a dugó pereme kimozdul a helyéből. Körmömmel megragadom a dugót, kihúzom. A

rongyba tekert bicska a padlóra esik. Ezt még Voldistól hoztam magammal. Közönséges egypengés, fanyelű bicska. Három motozáson mentettem át, még a szúrós szemű német sem tudta megtalálni a bakancsom talpában. Nem hiába kockáztattam. Most ez az egyetlen bicska megmenthet negyven életet.

— Hát ez megfelel? — az egyik jóképű, szürke szemű fiatal fogoly ráspolydarabot dug az orrom elé.

Így ismerkedek meg Ványa Kazakovval, a Tatárföldről való fiatal tanítóval. Később kiderült. hogy a sors nem egy napra hozott össze bennünket.

Ivan Szofronovics kijelöl négy embert, hogy felváltva fűrészeljék a rácsot az ablakon.

Munkához látunk. A vonat meglehetősen jó ütemben halad, a németek biztos nem hallanak semmit, és már pislákolni kezd bennünk a remény, hogy még ma éjjel sikerül a szökés.

A vonat lassít. Megálló. Kintről német hangok hallatszanak. Kattan a retesz, az ajtót lassan félretolják.

— Sind hier keine Komissare? Will niemand türnen?[1] — néz be az első német a vagonba.

— Alles ist still[2] — feleli a másik.

A vagonban valóban mindenki csendes. Állok az ajtónál, és úgy teszek, mintha az állomás környéki épületben gyönyörködnék. Azok a fiúk, akik az imént még a rácsot ráspolyozták, most önfeledten seggreverősdit játszanak. Ivan Szofronovics egy kör közepén guggol, és valami mulatságos történetet mesél. Minden a legnagyobb rendben van.

A németek ránk tolják az ajtót, dróttal megkötik a reteszt. Megvárunk két ellenvonatot, aztán szerelvényünk nemsokára újból elindul.

Este hat órára mindennel készen vagyunk. A rácsokat a fiúk beráspolyozták annyira, hogy csak vékony darabka tartja őket. Egyet kell rántani a rácson, rögtön eltörik, és az ablak szabad.

Vonatunk valami csomóponton állhatott meg. Odakint mozdonyok füttykoncertje hallatszik, fújtat a vén tolatómozdony. Valahol hátul öblösen csámcsog a szivattyú

[1] Nincsenek itt komisszárok? Senkisem akar meglógni?

[2] Minden csendes.

Mi készen vagyunk. Türelmesen várjuk, mikor sípol a mi mozdonyunk.

Eltelik azonban egy óra, kettő, a mi vonatunk meg egyre csak áll. A németek újból ellenőrzik a vagonokat. Kihajolok az ajtón, és észreveszem, hogy a mozdonyt lekapcsolták a szerelvényünkről. Mozdony nélkül áll a vonatunk! Tehát ma nem megyünk tovább. Akkor pedig mi lesz?

A németek becsukják az ajtót. Határozott mozdulattal az ajtó és a fal közé dugom a fatalpú bakancsomat.

— Hé, kamerád, mikor indulunk? Tu-tu, mikor? — mutogatok a kezemmel, hátha így jobban megért a német.

A német a géppisztollyal jó nagyot húz a lábamra, és nevet.

— Dieser Blödzian wollte beim Nacht bummeln gehen[1] — mondja a párjának.

— Lass ihn, Heini. Komm lieber pennen[2] — feleli a másik, és rátekeri a drótot a reteszre.

A vágányok között fényszóró gyullad ki, kévéje végigpásztázza a vagonokat. Eltelik még egy óra. Az állomáson nem hallni semmi mozgást. Odakünn már mély éjszaka van, a legjobb idő a szökésre, de egy helyben állunk. Most már világos, hogy éjszaka nem indulunk.

— Igen, igen — mondja elgondolkozva Ivan Szofronovics —, ez a helyzet...

Nyomott hangulatban hallgatunk.

[1] Ez a fafejű éjszakai sétára akart menni.

[2] Hagyd, Heini. Gyere inkább aludni.

UGRÁS A SÖTÉTBE

Úgy látszott már, hogy szökésünk meghiúsul. Másnap megismétlődött az előző esti eset. Amíg világos volt, vonatunk el-elidőzött ugyan kisebb-nagyobb megállókon, de haladt, ám mihelyt besötétedett, mozdulatlanul megrekedtünk valamelyik állomáson. A vagonok mellett egész éjjel járőrök cirkáltak, fényszórók világították meg a vágányokat.

Pedig hányszor elszántam már magam a szökésre. Le akartam ugrani a nyitott vagonról — megelőzött a matróz. Voldisnál már mindent elrendeztem, hogy a Pujkával kereket oldok, de újból megelőztek. Most már túl vagyunk Vilniuson, még kétszáz-háromszáz kilométer, és bent járunk Kelet-Poroszországban — hát ezúttal sem sikerül megszöknöm?

Csendes állomáson ácsorgunk. A nap lebukni készül a távoli erdő mögött. Alighanem itt állunk reggelig.

Odamegyek Ivan Szofronovicshoz. Ő is gondterhes.

— Várunk még egy-két órát, akkor határozunk. A mai éjszaka utolsó lehetőségünk. Holnap estére már bent leszünk Poroszországban, ott nemigen lehet sétálgatni. Én ezeket a poroszokat ismerem még az első háborúból.

— Egyetértek — mondom. — Fölszedünk néhány deszkát, és le a kerekek közé. Magam megyek elöl. A kerekek közül kiugorva leütöm az őrt, megszerzem a géppisztolyt. Átrohanunk a vágányokon. Csak közel legyen az erdő, mint ezen az állomáson.

— A vonatparancsnok — jelenti Ivan Kazakov, aki a felső priccsről az ablakon át figyel.

Fölkapaszkodok a priccsre Ivan mellé. A vonatunk parancsnoka, egy kurta lábú, köpcös tiszt, a vágányokon át az állomásépület felé tart. Kinyitja az ajtót, bemegy. Vajon mit akar ott?

Messziről vonatfütty hallatszik. A szomszédos vágányra hamarosan ágyúkkal megrakott szerelvény fut be, megállás nélkül robog tovább. Látjuk a ponyvahuzatos

hosszú ágyúcsöveket. Az ágyúk mellett acélsisakos németek állnak. Az ellenséges szerelvény Leningrád alá siet.

Az ágyús szerelvény elhaladt. A peronon megjelenik a köpcös vonatparancsnok. Mellette áll piros sapkában az ügyeletes forgalmista. A német ellenzőként a tenyerét tartja a szeméhez, a napot nézi, valamit mond a forgalmistának. A forgalmista egyetértően bólogat.

A német int a mozdonyvezetőnek, és határozott léptekkel elindul a vagonjához. A mozdony élesen füttyent.

Megyünk! Nem akarunk hinni a fülünknek.

A nap már elérte a fenyők csúcsát, homályos fény tör át az ágak között. Az erdő közelebb nyomul a pályához, a nap egyre inkább elrejtőzik.

— Most aztán rajta.

Ivan Szofronovics adta ki a vezényszót. Odalép hozzá az a gyerek, akivel együtt ráspolyoztam a rácsot.

— Hadd menjek én Én önként jelentkeztem a frontra, moszkvai vagyok. Itt is önként jelentkezőre van szükség. Ráadásul én egészen könnyű vagyok . . .

Ez az utóbbi körülmény minden egyébnél fontosabb. Valóban éppen a legkönnyebbet kell kiválasztanunk.

— Gyerünk — mondom. — Hárman fognak.

A vonat teljes gőzzel robog. A megváltó sötétség egyre közeledik. Az erdőt egy pillanatra mező váltja fel, a napot már nem látni. Az erdő megint szorosan közrefogja a pályatestet, a szürkület sötétségbe megy át.

Teljes erőből a rácsnak esünk, megrántjuk. Könnyen, hangtalanul enged, már a kezünkben is van.

— Nosza, földi, most aztán sok szerencsét.

A gyerek átbújik a kezem alatt, felborzolom a haját. Kidugja a fejét, a vállát az ablakon, s aztán a hasán függve bátran kihajol. Mi a bokájánál fogva tartjuk.

— Eressz.

A gyerek eltűnik az ablakban, és rögtön érezzük testének egész súlyát — bizony, nem is olyan könnyű. De neki sem irigylésre méltó a helyzete. A szél az arcába vág, a vagon ide-oda lódul, a támaszték ki-kicsúszik a kezéből. A vagon deszkáiba kapaszkodva próbál elérni az ajtóig, hogy letekerje a drótot és felcsapja a kallantyút. Ehhez a függőleges falon átlósan kell elhajolnia: a felső ablaktól az ajtó zárjáig. Mi igyekszünk segíteni

neki, s szög alakban tartjuk a lábát, hogy könnyebben el tudjon fordulni.

A gyerek teste hirtelen elernyed, és csak a kezünkben függ lefelé — keze lecsúszott a deszkáról. Halljuk, hogy tenyerével a deszkákon csapkod.

— Emeljük, csak óvatosan, nehogy kificamítsuk a lábát.

Óvatosan felhúzzuk, megragadjuk a térdénél. Végre minden rendbe jött: a gyerek ott ül a priccsen, arcán bocsánatkérő kifejezés, homlokán nagy verejtékcseppek.

— Majdnem elkaptam — mondja engesztelően mosolyogva. — Az ujjam beszorult, fájt, és lecsúsztam.

— Sebaj, megesik az ilyesmi. Pihenj egy kicsit.

— Nem, nem, már ki is pihentem magam. — Attól fél, hogy nem engedjük ki újra. Már mindent kitapasztaltam, értem már a dörgést.

Újból eltűnik az ablakban. A bokájánál fogva tartom, érzem, mennyire megfeszül a lába. Jobb felé hajlik, fejjel lefelé, alighanem el is érte, megragadta a drótot, megkapaszkodott benne. Jobb kezével megkapaszkodik, bal kezével most ki kell oldania a drótot, a szél pedig az arcába csap, a vagon leng, s a gyerek a függőleges falon dolgozik. Halljuk, ahogy zörög a drót, aztán egy kattanás, a kallantyú hátracsapódik.

Ivan Szofronovics rögtön félretolja az ajtót, és az ajtó felől fogja a gyereket, amíg be nem emeljük az ablakon.

Friss levegő tör be az ajtón. Szemünk előtt elsuhannak a közeli fenyők, a távírópóznák, az árkon túli talpfarakások — közel már az áhított szabadság, csak a kezünket kell kinyújtani érte.

A gyerek már a priccsen van, leszökken, az ajtóhoz szalad. Ivan Szofronovics játékosan megcibálja a fülét.

— Semmiség volt az egész, először is sikerült volna, ha nem szorul be az ujjam . . .

— Csukjuk be az ajtót — mondja Ivan Szofronovics. — Állapodjunk meg, elvtársak, hogyan találkozunk. A jelszó „Moszkva", a válasz „Kaunas". Legyen rá gondjuk, hogy okosan ugorjanak. Amint földet értek, mozdulatlanul maradjanak az árokban — lehetőleg keresztbe —, mintha talpfa feküdne ott. Amíg a szerelvény el nem haladt, ne álljanak fel, különben az utolsó vagon őrsége lármát csap. A vasútnak ugyanezen az oldalán gyüleke-

zünk, a közeli erdőben. Aki később ugrik, annak visszafelé kell mennie. Elsőnek ugrik fiatal önkéntesünk, utolsónak... — Ivan Szofronovics végighordozza rajtunk a tekintetét.

Előrelépek:

— Maradok én utolsónak.

— Rendben van. Ügyelj rá, hogy kitakaríts rendesen, ne maradjon semmi nyom — Ivan Szofronovics kifejező mozdulatot tesz a tenyerével.

— Értem. Lehet adni a jelt a szomszédos vagonoknak.

— Várjunk az első ugrásig.

Odasúgom Kazakovnak:

— Te ne siess, ugorj előttem, mindenképpen találkoznunk kell.

Kazakov szótlanul bólint.

Ivan Szofronovics elhúzza az ajtót, belemereszti tekintetét a sötétségbe. A mozdony hosszan fütyül.

— No, moszkvai legény, indulj isten nevében.

A gyerek odamegy, bal kezével a falba kapaszkodik, hozzákészülődik az ugráshoz.

— Vissza! — kiáltja valaki az ajtó mellől.

Hirtelen koromsötét lesz minden, a kerekek kattogásával megtelik a vagon. A gyerek hátrahőköl az ajtótól, és gyorsan behúzza. Szaporán villódznak a sápadt fények: a vonat alagútba futott.

— Kaunas előtt van egy alagút — mondja valaki a sötétben. — A háború előtt jártam errefelé.

Megint nem sikerült.

— Az alagút után pedig rögtön állomás lesz — folytatja ugyanaz a hang. — Nagy város Kaunas, gazdag vásárok voltak itt.

— Hamar — sürget Ivan Szofronovics. — Próbáljuk meg becsukni az ajtót.

A vonat még mindig az alagútban robog. Függőlegesre állítjuk a kallantyút, nagy erővel helyére toljuk az ajtót abban a reményben, hogy a kallantyú csapja beleesik a lyukba.

A kallantyú azonban minden alkalommal visszaesik. Így ismétlődik vagy háromszor: sehogy sem sikerül bezárnunk magunkat.

A dübörgő zaj megszűnik. A vasút mellett széles, sza-

bad térség van, a távolból fények sziporkáznak. Riadtan behúzzuk az ajtót, és várjuk, mi lesz.

Váltók fölött csattognak a kerekek, a vonat lassít.

— Még szerencse, hogy nem adtuk meg a jelt a szomszéd vagonoknak — mondom Ivannak —, a hátsó vagonok bajba jutottak volna.

— Így is elég nagy a baj — súgja Ivan. — Ha megállunk, nekünk lőttek.

A vonat egészen lelassít. A hasadékon át látjuk, hogy nagy állomáshoz közeledünk. Csörömpölnek az ütközők, a vonat megáll. Hangokat hallunk: litvánul beszélnek.

— Mindenki őrizze meg nyugalmát — mondja halkan Ivan Szofronovics, és ez a halk hang csodálatosképpen valóban megnyugtatja az embert. — A körülményektől függően fogunk cselekedni. Olyan könnyen nem adjuk meg magunkat. Ezenkívül aligha tartanak bennünket sokáig ilyen nagy állomáson.

És szinte e szavak igazolására halljuk a vonatvizsgáló kalapácsának pengő hangját. Tak-tak — kopogtatja a vonatvizsgáló a kerekeket. Már végzett a mi vagonunkkal is, eltávolodik.

Vagonunk mellett beszélgetve németek mennek el. Hangjuk nyugodt, nem érződik belőle semmi idegesség.

— Azt mondják, hamarosan indulunk tovább — mondja Ivan Szofronovics az ajtóra szorítva fülét, mert közben feszülten hallgatja, mi történik odakint.

Újabb hang üti meg fülünket, ez már aggasztóbb — mintha a drótot tekergetnék. Úgy is van, egy vagon ajtaja nagy döndüléssel kivágódik, tőlünk a harmadik vagy negyedik vagonnál lehetett.

A drót tekergetésének hangja megismétlődik, ezúttal közelebb, egy vagonnal idébb. Ott is döndül az ajtó, valamilyen nyüzsgés hallatszik.

Elvtársaimat nézem. Mindenki dermedten, feszült arccal áll. Ketten ijedtükben elbújtak a felső priccsen. A fiatal tatár behunyt szemmel ül, és a fejét ingatja.

— Kikapom a kezéből a géppisztolyt, Ivan utánam. És rögtön be a szerelvények alá. Mindenkit nem tudnak megölni.

Ivan szótlanul megszorítja a kezemet.

— Kétszersültet adnak, fiúk — halljuk az örvendező

kiáltást a szomszéd vagonból; onnan is halljuk az ajtó csörömpölését, majd a tompa kattanást.

— Ne kapkodj, elosztjuk rendesen ...

Még tíz lépés, és a kétszersültet osztogató németek odaérnek a mi vagonunkhoz, és meglátják, hogy a drótot valaki letekerte, a kallantyú nincs a helyén. Ugráshoz készülök. A bicska nyitva a kezemben. Amint nyílik az ajtó, tüstént cselekszem ...

És akkor hirtelen elképedve hallom, hogy vagonunk ajtaján csikorogva tekerik a drótot, kattanva csapódik a kallantyú hátra. Az ajtó a hátam mögött kinyílik, zseblámpa fénye hullik be a padlóra.

A német kis papírzsákot dob be a vagonba.

— Heinrich, bist du schon da?[1] — kérdi egy hang az én oldalamról.

— Igen — feleli Heinrich, miközben becsukja az ajtót és a kallantyúra tekeri a drótot.

— Beinah hätt ich den zweiten Sack geschmissen siesen Gefrässigen[2] — mondja az előbbi hang.

— Macht nichts, komm in den Wagen, sonst müssen wir auf dem Trittbrett frieren[3] — tisztán hallom, hogy az, akit Heinrichnek hívnak, átmászik a vagonunk alatt a másik oldalra, és a két német beszélgetve elmegy az ajtónk mellett anélkül, hogy egy pillantást vetne rá.

Hideg verítékben úszik a hátam, egész testemben reszketek az izgalomtól. A vagon nagyot rándul, és az oldalamra esek. Leküzdhetetlen nevetési inger fog el.

— Tedd el a bicskát, még megvágsz — súgja Ivan.

A vonat egyre gyorsul. A köpcös vonatparancsnok alighanem siet a buja Grätchenjéhez, vagy ki tudja, hogy hívják. Biztos vidám képet vág majd, amikor reggel meglátja az üres vagonokat.

Az előttünk levő vagonból két tompa ütés hallatszik. Szünet, újabb két ütés. Ez a jel nekünk szól. Lemászok az alsó priccsre és továbbítom a jelt a hátsó falon.

Kinyitjuk az ajtót. Éppen egy hídon dübörög át a vonat.

[1] Heinrich, már itt vagy?

[2] Majdnem bedobtam még egy zsákot ezeknek a falánkoknak.

[3] Nem tesz semmit menjünk a vagonba, különben a hágcsódeszkán fagyoskodhatunk.

— Ez a Nyeman — mondja Ivan Szofronovics —, ez akadály lesz, amikor visszafelé jövünk.

— No, földi, lódulj — mondom a gyereknek.

— Állj — hallatszik egy fenyegető hang a sötétből.

— Mi van?

— És ez?

— Mi az az ez?

— Egyedül akartad magaddal vinni? — a vagon közepén jól megtermett katona áll, kezében lóbálja a kétszersültes zsákot. — Előbb osszuk szét. Igazságosan.

Igen, a kétszersült, egészen megfeledkeztem róla. A takaros kis zsákról, amely megmentett bennünket az elkerülhetetlen haláltól.

Az általános feszültséget vidám derültség váltja fel.

— Jól van, fritzek, stramm gyerekek vagytok. A fene se hitte volna, hogy felébred bennetek az emberség.

— Menjetek csak, fiacskáim, adunk nektek egy kis kétszersültet útravalónak.

Elkezdjük az osztást. Az eljárás ismert. Amíg tart, tíz kilométer szabadság és erdő marad mögöttünk.

— Na, most már lehet? Elengedsz? — kérdem a jól megtermett katonától, aki először hozta szóba a kétszersültet.

— Most már lehet — feleli, szorgalmasan rágcsálva a kétszersültjét.

Kinyitjuk az ajtót. Odakünn derűs, csillagos éjszaka van. Az erdő fölött kelőben van az újhold.

A gyerek melléhez szorítja a kétszersültes zacskót, határozottan az ajtóhoz lép, és látom, hogy eltűnik a mélyben. Első emberünk szabadon van.

Egyenletesen kattognak a kerekek, hallani a legyűrt kavics csikorgását, valaki halkan felkiált, újabb ugrás.

Ivan Szofronovics lép az ajtóhoz, a sötétben keményen megszorítja a kezem:

— Ha nem itt, a Nyemanon túl találkozunk. Igyekezz a Nyeman mögé.

Rajtunk kívül már szinte senki sincs az ajtónál. Ivan a fejével int, kezével a priccsekre mutat. Felmászok, valakinek a lábán akad meg a kezem. A láb hirtelen összerándul.

— Te mit ülsz itt? Gyere le!

— Én nem ugrok, nem tudok! — A fiatal tatár, akit lábánál fogva rántottam le a priccsről, ott áll előttem.

— Hülye, hisz rögtön agyonlőnek. Itt meg előtted van a szűz szabadság.

— Nem tudok ugrani, nem akarok ugrani — motyogja a tatár.

— Nosza, lódulj! — Ivan gyorsan hadar valamit tatárul, és erélyesen az ajtóhoz lökdösi a katonát. A tatár görcsösen nyeli a levegőt és eltűnik a sötétben.

Tovább kutatok a priccseken, úgy rémlik, mintha a sarokban lélegezne valaki. De nem, nincs már itt senki.

— Hát akkor ezt kitakarítottuk — nevet Ivan, és ő is beleugrik a sötétbe.

Az ajtóhoz megyek, eleresztem a következő oszlopot és ugrok. Lábam megcsúszik a kavicson, átfordulok és lehengergőzök a rézsűn. Könyökömet beleütöm egy vasdarabba, hasra fekszem. Valahol fent kattognak a kerekek, a rézsűről kavics szóródik, halk kiáltás hallatszik. Tehát a többi vagonból is ugrálnak? Fölemelem a fejem, és látom, hogy újabb nyitott ajtajú, sötét vagon robog el fölöttem. Győztünk.

A kattogás távolodik, és elhal.

Felpattanok, besurranok a bokrok közé. Sajog a térdem erősen, de ez nem baj, semerre sem nézve futok az erdő szélén. Lassanként bekerülök a fák közé.

— Moszkva — hallatszik az ideges suttogás a bokrok közül.

— Kaunas.

Ivan Kazakov áll előttem. Mellette egy másik alak sötétlik.

— Épp egy földivel találkoztam — nevet Ivan.

Nézd csak, hiszen ez Szaska Poltavszkij. Nagylelkesen rázzuk egymás kezét.

— És hol van Ivan Kosztrikin?

— Hiszen szétszórtak bennünket — mondja Szása. — Másik vagonba került.

Kiérünk egy tisztásra. Lábunk alatt nyirkos hó, fatalpunk meg-megcsúszik a latyakban. Újból halljuk a jelszót: „Moszkva". Válaszolunk. Újabb öt ember a mi vagonunkból. A tisztáson szótlanul várakozunk. A vonat zaja már messze eltávolodott, már csak az erdő lélegzését halljuk. Aztán hirtelen éles vonatfütty hallatszik,

hosszú géppuskasorozat kelepel. Csatlakozik hozzá a másik géppuska, a harmadik — szabályos lövöldözés kezdődik, de legalább tíz-tizenkét kilométerre tőlünk, ez már nem olyan veszélyes.

— Úgy látszik, a többi vagonból is kiugráltak a srácok — mondja Szása Poltavszkij, és még a sápadt holdfényben is látom, milyen boldogan ragyog az arca. Ennyit jelent a szabadság.

— Hát akkor induljunk, fiúk. Jó volna, ha reggelre minél messzebbre kerülnénk innen.

Gyorsan behatolunk az erdőbe. Szótlanul megyünk, mindegyikünk el van foglalva a gondolataival. A lövöldözést már nem halljuk, csak a sár cuppog a lábunk alatt, s a fenyők susognak a fejünk fölött. A csillagokhoz igazodva keletnek tartunk. Szívom magamba a párás erdei levegőt, és nem tudok betelni vele.

A sötétben átvágunk egy széles országúton. Lábam megakad valami szúrós dologban. Mellettem Ivan felkiált. Kiderült, hogy belekeveredtünk egy öreg drótakadályba, amely az út mentén húzódott. A karók kidőltek, a drót rozsdás. Megkerüljük a drótakadályt: ilyen szögesdrót nekünk meg se kottyan.

Hajnalban megállunk egy sűrű fenyvesben. Pihenőt rendelek el, kijelölöm az őrszemeket. Összeszedünk egy csomó fenyőgallyat, leterítjük őket, ledőlünk, és azonnyomban elnyom bennünket az álom.

Óriási görögdinnyékkel álmodom: ekkora dinnyék teremtek nálunk, otthon, a házunk mögött. A dinnyék felém gurulnak, hasuk herseg a fogam között, az édes, rózsaszínű lé az államon csorog. A szabadsággal együtt meglátogatott az első békés álom is.

RÉGI NYOMOKON

Jó néhány esztendő eltelt ama feszült áprilisi éjszaka óta. A szekér lassan döcög a dűlőúton. A búza magas, sima sárga tenger, nemsokára kezdődik az aratás.

A mezőn túl erdők kéklenek, cserjések terpeszkednek, dombok kergetőznek egymással, a távoli rétek végében ezüstös visszfény: alighanem a Nyeman. Körülnézek, valahogy minden új itt nekem és mégis izgatóan ismerős: pontosan tudom — valamikor mentem ezen az úton, szívtam magamba az illatát, hallgattam zizzenéseit.

Ezen az úton értük el azon az éjszakán a Nyemant. Most a múltba visz vissza. Sok év múltán végigjártam a régi nyomokat. A nyomok a Mauručai kitérő-vasútállomásnál kezdődtek. A moszkvai vonat mindössze fél percet áll ezen az állomáson. Egyedül én szálltam le. A vasút mellett új téglaépület áll, körülötte kis kert. Körös-körül mezők terülnek el, és én hosszan nézek a vonatom után, amely lassan távolodik a völgyben. Az erdő nem sokkal a kitérő-állomás előtt kezdődött, közelebb Kaunashoz, minden jel szerint ott ugráltunk ki a vagonokból. Valamelyest eligazított az az okmány, amelyet előre megtekintettem a köztársasági levéltárban.

A történelem mindent megvilágosít a maga elfogulatlan fényével. Amikor azon a sötét éjszakán kiugráltunk a vonatból, nem tudtam, hogy április 20-ra virradó éjszaka volt. Azt is hihettem volna, hogy tizenötödikére vagy tizenhatodikára virradóra hajtottuk végre a szökést. Még kevésbé tudtuk, miféle megálló közelében járunk és hányunknak sikerült megszökni akkor. Ma már mindent pontosan tudunk, a dokumentumok is előkerültek, és megfelelő számmal ellátva őrzik őket.

Lefényképeztem a kis házat a megállóban, és elindultam az erdő felé. Már reggel meleg volt, elkészülhettem rá, hogy napközben hőség lesz. Hamarosan kiértem az útra. A szögesdrótnak már nyoma sem volt. Autóbuszok, teherautók száguldoztak — az országút szemmel látható-

lag nem a jó irányba vitt. Ismét megcéloztam egyenest az erdőt, amíg rá nem találtam a kanyargós, szinte teljesen elhagyott dűlőútra — mint ismeretes, a háborús évek útjai nem esnek egybe a békeidők útjaival.

A dűlőút felidézte a régmúlt élményeit, és magabiztosabban indultam el rajta. Szerencsémre egy szekér utólért. Fölemeltem a karom, és felkapaszkodtam a tejesbödönöket szállító járműre. A kocsis hallgatott...

53. *sz. távmondat*
Vilnius rendőrfőnökének, a vilniusi körzet bűnügyi rendőrségének főnökétől
1942. április 20-án

F. év április 17-én Kaunas és Kazlu-Ruda vasútállomások között a vonatból 60 hadifogoly megszökött.

Kérem, haladéktalanul tegyen intézkedéseket a szökött hadifoglyok őrizetbevételére. Ebből a célból adjon megfelelő utasítást a rendőrőrsöknek, az őrszemeknek, a falubíróknak, az erdőkerülőknek, az erdészeknek és más hivatalos közegeknek.

Az őrizetbe vett hadifoglyokat adják át a legközelebbi német katonai intézménynek és ezt haladéktalanul jelentsék a körzetnek a 324-es vagy 1864-es telefonon.

Blintrubas körzeti rendőrfőnök

Maurucai éppen félúton van Kaunas és Kazlu-Ruda között, itt szöktünk tehát...

Minél messzebbre értünk a szekérrel az úton, annál jobban kinyitottam a szemem. Az úttól balra sötét fenyves terült el.

Egész nap az erdőszélen hasaltunk, szemmel tartva a magányos kis tanyát. Úgy láttuk, a házban egyetlen idős férfi lakik: reggel megetette a lovát, aztán fát vágott a fészernél, vizet hordott. Amikor alkonyodni kezdett, közelebb mentünk a tanyához. Ivan Kazakov belökte a lécajtót, s két borzas kutya rögtön csaholni kezdett. A tornácra kijött a magas termetű gazda, szemellenzős sapkával a fején. Rögtön látta, kikkel van dolga, és félelem nélkül elénk sietett.

— Elvtárs? Szovjetek? — kérdezte.

— Igen, szovjetek vagyunk — feleltem.

Jól tartott bennünket esti levessel, kenyérrel, szalonnával, nekünk adta utolsó mahorkáját meg két doboz gyufáját — több neki sem volt. Mindezt lelkiismeretfurdalás nélkül elfogadtuk, mert nekünk nagyobb szükségünk volt rá, mint az öregnek, és ezzel ő is tisztában volt.

Az öreg — rendes nevén Ionas Varkala — elmondta, hogy a németek időnként végigrazziázzák a tanyákat, és azt tanácsolta, hogy kerüljünk minél hamarább túl a Nyemanon.

— Menjenek el a néném hez — javasolta Varkala —, neki van csónakja, én elkérem tőle a csónakot — nehezen beszélt oroszul, de mi jól megértettük.

Ionas nénje nem engedett be a házába bennünket.

— Nem nyitok ajtót — mondta belülről —, nem vagy egyedül, és most háború van.

Varkala sóhajtva bebújt a tornác alá, s egy vasrúddal jött vissza.

— Ez meg mire jó? — kérdeztem.

— Nyeman — felelte az öreg. — Csónak...

A szekér lassan döcögött az enyhén lejtős dűlőúton a folyó alacsony partjához. A folyó lomhán kanyargott a déli forróságban. A kocsis, alkalmi útitársam, leszökkent a szekérről és átfüttyentett a túlsó partra a komposnak.

Amott megvan még a fűzfa is, amely mellől a csónakot elkötöttük.

...Varkala sötét éjszaka vezetett el bennünket a folyóhoz. A Nyemanon éppen akkor indult meg a jég, a jégtáblák zizegve, csikorogva kúsztak föl egymásra. Az új, frissen szurkolt csónakot vastag lánccal kötötték a fa törzséhez. A vén fűzfán még ma is látszik a lánc nyoma, a halászok bizonyára még most is hozzákötik ladikjaikat.

— Nyeman, jég — mondta Varkala. — Várjatok egy napot a házamban. Elvonul a jég, utána könnyebb lesz.

Nem fogadtuk el a meghívást. A németek bármely pillanatban ránk törhettek: az elmúlt napok alatt, amíg a Nyeman felé tartottunk, az erdőből hol innen, hol onnan távoli lövöldözést hallottunk.

Ivan kivette az öreg kezéből a vasrudat, beszorította a lánc alá, s valamennyien nekifeszültünk, hogy kifordítsuk a lakatot. A lánc megcsikordult.

— Idevalósi kuláké. Jó csónak. Ügyesek vagytok,

gyorsan csináltátok — Varkala örült, hogy segítségünkkel borsot törhet a gazdag ember orra alá, de jobban aggódott értünk, s azt mondta: — Ne eresszétek le a folyón, húzzátok ki a partra, hadd higgye azt, hogy valami részeg kötötte el.

Ráengedtük a csónakot a folyóra. A jégtáblák hangosan súrlódtak a csónak oldalán, de az erős építmény volt.

— Ha felborulunk, ne veszítsük el egymást, fiúk — Ivan Kazakov nevetett a sötétben. — Kapaszkodjatok meg a csónak oldalában, és leúszunk az árral egyenest Kaunasba a szögesdrót mögé.

... A komp lustán nekiütődik a mólónak. A túlsó partról érkezett szekerek kisorolnak a partra, megindulnak föl a dűlőúton. A kocsis megfogja a ló kantárát, fölvezeti a kompra.

A kompos lassan tekeri a csörlőt. Apró hullámok csobogva ölelik körül a pontonokat. Fejünk felett sirály csapong, csikorog a rosszul kent csörlő. Forró csönd terpeszkedik a víz fölött. Semmi sem emlékeztet arra a zaklatott éjszakára.

... Alighogy ellöktük magunkat a parttól, a jégtáblák rögtön körülfogták és elsodorták a csónakot. Az evező hangtalanul kettévált a kezemben. Az evező nyelével igyekeztem ellökdösni a jégtáblákat, aztán megkapaszkodtam egy nagy táblában, és annak fedezete alatt úsztunk tovább.

A hold elbújt a felhők mögött, nem láttuk sem a jobb, sem a bal partot. Találomra kormányoztunk, igyekeztünk arra tartani, ahol kevésbé csikorgott a jég s szabadon csobogott a víz.

A csónak vége elakadt a parti fövenyben. Ivan meg én beleugrottunk a jeges vízbe, kihúztuk a csónakot a homokra. A csónak tele volt vízzel, a másik evező is eltörött.

Nehéz volt megállapítanunk, hol vagyunk, de jól megjegyeztem az öreg szavait, amelyeket búcsúzóul mondott. Varkala azt mondta, hogy ezen a parton könnyebb lesz a dolgunk. Itt jóformán nincsenek is németek, és valamennyi litván beszél oroszul. „Tartsatok balra — mondta az öreg —, az erdőn túl van Kroni falu, s még tovább közvetlenül az erdőnél lesz egy út, az egyenesen Anglinikai faluba visz. A falu szélén van egy zöld tetejű ház.

Abban lakik Antanas Matonis öreg kommunista. Jó ember.'"

Annyi év múltán most ismét itt vagyok az ismerős háznál. A festék felpattogzott, megfakult, csak sejteni lehet, hogy a tető valamikor zöld volt. A ház ablakait bedeszkázták, már a deszkák is megfeketedtek, mindenen rajta van az elhagyatottság bélyege. Már tudom, mi a helyzet, és torkomat összeszorítja a bánat.

A szomszéd ház tornácára kijött egy asszony, kezét a kötényébe törölgeti.

— Kit keres? Matonist?

— Úgy hallom, elköltözött — még reménykedem, hogy a szavak mindenhatók és meg tudják változtatni a világot.

— Elköltözött a temetőbe, örök lakóhelyre. Maga csak nem a Jurgis véletlenül? Hát hiszen rögtön megismertem. Fáradjon beljebb nálunk Hiszen Matonis felesége él... — az asszony barátságosan kitárja előttem az ajtót.

...Az öreg Varkala jól eligazított bennünket. Alkonyatra elértük Anglinikai falu szélét, és az az asszony, akivel most beszélgetek, rögtön elvezetett bennünket a zöld tetős házhoz.

Matonis úgy fogadott bennünket, ahogy régvárt vendégeket szokás. Sürgött, forgott, sóhajtozott, nem győzött csodálkozni jöttünkön. Aztán lement a konyha alatti pincébe tejért, bögréket rakott ki az asztalra, kenyeret szelt. Mi mohón evéshez láttunk, és közben hallgattuk Matonist.

— Az öreg Varkala régóta ismer engem. Kommunista vagyok, és ezt még a németek előtt sem titkolom. Én nem félek a németektől — az első forradalom idején egyszer már agyonlőttek Kaunasban. A megszállók akkor összeszedték a kommunistákat egész Litvániában, egy erdőbe tereltek bennünket, géppuskákat állítottak fel, hogy lekaszaboljanak. Mi voltunk vagy ötvenen. Mindenkit halomra lőttek, köztük engem is. Én meg a társam az oszlop közepén álltunk, s amint a géppuskák kelepelni kezdtek, mi rögtön lehasaltunk, és halottnak tetettük magunkat. A hullák eltakartak bennünket, éjszaka aztán kimásztunk, és kereket oldottunk. Azóta halhatatlannak tartanak. Amikor újra egyesültünk a szovjetekkel, elsőnek jelentkeztem a körzeti bizottságon, és azt mondtam:

„Tessék, itt a régi tagsági könyvem. Be akarom fizetni a tagdíj-hátralékomat."

Matonis beszédes, mozgékony arcán a sűrű szemöldök magasan sötétlik, s ettől úgy tűnik, mintha folyton csodálkozna. Meleg szeméből jóság sugárzik.

Újabb köcsögöt tesz az asztalra.

— Nem, dehogy, nem engedlek el benneteket. Amíg ilyen rossz bőrben vagytok, egy lépést sem mentek innen. Itt maradtok nálam, összeszeditek magatokat egy kicsit. Holnap majd kitalálok valamit, én itt mindenkit ismerek, gazdagot is, szegényt is. A szegények jóban vannak velem, a gazdagok meg félnek: minden disznóságukat számon tartom.

— Nekünk mennünk kell, vár bennünket a haza.

— Ne siessetek. Ha nálam maradtok, hamarabb odaértek. Én, az öreg Matonis, tudom, mit beszélek. Ha nem meritek a házamban tölteni az éjszakát, menjetek az erdőbe, és én holnap este kimegyek hozzátok. Várjatok a nagy kiszáradt fenyőnél, magányosan áll ott, a búzavirágos réten túl a sűrű bozótban, megmutatom az utat nektek.

Másnap este pontosan a megbeszélt időben Matonis megjelent a kiszáradt fenyőnél. Kiderült, hogy az öreg már munkát is szerzett nekünk — házat kell építenünk az egyik gazdag litván kuláknak. Ott rögtön, a fenyőfa alatt, haditanácsot tartottunk. Ivan Kazakov meg én amellett voltunk, hogy haladéktalanul induljunk tovább Oroszországba. A többiek viszont arra szavaztak, hogy maradjunk még, és kapjunk erőre a kulák kosztján.

— Hiszen ilyen állapotban én nem jutok messzire — mondta Szása Poltavszkij. — Nincs semmi erőm.

Elnéztem elvtársaim elgyötört, fáradt arcát, és legyintettem.

— És ez a kulák nem árul el bennünket a németeknek? — kérdeztem litván barátunktól.

— Én, az öreg Matonis, garantálom nektek a teljes biztonságot. Nem esik semmi bajotok

Kiadós vacsora után még aznap este berendezkedtünk a kulák gabonaszárítójában. Az erdő egy kőhajításra volt, a kaput nyitva hagytuk arra az esetre, ha hirtelen menekülnünk kell.

Másnap reggel munkához láttunk. Matonis is megje-

lent, megnézte, hogyan állítjuk fel az oszlopokat. Láttam rajta, hogy négyszemközt akar beszélni velem, letettem a szekercét.

— A kuláktól ne féljetek — mondta Matonis. — Először is, a körzetben senki sem szereti, már régóta feni a fogát egy új házra, de senki sem hajlandó dolgozni neki. Ráadásul most kezdődik a vetés: különben nehéz is munkást találni. Ezért nagy szüksége van rátok. Másodszor, én tudom egy titkát, aminek nem szeretné, ha híre kelne. Ha szavadat adod, hogy nem árulod el senkinek, elmondom neked.

— Egy balti matróz szavában meg lehet bízni.

— Figyelj rám, Jurgis. Ez a kulák, amikor bejöttek ide a németek, kifosztott egy szovjet üzletet. Baltával leütötte a boltvezetőt, és éjnek idején mindent, amit csak talált, áthordott a magtárába.

— Ó, a gazember — fakadtam ki. — Majd mi ellátjuk a baját!...

— Sok ilyen piszkos ügy szárad a lelkén. De az üzletről nem tud senki, csak az öreg Matonis, aki tud mindenről, ami a körzetünkben történik.

— Nagyon jó, hogy ezt elmondtad nekem. Majd mi megmutatjuk neki. Ezt ígéri Grigorij Tyitov, balti matróz.

— Mit akarsz tenni?

— Majd meglátjuk... Minden rendben lesz.

— Ne kezdj semmibe, amíg nem tanácskozol velem előbb — fogta el a nyugtalanság Matonist. — Nagyon mérges kutyája van.

Megígértem neki, hogy mindenről tájékoztatni fogom.

Munka közben egész nap azt forgattam a fejemben, amit Matonistól megtudtam. A kulák magtára jó szolgálatot tehet nekünk. Legalább valamennyire bosszút állunk a gazemberen, és nekünk sem árt, ha valamire szert teszünk a hosszú út előtt. Hisz toprongyosak vagyunk, elfognak bennünket az első útkereszteződésnél.

Este a kulák házában vacsoráztunk. A gazda felesége levest mer, kenyeret szel. A gazda nem eszik együtt a munkásaival. Hogyisne, hisz ő gazdaember, új házat építtet, egész üzletet rabolt össze a magtárába.

A gazda kisurrant az előszobába, onnan a tornácon át a magtár felé vette útját. Értem, értem, mondom ma-

gamban, tehát a magtár kulcsát valahol az előszobában tartja. Kilesek az ablakon. Óriási házőrző eb ugrándozza körül a gazdát. A gazda jobb kézzel kinyitja a zárat, belép a magtárba, szorosan behúzza maga után az ajtót. Tehát gyertya vagy lámpa van bent...

Amíg a gazember a vagyonában gyönyörködik, észrevétlenül egy darab szalonnát dugok a zsebembe.

A falánk kutya szereti a szalonnát. Fogai közé kapja és besurran vele az óljába: éppen olyan a jelleme, mint a gazdáé, tudja őrizni a vagyonát.

Három nap múlva Zsukasz már a mellemre ugrik, a kezemet nyalja és vinnyog, amikor otthagyom. A negyedik napon szünetet tartok, és észre sem veszem. Hadd unatkozzon, az sem árt. A kulcs helyét is földerítettem.

Egy alkalommal Matonis nyugtalanító híreket hozott. A németek a szomszéd járásban az erdőben elfogtak több hadifoglyot. Lehetséges, hogy ők is a mi szerelvényünkről szöktek meg.

Matonis a fejét csóválja:

— Nyolc ember nagyon sok. Feltűnést fogtok kelteni. Azt tanácsolom, útközben szakadozzatok kisebb csoportokra: könnyebben haladtok, élelmet is könnyebben találtok így. Pontosan megmondom nektek, hogy a közeli és a távolabbi falvakban hol találjátok meg a kommunistákat. Sok kommunistát ismerek: Ionas Markunast, Pranist, Ionas Puidát Kulokesekas faluból. És ők is ismerik az öreg Matonist.

Okos tanács: indulnunk kell. Elhatározzuk, hogy egy nap múlva valóban útra kelünk, de nekem még előbb körül kell néznem a magtárban. Matonist figyelmeztetem, hogy este meglátogatom.

Vacsorázás közben a hasamhoz kapok, és kisietek az udvarra. Amikor visszamegyek, már a zsebemben a kulcs, s jó étvággyal megeszem a krumplilevest.

Vacsora után társaim lefekszenek a gabonaszárítóban. Odamegyek Kazakovhoz.

— Ma éjjel kitakarítjuk a magtárt.

— De hiszen ott van az a dög.

— Ne izgulj, a kutyát csak bízd rám.

— És mit mondunk a fiúknak?

— Hé, fiúk — kiáltok a társaimnak, akik már elhelyezkedtek a szénán. — Ivannak meg nekem el kell men-

nünk valahová. Ígéretet kaptunk, hogy ellátnak bennünket útravalóval. Ti csak maradjatok veszteg a gabonaszárítóban, ne mutatkozzatok az udvaron.

A sötétben a kerítéshez lopakodunk. Ivan lesben áll a fűzfa alatt, én tovább osonok a magtár felé. Zsukasz vakkant egyet, vetek neki egy darab szalonnát. Zsukasz fölkapja és besurran az óljába.

A magtár lakatjába illesztem a kulcsot. A lakat alig hallhatóan kattan. Isten éltesse a gazdát: a gondosan megkent ajtó hangtalanul nyílik.

Gyufát gyújtok. Egy ócska sublódon réz gyertyatartóban van a gyertya. Sápadt fényében látom, hogy a fal mellett három óriási láda mögött két szekrény áll. A szekrények tele vannak ruhával: akasztókon gabardin kabátok, öltönyök, zakók lógnak bennük. Minden vadonatúj, még a gyári címke is sértetlen rajtuk. A sarokban három nagy zsákot találok, gyorsan megtömöm őket. Eloltom a gyertyát, a zsákokat kirakom az ajtó elé. Igencsak nehezek.

Zsukasz az orrát sem dugja ki az ólból: úgy látszik, ízlik neki a gazda szalonnája.

— Nem is nehéz — súgja Ivan két zsákkal a vállán. — Elvégre ha az ember a magáét cipeli.

Csuromvizesen, holtfáradtan állítunk be Matonishoz. Matonis összecsapja a kezét — annyi mindent cipeltünk a házába. Az öreg egyszercsak hangos nevetésre fakad: esernyőt húzott elő az egyik zsákból, és kinyitotta a feje fölött. Együtt nevettünk rajta. Jó munkát végeztünk.

Másnap reggel korán kelünk. Társaim bemennek a házba, én közben észrevétlenül helyére csempészem a kulcsot. Reggelizés közben fél szemmel a gazdát figyelem, aki ismét szemlére indult a magtárba.

A kulák sápadtan, reszkető kézzel szalad vissza, hangosan szólongatja a feleségét. Együtt sietnek a gabonaszárítóba, a szálláshelyünkre, de ott természetesen semmit sem találnak. A gazda fejveszetten rohangál fel-alá az udvaron, aztán felkap egy botot. Szegény Zsukasz. Mindig a kutyákon verik el először a port.

Társaim mit sem tudnak a történtekről, viselkedésük ezért egészen természetes.

— Ma nem kell dolgoznotok — mondja a gazdasszony a konyhába lépve. — Az éjszaka betörők jártak a mag-

tárunkban, a férjem feljelentést tesz a rendőrségen. Ti addig menjetek az erdőbe.

Hát ez sikerült! Még egy szabadnapot is kaptunk, az asszony ellát bennünket élelemmel, hogy ne éhezzünk az erdőben.

A tanyán nagy a sürgés-forgás, az erdőből mindent jól látunk. Előbb két civil érkezik kerékpáron, majd a lovas rendőrök is feltűnnek.

Mi beljebb húzódunk az erdőbe.

Matonis még aznap éjjel kihozza utánunk azt, ami legfontosabb az útra. A ruhákból kitépjük a szovjet gyári címkéket, tetőtől talpig új ruhába öltözünk. Nekem is jutott tiszta alsónemű, egy barna csíkos öltöny, kaptam még egy pár tartalék cipőt és néhány apróságot is.

Három csoportra szakadunk. Az első csoporttal Szása Poltavszkij megy, a másodikkal Nyikolaj, egy fiatal kijevi hadnagy, a harmadikkal pedig Ivan meg én.

A falu szélén elbúcsúzunk Matonistól, és elindulunk három irányban. Hány ilyen búcsúzásban volt már részem azóta, hogy bajba jutottam...

A NYEMANTÓL MOLOGYECSNÓIG

Egy sötét májusi éjjelen kis ház ablakán kopogtatok. A konyhában lámpát gyújtanak. A gazda kinyitja az ajtót. Sötét, mélyen ülő szempár néz ránk a bozontos szemöldök alól, sűrű haja szurokfekete.

— Ön Ionas Puida?

— Az vagyok — méreget bennünket a gazda bizalmatlanul.

— Antanas Matonis üdvözletét hoztuk — mondja Ivan.

— Én nem ismerek semmiféle Matonist — Puida szeme még kifürkészhetetlenebbé válik, arcán még jobban kiütköznek a ráncok. — Bizonyára tévednek.

— Hát az hogy lehet, ön nem ismeri Matonist? — csodálkozik Iván. — Az öreg kommunistát Anglinikaiból? Hiszen őt mindenki ismeri.

— Lassan a testtel, Ivan — mondom. — Matonis bizonyára még nem járt itt. Matonis küldi ezt magának, Puida elvtárs — és előhúzok a zsebemből egy csíkos sálat.

Puida szótlanul a fogashoz megy, és leakaszt róla egy világos színű gabardin esőköpenyt.

— Ez hogy tetszik maguknak?

— A jobb zsebében van a „Moszkvosveja" címkéje — vágom rá. — Ötvenes méret.

— Hát akkor jó estét, elvtársak — Puida mogorva arca felderül, a litván kommunista kemény kézszorítással köszönt bennünket. — Matonis már tegnapelőtt itt járt. Vártam magukat.

— Az erdőben nehezebb a járás.

— Merre tartanak most?

— Oroszországba. El akarunk jutni a mieinkhez.

— Hosszú az út odáig, és nem is könnyű. Ha van kedvük, maradjanak nálunk Munka itt is akad. — A gazda fürkészve néz rám, de én elengedem szavait a fülem mellett, noha nem is sejtem, milyen munkát akar szerezni nekünk.

Puida jól tart bennünket, megmutatja és elmagyarázza az utat, ellát bennünket útravalóval. Sietünk: pirkadatig szeretnénk megtenni még tizenöt-húsz kilométert. Hiszen a mieinktől, az arcvonaltól így is legalább ezer kilométerre vagyunk. Puida azt mondja, hogy a németek elfoglalták Harkovot, elérték Voronyezst. Hány nap alatt tudunk elvergődni odáig? Senki sem tudhatja. Szerencsénk lesz, ha út közben partizánokkal találkozunk, de erre ne építsünk.

Nem vitás, a fogságból megszöktünk, szabadok vagyunk. Szabadok vagyunk, de nem egészen. Az igazi szabadság még messze van. Bármely pillanatban elfoghatnak, tőrbe csalhatnak bennünket. Még fegyverünk sincs, hogy szemtől szembe fogadhatnánk az ellenséget. Szabadságunk csak addig terjed, hogy bujkálhatunk, amerre tudunk.

Mindjárt a második reggelen német járőrbe botlunk. Hanyatt-homlok menekülünk az erdőbe, sarkunkban az ellenség golyóival, sokáig egy bozóttal benőtt vízmosásban rejtőzködünk. Még szerencse, hogy a németekkel ezúttal nincsenek kutyák.

Köröskörül járőrök szaglásznak Még éjszaka sem merészkedhetünk ki az erdőből. Csak a harmadik éjszaka tudjuk meg, mi a helyzet. Trokaitól nem messze, egy kis lengyel falu szélső házában egy öreg lengyel elmondja, hogy a németek az erdőben bekerítettek három szökevényt, és élve akarták elfogni őket. Két szökevényt azonban a helyszínen megöltek, a harmadik pedig súlyosan megsebesült. A németek kórházba vitték, s amikor magához tért, kihallgatták, de a sebesült nem vallott semmit. Mielőtt meghalt, annyit elmondott a szanitécnek, hogy Szásának hívják, matróz, és Poltavában született.

— Józef, a testvérem éppen abban a kórházban szanitéc. Az ő kezében halt meg a matróz — mondja az öreg.

— Bizonyára fogságból szöktek meg — igyekszik szándékosan közönyös hangon beszélni.

— És maguk kifélék? — Az öreg szemmelláthatólag nem hisz nekem.

— Munkások vagyunk, hát nem látja a ruhánkon? Dolgozni megyünk Kaunasba.

Kapunk tőle egy darab kenyeret, és megyünk tovább. Elértük a belorusz erdőket. Ezen a vidéken a lakott

helységek jó távol vannak egymástól, és csak hébe-hóba tudunk szert tenni egy kis kenyérre, egy-egy bögre tejre.

Az erdei élet tele van meglepetésekkel. Egyik hajnalon éneklő női hangot hallunk az erdőben. Kikapaszkodunk a horhosból, s gyönyörűszép erdei tó terül el szemünk előtt. A tó partján egy szép, fiatal lengyel leány mos és közben énekel.

— Menjünk oda, kérjünk tőle kenyeret — Ivan már tápászkodik is fel, hogy induljon a lányhoz.

Megrántom a zakója szegélyét:

— Megőrültél. Hiszen fényes nappal van már.

— A lány énekel, tehát jó lelkű. Biztosan ad valamit...

Második napja egy falat nem volt a szánkban, én is éhes vagyok.

— Nem — mondom.

Tovább megyünk, és a szívbe markoló női hang lassanként elhal a messzeségben.

Másnap újabb találkozásban van részünk.

Ivan hirtelen leguggol és ujjával engem is odaint. Látom, hogy egy öreg fenyő alatt a tavalyi avarréteg mozog.

— Borz? — súgom Ivánnak.

— És ez? — mutat a földre.

A sárga levelek közül egy üveg nyaka mered ki. Úgy látszik, szerencsénk van, partizánokra bukkantunk!

Fölveszem az üveget — tej van benne! Mindenről megfeledkezve megosztozunk rajta, s kiürítjük az utolsó cseppig. A fenyő alatt az avarréteg zizegve süpped és emelkedik. A lábammal óvatosan beletúrok az avarba, és szemem egyszercsak színes rongydarabon akad meg. Lehajolok, hogy fölemeljem a rongyot, de vele együtt jön az avar is.

Hüledezve állok: a levelek rá voltak varrva egy paplanra, a paplan alatt pedig ketten feküdtek — egy szakállas férfi meg egy fiatal nő. Egymást szorosan átölelve mélyen aludtak, az asszony feje a férfi vállán nyugodott

Ivan önkéntelenül füttyentett csodálkozásában. A férfi erre fölébredt, kinyitotta szemét és felkiáltott:

— A Gestapo! — kiáltja rémülten. — Kelj fel, Riva, itt van a Gestapo!

— Jóságos ég! — motyogja a nő ugyancsak rémült arccal.

— Mi nem Gestapo — próbálok magyarázkodni, de a férfi annyira megrémült, hogy se lát, se hall.

— Öljenek meg, öljenek meg, csak ne kínozzanak — makog a férfi ijedtében. — Ártatlanok vagyunk, öljenek meg . . .

— Ugyan minek ölnénk meg magukat? Inkább mi követtünk el bűnt maguk ellen, megittuk a tejüket. Nagyon éhesek vagyunk, már megbocsássanak — nyújtom a szakállasnak az üres üveget, és szemében ébredezni kezd az értelem. Lassanként magához tér.

— Akkor hát nem a Gestapótól jöttek? Kik maguk?

Elmondjuk, kik vagyunk, és ők is elmondják szomorú történetüket. Második hónapja rejtőznek az erdőben, apa és lánya, menekülve a fasiszták elől. A fasiszták összefogdosták a litván zsidókat, a vilniusi gettóba terelték őket, s hozzákezdtek rendszeres gyilkolásukhoz: üzembe helyezték a „fürdőket", az elgázosító kocsikat. Riva édesanyja nem tudott időben elrejtőzni, elfogták és gépkocsin elhurcolták. Ma már bizonyára halott.

— Mi meg itt bujkálunk — folytatta a férfi panaszos hangon. — Már szinte semmink sincs, az emberek meg oly kapzsik lettek: öt zlotyit is elkérnek egy cipóért. Fogalmunk sincs róla, mihez kezdünk.

Mivel közben elmondtuk, hogy mi Oroszországba igyekszünk, a férfi könyörögni kezd, hogy vigyük magunkkal. A fiatal nő imádkozva tördeli a kezét.

— Vigyenek magukkal — kérlel ő is, és blúzát kigombolva két aranypénzt vesz elő kebléből. — Odaadjuk az aranyat, csak vigyenek magukkal.

A sors újból — immár hányadszor — megoldhatatlan feladat elé állít bennünket. Hogy is vihetnénk magunkkal a két szerencsétlent? Hiszen akkor egyikünk sem jutna célba. Mi ugyanolyan tehetetlenek vagyunk, mint ők. De hogyan hagyjuk itt őket?

Intek Ivannak, sarkon fordulunk és gyorsan odébbállunk. Szinte futunk.

— Vigyenek magukkal, vigyenek . . . — kiáltja utánunk kétségbeesetten a nő, s ez a kiáltás sokáig a fülemben cseng, sehogysem tudok szabadulni tőle.

Este elhagyott erdészházra bukkanunk. A kamrában

káposztáshordót találunk, benne finom savanyú káposzta. Jóllakunk vele, s megyünk tovább.

Az erdő szélétől nem messze, magányos tanya áll. Annyira megéheztünk, hogy nem kerülhetjük el. Néhány órán át az erdő széléről a bokrok közül figyeljük a tanyát. Minden jel szerint csak egy asszony lakik a tanyán a kislányával. Alig sötétedik, közelebb lopakodunk a tanyához. Jó képű menyecske fogad bennünket, éppen lefekvéshez készülődik A kislány már alszik.

— Ki van még a házban?

— Ó kedveskéim, ó aranyoskáim — sürög-forog a menyecske boldogan. — Egyedül vagyok én, teljesen magamra maradtam, a férjemnek már második éve, hogy nyoma veszett Most aztán azt sem tudom, ki vagyok — sem özvegy, sem katonafeleség. Tessék, tessék, fáradjatok beljebb a tiszta szobába. Hogy vártalak benneteket, már elepedek értetek.

Ivan idegesen vihog:

— Csakhogy te egyet vártál, mi meg ketten toppantunk be.

— Elbírlak én kettőtöket is — karattyol a menyecske mámorosan. — Második éve színét sem láttam férfinak... Fáradjatok beljebb a szobába...

Veszélyes fordulatot vesz a dolog. Sürgősen be kell avatkoznom.

— Ha előbb ennünk adnál valamit, jó asszony — próbálok szabadkozni. — Hiszen két napja nem ettünk. A férfi pedig éhesen, magad is tudod, egy tetűt sem tud megölni.

Mint a mesében, csodálatos vacsora kerül az asztalra. A menyecske olajosan csillogó szemmel néz bennünket és egyfolytában karattyol. Biztosítja nekünk a százszázalékos mennyországot életünk végéig: három tehén, öt disznó, juhok, libák, tyúkok, szamovár, dunyha — minden rendelkezésünkre áll. Szomorúan látom, hogy Ivan teljesen elolvadt. A menyecske pedig mereszti a szemét, játszik a szemöldökével — Ivan a szemem láttára a vesztébe rohan.

Határozottan felállok:

— Elég, Ivan. Indulunk!

— Várj már egy kicsit. Megyünk hamarosan — Ivan élvezettel vakargatja a hasát.

— Hova mennétek? Hogy képzelitek? — a menyecske fürgén felszökken. — Nem engedlek sehová. Hova is mennétek a sötét éjszakában. Mindjárt megvetem az ágyat, csak lehozom a dunnát a padlásról...

A menyecske lábikrája megcsillan a lámpafényben, ahogy kisiet a szobából.

— Hová mész? — szól utána Ivan. — Megyek veled, segítek. Egyedül biztosan félnél a padláson.

Ivan feltápászkodik és indul az ajtó felé. Látom, menynyire mohón megfeszül a háta. Az asztalról felkapok egy bádogbögrét, teljes erőmből az ablaknak hajítom és abban a pillanatban elfújom a lámpát, az ablak csörömpölve kitörik, az udvaron ugatni kezd a kutya.

— Kelepce, Ivan! Németek — kapom el a sötétben Ivan forró kezét, és együtt kirohanunk a szabadba.

Átlendülünk a fonott kerítésen, és Ivan csak ekkor kap észbe, hogy a legprimitívebb trükkel rászedtem. Megpróbál szabadulni a kezemből, de én tartom erősen.

— Eressz, eressz...

A tornácról mérges hang kiabál a sötétbe:

— Megéritek a pénzeteket, férfiak! Hát férfiak vagytok ti? Ilyen férfiakat a teheneimhez sem engednék, micsoda világ... — a menyecske tűzbejön a saját ékesszólásától és olyan trillába kezd, hogy Ivan hanyatt-homlok menekül.

— Most aztán jól szégyenben maradtam miattad, Belorusszijába nem tehetem be a lábam többé nagy szégyenemben — súgja rekedten Ivan az öklét mutatva.

Beljebb megyünk az erdőbe. A menyecskét már nem hallani. Ivan fejlógatva botorkál mögöttem. Siettetni próbálom: ki tudja, mit talál ki mérgében a felpaprikázott menyecske.

Ivan hirtelen a hasához kap és a földre rogy.

— Jaj, nem bírom, jaj, csikar a hasam. Úgy látszik, elrontottam a gyomromat, nem kellett volna annyi gombát ennem... Jaj, meghalok — Ivan vergődik a földön, s hörög, mint a haldokló.

— Várj, Ivan, ne hagyd el magad... — Összeszedek egy nyaláb fenyőgallyat, ráfektetem a barátomat. Ivan lassan elcsendesedik, egyenletesebben lélegzik. Amikor már látom, hogy alszik, én is melléje fekszem.

Éjszaka van még, amikor a hideg és a csönd felébreszt.

Kinyújtom a karom — Ivannak hűlt helye Fekszem és hangtalanul átkozom magam a sötétben: ez aztán ügyesen túljárt az eszemen.

Amikor újból felébredek, már magasan jár a nap az erdő fölött. Ivan mintha mi sem történt volna, édesdeden alszik mellettem. Feje alatt degeszre tömött tarisznya.

Egy egész hétig kitartott az útravaló, amivel a menyecske megbocsájtó kedvében ellátott bennünket. A nappalok melegebbek, az erdőben szikkad a talaj. Éjszakánként a hold világít. Valahol bal kézre elhagytuk Osmjanit, már nem vagyunk messze Mologyecsnótól.

Néhány nap múlva az éhség ismét kikerget az erdőből. Kiszemelünk egy házat, amely legközelebb van az erdőhöz. Az erdőtől mint egy kis nyelv, bozótos húzódik szinte egészen a házig, de egy út szeli ketté, és ez zavar engem. Mondom, hogy várjunk estig, de Ivan türelmetlen.

— Előre megyek felderíteni. Ha minden rendben, háromszor fölemelem a kezem. Akkor gyere te is.

Bár nem szívesen, de elengedem Ivant, magam pedig ott maradok az erdőszélen, nem messze attól a ponttól, ahonnan a bozótos kiindul. Jól látom a bozótos végét, az utat, amely a bokrok mögül előbukkanva átszeli a rétet és a ház udvarát.

Ivan hamarosan felbukkan a bozótos végén Látom, hogy körülnéz, aztán kibújuk a bozótból és elindul a ház felé. A kerítésnél még egyszer körülnéz, átmászik rajta, s a magtár felé lopakodik. Az udvaron csaholni kezd egy kutya. A tornácon megjelenik egy férfi, csitítja a kutyát. Ivan bátran odamegy a férfihoz: úgy látszik, az udvaron nem tapasztalt semmi gyanúsat.

A férfi néhány szót vált Ivannal, aztán kinyitja az ajtót, betessékeli. Ivan a tornácon állva háromszor fölemeli kezét.

Én azonban még várok. Zavaros aggodalom fog el. Túlságosan könnyen és egyszerűen megy minden, csak rá ne fizessünk!

Eltelik még néhány perc Szememet meresztve figyelem a mezőt: nem vezet-e másik út is a házhoz? Úgy látszik, minden nyugodt. És akkor az úton megpillantok egy kerékpárost Honnan került oda? Mi van akkor, ha

abból a házból jön, ahol most Ivan ül? Valahogy váratlanul jelent meg az úton.

A kerékpáros közelebb ér, és látom, hogy tizenöt éves forma kislány. Aggodalmam nőttön nő: világos, hogy a lány a házból indult el — állandóan visszatekinget a házra. Ráadásul szemmel láthatólag siet, tehát nem szórakozásból pattant kerékpárra.

A lány közben az úton beér a bozótosba. Gyorsan átosonok a bozótos másik oldalára, hogy megnézzem, hová igyekszik. De elkéstem. Az út még egy kilométert sem halad a réten, aztán eltűnik az erdőben. A lány már végigkarikázott a szabad térségen, s már csak a kék ruháját látom, amint eltűnik az erdő fái között.

Az erdő mögül vonatfütty hallatszik. Csak nem állomás vagy falu van a közelben? Minden erőmet összeszedve rohanok a cserjés szélén, futok egyenesen a ház felé, hogy figyelmeztessem Ivant...

Kiérek az útra. Körülnézek. Az úton tócsák csillognak, a porban kígyózva húzódik a kerékpár nyoma.

Az erdő felől motorzúgás hallatszik. Abban a pillanatban átrohanok az út túlsó oldalára, lehasalok az árokba, felpattanok és besurranok a bozótosba. A hátam mögött elrobognak a motorkerékpárok. De még reménykedek, hátha mégsem térnek le az útról, és elrobognak a ház mellett.

Már látom a bozótos szélét, mögötte a házat. Szaporázom lépteimet, de néhány lépés után levágódok: a motorkerékpárok hirtelen lekanyarodnak az útról, egyenesen a háznak tartanak. Most már nem tudom figyelmeztetni Ivant.

De Ivan is meghallotta a motorkerékpárok zaját, kiugrott a tornácra, megiramodott a kerítés felé. A motorkerékpárosok hirtelen fékeznek, futva igyekeznek elállni Ivan útját.

Szárazon csattog a géppisztoly. Ivan mégis átugrott a kerítésen, szalad át a réten, egy karéj kenyeret tart a kezében.

Én az erdő szélén fekszem egy bokor alatt. A szemem láttára történik minden, és nem tudok segíteni Ivanon.

— Russ, Hände hoch! — kiáltja az egyik német, és újból tüzel a géppisztolyából.

Ivan lába összeakad, elesik. A németek már egészen

közel vannak. Ivan még kúszik, elvergődik egy kőrakásig, felkap egy követ és megdobja vele a legközelebbi németet. Az bárgyún hadonászik, de a másik német az egész tárát beleereszti a fekvő Ivanba. Ivan teste még vonaglik néhányat, aztán nem mozdul többet.

Itt van hozzám egészen közel, alig ötven méterre. Torkom összeszorul a fájdalomtól, kiáltani szeretnék, de csak kúszok el az erdő szélétől, minél beljebb.

A németek odamennek Ivanhoz, hátára fordítják, végigkutatják a zsebeit. Az egyik német a vállát dörzsöli. A másik hirtelen fölegyenesedik, és kilő egy sorozatot az erdő szélére. A golyók fütyülve tördelik a gallyakat a fejem fölött.

A német a karéj kenyeret forgatja a kezében. Ez a kenyér, amelyet Ivan a megmentésemre hozott, most a vesztemet okozza: a németek rájöttek, hogy a szökevény nincs egyedül.

A nyírfaliget fürdik a napfényben, a fenyvestől pedig elválaszt az út. Ha a németeknek eszükbe jut, hogy az út felől átfésülik a bozótot, elvesztem.

Beljebb kúszok a ligetbe. Az erdő szélét eltakarják a cserjék. Felugrok, szökellek, igyekszem a bokrok közelében maradni.

Az út egyelőre szabad. Éppen át akarok iramodni rajta, de megdermedek. Jobb kéz felől, ahol az út a háznak fordul, ott áll a kék ruhás lány. Tenyerét ellenzőül a szeme elé tartva éppen felém néz, a kerékpár a lába előtt hever.

A másik oldalról pedig, ahonnan a motorkerékpárosok jöttek az imént, az erdőből cigánykaraván közeledik lassan: zörgő csontú gebék húzzák a csukott batárokat. A batárok mellett férfiak, nők lépkednek. Ruhájuk tarkabarka, csillog rajta minden.

A ház felől — amelyet innen nem látok — hallom a motorkerékpárok berregését. Bekerítettek.

A cigánykaraván lassan közeledik. Legelöl egy magas, jóképű cigány ballag ostorral a kezében, mellette tarka szoknyás, fekete hajú lányka szökdös. A kislány az erdő felé mutat, és mond valamit a cigánynak. A cigány nevet, kivillan fehér foga.

A jóképű cigány már egyvonalba ért velem. Széleseket lép, látni rajta, hogy hozzászokott a gyalogláshoz, s köz-

ben éberen figyel. Az az érzésem, hogy a cigány meglátott, és nekem int a kezével. De nem, tévedtem. A cigány elfordul.

Csikorogva döcög el előttem az első batár, gyermeksírást hallok: a batár mögött két cigányasszony lépked hosszú fekete szoknyában.

A motorkerékpárok berregése közelebbről hallatszik. A németek rákanyarodnak az útra, és lefékeznek a kerékpáros lány mellett. A fiatal cigány a németek láttán elengedi maga mellett a batárt, és ügyesen felkapaszkodik rá. A cigányasszonyok fürgén, ügyesen tarka párnákat dobálnak rá, hogy elrejtsék.

Csikorogva döcögnek a batárok. A cigányok az út szélén baktatnak, úgy tesznek, mintha nem is látnák a németeket. És már előttem van az utolsó, a hatodik batár, idős, szakállas cigány lépked mögötte.

Gyorsan kilépek a bokrok közül, kiugrok az útra. A batár eltakar a németek elől.

— Bújtasson el.

A cigány szemével a batárra villant. Egy szempillantás alatt a batáron termek, és érzem, hogy felülről puha párnák hullanak rám.

Lapulok a párnák alatt, egész testemmel odabújok a szekér oldalfalához. Két deszka között a résen át látom az egész mezőt.

A ligettől nem messze látom a szürke kőrakást, melette sötét emberalak fekszik mozdulatlanul. Ég veled, Ivan Kazakov, ég veled, hű barát.

A motorkerékpárok nagy berregve elrobognak mellettem. A nyílásban lassan megjelenik a ház, amely magányosan áll a mezőben.

A kerékpáros lány még mindig ott áll az út szélén. Olyan közel van hozzám, hogy ha kinyújthatnám a kezemet, elérném. Csúnya az arca, a szeme könnyes, úgy látszik, a németek megbántották, nem adták oda neki a megígért csokoládét.

Valami ólomsúllyal nehezedik rám. Összekuporodok, mint egy sündisznó.

— Honnan szöktél? — kérdi egy rekedt hang.

— Vedd le a párnát. Megfojtasz.

A kemény fekete szakáll a nyakamat csiklandozza.

— Tábor?

— Vonat.
— A lovakhoz értesz?
— Attól függ, mi végett...
— Hová igyekszel?
— Oroszországba...
Az idős cigány csodálkozva füttyent.
— Ejha. Odanézz.
Kidugom a fejem a párna alól, és látom, hogy a németek megálltak a nyírfaliget szélén, s valamiről tanácskoznak. A szakállas ránt egyet a kezével, a vastag pokróc leomlik a batár hátsó részén, és eltakarja előlem a németeket.
— Téged keresnek? — kérdezi újból a szakállas cigány.
— Engem. A társamat megölték, én meg itt vagyok...
— Hajjaj, engem is keresnek. Sokáig fognak keresni engem — a szakállas csettint a nyelvével és a fejét ingatja. — Velünk tartasz?
— Attól függ, hova...
Este egy erdei tó partján fekszem a tábortűz mellett. A férfiak mind elmentek a dolgaik után, egy vén cigányasszony a tenyeremet nézi és jósol:
— Szeretnél találkozni édesanyáddal, de ez a vágyad nem teljesül. De édesanyád él és egészséges, a szép kisasszony viszont nem várt meg: elbűvölt egy másik férfit, idegen barna férfi után epedez. De ez a bánatod úgy elszáll, mint a por az országúton, nem teszel kárt magadban miatta. Hosszú út vár rád, hosszú út, amely elfelé visz a szülői háztól. És akárhová mész, mindenütt kincstári ház jut neked meg erős szögesdrót. Tűzön fognak forgatni, hideg vízben fognak hűteni, fiatal testeden korbács fog táncolni, idegen országba kerülsz, föld alatt fogsz penészedni és nyirkos fenyvesben fogsz fagyoskodni. A hajad megőszül, és egyik karodat ott hagyod az idegen földön.
— A jobbat vagy a balt? — kérdezem közönyös hangon.
— Erről nem beszélnek a vonalaid — a cigányasszony elengedi a kezemet, és szomorúan csóválja a fejét. — Sajnállak téged, fiatal sólyom. Most is nehéz a sorod, de még rosszabb lesz. És sehová sem bújhatsz el a rettentő sors elől: nincs számodra jó hely széles e világon.

Pattog a tűz, bugyborékol a bográcsban a kása. A tábor másik végében egy nő szomorú hangon énekel.

A cigánykaraván Grodnónak tart, onnan akarnak eljutni a cigányok Besszarábiába. A vén cigányasszonynak igaza van: nincs számomra hely széles e világon, ahol elrejtőzhetnék a sorsom elől.

A tábor lassanként elcsendesedik. A tábortűz kihuny. A férfiak visszatérnek, hallom, ők is lefekszenek aludni. Csönd van az erdőben.

Fölkelek, óvatosan kiosonok a sátorból, és elhagyom a tábort.

Nyugatnak tartok — vissza Litvániába. Egyedül nem tudok eljutni Oroszországba.

Két hét múlva egy langyos, borús májusi éjszakán odalopakodok az ismerős házhoz, bekopogok az ablakon. A konyhában meggyújtják a lámpát.

— Ki az? — kérdezi Puida Ionas.

Az üveghez szorítom öklömet és hallgatok: nincs annyi erőm, hogy válaszoljak.

PRAVENISKISBEN TÖRTÉNT

Ionas háza tele van apró gyerekekkel, egyik kisebb, mint a másik. Azt mondták nekik, hogy Jurgis bácsi Kaunasból jött, libákat akar vásárolni. Csak a tizennyolc éves Onának — aki komszomolista volt — árulta el az apja, hogy szökött fogoly vagyok.

Nem szerettem volna, hogy a vendégszerető gazda miattam bajba kerüljön, ezért napközben az erdőt jártam, s csak sötétedés után kopogtattam be Ionashoz, akivel sokat beszélgettem, olykor az első kakasszóig. Még kora tavasszal, amikor Ivannal együtt voltam Puidánál, sejtettem, hogy házigazdánk kapcsolatban van az illegális kommunistákkal, ezért is tértem vissza hozzá barátom halála után.

De Ionas nem tárulkozott ki rögtön. Óvatosan faggatózott további terveim felől. Én annyit mondtam neki, hogy ismét megpróbálok eljutni Oroszországba.

— Majd csak találok magamnak élelmet a kertekben is: lesz retek, répa — és akkor nekivágok az útnak. Aztán meg beérik a paradicsom, a káposzta, a krumpli, elélek én azon valahogy...

Ionas végre kimondta a döntő szót:

— És itt talán nem lehet harcolni a fasiszták ellen?

— Ha tudnám, hogyan vehetném föl a kapcsolatot a partizánokkal — vontam vállat, hogy leplezzem izgatottságomat, és most én próbálkoztam átkaroló hadmozdulattal: — Esetleg elmegyek Matonishoz, ő bizonyára tudja, hol vannak itt partizánok.

— Matonis beteg.

— Mit tehetek akkor? Gombát szedhetnék az erdőben, de most még nem jött el a gombaszedés ideje.

— Várj még egy kicsit türelemmel — mondta Ionas —, hátha tudok segíteni valamit...

Ionas egy alkalommal lelkemre kötötte, hogy várjam meg az erdőben a csobogó pataknál, ott, ahol a régi or-

ságút befordul a fák közé. Ott voltam pontosan a megbeszélt időben. Puida nagyon izgatott volt.

— Induljunk! — mondta, és gyorsan elindult a régi országúton.

Vagy két kilométerrel odébb váratlanul valami fehéren akadt meg a szemem: magasan a fenyők között lebegett. Eszembe jutott Dagö, az ejtőernyős deszant, és mindent megértettem.

A fán fennakadt az ejtőernyő, alatta pedig egy emberi alak sötétlett. Felmásztunk a fára, s levágtuk a kötelekről az ejtőernyőst. Fiatal, szép arcú lány volt, sötétszürke kezeslábasban, vállán hátizsák. Amikor leereszkedett, egy száraz, hegyes ágcsonk átdöfte a testét, és a lány alighanem rögtön meghalt. A hátizsákjában rádiót, okmányokat, elemeket, adókészüléket, antennát találtunk — mind épségben volt, de sem én, sem Ionas nem tudtunk mit kezdeni vele. Milyen hullámhossz? Mi a hívójel? Rejtjelkulcs? — nem tudtunk semmit. Pedig otthon, az arcvonalon túl, bizonyára türelmetlenül várták az ejtőernyőn ledobott felderítő jelentéseit. Éjjel-nappal ügyeletet tartanak a rádiósok, küldik az éterbe a hívójeleket és várják a választ. Még a felderítő lány tragikus halálának híre is hasznosabb volna ott, mint a megmagyarázhatatlan hallgatás. Tanácstalanul babrálgattuk az adókészüléket, de tehetetlenek voltunk.

— Tegnap reggel vettem észre — mondta Ionas izgatottan. — Még meleg volt, bizonyára akkor éjszaka halt meg. Egyedül nem bírtam vele, azért hívtalak magammal. A németek a múlt hónapban felszámoltak itt egy partizánosztagot, bizonyára ehhez az osztaghoz dobták le.

Eltemettük a lányt, elástuk az ernyőt, a rádiót, hogy a németek ne találjanak semmi nyomot. Három nap és három éjjel leskelődtem a közelben abban a reményben, hátha megjelenik valaki, de nem jött senki.

Ellenben hamarosan más esemény történt. Vasárnap volt. Én Ionasnak segítettem, a fészer új ajtaját emeltük be. A faluba vezető úton egyszercsak megjelent két teherautó, tömve németekkel. A teherautók megálltak a szomszéd háznál, de néhány német leugrott és gyors léptekkel megindult felénk.

Mit tegyek? A németek öt perc múlva itt lesznek, és

akkor megtörténik a legrettenetesebb — miattam szenved az egész család.

— Adj egy fekete öltönyt meg egy fehér inget. — Ionast nagy sietve belökdöstem a házba. — Szólj Onának, hogy ő is öltözzön fel egy szempillantás alatt.

— Mit akarsz tenni, Jurgis?

— Vasárnap van, ünneplőbe öltözök, és Onával kettesben elmegyünk a templomba — közben már lázas sietséggel húztam magamra az inget.

— A faluban mindenki tudja, hogy Ona nem jár templomba.

— A németek nem tudhatják ezt.

— Mit szólnak a szomszédok, ha meglátnak benneteket a templomban?

— És mit tesznek a németek, ha megtalálnak a házadban? Adj egy nyakkendőt.

Gyorsan magamra kaptam a fekete ruhát. Ionas végre határozott:

— Jól van, Jurgis. Eredj Praveniskisbe. Albinas fiam az erdőn túl majd vár benneteket, és elvezet téged egy megbízható emberhez. Alex Verbila a neve. Csak ne csodálkozz, ha megtudod. hogy Alex táborban dolgozik...

— Már csak ez hiányzott.

— Ígérem, Jurgis, minden rendben lesz. Már beszéltem Alexszel, hajlandó egy ideig elrejteni téged...

— Kész vagyok — lépett be Ona a szobába. — Azt hiszem, indulnunk kell máris...

A németekkel már a tanya udvarán találkoztunk. Két fiatal és — minden jel szerint — szerelmes ember egymásba karolva vasárnap reggel a templomba megy — nincs ezen semmi csodálkozni való. A németek megeresztettek néhány tréfát a rovásunkra és megnyugodtak.

A faluban még két őrszemmel találkoztunk, de ők sem tartóztattak fel bennünket.

Az erdőben az útelágazásnál valóban várt ránk Albinas, Ionas tizenkét esztendős fia. Elbúcsúztam Onától, s a fiúval elindultunk Praveniskisbe, egy kis faluba, amely a vasút mellett fekszik.

Mindjárt a falu szélén nagy furnértábla fogad, amelyen orosz és litván nyelven ez olvasható:

„Figyelem!

Aki hadifoglyokkal kapcsolatot tart, különösen aki élelmet, cigarettát, civil ruhát ad nekik, azonnal őrizetbe vétetik.

Szökés esetén agyonlőjük.

Parancsnok."

Önkéntelenül megtorpanok a fenyegető tábla előtt, de Albinas húz tovább. Egy kis háznál megállunk. Albinas bekiált az ablakon:

— Jó napot, Pelageja néni, Alexet keressük.

A tornácon töpörödött öregasszony jelenik meg.

— Alex dolgozik, gyertek beljebb.

— Vasárnap is dolgozik? — csodálkozik Albinas.

— A börtönben nincs vasárnap — feleli nyugodtan az öregasszony.

Kíváncsian és egyszersmind egy kissé szorongva nézem Pelageja nénit: az öregség még nem nagyon törte meg, mozdulatai gyorsak, biztosak; arca barátságos, szelíd.

— Maga fog mostantól nálunk dolgozni? — kérdi éneklő hangon, ahogy a falusi orosz asszonyok beszélnek.

Vállat vonok:

— Ha felfogadnak...

— Hát hogyne fogadnánk — folytatja az öregasszony, aki, úgy látszik, szeret beszélni. — Földünk ugyan nincs sok, egy hektár kettőnkre, de azt is művelni kell: a föld magától semmit sem terem. Már itt a szénakaszálás ideje, és nincs aki kimenjen a rétre. A fiam reggeltől estig dolgozik. Háború van, senki sem tétlenkedhet. Igaz, van egy lakónk is, Alexszel együtt dolgozik, de hát mennyit fizet egy lakó, utóvégre azzal is csak gond van.

— Hamarosan megjön a fia a munkából?

— No, az én Alexem tetszeni fog magának. Derék, szófogadó fiú, ha olyan helyen dolgozik is. Hiszen tudja, hol szolgál, vagy nem?

Válasz helyett motyogok valamit, nem jön a nyelvemre a „börtön" szó.

— Igen, igen, ott szolgál a börtönben — mondja a magáét Pelageja néni, ő fütyül az én előítéleteimre. — A lakónk, a Davidoviczas is ott dolgozik, a börtönben. Az emberek mindenütt segítségre szorulnak, ott meg aztán különösen sok szerencsétlen van: orosz foglyok, litvánok,

politikaiak. Ki tudja, mi mindenért nem kerülnek oda a szegények. Csak a jó isten tudja.

A tornácról döngő léptek hallatszanak, a szobába magas férfi lép be katonai egyenruhában, fehér karszalaggal a zubbony ujján. Felugrok. Arcomra bizonyára kiült a csodálkozás és a rémület, mert a katona nevet.

— Rögtön látni, hogy nincs igazolványa.

Alex Verbila feltűnően hasonlít anyjára: ugyanolyan nyílt a tekintete, ugyanolyan megnyerő a mosolya.

Bemutatkozok Már sikerült annyira összeszednem magam, hogy folytatom a tréfát.

— Szóval bevisz a börtönbe?

— Azt ki kell érdemelni, öregem, hogy börtönbe kerülhessen az ember. Mindenféle ágrólszakadtat nem vesznek fel oda. Itt leszel majd, és itt vigyáz rád magának Heinrich Himmlernek, az SS reichsführerének két derék embere.

Alex egykorú velem, alig fél évvel idősebb. Ő és anyja néhány évig élt Oroszországban. Összebarátkoztunk, de amint szóba hoztam a partizánokat, Alex tréfával ütötte el a dolgot.

— Egyáltalán minek kell ilyen helyen szolgálni? — lobbantam föl. — Hogy lehet fölvenni ilyen egyenruhát?

— Mit tanácsolsz?

— Dobd el az egyenruhát és menjünk az erdőbe. Szervezünk egy osztagot.

— Te könnyen beszélsz így: nincs se inged, se gatyád, nekem meg itt házam van, gazdaságom. Mi lesz anyámmal?

— Én már unom a tétlenkedést... Harcolni akarok...

— Akkor légy türelmesebb. Nem olyan egyszerű túljárni a németeknek az eszén. Ők előbb átejtenek téged.

Hamarosan megismerkedtem ellenségemmel is. Nyílt a lécajtó, és magas, kikent-kifent gestapós lépett az udvarba. Egyik lábára sántított. A leírás után rögtön megismertem. Ő volt az Aranylábú — Praveniskisben mindenki csak így hívta Schreibert, a börtönparancsnok helyettesét, az egykori pilótát. Leningrád fölött, légiharcban vesztette el féllábát, cserébe érte kapott egy Vaskeresztet, és mindenütt azzal dicsekedett, hogy Hitler személyesen rendelt számára külön arany műlábat. Schreiber

azonban egyelőre beérte a közönséges műlábbal, amelyet a katonai kórházban készítettek neki.

Schreibert már vártuk. Alex elébe ment, és meglehetősén ügyesen lendítette karját a fasiszta üdvözlésre. Bronius Davidoviczas — Alexék lakója, aki élelmezési főnök volt a börtönben — a kertben asztalt terített egy sűrű lombú nyárfa alatt. Én a fészernél kaszát kalapáltam, s onnan figyeltem Schreibert.

A gestapós az asztalhoz ment, elégedetten csettintett a nyelvével. Elkezdődött az evés-ivás. Schreiber egymásután hajtogatta a poharakat, és egyfolytában dicsekedett. Bár csak egyes szavakat értettem: Blitzkrieg, Volga, Kaukázus, mégis egyre nehezebben tudtam uralkodni magamon. Ha barátaim nem lettek volna ott, azonnyomban rávetettem volna magam Schreiberre, megfojtottam volna puszta kezemmel. Képtelen voltam tovább hallgatni a féllábú hóhér gőgös kérkedését. Mérgesen ledobtam a kaszát és be akartam menni a fészerbe, de Schreiber ekkor észrevett.

— Komm!

Megfordultam. Alex odaintett a kezével.

— Hogy hívnak? — kérdezte Schreiber és részeg szemével végigmért.

— Nyikolaj — válaszolt Alex helyett Davidoviczas.

Arcomra mosolyt erőltettem, s odamentem az asztalhoz. Miért mondták, hogy Nyikolaj a nevem? És mit feleljek én?

— Was stehst, wie'n Klotz? Weiss du denn nicht, wie man einem Vorgesetzten sich meldet?[1] — Schreiber csak néz, hogy a szeme sem rebben.

Szabályosan szalutáltam, és jelentettem:

— Kriegsgefangener Nyikolaj, Herr Kommendant!

Schreiber töltött egy pohár pálinkát, s odanyújtotta nekem:

— Igyál! Igyál a nagy Németország győzelmére. A német jó nép. Az orosz jó munkás. Az orosz sok snapsz trinken.

Alex közben buzgón kacsingatott.

— Egészségére, Herr Kommendant — mondtam enge-

[1] Mit állsz, mint egy tuskó. Talán nem tudod, hogy kell jelentkezni az elöljáró előtt?

delmesen, magamban pedig azt gondoltam: „Hogy esnél bele a kútba!"

— Sikered lesz — mosolygott Alex. — Elmehetsz dolgozni.

Amint Schreiber elment, határozottan bementem a szobába, hogy beszéljek Alexszel. Nem ülök itt tovább. Beássuk magunkat, együtt pálinkázunk a fasisztákkal, a haza meg pusztul Még ma kimegyek az erdőbe.

Alex Davidoviczas szobájában ült, valamiről halkan beszélgettek.

— Jurgis — mondta Alex —, szerencse, hogy minden rendben volt, nagyon féltettelek.

— Én nem akarok itt tovább ... — kezdtem mondani az előre megfogalmazott mondatot.

— Nesze, Jurgis, ez a tiéd — Davidoviczas hamiskásan hunyorított rám, és valamilyen iratot nyújtott felém.

Felnyitottam a kartonfedelet, és megpillantottam a kitárt szárnyú egyfejű sast. A lap aljára vastag pecsétet ütöttek — egy sast a horogkereszttel a karmai között.

— Mihenko Nyikolaj ... — olvastam. — Az ki?

— Az te vagy — nevetett Alex. — Képzeld, mi történt volna, ha azt mondod, hogy Jurgis vagy. Mostantól felejtsd el az igazi nevedet.

— Ne feledd, hogy az igazolvány nem hamisítvány — tette hozzá Davidoviczas.

Gondosan becsukom az igazolványt és elteszem a zakóm zsebébe: akárhogy is, mindenképpen értékes okmány, még hasznát vehetem ...

— Nyikolaj Mihenko — mondom. — Ezt megjegyzem.

Az események törvényszerű egymásutánban következtek, mégis váratlanul.

Egyik délután ismeretlen, kopott zakójú férfi állt meg az udvaron. Alacsony, már nem fiatal ember volt. Amikor megpillantott, litvánul kérdezte:

— Szabóra nincs szüksége?

— Kérdezze meg a gazdasszonyt. Én munkás vagyok itt.

Az ismeretlen bement a házba. Néhány perc múlva láttam, hogy ismét ott áll a gabonaszárító ajtajánál, és figyel engem, ahogy a hámot varrom. Folytattam a dolgomat, és úgy tettem, mintha nem venném észre.

— Hogy ízlik a munka? — kérdezte az ismeretlen, de most már oroszul.

— Jól.

— Milyen az ellátás?

— Rendes ellátást kapok.

— A németek nem bántanak?

— Nem, engem a németek nem bántanak.

— A szurkosfonál is jó? — most már leplezetlenül csúfolódott rajtam.

— A mai időkhöz képest, megjárja.

— Szóval mindennel elégedett? Hogy hívják magát?

— Nyikolaj Mihenkónak — éreztem, hogy nem véletlenül kíváncsiskodik az idegen.

— Értem, értem — bólogatott az ismeretlen. — Pedig hát én üzenetet hoztam a maga számára.

— Ugyan kitől?

— Antanas Matonistól és még ... — szándékosan szünetet tartott.

— És még kitől?

— Grigorij Tyitovtól — mondta lassan, élvezve a hatást.

Összerezzentem: hiszen még Alex sem tudja az igazi nevemet, csak az öreg Matonis mondhatta meg az ismeretlennek, hogy ki vagyok, vagy a Gestapónál derítették ki.

— Ön téved, nem tudom, ki az a Matonis, rossz helyen kopogtat — igyekeztem nyugodtan beszélni, bár ez nem ment könnyen.

— Grigorij Tyitovot sem ismeri? A balti matrózt?

— Nem, nem ismerek ilyen nevűt.

— Hát ha így van, viszontlátásra — az ismeretlen vállat vont. — Talán még jövök errefelé.

Újból sivít a gránát a fejem fölött. Közeledik — mindjárt lecsap és felrobban, és nincs menekvés előle.

Sürgősen bementem a házba.

— Pelageja néni nem ismeri ezt az embert?

— Azt mondja, szabó, nincs-e valami munka a számára a ház körül? Hát ugyan miféle munka akadna mostanában? Ilyen időben nem varratnak az emberek új ruhát. Még temetni is ócskában temetik az embert.

Türelmetlenül vártam Alexet, és alighogy megérkezett.

elmondtam neki, milyen beszélgetésbe keveredtem a titokzatos idegennel.

— Gyere velem — mondta Alex rögtön, s láttam rajta, hogy izgatott lett.

Bementünk a hátsó szobába, amelyikben Davidoviczas lakott. Igencsak leesett az állam, amikor láttam, hogy a szabó békésen beszélget a lakóval.

— Jó napot, Grigorij — mondta a szabó. — Most már nem tagadja meg magát?

— Szeretném tudni, ön kicsoda.

A szabó nevetett:

— Hiszen nekem sem egy név van a tarsolyomban. Melyik nevemet parancsolja?

— Mint Grigorij Tyitov balti matróz szeretném az igazi nevét tudni.

— Az én nevem Bilis — felelte az álszabó. — Kaunasból jöttem ide a párt megbízásából. Megszervezzük a munkát.

— Szívből köszönöm ezt a hírt, Bilis elvtárs. Kész vagyok tüstént belépni az osztagába.

— Nosza, nosza — csóválta Bilis a fejét. — Kész a készre. Aztán hol van az az osztag vagy akár csak partizáncsoport? Ki szervezte?

— Értem — mondtam erre.

Késő éjszakáig beszélgettünk vendégünkkel. Szerettem volna minél többet megtudni tőle: mi a helyzet a fronton, a környéken? Bilist a párt küldte, a párt mindent tud. Ha a párt él, ha a párt cselekszik, ez csak egyet jelenthet: győzni fogunk . . .

— Elérkezett az akciók ideje — mondta Bilis búcsúzóul. — Az első akció terve teljesen elfogadható. Azt hiszem, mindenben megállapodtunk. Most már minden az embereken fordul meg.

Elérkezett az első akció napja. Alig pirkad, már talpon vagyok. Alex is fent van már, a zubbonyát keféli.

— Hallod-e, Alex — nevetek rajta. — Hiába buzgólkodsz, ma úgyis bepiszkolódik.

— Kérlek — válaszolt Alex —, ne nagyon bízd el magad. Ne feledd, a németek nem hülyék.

Elindulunk, ki-ki a megbeszélt helyére: Alex a táborba, én meg az erdőbe.

Az erdő szélén magányos tanya áll. A fák között osonva közelebb megyek hozzá, és óvatosan füttyentek. A kerítésen rögtön átlendül egy alacsony alak, Stasis Lebegyev, fiatal komszomolista, akivel együtt hajtjuk végre a mai akciót.

Ismeretségünk nem régi, de mindjárt első találkozásunkkor testi-lelki jóbarátok lettünk. Stasis Lebegyev egykorú velem; igaz, a fronton nem volt, de neki is kijutott a súlyos megpróbáltatásokból.

A háború előtt az egyik járásban a komszomol-szervezet titkára volt. A németek bevonulása utáni éjszaka megsemmisítette a komszomolisták névjegyzékét, saját tagsági könyvét pedig elrejtette a házuk padlója alá. Mégis akadt egy áruló. Stasist letartóztatták, verték kínozták — de nem tudtak vallomást kicsikarni belőle. Fél évig raboskodott a mariampoli börtönben, majd áthozták Praveniskisbe.

Stasis mindent elkövetett, hogy kiszabaduljon, mert harcolni akart a németek ellen. Sikerült összebeszélnie egy lánnyal, s a lány apja kezességet vállalt Stasisért, mint távoli rokonáért. Stasis vőlegény lett és kiszabadult. A ház körül dolgozgatott, szántott és vetett, hetenként kétszer jelentkezett a rendőrőrsön. A vőlegénység nem jelentett különösebb megterhelést számára — legszívesebben az erdőben töltötte az éjszakákat, s nem a „menyasszonyával" beszélgetett. Akárcsak nekem, Stasis-

nak is az volt leghőbb vágya, hogy minél előbb beállhasson egy partizánosztagba.

És most ő szalad hozzám, boldogan, lelkesen — ma indulunk az első akciónkra.

— Tegnap jelentkeztem a rendőrőrsön. Három napra szabad vagyok — újságolja Stasis.

— És a menyasszony?

— Nem sejt semmit. Hadd higgye, hogy hazamentem anyámat meglátogatni.

Az erdő fái közt igyekszünk a megbeszélt hely felé. Napfényes, hűvös reggel van. A fák közül időnként előbukkan az ég egy-egy darabja, s ilyenkor látni a látóhatár alján gyülekező sötét felhőket: mégis közeledik már az ősz. Ha déltájban elered az eső, az még jobb lesz. Stasis nyomában haladva egészen elábrándoztam, s észre sem vettem, mikor kezdtem énekelni.

Kapitány, kapitány, fő a jókedv,
Hogyha tudsz nevetni, baj sosem ér . . .

Istenem, milyen rég nem énekeltem. Már azt hittem, örökre elfeledtem, mi a dal. Gránátok sivítanak, géppisztoly kelepel, német korbács suhog, veszettül csahol a farkaskutya, egyenletesen kattognak a vagon kerekei, idegen, ugató hangon nógatnak bennünket: los, los, schnell, schnell — a könyörtelenségnek és a halálnak ebben a világában nem maradt hely az ének számára.

— Én is ismerem ezt a dalt — mondta Stasis. — Eléneklejem litvánul? — és velem együtt énekelni kezd.

Az erdei ösvényen kiérünk az erdőszélre. Ott kanyarog az az út, amelyen rendszerint a hadifoglyokat hajtják a tőzegkitermelő helyekre. Stasisszal már nem egyszer lapultunk itt, figyelve az elvonuló oszlopokat.

Az ég lassan beborul, szél kerekedik, az erdő susogása hangosabb lesz. Fekszünk a bokor alatt, várunk.

A bokrok mögül ismerős hangot hallunk:

— Gyorsabban, gyorsabban, naplopók. Dolgozni kell! Gyorsabban! — kiabál Alex a foglyokra.

Közelebb engedjük az oszlopot és hirtelen kiszaladunk az útra. Alex ijedten a géppisztolyához kap, de a foglyok rögtön rávetik magukat. Alexet, az őrt megkötözzük az előre elkészített kötéllel, száját betömjük ronggyal.

— Elvtársak, hamar az erdőbe — mondom a foglyok-

nak, s szaladok Alexhez, aki az út porában fekszik és nyöszörög. Füves helyre vonszolom a barátomat, hogy kényelmesebben fekhessen, és ráordítok: — Most megvagy, piszok áruló. Adj hálát istennek, hogy az életedet meghagytuk. Majd megtudod, mit jelent a németeknek dolgozni! — Megszaggatom rajta a zubbonyt, búcsúzóul megdöngetem egy kicsit, és eliramodok.

Eső verdesi a hátamat. Stasis rohan legelöl. A foglyok közül néhányan elmaradoznak. Pihenőt rendelek el. Rögtön lerogynak a fűbe. Arcukon mély barázdákat vont az átélt gyötrelem. Az ázott, rongyos ruha alig takarja vézna testüket. Sokukon ütlegek nyomai látszanak. Bakancsuk cafatokban lóg a lábukon. De mindannyian örülnek: hogy is ne, szabadon vannak.

Megszámoljuk az embereket, megismerkedünk. Tizenegy embert sikerült kiszabadítanunk, de azt reméljük, hogy hamarosan megismételhetjük az akciót. A foglyok persze nem tudják, hogy kapcsolatban vagyunk őrükkel.

— Moszkvaiak vannak?

— Én az volnék. — Széles arccsontú, alacsony fiatalember áll előttem. — A nevem Mihail.

Mihailt kinevezem parancsnoknak, és beljebb húzódunk az erdőbe. Az eső elállt, az ázott földből nyirkos pára száll föl. Stasis jól ismeri az utat, magabiztosan vezet bennünket.

Minél beljebb mentünk az erdőbe, annál borúsabb lett a vidék. A fiatal facsemeték fölött köd terpeszkedik. A lenyugvó nap ferde sugarai alig törnek át a fenyők gallyain. Ködgomolyagok imbolyognak a sárga sugarakban.

Tisztásra érünk. Stasis szótlanul int nekem. Odamegyek az öreg fenyőfához, fölhajtom nehéz alsó ágait. Ott hever a fa tövében két fűrész, néhány fejsze, csajka, bödön, egy zsák megpakolva élelemmel. Stasisszal jóelőre kihordtuk ide az erdőbe.

— Fogjátok a málhát, és máris megyünk tovább. Már nem messzire.

Az ionovi erdő sok kilométer hosszúságban terpeszkedik, s nyugaton más erdőkben folytatódik. Falvak szinte egyáltalán nincsenek errefelé, az utak kihaltak — az isten is partizántábornak teremtette ezt a vidéket.

Első benyomásom az, hogy valamennyi kiszabadított

hadifogoly megbízható. Mindegyik ég a vágytól, hogy partizánként harcolhasson a németek ellen.

Egy fiatal erdőrészen nekilátunk földbunkert ásni. Stasisnak meg nekem sietnünk kell haza, hiszen mi legálisak vagyunk.

Éjféltájban Alex a szénapadláson számolt be az aznapi esemenyekről.

— Schreiber megtudta, hogy a foglyok nem érkeztek meg a munkahelyre, és riadóztatta az őrséget. Ő talált meg az úton. Kétszer megütött, a rohadt. Nagyon nem tetszett neki, hogy a foglyok kereket oldottak. Én meg elmondtam neki sorjában mindent: vonultunk, mint rendesen, váratlanul két ismeretlen előugrott — és rám támadtak... Schreiber összeszedte az őrséget, engem is magával vitt, de nem mertek messze bemenni az erdőbe. Eleredt az eső, elmosta a nyomokat. Schreiber most attól fél, hogy őt és a helyőrség parancsokát vád alá helyezik a kötelező éberség elmulasztása miatt. Olyan jelentést akarnak összeállítani, hogy a foglyokat szökés közben megölték.

— Annál jobb nekünk... — mondtam Alexnak. — S hamarosan megismételhetjük az akciót...

— Az már nem fog menni. Schreiber kiadta a parancsot: holnaptól a litván őrök csak németekkel együtt teljesíthetnek szolgálatot Nem bíznak bennünk.

— Nem baj. Valamit csak kiokoskodunk.

Első akciónk tehát sikerrel járt. és még ez a riasztó hír sem tudja elrontani örömömet: tudjuk. mit akarunk, mire vállalkozunk. Elkezdtük a harcot a németek ellen, és nem hátrálunk.

A partizáncsoport megalakulását látványos éjszakai tűzijátékkal ünnepeltük meg. Praveniskis állomástól nem messze felderítőink üzemanyagraktárt fedeztek fel. Nagy benzines hordók sorakoztak drótkerítés mögött, vlaszovisták őrizete alatt. Pirkadat előtt viszonylag könnyűszerrel elintéztük az őrt. A meglékelt hordók lángra lobbantak.

Az első partizánvállalkozásról sokat beszéltek a környéken. A németek kihallgatták a börtönben a foglyokat, hogy megtudják, nincs-e valamelyikük kapcsolatban a szökevényekkel. A vasútállomásokon megerősített járőrök igazoltattak mindenkit, a falvakban működő po-

licájokat és bírókat szigorúan utasították, hogy figyeljenek meg minden gyanús személyt. A Gestapo gépezete működésbe lépett a partizánosztag ellen.

Én továbbra is legálisan éltem. Nappal a gazdaságban dolgoztam, este pedig kimentem az erdőbe, az osztagomhoz. Egy bozóttal benőtt vízmosásban a partizánok három rakasz kézigránátot találtak, amelyeket még a mi csapataink hagytak hátra a visszavonuláskor. A kézigránátok több mint egy évig feküdtek az erdőben, de elég jó állapotban megmaradtak, és nem csalódtunk bennük, amikor rajtaütöttünk egy német katonákkal megrakott teherautón. Tizenkét német meghalt, öt elmenekült.

Az első sikereken felbuzdulva elhatároztuk, hogy lecsapunk a kaisjadorisi lőszerraktárra. A raktár az állomáson van, a kijárati szemafor közelében. A raktár tőszomszédságában egy horhos eredt, amely az erdőbe vezetett — fölöttébb alkalmas út a raktár észrevétlen megközelítésére.

A horhosban fekszem a mogyoróbokrok között. Éppen felkelt a hold, és a hajnal előtti sötétség szinte megsűrűsödött, sötétlilába ment át. Mellettem Stasis hasal — a sötétben érzem visszafojtott lélegzetét. A robbantók már kúszva megközelítették a raktárt, s mi a fedező csoportban figyelünk.

A mieink hangtalanul dolgoznak. Az őrszemnek annyi ideje sincs, hogy felkiáltson. A közelben béka brekeg — ez jelzi, hogy az őrt elintézték Eltelik még egy perc, és a sötétséget egyszerre eloszlatják a lángok.

Egymást érik a robbanások, a raktár teteje fölött lángnyelvek csapkodnak. Látom, hogy robbantóink már a horhosban futnak. A nyomukba eredünk.

Már messze bent vagyunk az erdőben, de a raktárban még mindig ropognak a gránátok, az aknák, a lőszeres rakaszok. Ezekért a percekért érdemes volt üvegtörmelék-levest innunk, tűrni az éhezést és az ütlegeket, állni a géppisztolyok csöve előtt, alázatosan fejet hajtani az SS-legény előtt.

Most már a be nem avatottak is tudták, hogy Kaisjadoris—Zezmarjai környékén reguláris, jól felszerelt partizánosztag tevékenykedik. A falvakban elterjedt a partizánok híre. S ahogy az már ilyenkor lenni szokott, sok mesét is kitaláltak.

Éppen ezeknek a túlzott mendemondáknak ült fel Schreiber. A járási rendőrőrsöknek külön parancsot küldött, amelyben jutalmat ígért annak, aki elfogja a partizánosztag parancsnokát, a Moszkvából ejtőernyőn ledobott szovjet tisztet. Ez a bandita, írta a parancsban, jól tud litvánul, pisztollyal és kézigránátokkal jár, gyakran változtatja a ruháját és hol itt, hol ott tűnik föl.

Alex hozta el ezt a parancsot, és magunk között jót nevettünk rajta. Akkor nem is gyanítottam, hogy valóban dobtak le ejtőernyősöket a vidékünkön, sőt, többször találkoztam is az egyik ejtőernyőssel, Juozas Bilisszel. Bilis persze egy szóval sem mondta, honnan érkezett. „A párt küldött" — ez teljesen elegendő volt. Csak a háború után tudtam meg, ki volt Juozas Bilis, és mi történt vele utóbb.

Közben az események peregtek tovább.

Egy alkalommal összegyűltünk Davidoviczas szobájában, hogy megbeszéljük egy újabb hadifogoly-csoport megszöktetésének tervét. Ezek a hadifoglyok is a tőzegkitermelésen dolgoztak. Késő éjszakáig vitatkoztunk, és éjjel nem mentem ki az osztaghoz, hanem felmásztam a szénapadlásra. A puha, illatos fekhelyen heverészve szivárványos reményeket szövögettem a jövőről Ha a második szöktetési akció sikerül, csoportunk létszáma megkettőződik, és igazi partizánosztaggá fejlődünk. Akkor itthagyom a legális munkát, elmegyek az erdőbe, beállok igazi partizánnak. Unom már, hogy folyton színlelnem kell a fasiszták előtt, s hogy szánalmasan és alázatosan mosolyogjak, ha találkozom velük. Géppisztolyt ragadok, és irtom őket — ez lesz az igazi szabadság számomra ...

Éjszaka a nyíló ajtó csikordulására ébredtem Még föl sem ocsúdtam, amikor tölöttem megindult a széna, és zseblámpa éles fénykévéje csapott a szemembe. Hallottam Schreiber ismerős hangját: rám parancsolt, hogy keljek föl és kapjam magamra a ruhámat. Kezében pisztoly csillogott. Első gondolatom az volt, hogy rávetem magam, de észrevettem, hogy az ajtóban két géppisztolyos katona áll, és rögtön lelohadtam. Fejemben csak egy gondolat zakatolt: „Mit tudtak meg? Mit?"

— Hogy hívnak? — kiáltott rám Schreiber.

— Nyikolaj Mihenko a nevem, hiszen ismer engem,

Herr Kommendant — feleltem már lent az udvaron, és úgy tettem, mintha fölöttébb csodálkoznék a történteken.

— Jurgis vagy! — Schreiber meglóbálta a pisztolyt és mellbe lökött vele.

„Jurgis, Jurgis, én Jurgis — próbálom gyorsan összeszedni magam. — Mit jelent ez? Jót vagy rosszat? Ez legalábbis azt jelenti, hogy az osztagról semmit sem tudnak, más meg nem számít."

— Miféle Jurgis, Herr Kommendant, hiszen ismer engem. Pálinkával kínált...

— Los, los. Schnell, schnell — már rég tudom, hogy a német nyelvnek ezek a legfontosabb szavai. Bosszant, hogy ilyen ostoba módon a kezükbe kerültem. Hátam mögött összekulcsolva a kezemet elindulok.

A szobában lámpát gyújt valaki. Az ablakban megjelenik Pelageja néni. Az öregasszony kiszalad a tornácra, és összecsapja a kezét, amikor meglát a fegyveres németektől közrefogva. Az őrök kiabálnak.

— Látja, Pelageja néni, elvisznek. Mondja meg a gazdámnak, hogy elviszik a munkását..

— Alex nincs itthon, berendelték munkára. A lakót is berendelték. Én majd igyekszem... — az egyik őr minden teketória nélkül betuszkolja Pelageja nénit a házba, és rácsukja az ajtót.

A falu utcáján megyünk. Telihold ragyog az égen. Ismét katonacsizmák döngnek a hátam mögött.

Megpróbálom elrendezni fejemben a kialakult helyzetet. Alexet és Davidoviczast berendelték a börtönbe. Tehát nekik nincs közük a letartóztatásomhoz, Schreiber csak eltávolította őket egy időre, hogy senki se zavarja. Alex és Davidoviczas nem lepleződött le. Ebből pedig az következik, hogy váratlan letartóztatásom és a partizánosztag közt nincs összefüggés. Schreiber valahol kiszaglászta, hogy Jurgis vagyok — semmi többet nem tud.

És mi van akkor, ha elvtársaimat berendelték a táborba és ott letartóztatták őket? Ez a gondolat váratlansága ellenére annyira reálisnak tűnik, hogy önkéntelenül lassítom lépteimet és megállok.

— Los, los — a géppisztoly csövét a lapockáim között érzem

Schreiber előreenged és valamit hadar németül az

őröknek. Közben már kiértünk arra az útra, amely az állomástól a táborba vezet. Jobbra látszik az erdő. Nincs is túlságosan messze. Átugrok az árkon és megiramodok a mezőn...

— Schliessen — hallom a hátam mögül: ez is az egyik legfontosabb szó most a német nyelvben. Azt akarják, hogy megszökjek, és rögtön agyonlőnek.

Lassítom lépteimet. Schreiber ordít, hogy menjek gyorsabban, szemmel láthatólag szökésre provokál. A helyzet csakugyan kezd groteszkké válni: az őr azt akarja, hogy az őrizetére bízott megszökjön, az viszont nem él ezzel a csábító lehetőséggel.

Megállok: nincs kedvem futni.

— Gyorsabban! Gyorsabban! Előre! — Schreiber dühösen mutat a lekaszált rétre. A rét holdfényben fürdik.

Nem mozdulok a helyemről.

— Minek mennék oda, Herr Kommendant? Hiszen a börtönbe visznek, ez az út oda vezet... — Nem is tudom, miért mondom mindezt, miért igyekszem időt nyerni: ha akar, lepuffanthat itt is, rögtön az út szélén. Ennek ellenére húzom az időt: kezemmel a börtön felé mutatok, gesztusokkal próbálom magyarázni, hogy semmi dolgom a réten. Az egyik német öklével az arcomba csap, és ezzel véget vet szánalmas diplomáciámnak. Bennem felforr a düh és a kétségbeesés. Átugrok az árkon és fölemelt fővel tartok a patak felé — nem fogok kegyelemért rimánkodni az ellenséghez.

Rövid, elmosódó árnyék mozog előttem a fűvön Néhány lépésre előttem az erdő kéklik. Milyen szép a holdvilágos éjszaka! Megyek és a hátammal érzem a géppisztoly csövét. A hóhér azt reméli, hogy idegeim felmondják a szolgálatot és megfutamodok, s akkor ő hidegvérűen megnyomja a billentyűt. Lassan megyek, nincs hová sietnem.

Az őr az úton mond valamit Schreibernek. Hátam mögül közeledő gépkocsi zúgását hallom. Sűrűn és parancsolón villódzik a fényszóró.

— Állj! — kiáltja Schreiber.

Megfordulok, és látom, hogy a táborparancsnok áll a gépkocsija ajtaja mellett. Schreiber odasiet hozzá, tisztelgésre lendíti karját. Most volna a legjobb alkalom a

szökésre: egy ugrás, szökellés, lehajolok, lehasalok, felugrok — tovább, tovább, már közel az erdő...

Néhány lépést teszek az út felé, majd megállok. A parancsnok nyugodt hangja szinte megerősíti, hogy helyesen jártam el. Hallom, hogy a parancsnok egymás után többször is ismétli: „Parancs, parancs". Bizonyára azt kérdezi a féllábú helyettesétől, hol van a rám vonatkozó parancs. Schreiber hallgat. Az őrök hozzám sietnek, kitaszigálnak az útra.

Csodálatos, milyen gyorsan tud alkalmazkodni az ember a sors fordulataihoz. Még két órával ezelőtt a szénapadláson feküdtem, és bosszankodtam, hogy a házimunkás álarcát kell viselnem, most pedig a kőpadlót is puha tollal bélelt derékaljnak érzem. A praveniskisi tábor egyik cellájában fekszem, de ez már nem olyan rettenetes azután, ami történt. Világos, hogy valaki kisegített a bajból. Elvtársaim most már be tudják bizonyítani, hogy ártatlan vagyok. Munkás vagyok, akit kikértek a táborból. Még a németeknél sincs olyan törvény, hogy ártatlan munkásokat csak úgy agyonlőjenek.

Lassan megtelik fénnyel a mennyezeti rácsos ablak. Halotti csönd ölel körül. Valahonnan lentről halk kopogtatást hallok, de sajnos nem ismerem a börtönábécét, úgy látszik. ezt is meg kell tanulnom.

Az érthetetlen kopogtatás, amely álmos motyogásra hasonlít, elringat, és hirtelen elalszom.

Előérzetem ezúttal sem csalt. Az udvaron állok, és Schreiber vigyorogva vállon veregetett.

— Utánanéztünk, hogy ki vagy. Jól dolgozol — veregeti meg újból a vállamat leereszkedően, és mosolyra húzódik a szája. — Weg. weg, nach Hause.

Alázatosan mosolygok: valóban, példás munkás vagyok, olyan példás, hogy hányingerem van tőle. Rohanok haza, hogy vissza sem nézek.

— Jurgis — fogad Davidoviczas rögtön az ajtóban —, minél előbb el kell tűnnöd az erdőbe. Még ma.

— Nem vagyok Jurgis, ön téved. Nyikolaj Mihenko vagyok.

— Feledd el ezt a nevet. Nyikolaj Mihenko továbbra is ott dolgozik, ahol van, te pedig az erdőbe mégy és választasz magadnak olyan nevet, amilyet akarsz.

Érdekes újság: az igazi Nyikolaj Mihenko él és valahol a közelben dolgozik. Én pedig csak egy valóságos ember dublőrje vagyok.

— Rettenetesen izgultunk — magyarázkodik Davidoviczas.

S Davidoviczas szavaiból kirajzolódik az egész kép. Pelageja néni rövidebb úton elénk vágott, a börtönből kihívatta az élelmezési főnököt, elmondta neki, hogy elvittek a németek. Davidoviczas rögtön felébresztette a parancsnokot és megmutatta neki az igazi Mihenko irattait. A parancsnok mindent elhitt élelmezési főnökének, aki a legkövérebb libákat tudta megszerezni neki a körzetben. Reggel a parancsnok személyesen telefonált Kaunasba, és tájékoztatást kért Mihenkóról, Kaunasból megerősítették, hogy Nyikolaj Mihenkót valóban kiadták munkára, de nem lehet Alex Verbilánál, mert más vitte ki. Ekkor még meg kellett magyarázni, hogy az igazi Mihenko és én ugyanaz a személy vagyunk, az pedig, aki kivette Mihenkót a táborból, Alex közeli rokona. Ezekben a hetekben kevés munka akadt nála, s a foglyot kölcsön adta a rokonának. Így került Verbilához Nyikolaj Mihenko munkás, vagyis én. Alex eközben korán reggel kerékpáron lóhalálában elhajtott rokonához, hogy figyelmeztesse arra az esetre, ha a parancsnok ellenőriztetni akarja a dolgot. Amíg az ál-Mihenko a cellában szunyókált, az igazit eldugták a pincébe. A parancsnok azonban hitelt adott az élelmezési főnök szavának, s engem kiengedtek a börtönből azzal a feltétellel, hogy rögtön visszamegyek igazi gazdámhoz, Alex rokonához. Ily módon a kitalált és az igazi Mihenko összeolvad egy személyben, én pedig mint fölösleges, elmegyek az erdőbe.

Meg kell vallanom, bosszankodtam elvtársaim eljárásán, hogy ilyen kockázatos játékba kezdtek, és ezt nem mondták meg nekem előre. Nemcsak hogy bajba juttathattuk az ártatlan, semmit sem gyanító embert, az igazi Mihenkót, hanem bennünket is könnyen leleplezhettek volna. Elég lett volna, ha Schreiber elmegy abba a faluba, ahol az igazi Mihenko él, s valamennyien a Gestapo cellájába kerülünk.

— Tudod, Schreiber oly váratlanul kérdezte, hogy hívnak, hogy valamit rögtön ki kellett találnom — men-

tegetőzött zavartan Davidoviczas. — Ezért mondtam rögtön, hogy Nyikolajnak hívnak: Mihenko igazolványa éppen a zsebemben volt, elkértük tőle, hogy tanulmányozzuk, mert meg akartuk szervezni német iratok hamisítását.

— De honnan szaglászta ki mégis Schreiber, hogy Jurgis a nevem?

— Ilyen a szerelem! — sóhajtott Davidoviczas.

Kiderült, hogy Alexnek köze van ehhez az epizódhoz is. Alex urvarolt egy lánynak, bizonyos Ionas nevezetű ember lányának. Az udvarlásban túlságosan messzire jutottak, Alex megígérte, hogy elveszi a lányt, de az utolsó pillanatban meggondolta magát és ezt közölte a lánnyal. A lány apja feldühödött: nem akarta elveszíteni a jó képű, nagy jövő előtt álló vőlegényt. Ionas többször is járt Alexéknél, nemegyszer zajos szóváltás támadt közöttük. Miután sehogy sem tudnak közös nevezőre jutni, Ionas elment a táborparancsnokhoz és elmondta neki, hogy Alexéknél látott egy gyanús embert, akit Jurgisnak hívnak. Még szerencse, hogy Schreiber azon nyomban, előzetes vizsgálat nélkül berontott Verbiláékhoz és letartóztatott. Csak ennek köszönhető, hogy Davidoviczas el tudta tüntetni a nyomokat.

— De ami azt illeti, csakugyan nem sokat értünk a konspirációhoz, ebben igazad van — fejezte be Davidoviczas a mondókáját.

Már régóta készültem az erdőbe, most a sors is mellém állott.

— Burokban születtél, Jurgis, sokáig fogsz élni.

De, úgy látszik, éppen Schreiber született burokban. Leningrád fölött megúszta azzal, hogy csak a féllába veszett oda, s elkerülte a partizánok golyóját is. Nem sokkal azután, hogy végleg kiköltöztem az erdőbe, tudomásunkra jutott, mikor megy Schreiber gépkocsin a szomszéd járásba. Lesbe álltunk, kézigránáttal megállítottuk a gépkocsit. Odarohantam a gépkocsi ajtajához: az ülés előtt összekuporodva ismeretlen hitlerista ült. Schreibert az utolsó pillanatban telefonhoz hívták, és mást küldött maga helyett.

Schreiber kétszeresen óvatossá vált, és attól kezdve csak népes őrségtől kísérve mutatkozott.

A harc fellángolt. Mindent úgy terveztünk el, hogy egyesüljünk egy másik osztaggal, amely a szomszéd körzetben tevékenykedett. Újabb akciókra készültünk. A hitleristák megerősítették az őrséget a börtönben és a vasúton, de mi gondosan szemmel tartottuk őket. Osztagunkban akadt néhány utász, nekiláttunk aknák készítésének is, hogy lerakjuk őket a sínek alá, felderítést folytattunk a falvakban.

De ekkor sorsomban újabb fordulat állt be.

EGY MEGHIÚSULT TALÁLKOZÓ

Volt a csoportunkban egy fiatal fiú a Donyec-medencéből, Nyikolaj volt a neve — de mindenki csak Remetének hívta. Ezt a gúnynevet azzal érdemelte ki, hogy őt küldözgettük mindenhová, s ezért ideje nagy részét az osztagtól távol töltötte, mindig egyedül, mindig kockáztatva, hogy elkapja a razzia. Valahányszor visszatért az erdőbe, szótlanul félrevonult, aludt vagy magában cigarettázott.

Nyikolaj ügyesen dolgozott, és nem ő tehet róla, hogy fordulat állt be sorsomban. Egy ízben — nem sokkal azután, hogy a Schreiber elleni sikertelen támadást végrehajtottuk — Nyikolaj nem tért vissza a megbeszélt időre. Nyugtalankodni kezdtünk Végre megjelent — éhesen, csuromvizesen, fáradtan. Egy német járőr észrevette, amikor át akart menni a vasúti töltésen. A németek a nyomába eredtek, üldözték. Nyikolaj megtévesztette őket és sikerült elbújnia· csaknem egy teljes napot hasalt egy vízmosásban a szakadó őszi esőben.

Egy szóval sem panaszkodott, de anélkül is láttuk, hogy kutyául van: foga vacogott, egész testében reszketett, elöntötte a veríték. A földbunkerben lefektettük, forró tejjel itattuk. Közben pedig azonnal indulnia kellett volna egy megbeszélt találkozóra Antakalni faluba, ahol volt egy konspirációs lakás. Rajtam és Nyikolajon kívül senki sem ismerte oda az utat, és így én mentem el megüzenni Ionas Puidának, hogy készen állunk az újabb akcióra.

Borús őszi reggel volt, szerencsésen átvágtam a vasúton, majd az erdőben mentem tovább. Hamarosan megpillantottam Antakalni első házait.

Figyelmesen körülnézek. Úgy látszik, minden nyugodt. Békésen kígyózik a füst a házak fölött, nem látok sem gépkocsit, sem motorkerékpárt. Megpillantom a házat, amelyben a partizán összekötő, Ionas Puida embere la-

kik. A szélső ablakon nyitva a fortocska[1]: ez a jel, hogy nyugodtan mehetek.

A kertek alján közeledek a házhoz. Egy alacsony szénakazalba elővigyázatosságból bedugom a „parabellum" pisztolyomat, majd visszafelé magamhoz veszem.

Nem tudom, miért jutott eszembe, hogy előbb benézek a szomszéd házba, Mateus Balnishoz, bizonyára azt hittem, hogy ott előbb biztonságosabban tájékozódhatok. Balnisék ismertek, bár a partizán akciókban nem vettek részt.

Mateus felesége éppen nekikészült, hogy begyújtson a kemencébe, háttal állt nekem, amikor kinyitottam az ajtót, és az égő szalmacsomót tartotta a kezében. Amikor meghallotta, hogy nyílik az ajtó, gyorsan megfordult.

— Jó reggelt — köszöntem litvánul, és abban a pillanatban láttam a leírhatatlan rémületet az asszony arcán. A szó szoros értelmében megnémult a rémülettől. A szalmacsomó égett a kezében, de ő észre sem vette. Rögtön vissza akartam ugrani az ajtó mögé, de már késő volt.

— Kezeket fel! — a másik szoba ajtajában két géppisztolyos policáj állt.

— Ennék valamit reggelire — mondtam ugyancsak litvánul az első mondatot, amely eszembe jutott, de közben fölemeltem a kezem.

— Ki vagy? — kiáltott rám a policáj.

Egy pillanat alatt meg kellett ítélnem a helyzetet. de semmit sem értettem az egészből. Miért állnak lesben ezek egy semleges házban, amely nem ébreszthetett semmi gyanút? Hol van Mateus? Mi volna jobb, mit mondjak, ki vagyok? Miért jöttem ilyen korán Balnisékhoz? Különben erre már válaszoltam: „Ennék valamit".

A géppisztoly tusája már a vállamnak csapódik, de nekem még semmi nem jutott eszembe. Ki vagyok? Fényes ellenzőjű sapka van rajtam, új rövid kabát két rávarrott zsebbel, jó krómcsizma. Litván vagyok? Nem, egy litvánnal szemben ez a szám nem fog sikerülni . . .

— Hadifogoly vagyok — mondom. — Maguknak nincs joguk verni engem.

— Majd mindjárt megtudod, mihez van jogunk, bandita — a másik policáj motozni kezdi a zsebeimet.

[1] Kis szellőző ablakocska.

A következő pillanatban már tudom, hogy okosan beszéltem. A szobából előkerül a harmadik policáj is, s ordítozva maga előtt lökdösi Mateus Balnist.

— Ismerd be, disznó — kiáltja a policáj oroszul. — Hiszen ismered.

Mateus csodálkozó arcot vág, és azt mondja, hogy először lát életében. A második policáj diadalmas képpel előhúzza zsebemből a meleg gyapjúzoknit, amelyet arra az esetre vittem magammal, ha az erdőben kell töltenem az éjszakát.

— Ez mi?

— Zokni, policáj úr — feleltem ártatlan képpel, noha jól tudom, hogy a zokni veszedelmes és súlyos tárgyi bizonyíték.

Mateus újból megtagad.

— Ismétlem, policáj urak, nem ismerem ezt az embert. Nyilván megéhezett, és enni akart.

A policáj a pisztollyal hadonászva nekem támad.

— Beszélj. Honnan ismered ezt az embert?

— Ne fenyegess, nem vagyok ijedős. Mondom, hogy nem ismerem. Három napja szöktem meg, senkit sem ismerek itt — kezdem már érteni, mi történik. A policájok lesbe álltak Mateus házában, hogy megfigyeljék az összekötőnk házát és elfogjanak mindenkit, aki belép oda. Én viszont nem abba a házba kerültem, amelyet figyeltek, tehát nem az vagyok, akit vártak. Diadalmaskodó dühükből ítélve valamilyen nagyon fontos bűnösnek tartanak. Annál jobb. Antakalni a żeżmarjai Gestapo hatáskörébe tartozik, tehát nyilván oda visznek, ott pedig senki sem ismer. Csak ne kerüljek véletlenül Schreiber szeme elé...

— Honnan tudsz litvánul? Felelj.

— Egyáltalán nem tudok litvánul. Csak három szót tudok...

— Hazudsz! Hol szerezted a civil ruhát?

— Egy tanyán cseréltem.

— Melyik tanyán? Hogy hívják?

— Honnan tudnám, hogy hívják. Ezen a vidéken én semmit sem ismerek Hiszem mondom: megszöktem.

— Mivel cserélted el?

— Volt egy kis aranyam.

— Miféle arany? Hol van?

— Ahol volt, ott már nincs.

A kihallgatás most már a kellő irányban folyik — szinte kotta szerint. Most már nem zavarhatnak meg semmilyen keresztkérdéssel: hadifogoly vagyok, három napja szöktem meg a vonatról, amely Németországba tartott

— Mi a neved?

— Grigorij Petrov.

— Hazudsz. Úgy is megtudjuk, ki vagy.

— Fogj be — veti oda a policáj most már Mateusnak.

Balnist is elviszik velem együtt. A żeżmarjai rendőrség épületének folyosóján, amikor engem átadnak a németeknek, Mateus néhány szót odasúg nekem.

— Éjszaka jöttek és lesbe álltak, hogy megfigyeljék a házat Ki sem tehettem a lábam. Nem tehettem semmit . . .

Ez világos. Én is így gondoltam.

— Ne félj, Mateus. Tarts ki amellett, amit eddig mondtál.

Belöknek egy irodába Cvikkeres, kötözködő, vékonydongájú gestapós vezeti a kihallgatást.

— Neve? Parancsnok? Komisszár? Moszkva? Ejtőernyő? — behízelgő a hangja és mesterkélten átható a tekintete. Az ilyen némettől nem kell félnem különösebben.

Válaszolok:

— A nevem Petrov Parancsnok és komisszár nicht. Moszkva — nicht. Ejtőernyő nicht.

— Civil? — kérdezi a német, s mosolyog . . .

— Civil nicht. Fogoly vagyok — Kriegsgefangener. Három napja szöktem meg Ma a negyedik nap.

— Du lügst, du Hund. An diesen Tagen ist keiner vom Transport getürmt[1] — a gestapós még vidámabban mosolyog Olyan érzésem van, mintha diplomáciai fogadáson volnék

A mosoly egyszer csak eltűnik a német arcáról Megnyom egy gombot A szobába belép három markos fogdmeg Az én diplomatám udvariasan int nekik:

— Weg! Raus!

[1] Hazudsz kutya. Ezekben a napokban a szállítmányból senki sem szökött meg.

A szavak nyelve ezzel végetért. A németek áttértek a tettek határozott és teljesen félreérthetetlen nyelvére. Az egyik faltól a másikig löknek, így botorkálok végig a folyosón. Betuszkolnak egy kamrába, és néhány pillanat múlva már mint a gumilabda röpdösök a szobában — sarok, fal, ökölcsapás, sarok, ökölcsapás, rúgás, ökölcsapás, ököl, ököl. Úgy érzem, mintha mindegyiknek tíz karja nőtt volna, mindenütt az öklükbe ütközöm, ha felkelek — ököl, ha elesek — ököl, az egész kamra csurig van hegyes vasöklökkel, a csupa vas öklök körülvesznek, behatolnak a testembe, a fejembe. Már nem látom sem a falakat, sem a napfényt, a fejemben csak egy gondolat motoszkál: „Élek, még élek." Az öklök pedig tovább dolgoznak.

Puff! Váratlan csönd bugyolálja be a testemet. A cementpadlón fekszem. Vékony vércsík kanyarog a fal felé, befolyik az óriási patkós sarkú csizma alá. Hallom, hogy nyílik az ajtó. Kezembe fogom a fejem, arcomat a hűvös cementhez szorítom, hogy legalább egy kicsit csillapítsam a fájdalmat.

— Es ist gut. Morgen früh wird er schon sprechen[1] — fél szememmel látom, hogy a gestapós felteszi a cvikkerét és hunyorogva néz rám.

Puff! — és újból gumilabdává változom. A pihenő nem sokáig tartott. Dőlnek a falak, a lámpa ing a mennyezet alatt, a padló hol felborul, hol kiszalad alólam. Aztán még egyszer utoljára tótágast áll minden, és semmi többre nem emlékszem.

Éjszaka arra térek magamhoz, hogy valaki nedves ronggyal törölgeti az arcom. A rongy érintése fáj is, jól is esik.

Civil zakós férfi fekszik mellettem a padlón. Rajta is látni a verés nyomait, szeme alatt kék foltok sötétlenek. Ruhája rongyokban lóg rajta.

— Inni — mondanám, de torkomból csak rekedt nyögés szűrődik ki.

A civil vizet ad.

— Ki vagy? — kérdi a férfi.

— Megszöktem a vonatból — mondom lassan és kínlódva, de a férfi jól ért engem.

[1] Jól van. Holnap reggel beszélni fog.

— As partizanas, as tavo draugas[1] — suttogja a fejemet nézve.

— Beszélj oroszul, litvánul nem tudok, vonatból szöktem. Valakinek hisznek engem, de én nem ismerek senkit.

— Jurgis — mondja váratlanul oroszul —, üdvözletet hoztam neked Mateustól. Üdvözletet és levelet küldött neked.

— Nem ismerem Mateust. Nem tudok litvánul olvasni,

— Jurgis, ha nem veszed át ezt a levelet, innen nem jutunk ki. Hiszen téged ejtőernyőn dobtak le, tudom. Az erdőben vártunk téged, Jurgis.

— Ne félts te engem, ennél különb kalamajkából is kikerültem. — Már összeszedtem maradék erőmet, elfordítottam a fejem és bátran szemébe néztem a provokátornak. — Most pedig ne zavarj, aludni akarok.

Reggel ismét a vasöklök ébresztenek. A tegnapi gestapósok újból munkához látnak. De a vasöklökből most már hiányzik a tegnapi keménység. Az én erőm viszont nő. Lelepleztem a provokátort, megértettem, hogy a gestapósok rossz nyomon járnak, azt hiszik, hogy Moszkvából ledobott ejtőernyős felderítő vagyok. Tehát az osztagunkról semmit sem tudnak.

— Vonatból szöktem — hajtogatom konokul minden kérdésre.

Újból lélegzethez juthatok. Még az éjszaka is nyugodtan telik el, reggel pedig újból nyílik az ajtó. Összekuporodok, hogy felkészüljek az ütésekre, de most nem ütnek, hanem kivezetnek a folyosóra, onnan a kapuhoz, feltuszkolnak egy ponyvával fedett teherautóra. Két német ül egy padon, én közöttük. A cvikkeres cingár tiszt a kocsihoz lép és benéz a ponyva alá.

— Russische Schwein — mondja mosolyogva. — Alles kaputt.

A teherautó megrándul. Világos minden: agyonlőnek. Gondolatban elbúcsúzok barátaimtól, a dimbes-dombos mezőktől és ligetektől, amelyek elsuhannak tekintetem előtt, mikor kinézek a ponyva alól. Igen, nem sokat tudtam cselekedni. Fél év eltelt azóta, hogy a vagonból kiugrottam a sötét éjszakába. Elindultam Oroszországba,

[1] Partizán vagyck. A te baratod.

de nem jutottam el. Elveszítettem két barátomat, Ivan Kazakovot és Szasa Poltavszkijt, új barátokat találtam, és most őket is elveszítem. Még a partizánosztagban is vajmi keveset tudtam végezni, minden igazi akció előttünk volt még. Most pedig agyonlőnek, mint Grigorij Petrovot.

A teherautó gyorsan suhan az országúton. Erdők mellett száguldunk, egyik erdő jön a másik után. De ilyen messze nem viszik az embert, ha ki akarják végezni. Újabb riadalom fog el. Ha most elmegyünk Rumsiskesig, és ott jobbra fordulunk, Praveniskisbe kerülünk, egyenesen Schreiber karjai közé. Nem nehéz elképzelni, mi történik ebben az esetben. Schreiber megismer, s megint kezdődik elölről az ütlegelés, a kínzás, a kihallgatás. Nem volna-e jobb most rögtön leugrani az országútra, s inkább lőjenek agyon most mindjárt?

Megpróbálok felállni. Az őr dühösen visszalök a helyemre. Inamba szállt volna a bátorságom? Megijedtem volna Schreibertől? Hiszen ő sem tud kiverni belőlem semmit. Ülök most már nyugodtan a padon, lesz, ami lesz.

Nagy faluba érkezünk. Rumsiskesben vagyunk. A gépkocsi megáll a templomnál: a bal oldalamon ülő őr leugrik és a szemközti vegyeskereskedésbe szalad. Az üzlettől nem messze pedig meglátom azt az útkanyart, ahol az út Praveniskisnek fordul. És akkor az útkereszteződésben ismerős alakon akad meg a szemem: Alexen.

Alex is észrevette a teherautót, kimért, szándékosan hanyag léptekkel közeledik. Már egészen közel van. Egyenruhában van, szegélyes, új sapkában, új zubbonyban — minden a legnagyobb rendben. Ha Alex kiérdemelte az új sapkát, akkor a mi osztagunkban nincs semmi baj, Davidoviczasszal sincs semmi baj, s a praveniskisi börtön parancsnoka is rendben megkapja a hízott libákat.

Ellágyulva nézem Alex új sapkáját — hiszen oly sokat mondott el nekem.

— Hé, kamerád! — lép Alex a teherautóhoz és mintegy csak kíváncsiságból benéz a ponyva alá. — Vigyél el Kaunasba.

— Fort! — kiáltja a német és ráfogja a géppisztolyt.

— Nicht! — Alex figyelmeztetőn fölemeli karját. Most

észrevett és megismert. — Nincs szíved elvinni? Hisz látod, ki vagyok. — Észrevétlenül felém villant a szemével. — Policáj vagyok Praveniskisből. Segítek őrizni ezt a partizánt.

A német újból ráordít. Alex kelletlenül elsétál a gépkocsitól, s közben folyton dünnyög: megbántották legjobb érzéseiben.

— Szép kis kamerád. Kaunasba megy és nem akar elvinni egy rendes embert.

Tudom, hogy ezeket a szavakat nekem szánta. Valahogy válaszolnom kell Alexnek. Magam is meglepődök, amikor énekelni kezdek egy dalt, amely nincs is a világon:

A lány semmit sem mondott
S csak hallgatott válaszul.

Az őr úgy néz rám, mint egy megháborodottra. Én meg újból eléneklem a nótámat. A német káromkodik. A másik őr kilép az üzletből, s útközben bontja a csomag cigarettát.

Alex már a járdán áll. Legyez a kezével, mintegy jelezve, hogy hallott és értett engem.

A teherautó elindul, de én most már nem félek semmitől. Kiérünk a faluból, nekivágunk az erdőnek, az erdőn túl elém tárul a Nyeman, a partján haladunk, és én gyönyörködöm a szélesen hömpölygő litván folyóban. S a fejemben egyszer csak zavaros gondolatok kezdenek motoszkálni a következő szökésről.

A SZÖGESDRÓT TÚLSÓ OLDALÁN
(folytatás)

Az őr betuszkol az alacsony, komor parancsnoksági épületbe, és valaki abban a pillanatban állon vág. Így fogad engem a kaunasi tábor, a hatodik B-erőd.

— Vetkőzz le — kiáltja egy policáj. Furcsa, ismeretlen egyenruha van rajta, valahogy a szovjet katonai egyenruhára emlékeztet és ugyanakkor különbözik is tőle, mert mindenféle sávok meg bojtok virítanak rajta. Két policáj van a szobában, amelybe belöktek.

— Ne ordíts, nem vagyok süket.

Most a másik oldalról ér az ütés. Térdre rogyok, magamban számolni kezdek: egy, kettő, három... Mire tízhez érek, fel kell állnom, hogy ne mutassam ki gyengeségemet e korcsok előtt.

Tíz! Lábon vagyok. A policáj lerángatja rólam a kabátot, a zakót, lehúzatja a csizmámat. A szoba egyik sarkában halomban fekszenek a vérfoltos ruhák, a fatalpú bakancsok. A köpeny, amit a markomba nyomnak, csupa alvadt vér, a széle rongyos, ráadásul kicsi.

— A köpeny rövid — mondom a vakvilágba.

— Hallgass, mert téged is megrövidítlek — sziszeg a policáj.

Nagy üggyel-bajjal belebújok a vérfoltos köpenybe. Hány gazdája lehetett eddig? Kiknek a testét melegítette? A derekán megpörkölődött szélű lyuk van — szilánk nyoma. A köpeny másokat óvott, és azok, a mások elpusztultak, de a köpeny nem halt meg, magába itta a meleg embervért, és ettől csak keményebb, cserzettebb lett — ez az örök katonaköpeny, amely kész arra, hogy engem is túléljen.

Nem, a kurta kis köpeny nem fog olyan könnyen túlélni engem: nem adtam meg magam, nem pusztultam el, hanem — katonai nyelven szólva — csak visszavonultam a megindulási állásokba, amelyekben tavasszal álltam, amikor Daugavpilsbe kerültem. Ám legyen, kezdjük elölről...

A policáj szakértő szemmel vizsgálgatja szürke, jó állapotban levő kabátomat. Tedd csak el, rohadék, én nem sajnálom. Én kaptam egy köpenyt. Tehát ismét visszakerültem hadifogoly minőségembe, ez mégis jobb, mint egy erdőben elfogott partizán vagy ejtőernyős. Mindjárt elvezetnek a barakkba, elvegyülök a többiek között, megkülönböztethetetlen pont leszek az arc nélküli éhes tömegben. Már nem Jurgis, nem Tyitov, nem Mihenko, hanem Grigorij Petrov — ezt igazolja az az irat is, amelyet a żeżmarjai őr adott át a parancsnokságnak.

Itt vagyok hát a barakkban.

— Mássz föl! — ordít rám a blokkfelelős.

Bár ettől már elszoktam egy kicsit, a régi ügyességgel kapaszkodok fel a felső priccsre. Az ablakkal szemben látok egy szabad helyet. Az oszlop mellett idős, üres tekintetű férfi ül állát a térdére hajtva, és szótlanul mozgatja ajkát. Másik oldalamon fiatal gyerek fekszik, beesett arcán alig pelyhedzik a szakáll.

— Új? — a gyerek kíváncsian nézi, milyen ügyetlenül rázom fel a szalmát.

— Régi.

A gyerek elbiggyeszti ajkát és elfordul. Az idős férfi valahonnan egy darab szenet vesz elő és rákarmol valamit az oszlopra.

— Hé, matematikus — kiáltják neki a szomszéd priccsekről. — Mi újság a fronton?

Megrántom a madzagot a matematikus nadrágján:

— Levest adnak? Enni lehet?

Felém fordul, de elnéz a fejem fölött, ajka hangtalanul mozog. Megismétlem a kérdést.

— Háromszáznegyven gramm — feleli a matematikus, amikor végre meghallja a szavamat. — Háromszáznegyven szorozva ezerkétszázzal... — ismét megfeledkezik rólam, és az ajkát mozgatja.

— Hagyd békén — suttogja a gyerek. — Matematikus az öreg, nagyon bonyolult számításokat végez...

„Vidám kis társaságba kerültem" — mondom magamban, de nem tehetek semmit, a szalmát elrendeztem, nincs erőm átmenni másik helyre; ledőlök és rögtön belezuhanok a vasöklökkel teli fekete gödörbe.

Este a matematikus odakúszik hozzám. Olyan az arca,

mint egy összeesküvőé, szeme riasztóan csillog a barakk félhomályában.

— Lekötöttünk hatszázhuszonkétezer-kilencszáznegyvennégy embert — suttogja lázasan. — Hatszázhuszonkétezer-kilencszáznegyvennégyet. Ezt a számot meg kell jegyezni, pontosan kiszámítottam. Ez azt jelenti, hogy a háború kilencszáznegyvennégyben végetér. Naponta ezerháromszázhatvankét tonna levest kénytelenek adni nekünk, ez több, mint egy szerelvény. Ez azt jelenti, hogy kilencvennégy nappal kevesebb ideig bírják . . .

— Jól van, öreg — szakítom félbe. — Beszélj értelmesen: hiszen új vagyok itt. Kik kit kötöttek le? Miféle számítás ez, őket meg minket számolsz?

— Mindjárt megmagyarázom — jön tűzbe a matematikus. — Mi, hadifoglyok, lekötöttünk huszonkét német hadosztályt. Ha tüzérezredben számoljuk, még impozánsabb számot kapunk. Az őrség először, a szállítás másodszor — az öreg görcsösen behajlítja vékony ujjait. — A vasúti szolgálat harmadszor. A vasúti őrség negyedszer Az irányító apparátus ötödször. Ezeket az adatokat mind figyelembe vettem számításaimban. Az eredmény pozitív. Vagyis: azzal, hogy itt vagyunk, gyöngítjük Hitlert. És ami a fő, kiszámítottam a győzelem évét . . .

— És azt, hogy a foglyok Hitlernek dolgoznak, számításba vetted-e? — engem valahogy dühítenek a matematikus reszkető ujjai, valami bántót akarok neki mondani. — És azt, hogy az egész Baltikumot kifosztotta, hogy kirabolta egész Ukrajnát — azt plusznak vagy mínusznak vetted? Én Praveniskisben láttam, hogyan hurcolták el a lányokat, asszonyokat, gyerekeket . . .

A matematikus arcán ijedtség tükröződik. Tágra nyílt szemmel néz rám, felemelt mutatóujja mozdulatlanná dermed a levegőben.

— Hogy is tehettem, hogy ezeket az adatokat nem vettem figyelembe? Nem tudja véletlenül, hány szerelvényt vittek el?

— Minden harmadik szerelvény embert szállít. Egy szerelvény élelmiszer és hús, egy szerelvény gép vagy vas, egy szerelvény ember — érted? Most már számolhatod.

A matematikus elhengergőzik mellőlem és újból moz-

gatni kezdi ajkát. A hátam mögött fojtottan lélegzik a gyerek.

— Mit mondott neked? Mikor győzünk? Levezeti a győzelem képletét, tudod . . .

— A győzelemért magunknak kell harcolni, nem pedig számítgatni, mikor jön el.

— Nem, figyelj ide, én megjegyeztem, ez nagyon érdekes. Napóleon ezerhétszázhatvanban született. Hitler ezernyolcszáznyolcvankilencben. Vagyis százhuszonkilenc évvel később, mint Napóleon. Napóleon ezernyolcszáztizenkettőben támadta meg Oroszországot, Hitler pedig kilencszáznegyvenegyben. Vagyis megint csak százhuszonkilenc évvel később. Napóleon ezernyolcszáztizenhatban vesztette el a háborút. És Hitler? Tegyünk hozzá százhuszonkilencet — és kijön az ezerkilencszáznegyvenöt! Hát azért ez nagyon érdekes. Napóleon és Hitler negyvennégy éves volt, amikor hatalomra jutott. Mindketten ötvenkét évesek voltak, amikor megtámadták Oroszországot. Látod, micsoda egyezés. Tehát ez pontos . . . Az öreg még pontosabban is kiszámítaná, de nincs ceruzája . . .

— Régóta vagy a táborban? — kérdem bosszúsan a gyereket.

— Harmadik hónapja. Rzsevnél fogtak el, harapófogóban, gyűrűben.

— Hát azt tudod-e, mi az a dögevő, a ganajtúró?

— Azt hiszed, én máris az vagyok? — néz rám ijedten a gyerek. — Igen, lehet, már dögevő vagyok. Tudod, állandóan éhes vagyok, folyton korog a hasam, még aludni sem tudok miatta. Civilben én jól éltem, apám a kerületi központban dolgozott. Megszoktam a kiadós kaját. nem bírom ezt az életet, én itt pusztulok el, igazad van, kivezető utat kell keresni. Már nem is alszom — kiutat keresek . . .

— A kiút arra van — mutatok valamerre —, a falon túl, a szögesdróton túl.

— Te megszöktél? Voltál szabadon? És ott mit eszik az ember?

— Nesze — mondom, és odanyomom a markába azt a fél karéj kenyeret, amely déli adagomból megmaradt.

Másnap reggel rájöttem, hogy hibát követtem el: nem olyan emberen esett meg a szívem, aki érdemes a sajná-

latra. A reggeli számláláskor a tolmács közölte, milyen feltételekkel lehet jelentkezni önkéntesnek az úgynevezett „Orosz Felszabadító Hadseregbe". A vlaszovista önkéntesek új egyenruhát, teljes katonai fejadagot kapnak, vajat is hozzá, mentesülnek a munka alól — sok különféle kedvezményt ígér a német parancsnokság a hazaárulóknak. Néhányan kilépnek a sorból. Köztük van az én priccsszomszédom, a vézna, ösztövér gyerek is. Nem bírt magával a nyápic, megjött az étvágya a német margarinra.

A számlálásnak vége. Megyek a barakkba, hogy megpróbáljak a gyerek lelkére beszélni, hátha sikerül jobb belátásra bírnom. A helye üres, már át is ment az önkéntesek barakkjába; ez az óvatosság egyébként nem volt fölösleges, hallottam már olyan esetekről, hogy a hadifoglyok megölték az árulókat.

A gyerek helyére sovány, alacsony, olajfoltos köpenyű ember mászik fel.

— Te vagy az, aki tegnap még civil voltál? — kérdi az ismeretlen meglehetősen ízes, mély hangon; tartózkodóan, méltósággal beszél, s közben az arcomat fürkészi.

— Én vagyok. Mit akarsz?

— Egyedül téged hoztak be?

— Egyedül engem. Miért?

— Nagy kutya vagy — nevet a mélyhangú öblösen Bizalomgerjesztő arca van, bátor a tekintete, de még mindig nem hiszek neki.

— Ha akarsz, beszélj. De hagyd el a fölösleges kérdéseket.

— Nagyon megvertek?

Ettől a kérdéstől váratlan gyengeség ömlik el testemen, ellágyulok, és azt mondom:

— Majdnem rámentem. Az ellenségemnek nem kívánom, hogy így megverjék.

— Hát ami az ellenséget illeti, gondolom, azt nem árt még ennél is jobban megverni. Ne keseregj, testvér, veled vagyunk, látod, élünk. Nézd csak — az ismeretlen megmutatta a bal karját: nem hajlott. — Azt mondják, itt melletted megüresedett egy hely.

— A szomszédomnak túl igényes volt a gyomra, túlságosan sok kaját követelt.

— Fuj, rohadt vlaszovista. Ha előbb tudom, a saját kezemmel fojtom meg a rohadtat...

— Mármint kit?

— Hát Vlaszovot...

— Te ismered?

— Engedd meg, hogy bemutatkozzam: a törzsében a felderítő osztály hadműveleti tisztje voltam. Andrej Sztaruhin hadnagy.

— Grigorij Petrov, balti matróz. A rendfokozat nehezebb ügy: a fogságba esés előtt nem volt időm kivonatot szereznem a parancsból.

— Átmeneti korszak — nevet Sztaruhin.

A 2. csapásmérő hadsereg törzsében szolgált, amikor azt a Volhovon túl bekerítették. A hadsereg törzsét a németek elvágták az egységektől. A törzs tisztjei és a kommendáns-század harcosai a dokumentumok megsemmisítése után megpróbálkoztak kitörni. Sztaruhin megsebesült. Egyedül volt az erdőben, amikor magához tért, temetői csönd vette körül. Pisztolyában egy töltény sem maradt. Egész nap kúszott, elvesztette eszméletét, majd ismét magához tért. Alig pislákolt benne az élet, amikor a németek elfogták, s szekéren a gyűjtőhelyre szállították.

Sztaruhin csak később, már a fogságban tudta meg, hogy hadseregének egykori parancsnoka átállt a németek oldalára, és megkezdte az árulók hadseregének szervezését.

Szorosan egymás mellé bújva fekszünk a felső pricscsen. Sztaruhin igyekszik halkra fogni a hangját, de a fájdalom és a keserűség feltartóztathatatlanul átsüt rajta.

— Hiszen én úgy gondolkoztam: az életemet odaadom érte, ha kell És ő? Most már tudom, az egész hadsereget tudatosan hagyta bekeríteni, hogy a németeknek bebizonyítsa hűségét. Azt mondják, már előbb is összeszűrte velük a levet. Ha ezt akkor tudjuk, szuronyhegyre ültetjük...

— Halkabban. Mit kiabálsz? Meghallják.

— Nem tudok halkabban beszélni, érted? Nem tudok, amikor az árulás...

— Jól van. Most már késő. Gondolkozz inkább azon, mit lehet tenni most.

— Meglépünk?

— Meg. A vonatból. Én már ugrottam.

— Fontos, hogy egy vagonba kerüljünk. Azt mondják, a jövő héten transzport indul...

Valóban, néhány nap múlva megkezdődött a berakodás.

Sztaruhin, a matematikus meg én egy vagonba kerültünk. Velünk volt még egy fiatalember, akivel már megpróbáltam beszélni, Ivannak hívják, ő is hajlandó szökni.

A matematikus mellett az ajtónál ülök. Sztaruhin és Ivan a vagon másik oldalán helyezkedett el. A matematikus igen rossz hangulatban van, valósággal kétségbeesett. Reggel az én adataim alapján kiszámította az új eredményt, és valahogy a mínusz végtelenhez jutott el.

— Ha ceruzám volna — dünnyögi. — Egy ceruza. Egy ceruzacsonk. Tudom, hogy valahol tévedtem. Az lehetetlen, hogy előnyünk mínusz előjelű legyen. De fejben képtelen vagyok...

Még ma este szerzek neked ceruzát.

A vonat már kifutott Kaunasból. Az az érzésem, hogy már elhagytuk Mauruczai kitérő állomást, ahol hét hónappal ezelőtt megszöktünk. Legfeljebb száz kilométerre van a határ. Nem lehet késlekedni.

— Elvtársak! — ugrok le a priccsről, és kiállok a vagon közepére. — Ki hajlandó megszökni?

— Én! — Sztaruhin előrelép. Mögéje áll Ivan.

A hátam mögött feláll a matematikus. Még néhány kar a magasba emelkedik. A többiek nem válaszolnak.

— Nos? Mit hallgattok? — kérdi Sztaruhin kihívóan. — Élénkebben járjon az eszetek.

— Aztán minek megszökni? — hallatszik a felső priccsről. — Hátha ott jobb lesz, ahová most visznek...

— Te mindig meghúzódsz a melegben, kutya.

— Nyugalom, elvtársak — emelem föl a karom, hogy lecsendesítsem a vitatkozókat. — Én éppen ezen a vidéken szöktem meg, címeket tudok, jól fogadnak bennünket, ezért kezeskedem.

— Ha megszökünk, az biztos golyó — rikkantja rekedten egy hosszú arcú fiatal fogoly. — Itt meg még van remény. Hátha egy jó gyárba kerülünk.

— Ismerlek téged, nyavalyás, éppen csak érkezésed nem volt rá, hogy jelentkezz vlaszovistának — a kerekképű, jámbor Ivan keményen rátámad a hosszú képűre

és a sarokba tuszkolja. — A legközelebbi megállóban kilöklek, aztán jelentkezhetsz.

Igen, egy a sorsunk, de különbözők vagyunk, mindenki másképp, a maga módján akarja megóvni az életét.

— Te csakugyan megszöktél? — kérdi egy nagy kezű férfi.

— Gyere velem, ellenőrizd.

— Megyek.

Még hárman ráállnak. Szavazunk. Tizenheten vannak a szökés mellett. Tizenketten ellene.

Andrej Sztaruhin kinyitja a nagy bicskát, amelyet sikerült becsempésznie a fatalpában, mint tavasszal nekem.

— A szavazás befejeződött. Aki akar, marad. De ne zavarjanak bennünket.

A vagon hátsó részében az alsó priccs alatt nekilátunk a padlóbontásnak. Nincs ráspolyunk, hogy átvágjuk a rácsot az ablakon és kinyissuk az ajtót, ezért a padlón át szökünk, lecsúszunk a vagonok alá, a sínek közé. Vagy pedig éjszaka, állomáson szökünk, és bekúszunk az erdőbe.

A priccs alatt hasalok, faragom a deszkát. Igyekszek minél nyugodtabban dolgozni: a kapkodás itt nem segít. A deszka meglehetősen nehezen engedelmeskedik, de a hasadék szemmel láthatólag mélyül. Ivan mellettem fekszik, a forgácsot söprogeti félre. Sztaruhin a priccseknél figyel: nehogy azok, akik ellenzik a szökést, megbokrosodjanak. A vagon azonban nyugodt: mindenki azt lesi, hogyan halad a munkánk.

Cserélünk Ivannal Ő faragja a deszkát, én pedig a forgácsot söpröm. A kés markolatig hatol a deszkába: átvágtuk. Ivan szélesíti a hasadékot, s ahogy lenézek, látom a talpfák szédítő futását, a sín csillogó csíkját.

A talpfák futása lassul, a hasadék alatt keresztezik egymást a sínek. A kerekek váltókon kattognak.

— Hagyjátok abba!

Kimászunk a priccsek alól, és mintha mi sem történt volna, leguggolunk az ajtónál.

A mozdony éleset füttyent. A vonat lassít, de nem áll meg. A fütty megismétlődik. Tehát kifutunk a nyílt pályára.

— Pilviskiai — jelenti be megfigyelőnk a felső priccsről az ablak mellől.

— Sietnek — csóválja a fejét Sztaruhin. — Szeretnének minél előbb Poroszországban lenni. Ők ott nyugodtabbak — otthon vannak . . .

A kerekek fülsiketítő dörömbölést csapnak: alighanem hídon haladunk át. A mozdony fújtat, a pálya emelkedik: most volna a legjobb kiugrani.

Mire leszáll az este, befejezzük a munkát. Felkapaszkodok a felső ablakhoz, megszemlélem a terepet. A látóhatár alján erdők csíkja húzódik, a vasút közepében ligetek tűnnek fel, a széles völgyben szétszórtan tanyák látszanak. A napot nem látni, valahol előttünk lehet, a fák hosszú árnyékot vetnek a földre.

Amint teljesen besötétedik, lebújunk a priccsek alá, lábunkkal nekifeszülünk a deszkának. Egy-kettő — recscsenés, a deszka leesik a kerekek alá. Sötét nyílás tátong a padlón. Kidugon. rajta a kezem, s a bőrömet erős szél hűti — a szabadság szele.

A vonat lassít, a kerekek váltókon kattognak, megállunk.

Leszegem a fejem, kikandikálok a nyíláson. Orromat megcsapja a kátrány, a túlhevült fém szaga. Az állomáson már égnek a lámpák, talán túlságosan is sok, innen nem lehet meglépni. A vagon mellett németek haladnak.

Gyorsan visszahúzom a fejemet, előbújok a priccsek alól. Kívülről csörömpölve félretolják az ajtót. Kétszersültes zsák röpül a vagonba. A kétszersült jó jel, a németek egyszer már elláttak útravaló kétszersülttel.

A német benéz a vagonba, és miután meggyőződött, hogy minden rendben van, becsukja az ajtót. Összenézek Sztaruhinnal. Andrej nyugodtan ül a priccs szélén, csak a pofacsontja mozog idegesen.

Egyre jobban sötétedik. Az ablak rácsán át zseblámpák fényét látni.

— Hier bitte, Herr Unteroffizier — hallatszik egy teljesen váratlan hang a vagon alól. — Schauen Sie, was diese halbe Tote abgemacht haben[1].

[1] Erre kérem, tiszthelyettes úr. Nézze, mit műveltek ezek a félholtak.

Leguggolok, és látom, hogy a lyukon egérszürke kar nyúlik fel. Mit beszél ez? Elárul vagy nem árul el?

A kar kört ír le a levegőben és eltűnik.

— Die sind ganz grosse Fachleute für solche Dinge — mondja egy másik, durva és erőszakos hang. — Da muss man aufpassen. Melden Sie sofort Herr Oberleutnant Schmuttke. Alarm![1]

Riadó!

— Lebuktunk!

A riadót jelző füttyszó élesen visít a vagonok mellett. Halljuk a kiáltozást, a futó lábak dobogását.

Rémült tekintetek szegeződnek rám. Az ajtónak ahhoz az oldalához szaladok, amelyiken nyílik: szemem sarkából látom, hogy ketten ijedten felmásznak a priccsre.

Ajtónk előtt egyre tart a nyüzsgés és a kiáltozás.

— Nyugalom, fiúk. Amint kinyitják, rájuk vetjük magunkat, kicsavarjuk a fegyvert a kezükből. Ha már lebuktunk, a gyávaság úgysem segít.

Az ajtó hirtelen rántással kinyílik. Géppisztolysorozat pásztázza végig a vagont az ajtó szélességében, hangja elvegyül a kiáltozással és a jajgatással. Már nincs időm, hogy ugorjak Ösztönösen a falhoz lapulok, és csak annyit látok, hogy a matematikus karjával a levegőbe csap és kibukik az ajtón. Már vagy öt német van a vagonunk mellett, s addig tüzelnek be az ajtón, amíg az ajtó előtti térség teljesen meg nem tisztul. Valaki fülsértő hangon jajgat Az egyik hosszú német rásüti a pisztolyát. A sebesült elcsendesedik

Négy német felugrik a vagonba, félrelökdösi a halottakat, a többieket pedig ütlegekkel a vagon hátsó falának szorítja Valaki felkiált:

— Mi nem akartuk, Herr Kommendant, mondtuk nekik...

— Kuss, kutya! — Ivan káromkodva szorítja kezével átlőtt karját, hogy elállítsa a vérzést.

A németek a halottakat lábuknál fogva leráncigálják a földre A hosszú arcú fiatal katona, aki ellenezte a szökést, széttárt karral fekszik a padlón. A német húzza a

[1] Ezek egészen kiváló szakemberek ilyen dolgokban. Jó lesz vigyázni velük Azonnal jelentse Schmuttke főhadnagy úrnak. Riadó!

lábánál fogva, feje csúszik a nedves padlón, nagyot koppan az ajtó alsó vaspántján. Bocsáss meg, testvér . . .

A vagon közepén még ott van a kétszersültes zsák. A papíron sötét foltok csillognak. Az egyik német — pöttöm emberke, tisztára hüvelykmatyi — káromkodva belerúg a zsákba, s az beröpül a priccs alá.

Néhány német deszkákkal felszerelve ugrik fel a vagonba. Dühösen hadonásznak a kalapácsokkal, verik be a szögeket. Lent, az ajtó előtt egy német fölegyenesedik, és mutatja a főhadnagynak a bicskát, amelyet az egyik halott zsebében talált. Hiszen ez Andrej bicskája! . . . Ijedten tekergetem a fejemet. Andrej Sztaruhin mögöttem áll, szótlanul megszorítja a kezemet.

— Élek — súgja.

— Kuss! — az őr teljes erővel hasba vág a géppisztoly tusájával. Elál a lélegzetem, szemem előtt vörös karikák táncolnak.

Mindennek vége van hát. A lyukat bedeszkázták. Kattognak a kerekek. Fekszem a padlón, tenyeremmel a hasamat szorítom, és lassan magamhoz térek. Sztaruhin fölsegít a felső priccsre, közelebb az ablakhoz, a friss levegőhöz. Ivan sebét rongyokkal bekötöztük, s a fiú behunyt szemmel kuporog mellettem.

A vonat nagy pályaudvaron halad át. Ismeretlen alakú, hegyes tornyú épületek sziluettjeit látjuk — Németországban vagyunk, idegen, ellenséges országban. Isten veled, Litvánia, isten veled, hazám.

Sztaruhin leperdül a priccsről, bemászik a priccs alá, előhúzza a kétszersültes zsákot.

— Ez a helyzet, elvtársak — mondja sóhajtva —, nem tehetünk semmit. Osszuk szét a kétszersültet. — Elosztjuk annyifelé, ahányan maradtunk.

TALÁLKOZÁS A MÚLTTAL
(közbülső epilógus)

Az út, amely az ismeretlenbe visz, egyre messzebbre ragad. Két oldalán egyre szaporodnak a sírok. Megölték a matematikust, aki kiszámította a győzelem évét, meghalt Szasa Poltavszkij, aki oly lelkesen örvendett a szabadságnak, szitává lőtték Ivan Kazakovot: egy falat kenyeret akart hozni nekem — és meghalt.

Jó néhány év eltelt, míg végül rászántam magam, hogy elmegyek Litvániába, és a múlttal való találkozásom szomorúan kezdődött: tegnap Antanas Matonis sírjánál álltam, most pedig ismét temetőben járok, megállok egy alacsony sírhant előtt, olvasom a fejfán: „Ionas Puida" — latin betűkkel.

És mégis éppen ettől a sírhanttól húzódik az élet eleven szála, amely összeköt a múlttal. Mellettem állnak régi barátaim: Ona és Albinas, Puida gyermekei. Este terített asztal mellett idézzük a múltat, a messze tűnt éveket.

— Emlékszel, mikor apával eltemettétek az ejtőernyős lányt, és a rádiót elástátok? A rádiónak később mégis hasznát vették. Apa átadta a partizánosztagnak, és a rádió ott szolgált, egészen a győzelemig.

— A policájok kétszer elvitték apát, a partizánok felől faggatták, de nem tudtak semmit sem rábizonyítani, és elengedték. Az a bandita, aki rálőtt, policáj volt.

— Hogyan történt mindez?

— Negyvennégy nyarán szabadultunk fel — mondja Albinas. — És egyes körzetekben szinte azonnal akcióba léptek a burzsoá bandák. Nyilván a németek szervezték őket, még mielőtt elkotródtak. A banditák elsősorban a volt partizánokat keresték, rajtuk akartak bosszút állni. Egyik hajnalon körülfogták a mi tanyánkat is. Én aludtam. A lövésre riadtam fel. Rögtön felpattantam. Apám a szobájából kiált: „Szaladjatok a kertbe hamar!" És már dörgött is a puska a kezében, lőtte a banditákat, a ház pedig már lángokban állt. Alig tudtunk kijutni a

házból, de nagy nehezen elrejtőztünk. Apám elvesztette eszméletét: a nyakán találta el a golyó. A szomszédok látták a tüzet, összeszaladtak, apámat szekéren beszállították a kórházba. Két hónap múlva visszajött, aztán megint beteg lett, és már nem is gyógyult meg többet. Negyvenötben temettük el. Egy év múlva pedig behívtak katonának. Azt mondtam akkor: „Hadd maradjak itt, harcolni akarok a banditák ellen." Részt vettem azután jó néhány tisztogató akcióban. A parancsnokunk Raizis volt, ő most Ona férje.

— Hát Alex Verbilával nem találkoztál? Emlékszel, Praveniskisbe te vezettél el hozzá.

— Nem, azóta nem is jártam ott.

Másnap reggel elmentem Praveniskisbe abban a reményben, hogy megkeresem Verbilát meg Stasis Lebegyevet.

Ismét bedeszkázott ház előtt állok. Nem látom sem a kerítést, sem a fészert, ahol elfogott Schreiber, az Aranylábú. Rossz helyen járnék? A szomszéd ház kéményéből füst kígyózik. Odamegyek. A szomszéd azt mondja, nem tévedtem el. Alex Verbila valóban ebben a bedeszkázott házban lakott. A házban nemsokára megnyílik a gépkezelők iskolája. De hol van Verbila? A szomszéd azt nem tudja. Rebesgették, hogy elment a németekkel együtt: hisz a németek mindenkit magukkal vittek. De hogy azután mi történt vele, nem tudja.

A falun át megyek a szélső házhoz, amelyben Stasis Lebegyev lakott. miután a gazda kezességet vállalt érte. Az erdő innen már csak egy kőhajításra van. Annyira ismerős itt minden, hogy úgy érzem, még egy pillanat, s felharsan a szabadon szárnyaló füttyszó, Stasis megjelenik az erdő szélén, és integetni kezd . . .

Nem, senki sem füttyent, senki sem hív az ionovi erdőbe, amelyben a földbunkerunk volt. És a ház sem válaszol nekem. Hát itt sem lakik senki?

Végre nyílik az ajtó. A háziasszony nem ismer meg rögtön.

— Igen, igen, maga járt Stasishoz, most már emlékszem. Nagyon megváltozott. Még azt is beszélték, hogy meghalt . . .

— Amint látja, életben maradtam . . . De hol van most Stasis, nem tudja?

— Fáradjon beljebb...

Stasis él! És mint kiderül, nem is messze lakik: Veiverjai faluban. Tehát Vilniusból felhívhatom telefonon, és találkozunk! Most még Alexet kellene előkeríteni...

— Nem tudja, mi történt Alex Verbilával? — kérdezem. — Emlékszik rá?

Az asszony bizonytalanul legyint.

— Azt beszélték, hogy elment az erdőbe. Hogy aztán ott mi történt vele...

Alexet valami érthetetlen rejtélyesség veszi körül: hol a németekkel ment el, hol az erdőbe ment... Mégis csak meg kell tudnom, mi lett vele. Átmegyek abba a faluba, amelyben Alex anyja, Pelageja néni él: ő csak tudja, hol van a fia. Az öregasszony részvétlenül néz rám, és a fejét rázza:

— Nem emlékszem, nem ismerem... A háború alatt nekünk nem volt munkásunk... Hogy maga nálunk dolgozott? Nem emlékszem...

— Hát a fiára, Alexra, emlékszik?

— Nagyon régen nem láttam. Semmit sem tudok róla. Nem ír, és nekem nem mondanak semmit. — Pelageja néni szomorú, elhomályosult szemmel néz rám. — Elment az erdőbe, fakitermelésen dolgozott. Azután letartóztatták azért, mert policáj volt. De hogy most hol van, senki sem tudja.

Verbila bajba került, és én mit sem tudtam erről. Ha letartóztatták azért, mert a táborban a németek szolgálatában állt, elvégre csak meg tudta magyarázni, hogy félreértés történt: én mindig meg voltam győződve arról, hogy Alex a partizánok megbízásából dolgozik a németeknél. Ki kell derítenem az igazságot, és ha kell, segítenem kell régi barátomon.

Este már Vilniusban voltam, a következő napon pedig már találkoztam Stasis Lebegyevvel: előbb telefonon beszéltünk, aztán Stasis autóbuszra ült és bejött hozzám a szállodába.

Stasis nagyot ütött a vállamra, s a fejét ingatta: „Ez igen, élsz, élsz. Hogy maradtál meg?"

Miután Mateus Balnis házában a policájok elfogtak, a csoportunkban mindenki meg volt győződve róla, hogy meghaltam.

Elmondtam Stasisnak, mit éltem át még azután, majd

ő vette át a szót. Miután a policájok engem elfogtak, csoportunk nem oszlott fel, hanem egyesült egy másik csoporttal, majd osztaggá alakult. 1943 tavaszán a Kaunas környéki erdőben már több tucat partizánosztag harcolt a németek ellen közös parancsnokság alatt. Stasis a partizánok utasítására legalitásban maradt. Összekötői feladatokat látott el, és hetenként rendszeresen jelentkezett a németeknél. Stasis révén a partizánok mindent tudtak a németek praveniskisi ügyeiről.

— Tudod — folytatta Stasis —, a felszabadulás után rögtön hazamentem a falumba, hogy megkeressem a komszomol-tagsági könyvemet, amelyet a padló alá rejtettem. És képzeld: megtaláltam! A ponyvát, igaz, megették az egerek, de a tagsági könyv épségben maradt. Ma már párttag vagyok. Egy szovhozban dolgozok mint kőműves. Nagy munkában vagyunk, egész évben építünk. Nemrég magamnak is új házat építettem. Gyere el egyszer hozzánk, horgászhatnánk, kószálhatnánk együtt az erdőben. Szép a vidék mifelénk...

Stasis beszélt Juozas Bilisről is, aki mint szabó jött Praveniskisbe, s csoportunk akcióit irányította. Litvániában a partizán hősökről dalok születtek, könyveket írtak róluk. 1942 augusztusában Kaunas közelében repülőgépről ledobtak hét embert az illegális harc megszervezése végett. Tehát ezért gyanúsítottak engem azzal, hogy ejtőernyős vagyok: a gestapósok, akik Žežmarjaiban kihallgattak, legalábbis azt hitték, én meg örültem akkor, hogy hamis nyomon járnak...

Bilis a kaunasi illegális pártbizottság titkára volt, Litvánia északi részén az összes partizánakciókat ő irányította, 1943 decemberében pedig német kelepcébe került, és harcban megölték. Azóta könyveket írtak róla, Kaunasban utca őrzi a nevét.

De mégis mi történt Verbilával? Stasis vállat von. Ő is ellentmondó híreket hallott, de hogy mi az igazság, nem tudja.

Érdeklődtem a Litván SZSZK Állambiztonsági Bizottságánál, és hamarosan megkaptam a választ. Szűkszavú volt a válasz, de minden kétséget eloszlatott. Alex Verbila, Pranas fia, belekerült a burzsoá nacionalisták bandájába és negyvenöt őszén tűzharcban meghalt.

Nehéz elveszíteni barátokat, de még szomorúbb dolog,

amikor az ember megtudja, hogy egykori barátjából ellenség lett. Mi késztette erre Alexet? Ezt csak sejteni lehet.

... Alex Verbila őr volt a németek táborában, és negyvenkettőben valóban segített a partizánoknak. De mint őr nemegyszer részt vett a partizánok elleni rendőri akciókban. Erről a faluban és a környéken mindenki tudott. azt viszont csak nagyon kevesen tudták, hogy Alex kapcsolatban van a partizánokkal. A németek rafináltan behálózták áldozataikat, hogy maguk mellé kössék őket, s ráadásul folyton hajtogatták: a bolsevisták mindenkit agyonlőnek, aki kapcsolatban volt a rendőrséggel. Én a gestapósok karmai közé kerültem, Bilis, aki ugyancsak igazolhatta volna, hogy Verbila kapcsolatban volt a partizánokkal, meghalt. Alex gondolkozott, töprengett, és elmenekült a németekkel együtt. Aztán Kelet-Poroszország határára érve észhez tért: hogyan is hagyná el örökre szülőföldjét? Alex hazatért, és hogy eltűnjön az emberek szeme elől, munkába állt a fakitermelésen. Terjedni kezdtek a hírek az egykori policájok letartóztatásáról, a nacionalisták által szervezett fegyveres bandákról. Alex még mindig habozott, de aztán érte is eljöttek. Kiugrott az ablakon, elbújt az erdőben. Már nem volt nehéz megkeresnie az egykori policájokat, akikben izott a szovjethatalom elleni gyűlölet. Verbila banditává vált. A tragikus történet elkerülhetetlen vége ez. Alex maga választotta útját.

Litvániában még volt egy nyomasztó találkozásom: Kaunasban a hatodik erőddel. Az új házak sora már elérte azt a vízmosást is, amely mögött valamikor a szögesdrót kezdődött. A vízmosás oldalában széles lépcső van. A lépcső bal oldalán szürke gránitlap fekszik. a gránitlapon felirat: „Itt nyugszik 35 000 szovjet katona, akiket megöltek a német betolakodók."

... Itt, a hatodik erődben, ismerkedtem meg Sztaruhinnal, Ivan Novikovval. Az erődből sikerült kijutnunk: transzportba kerültünk, de megszökni nem tudtunk. Jó erősen rácsavarták a drótot a vagon ajtajára. Szomorúan kattogtak a kerekek Magunk mögött hagytuk Litvániát. Vajon mi vár rám az idegen országban?

„FÖLD ALATT FOGSZ SÍNYLŐDNI..."

Vonatunk megerősített őrséggel halad, főleg csak nappal. A mi vagonunkat különösen szemmel tartják. Az őrök minden állomáson ellenőrzik, épek-e a deszkák, amelyekkel beszögezték a lyukat. Újabb szökésre nincs semmi esélyünk.

A vonat rácsos ablakán át kilátunk egy jóllakott országra. Még épek a városai és a falvai, még vidámak a szabadságos katonák, és mosolyognak a szőke német lányok, amíg „lovagjaik" karján sétálgatnak a peronokon. Még füstölögnek a kémények, amelyekkel tele van az ország, még zajosak és forgalmasak az autósztrádák, amelyek szélén pontosan telepített fasorok húzódnak. A pályaudvarok vágányai tömve vagonokkal, amelyeken megtalálható Európa minden vasútjának jelzése. Toulouse, Ljubljana, Koppenhága — olvassuk a vagonok falán. Sajt Dániából, hús Nancyból, búza Plovdivból, lányok Vinnyicából — minden áradt Németországba: még sohasem volt ilyen nagy és hatalmas a hitleri birodalom.

Áthaladtunk Königsbergen. Magunk mögött hagyjuk Berlint, Magdeburgot, Erfurtot — egyre messzebb megyünk nyugatra, egyre távolodunk hazánktól.

Buchenwald zenekarral fogad bennünket: csíkos ruhás foglyok játszanak. Egy alacsony, a földből alig kilátszó építmény fölött szakadozott füstoszlop terjeng. A sorok között baljós szó terjed szájról szájra: „Krematórium". E szó hallatán elgyengül a láb, hideg futkos a hátamon.

Folyik a szortírozás. A gyengéket kilökdösik a sorból, és elvezetik: már tudjuk, hová. A többieket hosszú barakkokba kergetik.

Nekünk szerencsénk volt. A transzport-blokkba kerültünk. Már novemberben jártunk, az ajtón kopogtatott a második háborús tél.

A villámháború meghiúsult: a fasiszta Németország hosszú ostromra készülődött. A németeknek ehhez új katonákra és munkáskezekre, sok millió szuronyra és sok

millió kézre volt szükségük. A megszállt területeken összeszedtek minden munkaképes férfit és nőt. Rabokkal tömött szerelvények ezrei zakatoltak a nagy birodalom felé.

Nem egészen egy hetet töltöttem Buchenwaldban, és ezért vajmi keveset tudnék hozzátenni ahhoz, amit már mások elmondtak erről az iszonyú halálgyárról. Átestünk az összes egészségügyi műveleteken, nyilvántartásba vettek bennünket, aztán ismét vonatra raktak.

Egy borús novemberi reggelen kis állomáson állt meg velünk a vonat. Alig fél óra múlva a hadifogolyoszlop már a helység utcáin vonul. Messziről magas fekete tornyok látszanak, s alighogy kiérünk a házak közül, a mezőn sötétlenek a kúp alakú füstölgő meddőhányók — a Ruhr-vidék déli részére, a szénbányák körzetébe kerültünk.

Magas kőkerítéshez közeledünk, a teteje meg van tűzdelve hegyes vasrudakkal. Szemmel méricskélem: a fal legalább négy méter magas. A fal mentén egymástól egyenlő távolságra fedett géppuskatornyok sorakoznak. A kapu fölött tábla: Grube Marie — Mária-bánya.

Lassan kitárul a vaskapu. Nagy udvarra kerülünk, amelynek közepén komor, sötét építmény emelkedik. Még messzebb gyárépületek látszanak.

Az őrök a fal mentén hajtják a foglyokat. Körülnézek. Innen, belülről, a fal még magasabbnak látszik. A fal hosszában talpfa- és bányafa-rakások állnak szabályos sorban. Elkapom Andrej Sztaruhin nyugtalan tekintetét; a barátom egy sorban lépked.

— Hej, Grigorij, ez bizony rohadt helynek látszik.

— Ne búsulj, pajtás. Még nem is dolgoztál a bányában, és már sírsz. Dolgozunk egy-két napot, aztán majd meglátjuk.

A hosszú, kétemeletes, rácsos ablakú laktanyaépület előtt megállunk. Az ajtajában feszes mozdulatlanságban géppisztolyosok állnak. Őreink türelmetlenül nézegetik a laktanya ajtaját. Végül kilép az ajtón három német, az egyik civilben. Egy vörös képű tiszt — nyilván a tábor parancsnoka — előrelép. A bennünket kísérő tiszt három fekete dossziét ad át a parancsnoknak a ránk vonatkozó iratokkal.

— Most névsorolvasást tartunk — kiabál a tolmács. — Szervezetten, csoportokban mentek be az épületbe. Holnap reggel beosztunk munkára benneteket. Aki jól dolgozik, az ráadást kap a fejadagjára. Lógni nem tanácsos: a táborban van karcer.

— Szemjon Antyipov.

Magas, görnyedt hátú férfi lép ki a sorból. Ki tudja, igazi név-e ez, vagy ez is csak kitalált. A férfi megáll két őr mellett, akik géppisztollyal mutatják neki, hova álljon.

— Nyikolaj Arszenyev ...

Bármerre nézek, mindenütt géppisztolyosok. A tornyokban géppuskások, a falaknál géppisztolyosok, az épület ajtajában, a fekete toronynál — mindenütt géppisztolyosok.

Hármunk közül elsőnek Ivan Novikovot szólítják. Azt a csoportot, amelybe Ivan került, bekísérték az épületbe. Megszámolom: negyven hadifogolyra három géppisztolyos jut. Itt aztán nem takarékoskodnak a géppisztolyosokkal.

— Grigorij Petrov.

Hirtelenében nem jut eszembe, hogy engem szólítanak, s csak amikor a tolmács másodszor szólítja Petrovot, lépek ki a sorból.

— Más a neved? Szökevény voltál? — mérgelődik a tolmács.

— Jaj dehogy, tolmács úr. Elgondolkoztam egy kicsit.

— Ne fecsegj. Állj a helyedre. — Jól begyakorolt parancsnoki hangja van. Lerí róla, hogy nem egy hónapja dolgozik a bányánál. Volt már dolga szökevényekkel.

Az elkoptatott lépcsőkön felmegyünk az első emeletre, bevonulunk egy hosszú, barátságtalan helyiségbe, amelynek két oldalán négyszintes priccs húzódik. A blokkfelelős fatalpú vászoncipőket osztogat.

Novikov már elfoglalta helyét a legfelső priccsen. Hamarosan csatlakozik hozzánk Andrej Sztaruhin is. Felmászunk a negyedik „emeletre", igyekszünk minél több szalmát szerezni. Most még meg kell tudnunk, hol van a tábor két legfőbb helye: az étkezde és a klozett. Sztaruhin elmegy, hogy felderítse az étkezdét, én pedig a klozettet keresem meg.

Ez utóbbit az épület mögött, közvetlenül a falnái találom meg. A latrinán két férfi felváltva, mohón szív egy büdös sodort cigarettát. Öltözékükből ítélve mindketten régi táborlakók, az egyik magas, szikár, nagy orrú, a másik szőke, arcán az egykori jóltápláltság nyomaival. A csövekben álmosítón csobog a víz.

— Jó napot, fiúk. Milyen itt a kaja? — Odalépek melléjük és mohón nézem, hogyan füstölnek: hátha adnak nekem is egy szippantást.

— Ha élni fogsz, semmi többet nem akarsz — feleli a nagy orrú. — Honnan hoztak?

— Buchenwaldból, ma érkeztünk.

— Eszedbe ne jusson megszökni — mondja a szikár.

— Ezt már láttad? — a szőke az ujjával a mennyezetre mutat A cigarettát közben végigszívták, nem adták nekem a csikket.

Felnézek a felső sarokra. Előmerednek a gerendák. Közvetlenül a tető alatt kibontották a falat. A lyukakat később bedeszkázták, még szöges drótot is erősítettek rá.

— Hárman meglógtak — mondja a hosszú. — Ezen a lyukon léptek ki közvetlenül a falra. Onnan meg már csak néhány lépés Berlinig.

— Messzire jutottak?

— Kétszáz méterre. A harmadikat pedig rögtön a fal tetején megvakították a fényszóróval. Átlőtték a lábát, géppuskával lőtték, de ő csak állt a lábán — kemény legény volt. Ne adjátok meg magatokat, fiúk, kiáltotta ...

— Nagyon kívánta a szabadságot — sóhajt fel a szőke.

— A tolmács miféle? Úgy látom, orosz.

— Szaska Moszkovszkij Nyal nekik, ahol csak lehet.

— Moszkvai?

— Te is arrafelé való vagy? Mi újság Moszkvában, tartják még?

— Már régen elkergették őket Moszkva alól. Azt hiszitek, a ti segítségetekre várnak, amíg ti itt süttetitek a hasatokat a nappal?

— Te, úgy látszik, nem szoktad süttetni a hasadat. Tessék, ott a lyuk, epedve vár téged.

Ebédre egy tányér levest adnak főtt karórépával, meg tíz deka kenyeret, amelynek fele fűrészpor. Bármilyen sovány is ez az étel, mégis erőt önt belénk: Buchen-

waldtól a Mária-bányáig egy mákszemnyi étel nem volt a szánkban.

Az alacsony mennyezetű étkezde sötét, nyirkos. Falán három osztogatóablak van, mindegyiknél gumibotos policáj áll — ha elbámészkodtál, mehetsz tovább üres tányérral. A foglyok állva esznek. A tányérok csörömpölése fojtott beszéd morajával és az ügyeletesek ordítozásával keveredik. Sztaruhin sem valami vidám újságokkal tér vissza. Kiderül, hogy a Ruhr-vidék egyik legnehezebb és legmélyebb bányájába kerültünk. A töréssel bővített főakna másfél kilométer mély lehet, középen egy átjáróval, kétszer kell felvonókasba szállni. A vágat nehéz, a norma magas. A német mesterek rosszindulatúak, különösen a hatodik mezőben.

Fölmegyünk a helyünkre. A lépcsőházban, a fordulóban a tolmács Szaska áll. Világos színű zubbony van rajta, a derekán széles szíj feszül, krómcsizmája tükörfényes, kezében fonott korbács. Arca jóltáplált, pirospozsgás. A korbáccsal a csizmája szárát verdesi, apró szemével hunyorogva néz bennünket, ahogy lépkedünk fel a lépcsőn. Kacsintok Sztaruhinnak: eredj csak előre, majd én beszélek vele. Besurranok az oldalfolyosóba.

Hadifoglyok mennek el előttem. Szaska még mindig ott áll a lépcsőfordulóban. Odamegyek hozzá. Hunyorgó szemhéja alól les rám. Megszólítom:

— Bocsáss meg, nem tudom, hogy szólítsalak, úrnak vagy elvtársnak, de hallottam, moszkvai vagy.

— Na, moszkvai vagyok, és akkor mi van?

— Hol laktál?

— Szerpuhovkában.

— Én meg Verhnyije Kotliban. Tehát szomszédok volnánk. Ugyanazon a villamoson közlekedtünk. A hármason, emlékszel?

Szása félrehúzza az ajkát. Ezt akár mosolynak is vehetném. Hiszen ki nem örül, amikor a hármas villamosra, a hosszú, szép kocsikra emlékeztetik

— Családod van Moszkvában?

— Anyám ott él — mondja, és még jobban félrehúzza az ajkát. — Régóta vagy fogságban?

— Nem nagyon. Rzsevnél estem fogságba. Ott kerültem harapófogóba — ismétlem a szavakat, amelyeket a vlaszovistának állt gyerektől hallottam. — És mi a hely-

zet itt, a Mária-bányában? Mi a rend, mennyi kaját adnak?

Szaska már nem mosolyog:

— Mint mindenkinek, neked is annyit fognak adni. Margarint adnak nyolc grammot, kenyeret százötven grammot...

— A város messze van innen?

— Itt az egész környék tele van bányákkal. „Mária"-kettő, arra a Károly-bánya — mutogat a korbácsával erre-arra.

— Tehát a földim voltál. És mi lett belőled?...

— Mármint belőlem? — Szaska váratlan indulattal nagyot üt a korbáccsal a csizmája szárára. — Én verekedtem, s a főnökök hagyták, hogy a németek katlanba zárjanak. És ott hagytak.

— Kit sajnálsz ennyire, magadat? És a hazára nem gondoltál, mielőtt elvállaltad ezt a beosztást?

— Nagyon sokat jár a szád. Karcerbe vágjalak?

— Te csak ne kiabálj, földi úr, mi az ilyenektől nem félünk. — Azzal sarkon fordultam és faképnél hagytam.

Másnap reggel beosztanak bennünket munkára. Megint Ivan Novikovot szólítják elsőnek, a hatodik mezőbe kerül, a második műszakba. A régiektől már hallottuk, hogy ez a mező a legnehezebb. Ennek ellenére odaállok Ivan mellé. Sztaruhin úgyszintén. Végérvényesen összekötöttük sorsunkat. A legnehezebb mező? Együtt. Szabadság? Együtt.

...Az őr betuszkol bennünket a szűk kasba. Segít magának a könyökével, a térdével, mintha heringeket tömne a hordóba. Azt hinné az ember, hogy egy tűt nem lehet leejteni. De nem, ő a térdével ügyesen betuszkol még két foglyot. Összezárul a rács, és hirtelen érzem, hogy a padló kicsúszik a talpam alól, minden sötétségbe borul. Abban a pillanatban a koromsötétben lövés csattan. Ijedten megragadom Sztaruhin kezét. A hátam mögött Iván felkiált.

— Ha-ha, az újoncok — nevet valamelyik régi a sötétben. — Most megyünk a mennyországba.

Végtelenül sokáig zuhanunk a föld gyomrába. A rács mögül olykor éles fénycsíkok villódznak, mi azonban suhanunk tovább a süket feketeségbe.

Talpam alatt teljesen váratlanul megjelenik a padló. Olyat nyom a lábamon, hogy a térdem megroggyan. A kas megáll. Alacsony, fekete bolthajtás alá terelnek bennünket, amelynek egyik oldalán sötét nyílás tátong — valahová a végtelenbe visz az is. „Schnell, schnell!" — kiabál a mester. Az utat lámpák világítják meg, mi ijedten meresztgetjük a szemünket, sokáig megyünk a fekete folyosóban. A sötétség mintegy szétnyílik előttünk, majd mögöttünk újból összezárul. A falakon fekete csíkokban víz csordogál. Fejünk fölött a mennyezet olyan, mintha bármely pillanatban le akarna szakadni.

A folyosó végén újabb kas vár, kisebb, mint az előbbi. Még mélyebbre zuhanunk a pokol tornácára, már a vágatban vagyunk. Velünk szemben fekete arcú, kihunyt szemű görnyedt árnyak imbolyognak. Vakon támolyognak, ügyet sem vetnek ránk, nem hallják a mester ordítozását. Nehéz elképzelni, hogy ezek emberek, hogy valamikor emberek voltak.

A föld alatt töltött tizenkét óra után mi is ugyanilyen kísértetekké változunk. Kezünkben dübörög a légkalapács, a fekete por eltömíti az orrunkat, a torkunkat. A falakon víz szivárog, az ing a testünkre tapad, kezünk sajog, lábunk rogyadozik. Kifulladok, nyitott szájjal kapkodok az áporodott levegő után, a kalapács nem engedelmeskedik, a mester üvölt: „Schnell, schnell!" Fekete széntömbök válnak le a falról, térdig, derékig állok a szénben. A légkalapács ficánkol, döng, kattog, ez a kattogás behatol a karomba, a vállamba, a mellembe — minden porcikám rázkódik, és egyre jobban betemetnek a fekete széntömbök. „Schnell, schnell!" — ordítja a mester. „Puff, puff!" — dübörög a fekete széntömb. „Tra-ta-ta-ta!" — kattog a kalapács. Nincs semmi a világon, csak a dübörgés, a kattogás, az ordítozás. Nincs semmi, csak a fekete feneketlenség, amely beszippant telhetetlen szájába.

Csak odafönt, a tus alatt kezdem újból érezni a testemet. Újból van lábam, fejem. Testem összetört, elnehezedett, de még tudok parancsolni neki, tudom rakni a lábamat, fölemelni a karom, meg tudom fogni a szappandarabot, amelyet az öltözőben osztanak.

Másnap ismét csattan a lövés a kas fölött, ismét ficán-

kol a kezemben a légkalapács, ismét zuhognak a fekete tömbök, ismét eltűnik a testem és minden gondolatom — s nem lesz semmi más, csak a fekete feneketlenség. És valahol messze tábortűz lángja lobog, és egy éneklő női hang szomorúan jósolja: „Föld alatt fogsz sínylődni. ."

Innen nincs menekülés.

— Várj csak, várj csak — mondja Sztaruhin. — Azt hiszem, van innen menekülés, én találtam valamit.

— Csak egy perc időt adjanak, amikor nincs őrség. Egyetlen perc elég, hogy elérjük a falat...

— Én megtaláltam ezt a percet.

— Hol? Mikor?

— A gépházban. Mielőtt bemegyünk a tusolóba.

— A tusoló előtt, azt mondod? Amikor mi az ajtó előtt állunk, az őr pedig hátul számol? Igaz?

— Úgy van, persze. De fontos az, hogy az első sorba álljunk.

— Biztos vagy benne, hogy az őr ebben a pillanatban hátul van? A szélfogó ajtónál nem áll senki?

— Persze, hogy nem. Csak ma lettem figyelmes erre

— Lehet, hogy ez csak véletlen?

A priccsen fekszünk Sztaruhinnal, fejünket összedugva. Sötet éjszaka van, de nekünk nem jön álom a szemünkre. Gondolatban újra meg újra végigjárjuk az egész utat a laktanyaépülettől a bánya gépházáig és vissza. Igen, amikor visszafelé jövünk, van egy perc, amikor az őr nem lát bennünket. Egyetlen pillanat csupán, amikor a foglyok háta eltakar bennünket. Be kell bújnunk ebbe a résbe, ki kell tágítanunk, a testünkkel kell szélesebbre feszítenünk. Igen, ezen a résen kell átjutnunk egy villámgyors pillanat alatt, és akkor kitörhetünk egy más dimenziójú világba. Három gyors másodperc ez, amely három emberéletté válhat.

És a fal? Hogyan mászunk át a falon?

— Azt hiszem, van ott egy megfelelő hely. Holnap megnézzük.

Már második hete dolgozunk a Mária-bányában. Második hete tart az emberfeletti, testet gyötrő munka, és a szakadatlan töprengés a szökésről. De úgy látszik, nem hiába figyeltük meg az őrséget, nem hiába számoltuk

másodpercenként az őrök minden lépését, keresve a legparányibb rést szakadatlan, éber figyelésükben.

Reggel ellenőrizzük éjszakai töprengéseinket. Nem történik semmi rendkívüli. A második műszakban dolgozunk, amely délután két órakor kezdődik. Fél kettőkor már kihajtanak bennünket az épületből. A laktanyától a gépteremig legalább egy kilométer. Az ötszáz főnyi oszlop a hegyes vasrudakkal teletűzdelt táborfal mellett vonul el. Harminc őr kíséri az oszlopot. Az őrök egymás mögött öt-hat méterre haladnak az út szélén, lövésre kész géppisztollyal a mellükön.

Az út és a fal között bányafarakások sorakoznak. A rakások közt járatok vannak, ezeken át meg lehet közelíteni a falat A rakások azonban alacsonyak, legfeljebb két-, két és fél méter magasak lehetnek. Ráadásul elég messze vannak a faltól.

— Odanézz — súgja Sztaruhin, és szemével a fal felé int.

Az egyik rakásból közvetlenül a falnál vastag gerenda áll ki. Messziről éppenséggel úgy látszik, mintha a gerenda elérné a falat, a vége szinte érinti. Ha feláll az ember a gerendára, kezével elérheti a vasrudakat a fal tetején, felhúzódzkodhat és átlendülhet a másik oldalra. A farakások közti folyosókon kényelmesen meg lehet közelíteni a gerendát.

Közeledünk a gépházhoz. Itt még több a farakás, elfoglalják az út mindkét oldalát. Mindenütt széles járat húzódik köztük, hogy elférjenek a targoncák, amelyek a bányába szállítják a fát.

Odaérünk az akkumulátor-teremhez. Az őr kicsiny, tizennyolc-húsz fős csoportokban enged be bennünket. Mi hárman most is egy csoportba kerülünk, még az öltözőben is egymás mellett van a helyünk. A tábori ruha a fogasra, a bányaruha ránk, a számlap a zsebünkben, a lámpa a derekunkra — s az akkumulátor-teremből a másik ajtón távozunk, amely éppen a gépteremre nyílik. Az ajtóban őr áll. Figyeli, hogyan sietünk a gépterem felé, kiabál a bámészkodókra, rugdossa azokat, akik nem mozognak elég gyorsan.

Besietünk a szélfogóba. A szélfogóból kis ajtó vezet a gépterembe. Csattognak a csörlők, csikorognak a drótkötelek. Odafönt óriási dobok pörögnek, olajos, vastag

drótkötelek kúsznak a blokkokon lefelé a fekete feneketlenségbe. Itt van a bánya fő aknája, efölött van az a magas torony, amely már messziről látszik, amikor az ember még csak közeledik a bányához.

A gépteremben is van egy őr. A főbányamester a kezével mutatja, melyik kasba szálljunk. Itt minden gyorsan megy, egy pillanatnyi kihagyás nélkül, s egy pillanatra sem kerülünk ki őreink látóköréből. De éppen itt találkozik a két láncszem. Itt, a gépteremben, már másik őrség van. Az első őrség a laktanyaépülettől kísért bennünket az akkumulátor-teremig, ott megszámolt, beengedett, kiengedett — ugyancsak számolva —, és átadott a másik őrségnek, amely a gépteremben vesz át bennünket, és újból megszámolja, hány ember ment le a mélybe. Ezen a helyen, a két őrség találkozási pontján kell keresnünk azt a rést, amelyen át kibújhatunk őreink éber szeme elől.

„Schnell, schnell!" — kiáltozik a mester, „Fünf, sechs, sieben ..." — számol az őr, miközben a kasba tuszkolja a foglyokat. Neki az a véleménye, hogy túl levegősen állunk a kasban. Odaint még három embert, és a lábával préseli be őket.

Elsőként állok a kas előtt, mögöttem sorakoznak a többiek. Igen, ez az a pillanat, amikor a hátak eltakarnak az őr elől. És szabad előttem az út is, de ez az út lefelé vezet ...

— Zwei und zwanzig[1] — kiáltja az őr a mesternek, s az feljegyzi egy papírra a számot, itt minden számlálva megy. a tipikus német pontossággal.

Az őr behúzza a rácsot, és a kas megindul lefelé az aknába. Csattan a lövés, amitől úgy megijedtem az első napon. Pedig csak a vaslemez csattan ilyenkor a kas tetején. A lemezen van egy lyuk a kötélnek, és amikor a kas zuhanni kezd, a lemez éles csattanással rácsukódik az aknára, szinte légmentesen elzárja, hogy ne legyen huzat. Amikor pedig a kas feljön, magától fölemeli a csapólemezt.

Koromsötétben zuhanunk lefelé.

— Az a legfontosabb — súgja a fülembe Sztaruhin, aki olyan szorosan mellettem áll, hogy kénytelen átölel-

[1] Huszonkettő.

ni —, hogy elsőknek lépjünk ki a kasból, és ugyancsak az első sorban álljunk a szélfogónál.

— Tehát a kasba utolsónak kell beszállnunk, hogy közvetlenül a rácsnál álljunk.

— Úgy van.

A vízszintes tárnában átmegyünk a másik kashoz, még mélyebbre ereszkedünk. Lent újból csoportokra szakadunk, négyesével megyünk a vágatunkba. A mi csoportunk negyedik tagja egy régi fogoly, aki már több hónapja dolgozik a bányában. Mogorva, teljesen kétségbeesett ember, a tervünkről semmit sem tud. Mi csak úgy hívjuk, hogy a Negyedik.

Ma a vágat sem olyan komor, a munka sem olyan nehéz, teljesen elfoglalnak gondolataim, egyre csak a közeli szökés körül járnak. Ha meggyőződünk róla, hogy valóban van olyan pillanat, amikor az őr nem lát bennünket, holnap megpróbálkozhatunk. Csak azt a gerendát tudtam volna alaposabban szemügyre venni. Pedig hát éjszaka lesz, mire kijutunk a bányából — nem látjuk a gerendát.

Nehezen bírom egyedül, szeretnék beszélni, tanácskozni társaimmal. Annyi bizonytalan, tisztázatlan mozzanat van még, halvány fogalmunk sincs róla, mi vár ránk a fal túlsó oldalán.

Körülnézek. A mester lámpája homályosan pislákol a vágat végében. Leveszem a kalapácsot a szénfalról, és időnként nekitámaszkodok vele a lábam alatt heverő széndaraboknak, hogy ne hagyja abba a zakatolást. Sztaruhin lapátol, a szenet hányja a csillébe.

— Andrej — mondom —, te jól megnézted azt a gerendát? Mert én nem tudtam alaposan szemügyre venni.

Sztaruhin leteszi a lapátot, a kezével jelt ad: ne kiabálj.

— Csakugyan, gyengének látszik az ácsolat. Szólni kell a mesternek.

A csille mögül előbukkan Negyedik szótlan alakja. Kiderül, hogy Sztaruhinnal együtt hányta a szenet. Dühösen nyomom bele a kalapácsot a szénfalba. Nagy tömbökben pereg a szén a lábam alá.

Lassan telik az idő Elmúlik egy egész örökkévalóság, amíg megszólal az étkezésre szólító jel. A német mester termoszt vesz elő a zsákjából, kicsomagolja a batyukat.

A Negyedik odasomfordál a mesterhez, remélve, hátha leesik neki valami, mi pedig behúzódunk a vágat sötét végébe, leguggolunk az ácsolat tövébe. „Holnap, holnap" — lüktet agyunkban a makacs gondolat.

— Azt hiszem, még ma neki kell vágnunk — mondja Sztaruhin, s arrafelé néz, ahol a mester ül.

— Hiszen még semmit sem néztünk meg alaposan — súgja Ivan. Ő is, akárcsak én, tele van kételyekkel.

— Mit kell azon nézni? — kérdi Sztaruhin. — Tartsunk talán főpróbát a saját halálunkból? A gerendát úgysem tapogathatjuk meg előre. Az viszont könnyen lehet, hogy ma sikerül kereket oldanunk az őrök elől, holnap viszont nem.

— Lesz, ami lesz — mondom. — Vágjunk neki ma. Tudsz jönni ma, Ivan?

Novikov kétkedve dörzsöli sebesült karját:

— Leütött, az átkozott.

Ivan meg én még délelőtt felmentünk a laktanyaépület második emeletére, hogy megnézzük, mi történik a falon túl. A második emeletről jól láttuk a földeket, rajtuk az asztagokat, a távolban a szomszéd bányák meddőhányóit, nyugat felé pedig a sötétedő erdőt — négy kilométerre lehet.

Álltunk az ablaknál és nem vettük észre, mi történik a hátunk mögött. Ekkor csapott le a gumibot Ivanra. A fiú ösztönösen elkapta a fejét, különben éppen a koponyáját érte volna az ütés. Ivan felüvöltött, a vállához kapott, én pedig megláttam Vanyka Rosztovszkijt, a főpolicájt, a tolmács Szaska legjobb barátját. Vanyka valóságos szadista és bérgyilkos, közönséges bűnöző. A gumibot kedvenc szerszáma. Szemmel láthatólag bosszús, hogy elhibázta az ütést, és nem döntötte le Ivant a lábáról. A policáj újból ütésre emeli a gumibotot, de szemtől szembe már nem olyan egyszerű ütni. Ráadásul még két hadifogoly is odafutott hozzánk, felálltunk egymás mellé és némán megindultunk a policájra.

Vanyka a gumibottal fenyegetőzve hátrált. Mi gyorsan leszaladtunk az emeletünkre. Ivan válla azonban megdagadt, most alig tudja mozgatni a karját. Ezért is kérdezem: tud-e vállalkozni a szökésre ma éjszaka?

— Andrejnek igaza van — feleli Iván. — Ma kell neki-

vágnunk. Valahogy csak átmászok, s a friss levegőn biztosan gyorsabban gyógyul.

— Állapodjunk meg tehát a következőben — folytatja Sztaruhin határozottan. — A bal oldali, legszélső asztagnál találkozunk. A jel: brekegés. Hogy ki indul elsőnek, ki utolsónak — az a körülményektől függ. A fő az, hogy egy kasba kerüljünk, és mi alkossuk az első sort a szélfogó előtt.

A szünetnek vége. Megy ki-ki a helyére. De fejemben már más szó zakatol: „Ma, ma..." Műszakunk éjjel két órakor ér véget — a legjobb idő a szökésre. Abban csaknem biztos vagyok, hogy a szélfogóból ki tudunk surranni. De a gerenda... Megtaláljuk-e a sötétben? És mennyire van közel a falhoz?

Igyekszem csak ímmel-ámmal dolgozni, hogy takarékoskodjak az erőmmel. Mit számít, ha ma nem teljesítjük a normát és nem kapjuk meg a levest: a levessel már úgy sem tudunk mit kezdeni. Csak sikerüljön...

Tervünk kis híján kútba esett mindjárt az elején. Már az összekötő vágtában vagyunk, közeledünk a központi kashoz. Szándékosan lassan megyünk, előreengedjük a többieket. Már a kasnál vagyunk. Csaknem tele van.

— Gyorsan! — sürget Sztaruhin.

Közben az oldalsó tárnából három ember kerül elő. Közelebb vannak a kashoz, mint mi, és kényelmesen elfoglalják az utolsó helyeket.

— Schnell! — kiáltja a mester, aki a beszállást figyeli. — Még kettő! — mutatja fel két ujját.

Mi nem mozdulunk. Ha most elválasztanak bennünket egymástól, minden elveszett.

— Komm! — ordít a mester. Tudjuk, hogy itt nem lehet késlekedni. A mester megragadja Ivan karját és betuszkolja a kasba. Andrej meg én szintén előrelépünk, megpróbálunk befurakodni az amúgy is zsúfolt kasba. Belül bosszús morgás hallatszik. A mester nyomkod bennünket, de sehogy sem férünk be. A német a térdével taszít egyet. Andrej beszorul a testek közé. Egyedül vagyok!

— Testvérek, vegyetek be — könyörgök kétségbeesetten. — Hiszen sovány vagyok...

— Sovány, de csontos.

A mester már el akar rántani a karomnál fogva, de én nem hagyom magam, megvetem a lábamat, és oldalvást befurakszom két test közé.

A mester ránk csapja a rácsos ajtót. Repülünk fölfelé, ott a föld felszínén vár bennünket az áhított szabadság.

A kas röpülése lassul. Csattanva felpattan a vaslemez, amely az aknát befedi. Előttünk van a kivilágított helyiség, a gépterem. A szélfogónál nincs senki: az előző csoport már elment.

— Tusolóba! — az őr számolni kezd bennünket, ahogy kienged a kasból. — Egy, kettő, három... — Hármasával számol, s ahogy kilépünk, előremegyünk a szélfogó ajtóhoz, ahol éppen az első sorba állunk. Mögöttünk sorakoznak fel a többiek.

Dördül a szomszéd kas vaslemeze. Még hétszer három sor — ez nagy szerencse. A második őr odamegy az imént felérkezett kashoz és éles hangon ő is számolni kezd. Hátranézek — csak szénporos, fekete arcok vannak mögöttünk, s biztosan fedeznek. Megvan hát, megvan az a három másodperc szabadság, amelyet annyira kerestünk. Három másodperc szabad idő. E három másodperc alatt mindent lehet csinálni, amit csak akarsz: megvakarhatod a hátad, gondosabban elrejtheted a bányában fölszedett csikket vagy vasdarabot, kiköpheted a földre a szádban összegyűlt szénporos nyálat, súghatsz néhány szót a melletted álló társadnak. De ugyanezen három másodperc alatt icipicit ki lehet nyitni az ajtót, és gyorsan ki lehet surranni a sötétbe is...

— Csöndben! — Sztaruhin hirtelen mozdulattal kinyitja a szélfogó ajtaját és előre enged.

— Fiúk, hova mentek? Mit csináltok? — Már átcsuszszantam az ajtón és a hátam mögül hallom a csodálkozó hangot.

— Egy szót se! — válaszol Sztaruhin nyugodtan. — Állj az első sorba, ereggy a tusolóba.

Az udvaron vaksötétség fogad. Kitapogatom Iván kezét, a szénrakás mögé rohanunk. Halkan csapódik az ajtó. Sztaruhin lopódzva szalad hozzánk.

— A lámpát ne dobjátok el, még hasznát vesszük.

A szénnel rakott csillék mögött guggolva várunk. A szélfogó ajtaja nem nyílik többet. Az őrség tehát nem

vette észre, hogy kisurrantunk, fogolytársaink pedig hallgatnak. Kicsusszantunk hát ezen a pillanatnyi, szinte láthatatlan résen. Most már van egy percünk vagy éppenséggel másfél percünk is, amíg csoportunk nem ér oda a tusolóhoz és nem számolják újból meg az embereket. Ein, zwei, drei — mínusz drei. Még öt másodperc, amíg a fafejű őr rájön, hogy három ember hiányzik. Csak ekkor riadóztat.

Már a farakások között szaladunk. Sztaruhin elöl, én hátul. A hosszú, szűk folyosó véget ért — itt van az út. Ezen az úton járunk a munkába. Átrohanunk rajta. Ismét a farakások. Most már jobbra kell tartanunk, arra, ahol a gerenda van.

A sötétben nagy lendülettel nekiszaladok egy talpfarakasnak, hogy beleszédülök. Sebaj, rohanok tovább, nem látok semmit, csak azt hallom, hogy társaim előttem lihegnek, szaporán kapkodják a levegőt. Jobbra, balra, egyenesen, balra — szaladunk, mintha egy sakktábla mezői lennének a lábunk alatt.

A fal sötétedik előttem. Kezemmel megtapogatom és megállok.

— Pszt! — suttog Sztaruhin. Lehajolva megyünk a fal mentén. A tornyokon lámpa ég. Ez megkönnyíti a tájékoztatást. Megvan a gerenda. A vastag fa a fejünk fölött feketéllik. Látni, hogy jó messze van még a faltól Semmi baj, megpróbáljuk.

— A szélső bal asztagnál — mondja Sztaruhin, és már mászik is fel a farakásra, majd eltűnik a sötétben.

Ivan kapaszkodik fel a nyomában. Hallom, hogy klaffog a fán a fatalpú bakancsa.

Sztaruhin megjelenik a gerendán. Méregeti, négykézlábra ereszkedik.

Hallom a suttogását:

— Elbír. — Sztaruhin ügyesen végigmászik a gerendán. a végén fölegyenesedik és elrugaszkodva felkapaszkodik a falra, megragadja a falból kiálló vasrudat. A bakancs leesik a lábáról, csattanva a földre esik. A földön matatok a kezemmel, hogy fölemeljem a bakancsot, Sztaruhin pedig közben már a túlsó oldalon lehuppant. Felkapom a bakancsot, átdobom a falon. Ivan már a gerendán van.

Felmászok a farakásra. A gerenda a rakás jobb oldalából mered ki, beékelődve a többi fa közé. Mászok a gerendán, kezemmel megkapaszkodva a nyirkos, érdes kéregben. Kijutok a gerenda végére.

Géppisztolysorozat dördül a hátam mögött, mint az égzengés. Abban a pillanatban kigyulladnak a fényszórók a tornyokban, bőgni kezd a sziréna. Én pedig már nekifeszültem, elrugaszkodtam és nem tudok megállni. Az ugrásban azonban már nem lehetett elég lendület, éppen csak elértem a kiálló vasrudat, megkapaszkodtam benne, de nincs már annyi lendületem, hogy gyorsan felkapaszkodjak, és tehetetlenül lógok a falon.

A fényszóró sugárkévéje végigmegy a testemen. A másik oldalról újabb fényszóró fénye villan. A tusolónál a géppisztolyok összevissza ugatnak. A laktanyaépületnél is lövöldözés kezdődik. Riadóztatott katonák rohangásznak a táborban. Még néhány pillanat, és bezárul előttem a rés.

Kezem elernyed, lehuppanok a földre, térdem megfájdul, annyira beütöttem a falba. Átkozott bakancs. Miatta vesztettem néhány másodpercet. A fiúkat megmentettem, de én most nyakig benne vagyok... Gyáva gondolat perzseli az agyamat: forduljak vissza? Észrevétlenül átszaladok az úton, vissza a csillékhez, a szélfogóhoz, és amint a következő csoport megindul a tusolóba, én észrevétlenül elvegyülök az emberek között. Senkinek eszébe sem jut, hogy szökni akartam.

Nem, ehhez nincs jogom. Barátaim várni fognak rám az asztagnál, várni fognak addig, amíg őket is el nem fogják. Velük kell lennem.

A rendszertelen lövöldözés folytatódik. A fényszórók az udvart pásztázzák. Fénykévéik hol keresztezik egymást, hol eltávolodnak egymástól. A németek tehát nem tudják, merre szöktünk, ez már jobb.

Felkapaszkodok a rakásra, hogy újból átmásszak a gerendára.

— Halt! — hallom közvetlen közelből.

Lebukok a talpfákra. Egészen közelről hallatszanak a hangok. Két német szalad a fal és a farakások között. A géppisztolyok tompán fénylenek a kezükben.

— Was schreist du, Paul? — kérdezi az egyik német

futtában. Hier ist keinen zu sehen. Die sind bestimmt zum Chemie-Werk gerannt[1].

— Man sollte die Hunde holen[2]— feleli a másik.

A fejemtől alig másfél méterre szaladnak el. Ha kinyújtanám a kezemet, elérném a sisakjukat. De nem jut eszükbe, hogy felnézzenek a farakásra, amelyen fekszem. A szívem meg közben úgy ver, mintha ki akarna ugrani a helyéből.

A németek hangja elhalkul. A fényszóró sugárkévéje lassan kúszik a tusoló és az akkumulátor-terem felé, és sokáig köröz egyhelyben. Hangos kiáltozás hallatszik arról.

Végigmászok a gerendán, felemelkedek és ráugrok a falra. Az ugrás ezúttal sikerült. Megragadom a vasrudat, rögtön felhúzódzkodok, átvetem a falon a lábam. Bal könyökömmel már a fal tetején támaszkodok, felhúzódzkodtam — és nem tudok átbújni a vasrudak közt: a második kísérlet kiszedte utolsó erőmet.

Feltérdelek, és vaktában mászok. A fal nyirkos, síkos; hallom, hogy reccsen rajtam a ruha, a vasrúd végigkarcolja a hasamat, de nem érzek semmit, a karomon függeszkedek, és lehuppanok a földre mint a zsák.

A fényszóró most a fal hosszában világít, megvilágosodik tőle a nedves aszfalt és a fekete föld az országút túlsó oldalán. Én hasalok, lihegek, és lassan magamhoz térek.

Kifújtam magam, szaladok — országút, árok, szántóföld, puha fekete föld. A fényszóró elkap, de már hasalok a barázdában, a fénykéve átkúszik fölöttem. Viszont a fényszóró közben megvilágította az asztagokat, és most már tudom, merre kell futnom. A fal mögött csendesedik a kiáltozás és a szitkozódás, üldözőink a vegyigyár felé távolodnak.

Jó, hű barátaim vannak. Brekegek és már látom is az asztagnál Sztaruhin ismerős alakját.

— Élsz? — kérdi Andrej. — Mi van a hasaddal?

— Nem fontos. Gyerünk hamar az erdőbe.

[1] Mit kiabálsz, Paul? Itt nem látni senkit. Biztosan a vegyigyár felé rohantak

[2] Ide kellene hozni a kutyákat.

Szökellve átvágunk a mezőn, időről időre megbújva és pihenve egyet az elszórt asztagok mögött.

— Hadd lássam a hasadat — mondja Andrej az egyik ilyen pihenőn.

A bányászruha cafatokban lóg rajtam. A rúd felsértette a hasamon a bőrt, de a vér alig szivárog: nem maradt már olyan sok vérem.

Elérjük az erdőt, visszanézünk a bányára. A fényszórók még mindig pásztázzák a falakat, lövöldözés hallatszik szórványosan.

— Köszönöm a bakancsot — mondja Sztaruhin. — Most igazán nem sokra mennék bakancs nélkül. Pocsék dolog mezítláb szökni.

— Átkozott bakancs — tör ki belőlem a panasz. — Kis híján lebuktam miatta.

— Jól van, fiúk — szólal meg Ivan. — Majd utóbb hálálkodjatok egymásnak. Most pedig húzódjunk be az erdőbe

KRUMPLI, KARÓRÉPA, SPENÓT ÉS EGYEBEK

Ugyan merre éltek most, hű barátaim — Andrej Sztaruhin és Ivan Novikov? Talán szemetek elé kerülnek ezek a sorok, és eszetekbe jutnak a távoli, idegen országban töltött álmatlan, átfagyoskodott éjszakák. Vagy talán a bajtársak és a hozzátartozók elolvassák ezt a könyvet — és akkor folytatják barátaim történetét.

Egyelőre viszont elmondok annyit, amennyit tudok róluk.

Andrej Sztaruhin, mielőtt bevonult volna katonának, Gorkijban élt és dolgozott, középiskola felső osztályaiban tanított. Gorkijban hagyta feleségét és fiát, Andrej gyakran emlegette őket, amikor a vagonban utaztunk és a bányában dolgoztunk.

— Tudod, Grigorij — mondogatta Sztaruhin szomorúan —, értem egyáltalán nem kár, ha elpusztulok. A feleségem természetesen bánkódni fog utánam, de lassan majd beletörődik, s elrendezi az életét... De a kisfiam... Hiszen mindössze hétéves volt, amikor bevonultam katonának, éppen csak elkezdett iskolába járni. Egyáltalán, emlékezni fog-e az apjára? Arra, hogy feldobáltam egészen a mennyezetig? Mire tudtam megtanítani, milyen gondolatokat tudtam elültetni a lelkében? Homályosan fog emlékezni rám. Sőt, nem fog megtudni semmit a sorsomról sem...

Sztaruhin a fronton hadnagy volt, Vlaszov törzsében szolgált — ezt már említettem.

Ivan Novikov is beszélt magáról. Az Északi Hajóhadhoz került, torpedónaszádra. Negyvenegy őszén a németek elsüllyesztették a naszádot. A matrózok a tengerbe ugráltak. Egy szovjet őrhajó szedte fel őket. Ivan megsebesült. Másfél hónapig kórházban feküdt, azután beosztották a tengerészgyalogsághoz. majd Leningrád körzetébe került. Ott sem volt szerencséje. Felderítésre küldték „nyelvért". Újból megsebesült, a németek elfogták. Így került a kaunasi táborba, ahol találkoztak.

Hol vagytok most, barátaim, jelentkezzetek. Semmit sem tudok rólatok azóta, hogy... De ne vágjunk a dolgok elébe. Egyelőre együtt tartunk keletnek az idegen országban. Nappal az erdőben bujkálunk, éjszaka megyünk tovább. Azt eszünk, ami utunkba akad: a földben talált karórépát, fagyott káposztát, nyers krumplit.

Negyedik éjszaka egy nagy folyóhoz értünk. A vaksötétben is sejtettük, hogy igen széles lehet. Távoli fények pislákoltak a túlsó parton, jobbra és balra pedig végtelen sötétség terpeszkedett.

Tudjuk: a Rajnához kerültünk. Leereszkedünk a parthoz, csónakot keresünk — hasztalan. Ivan letör egy galyat és belenyomja a vízbe, hogy kipuhatolja a sodrás sebességét.

— A fenébe is — kiált fel önkéntelenül. — Ennek aztán van sodra...

Messziről tompa moraj hallatszik. Két nagy tűzgolyó bújik elő a sötétből és tart egyenesen felénk. Lelapulunk a nedves homokra. A tűzgolyók közelednek, az erős sugarakban kirajzolódnak a víz felett függő kereszt alakú szerkezetek.

A mozdony megvilágítja a csíkosra festett őrbódét, hosszan sípol. A vonat tompa dübörgéssel halad a hídon, de a fényszórók fénye még nem érte el a híd túlsó végét. Végre megvilágítja a második csíkos őrbódét, mellette látszik az őr mozdulatlan sziluettje. A fénynyalábok belevesznek a sötétbe, s elhallgat a dübörgés is.

Felfedeztük hát a túlsó partra vezető utat. Már a vasúti töltésen fekszünk. Itt kezdődik a híd első parti szelvénye. A géppisztolyos őr sziluettjét jól látni az ég világos háttere előtt, kimért léptekkel járkál fel és alá a bódé előtt.

Ilyen őrön nem nehéz kifogni. Amikor éppen megfordul, s a bódé felé indul, elsurranunk mögötte, és már a hídon is vagyunk, zajtalanul lopakodunk a talpfákon.

A híd közepén járunk, amikor ismét vonatfütty hallatszik. A vakító fénykévék a hídra kúsznak és gyorsan közelednek felénk. Ezt aztán nem vártuk. Most hová bújjunk? Egyátalán, hol lehet elbújni egy nyitott hídon, amikor vonat rohan az ember felé? Csakis a híd külső oldalán.

— Lapuljatok oda — kiáltom a társaimnak, és abban

a szempillantásban látom, hogy mindketten átlendülnek a korláton és a vasszerkezet külső oldalához tapadnak.

A híd rázkódik, dübörög, éles fekete árnyékok szaladnak keresztül-kasul a vasszerkezeteken. Szétterpeszkedve állok, karom kitárva, egyik lábam megtámaszkodik egy kiálló vason, a másik a levegőben lóg. A forró testű acélóriás elvágtat előttem, arcomat megcsapja a forró gőz, a széngáz olajjal elegy szaga. A vagonok elsuhannak, a lábam alatt a vas remeg, úgy érzem, a következő pillanatban kicsúszik alólam. Kétségbeesetten matatok a másik lábammal és csoda történik: támasztékot találok. A vagonok fényjátéka megszűnik, az utolsó vagon vörös jelzőfénye gyorsan belevész a sötétbe.

Most mát szabad az út. Az utolsó szelvénynél lehasalok a sínre, az ég halvány kárpitján kirajzolódik az őr sziluettje. Hallom, hogy csikordul az ajtó, kihallatszik a német beszéd tompa moraja. Lehengergőzünk a töltés aljára.

Hajnalig igyekeznünk kell minél messzebbre kerülni a hídtól, menedéket kell keresnünk az erdőben. Átvágunk a parton húzódó vasúti pályatesten, gyorsan távolodunk a folyótól.

A borús hajnal széles völgyben virrad ránk. Megyünk, megyünk és sehogy sem tudunk erdőbe érni. A dűlőút egy kisebb tanyához visz. A kéményből szállongó békés füst láttán zúgolódni kezd a gyomrunk. Csak egy darabka kenyeret, szárazat, szikkadtat, égettet, fűrészporosat, mindegy milyet, csak kenyér legyen. Ivan halkan nyöszörög a hátam mögött: ő is egy darabka kenyérről ábrándozik.

Én döntök:

— Feküdjetek le itt, fiúk, én előremegyek felderíteni. Hátha sikerül valamit szereznem.

Az udvar óvatosságra intő csönddel fogad. A pajta teteje alól hersegő motozást hallok. Benézek a sarok mögé és megpillantok egy nyúlketrecet. A hozzám legközelebbi nyúl fölemeli a pofáját, meresztgeti zöld szemét, fogai közt káposztalevelet tart. Kinyitom a ketrec ajtaját, elkapom a nyakát és ott rögtön a fagyott földhöz csapom, hogy ne rugdalózzon.

Öt perc múlva ott vagyok barátaim mellett, nyújtom nekik a zsákmányt.

— Megfőzzük! — indítványozza Ivan türelmetlenül.

— Ne feledd, kedvesem — száll vitába vele Sztaruhin —, hogy önként beiratkoztunk az ősemberek családjába, azok pedig, mint ismeretes, nem tudták, mi a tűz, és ezért kizárólag nyers hússal táplálkoztak.

— Egyelőre tűnjünk el innét minél messzebbre, aztán majd megtárgyaljuk.

Ameddig a szem ellát, szántóföldek nyújtózkodnak köröskörül. Nagy, nedves pelyhekben hullni kezd a hó. Toronyiránt megyünk, helyesebben a földeken sötétlő asztagok irányában. Ott talán lepihenhetünk: a hó befedi a nyomokat, s a menedék melegnek és száraznak ígérkezik.

Felkapaszkodunk az asztag tetejére, kévéket dobálunk magunkra. A nyúl még nem hűlt ki, fogammal élvezettel tépem a meleg húst, a csontokat szopogatom. Kár, hogy csak egyet rekviráltam el.

A szerencse ezúttal nem hagy cserben bennünket. A következő éjjel az egyik kert sarkában méhkast fedezünk fel, és olyan lakomát csapunk, amilyet még nem látott a világ. Az álmos méheket könnyen lerázzuk a kezünkkel. A méz sűrű réteget alkot, és a viasszal együtt tömjük a szánkba.

— A mézet hogyan ette az ősember? — kérdezem Sztaruhint.

— Természetesen még nem tudott méhészkedni. De vadméhek bizonyára már tenyésztek az erdőben.

— Nem maradunk el az ősemberek mögött... — mosolyog kissé fanyarul Ivan.

Pirkadat előtt kimerészkedünk az erdő szélére, s látjuk, hogy átellenben éppen egy vasútállomás van. Az imént állt be egy szerelvény. Nagy, sötét harckocsik állnak a lapos vagonokon.

A vonatvizsgálók kopogtatnak kalapácsukkal, sziszeg a szivattyú, erőlködve pöfög a mozdony. A kétségbeesett terv egy pillanat alatt magától kialakul a fejemben. Hiszen ezek a harckocsik a frontra mennek, Oroszországba.

— Megyünk? — inték fejemmel a szerelvény felé. — Be a lánctalpak közé — és alles gut.

Sztaruhin késik a válasszal, gondosan mérlegeli az összes „pro"-kat és „contrá"-kat.

— Nem — jelenti ki Ivan határozottan. — Felmászni

még csak felmászunk, de hogyan mászunk le? Négy nap, de még öt is lehet... Víz nélkül, élelem nélkül, itt legalább krumplit szerezhetünk a kertekben.

Sztaruhin Ivant támogatja.

— Előkészület nélkül kockázatos ilyesmire vállalkozni. Azt sem tudjuk, van-e ponyva a vonaton... — még végig sem tudja mondani érveit, a mozdony már fütyül, és a szerelvény csörömpölve elindul.

Mi történt volna, ha sikerül felkapaszkodnunk és elbújnunk a harckocsik alatt, vagy ha felmászunk valamilyen másik szerelvényre? Erre a kérdésre aligha tudok válaszolni. Azt viszont pontosan tudom, mi történt velünk három nap múlva.

Két napja nem találunk egy morzsányi élelmet sem. Imitt-amott akad ugyan egy kis fagyos spenót, de attól is csak jobban csikar a hasunk, szánk megtelik keserű, zöld váladékkal. Az éhségtől Novikov szenved a legtöbbet: lépten-nyomon megáll, összegörnyed és görcsösen köhög, köpködve a fanyar spenótot.

— Hát ennyire nem bíztok bennük? — nyöszörög Ivan. — Hisz nem lehetnek mind csirkefogók, ezek is emberek...

Nem engedünk Ivan rábeszélésének. Eltelik még egy nap. Esteledik. Sztaruhin határozottan rátér az erdő széléhez vezető ösvényre. Hamarosan kiérünk egy ritkán használt dűlőútra.

— Ma este csinálunk valamit — mondja Sztaruhin. — Ivannak igaza van. Én mégis bízom a német népben. Hiszen a kommunisták harmincháromban hatmillió szavazatot kaptak. Igaz, Hitler aztán elsikkasztotta az egészet...

— Menjünk, menjünk — lelkendezik Ivan. — Tisztálkodni is kellene már, a mohát le kellene rázni magunkról... Olyanok vagyunk már, mint a vademberek...

— Ha elkapnak, semmi szín alatt sem szabad bevallani, hogy ismerjük egymást. Hallod, Ivan? — Sztaruhin Novikovhoz megy és segít neki leverni a ruhájáról a mohát. — A csoportos szökés, tudod, főbenjáró dolog.

— Egyedül szöktél és kész. Ebből ne engedj, különben meghalsz. Nevet is találjatok másikat, hadd keressenek a régi kartotékokban.

— Ez világos.

— Lehet, hogy egy kis karéj kenyeret sem adnak? — Ivan szemmel láthatólag megszeppent e szavak hallatán. — Akkor inkább tűrjünk még egy kicsit.

— Ha már megegyeztünk, menjünk! — Sztaruhin elsőnek lép ki a dűlőútra.

Az erdőtől nem messze épületek sötétlenek. Az ablakból világosság szűrődik ki.

Átbújunk a drótkerítés alatt, megállunk a pajtánál. Odamegyek a ház ajtajához, kitapogatom a csengő gombját. A csengő élesen szól a verandán. A folyosóról csoszogó léptek hallatszanak. Még átfut az agyamon: „Öreg, ez jó..." Kattan a retesz, befelé nyílik az ajtó. Társaim lent állnak, a lépcső aljánál.

Tagbaszakadt, sötétszőke német jelenik meg a küszöbön. Gyanakodva néz rám.

— Wer da?

— Bitte. Essen. Gib mir essen — kérlelem a kezemet nyújtva.

— Adjon enni.

A német becsapja az ajtót és mély hangon ordít:

— Ein Russe auf der Feucht! Wieder ein Russe...

— Lebuktunk! — kiáltom és már futok is a társaim után.

Drótba botlok. Barátaim fatalpa hangosan kopog az aszfalton. Hová kerültünk? Mire való ez a drót? Köpenyem szegélye beakadt, és sehogysem tudok szabadulni.

Hátam mögött csapódik az ajtó, lövés dörren. Végre kiszabadulok, megkerülöm a fészert, kirohanok a kockaköves utcára. A fészer mögül ismét lövés dördül, lábdobogás hallatszik. Közvetlenül előttem széles kaput látok, nekirohanok, egész testemmel nekifeszülök, de a zár jól tart. A fészer sarka mögött zseblámpa ugráló fénye villódzik, a németek hangosan, mitől sem tartva szólítgatják egymást.

Rohanok a másik oldalra. Félig ledőlt téglafalat látok arra. Erőlködve visszafogom a lélegzetem, lapulok a szűk falmélyedésben: kiálló szélei biztosan takarnak az utca felől. Hallom a zseblámpák zümmögését, a lábdobogást. A zseblámpa halvány fénysugara végigtapogatja a falmélyedés kiszögellését, elsuhan fölöttem. A lábdobogás

[1] Orosz szökevény. Megint egy orosz...

és a kiáltozás távolodik. Ezt megúsztam, gondolom. Most már csak a fiúkat el ne kapják . . .

— Hände hoch!

Észre sem vettem, hogy lopakodott oda hozzám. Csapott vállú kisfiú áll a falmélyedés előtt, az arcomba világít a zseblámpával. Látom, mennyire remeg a keze, a zseblámpa fénye ide-oda ugrál a téglafalon. A kisfiú pontosan kiszamította, hol rejtőzhet a szökevény, nyilván ő maga is nem egyszer elbújt a fal omladékai közt, amikor Hitlerjugend-beli szőke cimboráival „oroszok—németek"-et játszottak. Ez azonban most nem játék, a kisfiú tudja ezt, ezért remeg a keze. Várok, amíg a lábdobogás egészen eltávolodik: elbánok én ezzel a csecsszopóval, csak várni kell egy kicsit . . .

És akkor látom: a reszkető kézben revolver csillog. Rávetem magam a gyerekre, a revolver eldördül. A golyó a fülemet súrolja, a falba csapódik. Téglaszilánk röppen a levegőben Érzem. hogy meleg vér csorog a gallérom mögé — semmiség, alig súrolt, még állok a lábamon és megpróbálom elkapni a gyereket. De az kicsúszik a kezemből és ismét lő

A sötétségből súlyos kéz nyúlik ki előre. A revolver messze röpül. A németek kiáltozva rám vetik magukat, hátracsavarják a karomat. Minden erőmet összeszedve kitépem magam a kezükből.

— Ne nyúlj hozzám. Megyek magam is.

A szökés végetért.

FÉL KORSÓ SÖR, SZIVAR ÉS A HERCEGNŐ

Kiderül. hogy egy községbe keveredtünk, és nem is holmi kicsibe. Mi pedig azt hittük, hogy elhagyott tanyával van dolgunk.

A németek hadonászva, hangosan ordítozva kísérnek az utcán. Már vannak vagy harmincan a hátam mögött. Sokan előreszaladnak és zseblámpával az arcomba világítanak.

Igazán ostobán buktunk le. Azt lehet mondani, magunk bújtunk be a csapdába, mint az egér a szalonnára.

Bevezetnek egy szűk, üveges ajtón. Tágas, kivilágított terembe lépek. Az ablakokat fekete papírral elsötétítették. Két sorba székek állnak, a fal mentén korsókkal megrakott pult húzódik. A falon plakát: egy fekete ruhás férfi ajkára illeszti kezét: „pszt!"

A Gestapóba mentem, sörözőbe kerültem. Ettől a gondolattól egy kicsit jobb kedvem lesz, s el is bizonytalanodok. A németek körülöttem tolonganak, az ujjukkal böködnek. Kezükben puska, övükön tölténytáska. Félelmetes vitézek. Az egyik sarokban kis asztal mellett két fiatal altiszt üldögél. Amikor az egyik meglát, feláll és erélyes arccal hozzám siet, menet közben kigombolva pisztolytáskáját. Egy konya bajuszú, magas, öreg német megállítja a kezével. Az altiszt elbiggyeszti ajkát:

— Russland kaputt!

Az öreg mond valamit a Gestapóról, és az altiszt engedelmesen visszamegy az asztalához. Fölemeli a korsóját és összekoccantja a társáéval. Isznak a nagy Németországra.

Az ajtó üvegére szétlapuló orr tapad. Ez az a Hitlerjugend-gyerek, aki elfogott. Annyira fiatal, hogy nem engedték be a sörözőbe. Pokoli bosszúság fog el, hogy egy nyápic fogott el, egy hitlerista kölyök. Nem, vele elbántam volna, kétszer is rám lőtt, és mind a kétszer elhibázta. Engem ezek a jól megtermett, jól táplált néme-

tek fogtak el. Nem hiába ilyen vidámak és nevetősek körülöttem.

A németek közül a magas öregen kívül figyelmes leszek még egy idős, rövid zakós férfira, a pultnál ül egy asztal mellett. Élénken gesztikulálva valami nagyon szórakoztatót mesél a körülötte összeverődött embereknek. Annyit értek belőle: „Tür, Tür" — ajtó. A német úgy tesz a kezével, mintha ajtót nyitna. Ejnye, hisz ez az a német, akinek a házába becsengettünk! Ő csapta az egész lármát. Kíváncsian szemügyre veszem: összevont szemöldök, magas, kopaszodó homlok, szűk nyílású szem. Ez a német minden jel szerint nem a kommunistákra szavazott harmincháromban. Teljesítette német kötelességét: elfogta az orosz szökevényt. Arca ragyog az önelégültségtől, felhajtja a sört, a hab ott marad a bajuszán. Feláll, a pulthoz megy, hogy leemelje az újabb korsót, és látom, hogy erősen sántít. Hát a lábadat hol hagytad, fritz? Csak nem éppen az én golyóm csókolt meg netán? Élvezettel nézem, ahogy sántít.

A német széles mozdulatot tesz a kezével és odaszól a pult mögött álló kocsmároshoz.

— Ötszáz márka. Mindenki a vendégem egy korsó sörre.

Leülök az ablak melletti asztalhoz, s tenyeremmel a lapjára csapok.

— Egy korsó sört! Te ötszáz márka jutalmat kapsz értem. Nekem köszönheted, amit kerestél. Hozz csak ide egy korsó sört nekem.

A sánta német csodálkozva bámul rám, de a konya bajuszú az asztalomhoz jön, és valóban letesz elém egy félig tele korsót, amelyben barna sör habzik. Dús habja mintákat fest a korsó falára. A németek elítélően néznek az öregre, de hangosan nem mernek szólni: a konya bajuszú alighanem valami fő ember a községben. Csak a sarokból a fiatal altiszt morgolódik, de az öreg lepisszegi, s erre az altiszt elhallgat.

Mohón kortyolok egyet. Hamarosan jönnek értem a gestapósok, és akkor elkezdődik a komoly munka, addig össze kell szednem az erőmet. Még egy korty. Fejemben vidám szédülés támad Most már fütyülök mindenre.

A gyerekképű altiszt még mindig morgolódik a sarkában.

— Russland kaputt — kiáltja fölemelt korsóval a kezében.

— Deutschland kaputt — felelem neki és szintén fölemelem a korsómat.

A németek a sörözőben felzúdulnak, de én fütyülök a németekre.

— Az orosz disznó német sört iszik — háborog a német altiszt. — Agyon kell lőni, nem sörrel itatni.

— Nyugalom — szólal meg a magas öreg. — Mindjárt jönnek a nácik, ők tudják, mit kell tenni. — Hirtelen hozzám fordul: — Wollen Sie essen? Akarsz enni?

— Bitte — mondom. — Ein Stück Butterbrot.

És az asztalon megjelenik a sajtos vajaskenyér.

— Danke schön — mondom. — Te jó német vagy. Kiderül, hogy nem minden német gazember.

Az öreg a fejét csóválja. Sokat látott már a világon, tudja, mi vár rám a következő órában, és ezért sajnál.

Letörök egy falatot a vajaskenyérből, gondosan megrágom, apró kortyokat iszok rá. Most nem akarok gondolni semmi másra, csak a vajaskenyérre. A sors megajándékozott egy fél órával és egy falás kenyérrel. Hát nem erről álmodoztam az erdőben? Nekem most jó. Régen nem volt olyan jó nekem, mint most.

Miután megettem az egész vajaskenyeret, gondosan összesöpröm a morzsákat a tenyerembe és azt is lenyelem.

— Sokáig voltál az erdőben? — kérdi az öreg leereszkedve egy székre az asztalom mellé.

— Nem értelek én téged, öreg. Ha beszélgetni akarsz velem, beszélj oroszul.

Felhajtom az utolsó korty sört. Bizonyára kérhettem volna még, de azt már nem teszem meg nekik. Úgy is elég nagy és erős lettem attól, amit megittam. Most már csak egy hiányzik, de az nagyon — egy szippantás legalább.

— Bitte, rauchen — mondom az öregnek. — Adj egy cigarettát.

Az öreg elővesz a zsebéből egy félig szívott szivart és odaadja.

— Bitte, tüzet.

Micsoda mennyei élvezet: leszívni a sűrű, illatos füstöt. A szivartól még jobban szédülök, mint a sörtől. Én, az

orosz hadifogoly, Grigorij Tyitov, alias Mihenko, alias Petrov — itt ülök, hátradőlve, elterpeszkedve a szélen, és havannai szivart szívok. Hozzátok csak ide a gestapósaitokat, csak jöjjenek!

Csapódik az ajtó — a gestapósok! Tüstént felpattanok. A mámor egy szempillantás alatt kiszáll a fejemből.

Nem, nem a gestapósok. A mai este csodái még nem értek véget: a küszöbön gyönyörűszép szőke nő áll hófehér menyasszonyi ruhában. Óriási kék szeme tele van szomorúsággal.

— Jó estét — mondja a szépség ékes orosz nyelven; milyen csodálatos éneklő hangja van, ettől a hangtól is szédülök. — Pani Sofia vagyok.

— Jó estét, pani Sofia. Örülök, hogy megismerhettem...

— Pan, én leszek a tolmácsa.

— Bocsásson meg, pani Sofia, de én nem vagyok pan.

— Hát kicsoda?

— Orosz hadifogoly vagyok.

A gyerekképű altiszt a menyasszonyi ruhás nő láttán integet, de a pani nem veszi észre. Az öreg mond valamit a lánynak.

— A bíró úr azt kérdezi, hová való.

Tehát jól sejtettem: ő a község bírója. Vajon mi történt volna, ha az ő házába csöngetünk be? Vajon nekem adta volna-e a szivarját?...

— Mondja meg a bíró úrnak, hogy moszkvai vagyok.

A söröző zúg.

— Moskau, Moskau...

— Kommunist...

— Moskau, Stalin...

— Mondja meg nekik, hogy nem Sztálin vagyok. Orosz katona vagyok Moszkvából. A nevem Ivanov. Az állomáson szöktem meg a vonatból. Így mondja meg nekik, érti?

— Ivan, russische Ivan — zúgnak a németek.

— Legyen kedves, mondja meg ezeknek a fritzeknek, hogy az én ketesztnevem Grigorij. A családnevem Ivanov. Hadifogoly vagyok, a hadifoglyokkal pedig emberségesen kell bánni.

— Értem, pan — a lengyel lány fordít; a németek zúg-

nak és a nyelvükkel csettintgetnek. Én pedig havanna szivart szívok és a mennyezet alá fújom a füstöt.

— Nagyon rossz bőrben van, pan — mondja a lány. — Csak nem beteg?

— Köszönöm érdeklődését, pani, egészséges vagyok. Csak rég nem borotválkoztam, ez igaz.

— Bizonyára rosszul bántak ott magával. Elszorul a szívem, ahogy nézem... — A menyasszony gyönyörű szemében nagy könnycseppek csillognak.

— Nem kell engem sajnálni, pani. Én nem kívánok más sorsot, mondja csak meg a derék fritzeinek.

— Nem mind derék emberek — mosolyog a pani szomorúan. — Én sem jószántamból vagyok itt...

A gyerekképű altiszt kidüllesztett mellel az asztalomhoz pattan és istenkedni kezd.

— Ne hallgassátok tovább. Nem katona. Nem Ivan. Hiszen ez orosz tiszt, nézzetek a köpenyére. Én csak tudom, milyen köpenyben járnak a tisztjeik. Schiessen!

Pani Sofia udvariasan megkérdez, fordítsa-e az altiszt szavait.

— Nem kell. Úgy is értem — s befújom a füstöt egyenesen az altiszt pofájába.

— Szabadságos katonák — mondja a pani. — Az orosz frontról jöttek haza. Három napja érkeztek.

— Látom, nem fenékig tejfel nekik ott, az orosz fronton, ha ilyen dühösek. Mondja meg neki, hogy a fronton kell bátornak lenni, nem a kocsmában.

Pani Sofia mosolyog és okosan hallgat. Az öreg a helyére küldi a taknyost. A németek közül sokan háborognak. hogy az öreg folyton rendre utasítja a frontról érkezett altisztet. Mérgemben szeretnék borsot törni az orruk alá. A füsttől összegyűlt a számban a nyál, a szivar végén megállt a szürke hamu. Leszórom a hamut a padlóra és nagyot köpök mellé. Hű, megint zúgnak a németek. Nem tetszik? Én viszont elégedett vagyok. Fatalpammal elkenem a nyálat a padlón — tessék, ez a tiétek.

— Ez nem valami kulturált dolog, pan, hogy a padlóra köpött — fordítja a lány az öreg szavait.

— Nem tudom, maguknál mi a szokás, pani, de nálunk, Oroszországban minden házban van hamutartó — mosolygok és újra leszórom a hamut. — S kiváltképpen egy kocsmában. Érti?

A lány elkezdi fordítani, de nem ér a végére. Az utcán motorkerékpár berreg — ezúttal kétségnek nincs helye. Váratlan pihenőm véget ért. A pani gyorsan a kezembe nyom egy papírba csomagolt vajaskenyeret. Köszönöm, kedves kislány.

Csapódik az ajtó. „Vigyázz"-ba vágom magam. Minden izom pattanásig feszül bennem. Most keménynek kell lennem, keményebbnek, mint valaha.

Előttem áll a gestapós, kék zubbonyán fekete paszomány. Kezében korbács, idegesen játszik vele.

— Grigorij Ivanov, orosz hadifogoly — állok „vigyázz"-ba a gestapós előtt.

— Orosz tiszt ez, obersturmführer — kiáltja a taknyos a sarokból. — Nézze meg a köpenyét.

— Ruhe! — förmed rá a gestapós. — Komm! — int nekem.

Rögtön végigfut hátamon a hideg Ez nem sokat teketóriázik, rögtön a tárgyra tér.

— Meg fogják kínozni? — szipog a lengyel lány a hátam mögött.

Ezt a németek is megértették. A sörözőben temetői csönd támad. Még a taknyos is elhallgat a sarokban.

Elindulok az ajtó felé.

— Viszontlátásra. pani — mondom magam elé. — Köszönöm a jóságát

Ezzel is végeztünk.

Az élet megmásítja az elképzelt cselekményt, nem törődve azzal, milyen alaposan dolgozta ki az ember. A szökés nem sikerült. Ismét a hóhérok kezében vagyok. Látom-e még valaha Andrejt és Ivant, megtudom-e, mi történt velük. Sorsunk egészen rövid időre fonódott össze, csak éppen annyira, amíg Kaunasból a Rajnához értünk. Még egy hónap sem telt el azóta, hogy Antakalniban lépre mentem, aztán következett a hatodik erőd, s ott találkoztam Andrej Sztaruhinnal, de mi mindent átéltünk azóta! Kiálltunk mindent anélkül, hogy foltot ejtettünk volna méltóságunkon, becsületünkön és barátságunkon. A bűzös vagon, a lyuk a padlón, a bánya, a fal, a fényszórók. Mit érezhettek, amikor az asztag tövében hasaltak és rám vártak, míg én a gerendán elakadtam. Fényszórók pásztázzák a földeket, géppisztolyok kelepelnek, barátaim pedig az asztag tövében hasalnak. Megvártak, én szótlanul megszorítottam a kezüket. Miért nem mondtam valamit, amit ilyen pillanatban mondania kell egy férfinak? Mibe került volna, hogy kimondjam? Inkább még dünnyögtem valamit a bakancsról, amely miatt néhány pillanatom elveszett. Most már soha nem fognak hallani engem.

— Neved? — a gumibot lesújt.

— Ivanov Moszkvából.

— Honnan szöktél?

— A vonatról.

— Megint a vonatról? — a gumibot lesújt, de én boldog vagyok: eljutott hozzám Sztaruhin üdvözlete. Ő mondta akkor, hogy a vonatot hajtogassuk, tehát él, tartja magát, nem ismert be semmit. Többet nem szólok egy szót sem.

— Komisszár?

— Ivanov Moszkvából.

— Melyik tábor?

— Ivanov Moszkvából.

— Kivel szöktél?

— Ivanov Moszkvából.

Nincs rajtam egy ép hely, a gumibot táncol a testemen. Akkor sem beszélek. „Moszkvából" — gumibot, „Moszkvából" — gumibot. A gestapóst dühíti ez a szó, szinte tébolyodottan ver. Moszkva — gumibot, Moszkva — gumibot, így állunk mi helyt Moszkvánkért.

— Még egyszer kérdezem: kivel szöktél?

— Ivanov Moszkvából.

Ütés. Újból ütés. Tehát minden rendben van, tehát tartják magukat az elvtársaim. Hallgat Andrej Sztaruhin. Hallgat Ivan Novikov. Hallgat Ivanov Moszkvából. A barátaim velem vannak, új erőt öntenek belém, nem mondok semmit.

Ütés. Sötétségbe zuhanok. Fogdában fekszem. Az összes törvények szerint el kellene pusztulnom, de én élek és tovább hallgatok. Korábban nem tudtam, hogy lehetséges ilyen öröm: látni az ellenség dühét és tehetetlen őrjöngését. Mostantól tudom, hogy van ilyen öröm a világon.

Ütés. A gestapós ismét ütlegel. Jól kipihente magát az éjszaka, friss erőt gyűjtött, felfrissült a dühe is, de az én gyűlöletem is erősebb, a gestapós nem lát félelmet a szememben.

És az ellenség adja fel a harcot. Kivezetnek a cellából. A falnak támaszkodva botorkálok a sötét folyosón. A távolban ajtó csikordul, valami sötét tömeg esik be a folyosóra. A sötét tömeg az őrök nógatására talpra áll és elindul felém. Szándékosan rendezték meg ezt a találkozást. Azt akarják, hogy részünk legyen még ebben a megpróbáltatásban is..

Lassan közeledünk egymáshoz. Úristen, hogy összeverték. Véres maszk van az arca helyén. Az édesanyja sem ismerne rá most, de én megismerem, mert többet tudok róla, mint az édesanyja. Andrej lát engem és közönyösen elfordul. Én bambán bámulom a padlót, elmegyek mellette. Az őrök éberen néznek minket, de nem látnak semmit. Nem ismertük fel egymást. Nem ismertük fel, de nem tagadtuk meg egymást. És ha életben maradok, ezt okvetlenül el fogom mondani az embereknek. Ha pedig elpusztulok, elmondja majd Andrej Sztaruhin Gorkij városából. S ha elpusztul ő is, majd elmondja Ivan Novikov. A fontos az, hogy legalább egyikünk élet-

ben maradjon, és akkor az emberek megtudják, mit éltünk át.

Fekszem a betonpadlón. Nyílik az ajtó, és belép rajta a szépséges pani Sofia. Homlokomra fekteti hűvös tenyerét és gyengéden néz. Milyen hűvös és puha a keze.

— Szegénykém te — hangja simogatja a fülemet mint egy gyönyörűszép dal.

Megfogom hűvös kezét:

— Szonya, Szonya — kérlelem. — Hát nem tudod. hogy a Mária-bányából szöktem? Azért szöktem meg, mert tudtam, hogy találkozom veled. Tudtam, hogy eljössz hozzám.

— Szegénykém, te — simul hozzám a lány. — Akarod. hogy kivigyelek innen?

Rémületemben felugrok, megkapaszkodom a síkos falban. Kattan a fekete kémlelőnyílás az ajtón. Álmodtam volna? Álmodtam valami szépet és hűvöset, és megeredt a nyelvem álmomban? Nem volt jogom elengedni magam ott az ivóban. Habzó sör, szivar — nem nekem való az. Az én osztályrészem: a fagyott spenót meg a fűrészporos kényér. Akkor hű maradok önmagamhoz.

Kezem a köpenyem zsebében kitapogatja a papírba csomagolt vajaskenyeret. Vagy talán ez nem álom volt?... Újból elvesztem az eszméletemet.

A verést abbahagyták. Kihallgatásra sem visznek. Eltelik még egy éjszaka. Hajnalban az udvarról beszűrűdő kiáltozásra ébredek. Az ablak fent van egészen a mennyezet alatt, de ha felállok a zsámolyra, ágaskodva elérem. A gestapósok civil ruhás embereket tereltek ki az udvarra, és gumibottal tuszkolják fel őket csukott gépkocsikba. Németek vernek németeket. Ez a válasz neked, Andrej Sztaruhin, válasz arra a kérdésedre: vannak-e Németországban jó németek. Vannak, de a rács mögött.

Puff! A zsámoly kiperdül a lábam alól. A felügyelő beszalad, s a kulcscsomóval csépeli a fejemet. Nem akarja, hogy lássam, hogyan verik a németek a németeket. De én már láttam.

Ebédre kapok egy tányér levest, tenyérnyi kenyeret. Az őr rögtön elveszi a tányért, kihajt a folyosóra, onnan az udvarra. Az udvaron csukott gépkocsi áll, olyan, mint amilyennel reggel a németeket vitték el. Felmászok a

ponyva alá. Fent már két géppisztolyos ül. Nyílik a kapu. és a gépkocsi kigördül az országútra.

Hová visznek? Agyonlőnek? De akkor minek adták az ebédet? Hiszen a foglyokat nem etetik kivégzés előtt.

A földeket piszkosszürke hó borítja. A domb mögött vastag kémény mered az égre. A távolban erdő kéklik. Néhány napja még abban az erdőben kóboroltunk, vagy talán másik erdőben, de most olyan távolinak és elérhetetlennek látszik. Ugyan hová visznek?

A gépkocsi egy mellékútra kanyarodik. Megállunk egy magas kerítés mellett, amely mögött alacsony gyárépületek látszanak. Az őrök bekísérnek a kapus-őrszobába. átadják az ügyeletes őrnek a fogolykísérő lapot és helyette átveszik a nyugtát.

Kis kamrában vagyok, amelyet vasrács választ el az őrszobától. A táborban bőg a sziréna, a policájok kiabálva kergetik ki az embereket a barakkokból. Még mindig nem értek egy kukkot sem az egészből.

— Komm! — egy untersturmführeri rangjelzéses gestapós kezével az udvar felé int. A téren egy alacsony barakk előtt felsorakozva állnak a foglyok.

— Ki ismeri ezt az embert? — hadarja közönyösen a policáj egyenruhás tolmács. — Az lépjen két lépést előre. Ez az orosz megszökött a táborból, és meg fogják büntetni. Aki felismeri, kap egy csomag cigarettát.

A sor hallgat. Itt senki sem ismer.

Az untersturmführer a pisztolyával lökdös, el kell vonulnom a sor előtt. Szemek szegeződnek rám — égő, elgyötört, kifakult és merész szemek, de mindegyikben meglátom a részvétet. Ha tudnák a gestapósok, milyen sokat mondtak nekem ezek a szemek, mennyi erőt öntöttek belém.

Egy arc ismerősnek tűnik nekem. Hol láttam vajon: Rezeknében, Dagőn? Széles arccsont, meredek ívű szemöldök. Ő is néz rám merőn, erőlködve igyekszik emlékezni. Lassan csóválom a fejem. Nem tudom emlékezetembe idézni, ki lehet. Ő sem ismert meg. De ilyen emberrel társulnék szökésre.

Éjszakára az őrszoba melletti szűk kamrában helyeznek el, ott fekszem a kemény priccsen. A rácson túl a policáj szorgalmasan rakja a vaskályhát, a melegéből jut nekem is. A fal mögül zizegés hallatszik. A mennyezet

alatti kis ablakon kétszersült száll be, ügyesen ráteszem a tenyeremet. A policáj nem vesz észre semmit.

Reggel fekete kesztyűs, magas német jelenik meg az őrszobán. Hanyag mozdulattal odaveti az ügyeletesnek a fatáblácskát:

— Nimm das Ding. Brauche keine Quittung. Er wollte durchbrennen, ich hab ihn umgelegt[1].

— Nimmst den da... — az ügyeletes felém bólint. — Komm nachher in die Kantine, dein Frühstück ist noch da.[2]

Lassanként megértem, miről van szó, és egész testemben reszketni kezdek. Ez a fekete kesztyűs őr az imént lőtt agyon egy foglyot, akit a táborba kísért, leadja a számlapját — ez minden, ami az emberből maradt.

A fekete kesztyűs fiatal német figyelmesen tanulmányoz engem. Szadista — ez látszik ide-oda futkosó, zavaros szemén. Mibe kerül neki, hogy engem is lepuffantson?

— Nem rossz példány — a német feldobja és elkapja a géppisztolyát, és kimegy az udvarra.

— Hová visznek? — kérdem az ügyeletes őrt.

Az őr csak néz rám, mintha levegő volnék, és nem válaszol: halottakkal nem beszélnek.

Hamarosan visszajön a feketekesztyűs. Fogpiszkálóval turkál a szájában. Jól lakott, és most kész végezni a munkáját.

— Komm — mondja foghegyről, lustán, hiszen tudja, hogy úgy is engedelmeskedek.

Kiérünk az országútra. Ketten vagyunk, a német három lépésre mögöttem. Hátamat rögtön elönti a víz. Lassan megyek, nem nézek hátra. Tudom, mit akar. Nem szabad semmi ürügyet szolgáltatnom neki.

Kisebb villanegyeden megyünk át. Kerékpáros jön velünk szemben. Az egyik kerítés mögött a kertben élénk piros melegítőben két kislány labdázik. A padon egy pesztra ül. Nézem a játszadozó kislányokat: csak nem lő le ez az őrült a gyerekek szeme láttára.

A villanegyedből kiérve szántóföldek között kanyarog

[1] Nesze. Nyugtát nem kérek. Meg akart szökni, agyonlőttem.
[2] Ezt kell elvinned... Eredj a kantinba, a reggelid még ott van.

tovább az út. Messze a dombok mögött gyárváros kéményei látszanak.

Jobb kéz felől a közelben erdő kezdődik. A szadista megunta már az utánam való ballagást. Megáll. Én is megállok, nézem, hogyan igazgatja a német a bakancsát.

— Eredj, eredj — int könnyedén fekete kesztyűs kezével, menj csak, úgymond, előre, úgy is utolérlek.

A géppisztoly ott fekszik előtte az aszfalton. Nem néz a géppisztolyra. Nem mozdulok a helyemből. Fölveszi a géppisztolyt és hozzám lép.

— Nem akarsz rágyújtani? — vesz elő a zsebéből egy csomag cigarettát.

— Köszönöm, Herr Kommendant, nem dohányzok. — Valami kevert nyelven beszélünk, amely német és orosz szavakból áll, de valahogy csak megértjuk egymást.

— Nézd csak, micsoda erdő — szív egy hosszút a cigarettából. — Nem kívánkozol az erdőbe?

Az erdő valóban megjárja: öreg, sűrű erdő, sűrű az aljnövényzete is. Csak tanyázhatnék ilyen erdőben, akármilyen éhesen, akárhogy összefagyva, de szabadon.

— Hideg van az erdőben, Herr Kommendant. De meg mit is csinálnék ott? — szándékosan szólítom „Herr Kommendant"-nak, holott a valóságban csak közönséges SS-legény, rendfokozat nélkül. Hadd higgye azt, hogy egy kis mafla orosszal van dolga, aki háromig se tud számolni.

Egészen közel jön hozzám és a szemembe néz.

— Valóban nem dohányzol? Hát snapsz trinken akarsz? Adjak snapszot?

— Köszönöm, Herr Kommendant, nem iszom.

A kulacs szinte magától kerül a kezébe. Nyakába akasztja a géppisztolyt, fejét hátraveti és szaporán kortyolva nyeli a pálinkát. Most volna a legjobb alkalom, hogy rávessem magam, megszorongassam a torkát, hogy elájuljon, s kiszedjem a géppisztolyból a tárat. Az erdő egészen közel van, alig kétszáz méterre. És ez nagyon jó erdő.

Állok az országúton, nem mozdulok. A feketekesztyűs minden idegszála megfeszül, csak arra vár, hogy egyetlen lépést tegyek, és akkor megteszi, amit eltervezett.

Visszaakasztja a kulacsot, elhomályosult szemmel néz rám, és hirtelen rikácsolva rám ordít:

— Fuss az erdőbe, fuss! Elengedlek. Unalmas vagy, meguntalak, megengedem neked, hogy elmenekülj az erdőbe.

— Herr Kommendant — csóválom szemrehányón a fejem. — No, menjünk csak tovább. Jó hadifogoly vagyok én, nem akarok megszökni. Kísérjen engem oda, ahová kell, aztán váljunk el szépen.

Már láttam, hogy az úton két idősebb német közeledik kétüléses kerékpáron, és biztosabbnak érzem magam a dolgomban. Az őr háttal áll nekik, nem látja őket.

Az elöl ülő német ránk csenget. A kerékpárosok elhajtanak mellettünk, fél szemmel aggodalmasan felénk sandítva.

— Előre! — kiáltja az őr.

Az erdőn túl az út elkanyarodik és az állomásnak tér, amely a városka szélén fekszik. Egy vasúti pőrekocsin fázós alakok sötétlenek. „Siegburg" — olvasom a városka nevét az állomás homlokzatán. Az én németem odamegy a kioszkhoz, újságot vesz. Ha most átbújnék villámgyorsan a pőrekocsi alatt a túlsó oldalra, a virágos kerten át, s megiramodnék a raktár sarka felé! Hej, milyen élvezettel eresztené belém a golyóit a német mindenki szeme láttára, hadd lássák, milyen hős ő, ez a szadista, ez az átkozott hátországi patkány, aki elbújt az őrruhában.

Az őr éberen figyel. Még mindig nem adta fel a reményt, hogy megpróbálkozom a szökéssel.

Villanymozdony dudál. Az utolsó vagonba szállunk. A gyérszámú utas utálkozó csodálkozással méregeti az orosz foglyot.

A vonat Kölnbe megy, ezt hallom az ajtó fölött levő fekete hangszóróból. Széles völgyben robog vonatunk, az ablakon kinézve települések és kisvárosok suhannak el a szemem előtt.

Egy kis állomáson szállunk le, még Köln előtt. Átvágunk a vágányokon. Hosszú sorokban állnak a tehervagonok, dudál a tolatómozdony.

— Komm — mutatja az utat az őr a géppisztoly csövével, és én engedelmesen teljesítem a parancsot.

A raktárak mögé érve alacsony barakkokra leszek figyelmes, amelyeket sűrűn font szögesdrót-kerítés vesz körül.

Ismét látom a foglyok néma sorát, ismét elvezetnek előttük. Itt senki sem ismerhet föl.

A tagbaszakadt szőke policáj, aki a kapus őrszobára visszakísér, titokban két csikket és egy darab kenyeret nyom a kezembe. Szótlanul a zsebembe rejtem az ajándékot. Aztán kapok még egy darab főtt karórépát is. Mindenütt részvevő tekintetek kísérnek.

Egyre reménykedem, hogy most már végre másik őrnek adnak át. Nem, a fekete kesztyű ismét ott várakozik az őrszobán. Lök egyet rajtam a géppisztollyal, és kikerget az utcára. Most már dühös — ez jó, ezek szerint ma nem kapok golyót.

Gyalog megyünk a külvárosba, aztán autóbuszra szállunk. Az utasok ijedten húzódnak el mellőlem. Az én SS-legényem rám szegezi a géppisztolyát és diadalittasan hordozza körül tekintetét az utasokon. Tüntetően nem vesz jegyet. A kalapos leányok elragadtatott arccal bámulják a fekete kesztyűs SS-legényt.

— Kivégzésre viszem ezt az orosz disznót — kacsint a lányoknak, és nyelvével csettintve lelő engem fekete kesztyűs ujjával.

A lányok kuncognak.

A harmadik megállónál leszállunk. A járdán gyermekkocsit tol egy asszony. A saroknál villamos csilingel. A kirakatok tele vannak papírmaséból készült ételutánzatokkal meg horogkeresztes plakátokkal. A mozinál óriási plakáton hosszú lábú démon, suhancok tolonganak előtte. Gyászruhás asszony vág át az úttesten. Néhány gépkocsi mellett civil németek sürgölődnek, burgonyás zsákokat rakodnak. A németeket egy karszalagos, ősz hajú német dirigálja. Újságárus gyerek szalad el mellettem.

Befordulunk a sarkon, nagy térre érünk. A tér túlsó felében valamilyen óriási templom magasodik. Nem sokat gyönyörködöm benne, fütyülök én most az ilyen székesegyházakra — kimeresztett szemmel nézem a kirakatokat. Az üveg mögött óriási sonkák, véreshurkák hivalkodnak — papírmaséból vannak, de így még szebbek, mint az igaziak, s nem tudom levenni róluk a szememet.

— Ezt neked! — mondja az SS-legény, amint elkapja tekintetemet, s fügét mutat, az orrom előtt elhúzva ujját.

Néhány utcasarokkal odébb megáll.

— Állj! — vezényel egy kihalt utca sarkán. — Rágyújtok.

— Bitte, rauchen — mondom neki.

— Nicht! — újból fügét mutat.

Állok és nézem, milyen élvezettel szívja a cigarettát. Az én zsebemben két csikk lapul.

— Gyere ide — int magához a feketekesztyűs. — Látod ezt? Ez a kesztyű orosz bőrből készült. Ugyanolyan szökevénynek a bőréből, amilyen te vagy. Ez az, russische szökevény — fogja meg a zubbonya hajtókáját. — Gut. Jó kesztyűt lehet csinálni az orosz bőrből. Belőled is kesztyűt csinálnak. Sok jó, fekete kesztyűt. Verstehen?

— Értem én, de mennyire. Viszont a te bőrödből még kesztyűt sem lehet csinálni. Túlságosan pattanásos a képed, lyukas lenne a kesztyű — verstehen?

— No-no! Zurück. — Nyilván nem értett meg. Viszont megmondtam a szemébe, amit akartam.

Ugyanabban a kihalt mellékutcában az SS-legény végre átad a helyi Gestapónak. Kap egy nyugtát, és megy az anyja keserves kínjába. Másnap már új őröm van, kötelességtudó pirospozsgás német, akit minden ízében áthat a felelősségtudat. Készségesen tiszteleg minden altisztnek, még a kalauznak is, aki a vonaton jegyeinket kezeli. Velem szemben tüntetően hivatalos, látszik, veszedelmes politikai bűnösnek tart.

Északnak megyünk, Düsseldorf felé. Egyre messzebb a Mária-bányától. Mégiscsak sikerült jó messzire elkerülnünk tőle. A németek nem is sejtik, milyen messzire.

Táborokon, munkáskolóniákon vezetnek végig — tehát itt is voltak, akik elszöktek, s akiket keresnek. A németek szeretnék azonosítani a szökevényeket, hogy kiderítsék, hogyan oldottak kereket.

— Nem ismerjük, nem ismerjük — hajtogatják a foglyok, akik előtt elvezetnek.

— Nem láttuk, nem láttuk — mondják a policájok.

Foglyok százai néznek reménységgel és részvéttel a szemükben, hiszen mindegyik szökésről álmodik. De engem nem ismernek, tehát én másik táborból szöktem, s ha engem idehoztak, onnan is szöknek az orosz fiúk.

Észak felé visznek a Rajna jobb partján. Tinta színű

víz hömpölyög a laposan elterülő partok között, tompa orrú, szénnel rakott uszályokat hord a hátán.

Düsseldorfban villamos visz át a másik partra, s utunkat a bal parton folytatjuk dél felé, Dormhagenen, Kölnön, Brüllön át.

Ismét új őröm van, már a harmadik, szikár, alacsony öreg, sehogy sem áll rajta az egyenruha. Nem SS-katona, egyszerű tartalékos, akit néhány hónappal azelőtt hívtak be, amikor Hitler elrendelte az újabb totális mozgósítást.

Az öreg jól tart olvasztott sajttal megkent kenyérrel, és szabályosan megkér, hogy ne szökjek meg: ha megszököm, ő büntetőszázadba kerül, és kiviszik a frontra. Semmi kedve hozzá, ő már tudja, mi az.

Az öreg már az első világháborúban is harcolt, orosz fogságban volt valahol Voronyezs közelében, és szívesen emlegette azt az időt, amit ott töltött. Két nagyobbik fia elesett Moszkva alatt, a harmadik pedig jó ideje nem küld már levelet. Ez utóbbi, a legkisebb a déli fronton volt.

Sötét peronon állunk, szakad az eső. A rádióból indulók harsognak. A zene váratlanul elhallgat, a bemondó élénk hangon beolvassa a legújabb hadijelentést:

— A führer győzelmes csapatai folytatják az előnyomulást Sztálingrád és Kotyelnyikovo körzetében. A nap folyamán negyven orosz harckocsit megsemmisítettek . . .

Az én őröm szomorúan csóválja a fejét.

— A nácik eltitkolják az igazságot. De én tudom: Sztálingrádnál a német hadsereg „katlanba" került. Groben. Érted? — Az öreg széttárja a karját és kört alkot vele a melle előtt. — Sztálingrád „katlan". Alles kaputt. Bekerítettek bennünket, ott pusztulunk.

Eszembe jut a rezeknei „közös katlan" — a hullákkal tömött vízmosás —, és rögtön megértem, mi történt Oroszországban a német hadsereggel. Brüll esőverte peronján így hallottam először a sztálingrádi csatáról.

— Lehetséges, hogy elesett a legkisebb fiam is? — szomorkodik az öreg. — Vagy talán fogságba esett? Akkor életben marad. Én voltam orosz fogságban. Az orosz fogság nem rossz. Jobb, mint a halál.

Kétszer is megszökhettem volna az öreg őrtől. Először az állomáson, ahol a szerelvények közt kísért, másodszor

az országúton egy erdő közelében, amikor egy újabb táborba mentunk. Nem szoktem meg — nem azért, mert megsajnáltam őt, bár részvétet is érezhettem iránta a bánata miatt. Azért nem szoktem meg, mert megmondta nekem Sztálingrádot. Nincs jogom megszökni, gondoltam, amikor tudom, mi történt Sztálingrádnál. Elvégre nem fognak örökké táborról táborra hordozni azonosítás végett, egyszer csak bekerülök az egyikbe, ott pedig lesz kinek elmondanom a hírt.

Út közben meg is mondtam az öregnek.

— Nézd, én most megszökhetnék. És te nem lőnél rám.

— Igaz, én nem lőnék élő emberre. De én tudom, hogy te nem szöksz meg . . .

— És te adsz egy vajaskenyeret? Ein Stück Butterbrot?

A bonni pályaudvaron a katonai buféből nemcsak vajaskenyeret, hanem egy csésze meleg kávét is hozott.

Aztán a városi börtön kapujában nyugta ellenében átadott az SS-legényeknek.

A SZÖKEVÉNYEK TÁBORÁBAN

Alighogy átlépem a bonni börtön küszöbét, gumibottal vesznek kezelésbe: így kezdődik az „egészségügyi ellátás" német módra. Ebből csak egy következtetést vonhatok le: a táborjárás ideje végetért. Nem tudtak azonosítani, és a németek ismét előveszik a régi módszert, hogy kicsikarják belőlem a beismerést.

Félholtan vonszolnak végig a folyosón, s belöknek egy tágas cellába, amelyet homályos égő világít meg. Elterülök a padlón. A priccsen foglyok fekszenek egymás hegyén-hátán. Kíváncsian, egyesek riadtan néznek.

A sarokban, a kübli mellett, van egy üres hely a priccsen Arrafelé mászok. Egy már nem fiatal, kozáksapkás férfi felsegít a priccsre. Egész testem sajog, hasogat, nem tudok uralkodni magamon, a nyöszörgés kitör belőlem.

— Ne jajgass. Itt mindenkit megvertek — hallom az ablak felől.

— Mit bajlódsz vele, Sztyepan? A németek spiclit dugtak be. Nem érdemes vesződni vele.

— Honnan szöktél — kérdi az, akit Sztyepannak hívnak.

— Vonatból.

A cellában halk nevetgélés kezdődik.

— Ni csak, még egy galambocska szállt le a vonatról.

— Úgy látszik, magunkfajta.

— Hé, öregem, nem valami paraszt árult el téged?

— Engem senki sem árult el, vonatból szöktem.

— Jól van, ne köntörfalazz, itt csupa magadfajta van, mindnyájan szökésért ülünk. — Ezt megint Sztyepan, a kozáksapkás mondja.

— Biztosan káposztát kerestél a kertekben.

— Káposzta is akadt.

— Üzletekből is loptál?

— Egyedül szöktél? Vagy haverokkal?

— Akivel szöktem, az már nincs — még mindig bosz-

szús vagyok, hogy nem tudtam uralkodni magamon és nyöszörögtam, amikor felsegített Sztyepan a priccsre.

— Ki kísért ide, Karl bácsi? — kérdi Sztyepan.

— Akinek a fiai elestek Oroszországban? Az öreg szivar?

— Az hát.

— Jól van, öregem, beveszünk a vert hadfiak egyletébe. Most aztán ki vele, honnan szöktél?

— Látom, jól érzitek itt magatokat. Jó kis egylet verődött össze. Sütkéreztek.

— Ni csak, milyen morcos a fiú. Mindjárt átbújik a rácson.

— Te meg mit kötözködsz vele, Petro? Hogy honnan szökött meg, az az ő dolga. Ha szökik, váljék egészségére.

— Azt hiszi, hogy a németek egyszerre tizenkét provokátort küldtek a nyakára. Ilyen nagy ember ő.

Felülök a priccsen. Testem darabokra szakad.

— Fiúk — emelem föl a hangom. — A németeket Sztálingrádnál katlanba zárták. Egy egész hadsereget.

— Honnan szerezted értesüléseidet?

— Maga a führer jelentette neki . . .

Két fogoly mellém ül a priccsre.

— Vigyázz, öregem, az ilyen szavakkal nem tréfálnak.

— Amennyiért vettem, annyiért adom el.

— Kitől hallottad?

— Karl bácsi mondta a peronon.

— Mit mondott?

— Hiszen mondtam már: katlan Sztálingrádnál. Egy egész hadsereg katlanba került.

Csikorogva nyílik az ajtó. Két SS-legény ront be a cellába gumibottal hadonászva.

Majd adok én nektek sztálingrádi katlant — rikácsol az egyik langaléta a gumibottal osztva az ütlegeket. — Ruhe! Schweigen! Kuss!

Miután mindenkit a helyére kergettek, ugyanolyan gyorsan távoznak, amilyen gyorsan berontottak. Egy ideig szótlanul fekszünk. Aztán suttogás hallatszik az ablak felől:

— Akkor ez mégsem hazudott.

Fekszünk a priccsen, összetörve, összeverve, éhesen, meghajszoltan, fekszünk az erős börtönrács mögött, idegen, ellenséges országban. De boldogok vagyunk: valahol

messze-messze, a behavazott volgai sztyeppén a Vörös Hadsereg bekerítette ellenségeinket és veri őket — maguk az SS-legények erősítették meg ezt.

Másnap egész cellánkat gyalogmenetben hajtják a dureni szökevénytáborba. Én egy sorban megyek új barátaimmal, Sztyepannal meg Pjotrral.

Sztyepan tősgyökeres uráli kozák. Alhadnagy volt a lovasságnál, Harkovnál esett fogságba. Az egyik átmeneti táborból szállították Közép-Németországba.

A németek egyszer nagy sietve felsorakoztatták a hadifoglyokat, és a tolmács nekik szegezte a parancsot: „Aki orosz kozák, két lépést előre lépj!" Sztyepan gondolkozott, habozott, aztán csak kilépett a sorból: sokkal rosszabb úgy sem lehet. Hamarosan kilovagolt a sorakozótérre a német táborparancsnok egy pompás hátaslovon. „Meg tudod-e mutatni, mit tudnak az orosz kozákok és hogy ez valóban jó ló-e?" — kérdezi a táborparancsnok Sztyepantól. „Csakugyan jó, kozák ló ez — felelte Sztyepan. — De csak akkor tudom megmutatni, hogy mit tudok, ha kapok egy szablyát." — „Szablyát azt nem adunk a kezedbe, de ha szablya nélkül megmutatod, kapsz két csomag cigarettát." Sztyepan felpattant a lóra, hetykén megtáncoltatta. A ló megérezte a biztos kezet, s engedelmesen teljesített minden parancsot. Sztyepan bemutatta a németeknek a kozák dzsigitovka minden mutatványát: vágtatott a nyeregben állva, fölkapta a földről a lovagló pálcát, voltizsált, vágtázott egy kengyelben állva. Szélvészként száguldott körben a sorakozótéren, s a németek úgy bámulták, mint valami csodát. Sztyepan pedig eközben kinézte magának az utat, meghajtotta a lovat, és nagy iramodással átlendült a lóval a szöges drótkerítésen egyenesen ki a mezőre. A németek ész nélkül rohantak a gépkocsihoz. Példátlan hajsza kezdődött. A német „Opel" megpróbálta utolérni a jó lovon vágtázó orosz kozákot! De hasztalan! A németek végül is tüzet nyitottak rá, kilőtték a lovat alóla. Sztyepan a Gestapo foglya lett, onnan a börtönbe került. A németek a maguk módján méltányolták bátorságát: megengedték neki, hogy tovább viselje a kozák kucsmát.

Sztyepan mellett Pjotr baktat. Társaival együtt ő is táborból szökött, amikor a németek kivitték munkára őket. Hét nap — helyesebben hét éjszaka — alatt több

mint száz kilométert tettek meg Németországban, majd az egyik állomáson észrevétlenül fellopakodtak egy szerelvényre. Sikerült meghúzódniuk egy tehervagonban, amely ráadásul színültig volt konzerves dobozokkal. De éppen ez lett a vesztük. Az élelmiszerszállítmány megerősített őrizettel az arcvonal felé volt útban, s amikor a szökevények behatoltak a vagonba, elkerülte figyelmüket a plomba az ajtón. A németek rögtön a következő állomáson észrevették, hogy a plomba megsérült Kinyitották az ajtót, s a szökevényeket, mint mondani szokás, tetten érték. Pjotr társa megpróbált kitörni, ki akart ugrani az ajtón, de rögtön agyonlőtték. Pjotrot pedig azonosítás végett táborról, táborra hurcolták.

A düreni táborba vivő országúton, azt lehet mondani, hivatásos szökevények vonulnak. Mindegyiknek két-három szökés van a rovásán, habár természetesen legfeljebb csak egyet ismert be. Vonulunk az országúton, és természetesen az erdő felé sandítgatunk. De őrségünk nem ismer tréfát. Tizenkét szökevény mellé négy géppisztolyos SS-legényt adtak, az ötödik pedig egy rohamosztagos, aki aktatáskában viszi a ránk vonatkozó iratokat. Az országúton nagy a forgalom, gépkocsik, kerékpárosok keverednek — nem, innen nem lehet megszökni. Türnünk kell, amíg nem kínálkozik kedvezőbb alkalom.

Addig is igyekszem rendezni gondolataimat. A rövid pihenő közben a hétpróbás szökevények arról vitatkoznak, hogyan láthatja el élelemmel magát az ember szökés közben.

— Paraszthoz nem szabad bekopogtatni — mondja az egyik, egy nyurga, jó képű legény: az egyik föld alatti gyárból szökött meg, és három hétig volt szökésben. — Paraszttól úgy sem kapunk semmit. Üzletbe kell betörni. Ha sikerül elkapni egy üzletet, akkor minden rendben van.

— De hogy tudsz elkapni egy üzletet? — száll vitába vele Pjotr, aki az élelmezés kérdésében egyszer már „leégett". — Hiszen ugyanabban a házban lakik a tulaj is.

— Nem a falusi szatócs boltjára gondoltam, hanem nagyobb üzletre. Olyan üzletre, amelyhez nem tartozik lakás.

— Ilyen üzlet viszont csak nagyobb helyeken van, s

ott nem tudsz mit kezdeni. Csak a tanyák maradnak nekünk . . .

— De honnan tudod megállapítani éjszaka, hogy valami nagyobb hely szélső házánál vagy, nem pedig tanyánál?

— Nap közben meg kell figyelni az erdőből. Nagyobb helyen kétlakásos, kétverandás házak vannak. Kis faluban viszont mindenkinek külön háza van. A póznákról azt is meg lehet állapítani, van-e telefon.

Az őrök kipihenték magukat, kiáltozva felsorakoztattak bennünket az út széléről. Vonulunk tovább.

A düreni táborban minden hájjal megkent policáj fogad bennünket; lerí róla, hogy a szökevényekkel való foglalkozás nem újdonság számára. Ilyesfajta dumát vág le nekünk:

— Eszetekbe ne jusson megszökni innen: agyonlőnek a helyszínen. Csoportos szökés: golyó. Szökés az őrségtől: golyó. Szökés a munkahelyről: golyó. Tőlünk még senki sem szökött meg. Még egyetlen orosznak sem sikerült eljutnia Oroszországig — mindenkit elfogtunk és elfogunk. Úgyhogy ne is próbálkozzatok: csak golyót kaphattok érte. Most pedig mindannyian mentek a fogdába. Kenyér és leves naponta egyszer, majd megtudjátok, hogy itt nem sokat teketóriáznak veletek.

Hazudsz, áruló dög. Nem ijesztesz meg bennünket a süket dumáddal. Megszöktünk már néhányszor és újból megszökünk. Lehet, hogy újból elfognak és összevernek, de akkor megint, újból megszökünk. Addig fogunk szökni, amíg egyszer s mindenkorra el nem tűnünk innen, amíg el nem jutunk a mieinkhez.

A fogdabarakk téglaépület csapott bádogtetővel. Kettesével helyeztek el bennünket a hideg, nyirkos cellákban. A fogda parancsnoka azt csinál velünk, amit akar, gúnyt űz belőlünk. Még sohasem láttam ilyen gonosz, rosszindulatú és ilyen égimeszelő németet. Vékony, mint a pózna, és ugyanolyan hosszú. Elneveztük Zsiráfnak.

Zsiráf reggelente kihajt bennünket a fogdából. Kezében lóbálja a nehéz kulcscsomót. Amint valaki késik egy pillanatot, a kulcscsomó azonnal lesújt. Ezért igyekszünk nem késlekedni. Rohanunk az udvarra, mintha puskából lőttek volna ki.

— Libasorban! — vezényel Zsiráf. Oroszul mondja,

hogy megértsük. A hangja ugyanolyan, mint ő maga: vinnyogó és éles.

És elindulunk libasorban, keményen vágva a német díszlépést — előrenyújtott láb, leszorított lábfej: így mennek a poroszok a hitlerista díszszemléken. Járunk körbe-körbe. Zsiráf elégedetten mosolyog. Jól van, hadd higgye csak, hogy megjuhászkodtunk, hogy ellenállásunk megtört. Tévedsz, Zsiráf, a szívünkben olthatatlanul forr a gyűlölet.

Ez a reggeli torna, a német díszlépés libasorban. A torna után Zsiráf átad bennünket Ivan Ivanovicsnak — így hívják a főpolicájt, aki beszédet tartott nekünk, mikor a táborba érkeztünk. Az áruló „politikai foglalkozást" rendez. Először is megismétli a kedvelt tézisét, hogy a német táborból még senkinek sem sikerült megszöknie, aztán azt tanácsolja, hogy ismerjünk be mindent, tartsunk bűnbánatot, s legalább részben tegyük jóvá a nagy Németországgal szemben elkövetett bűnünket. Ezután előadás következik a német fegyver múltbeli és jövendő győzelmeiről. A politikai foglalkozáson kérdésnek helye nincs, minden kérdésre gumibot a válasz.

Ivan Ivanovicsnak nagy, himlőhelyes arca van — ez nem is arc, hanem háncsból font bocskortalp. Így is becéztük őt: Bocskor!

Áhítattal hasra esik minden előtt, ami német — a német öngyújtó előtt éppúgy, mint a német kultúra és a német csizma előtt. Biztat bennünket, hogy kövessük példáját, és álljunk át mi is a németek oldalára, de nincs jelentkező.

Bocskor lépten-nyomon beárul bennünket. Sztyepan cserével szerzett egy fél csomag cigarettát — beárulja. Valaki gyógyszert szerzett a kórházból — beárulja! Ez érthető is, hiszen aki egyszer elárulta a hazáját, az kénytelen újra és újra megtenni ezt. Minden nap, minden órában, minden percben demonstrálnia kell áruló voltát, hogy bebizonyítsa gazdáinak: az árulás nem volt véletlen, ő őszinte és hű áruló. A németek a foglyokat gyűlölettel, dühvel, félelemmel nézik, a policájoknak viszont csak megvetésük jut. Fegyvert nem adnak a kezükbe, nem kapnak semmilyen személyi iratot sem. Csak árulással igazolhatják magukat.

Miután Bocskor belefáradt a prédikálásba és az árulkodásba, elmegy ebédelni. A mi ebédünk egyszerűbb: naponta egyszer kapunk enni. Körbe ülünk hát ebéd helyett, és meghitt beszélgetésbe kezdünk. Néha megkérjük Sztyepant, hogy énekeljen valamit. Sztyepan húzódozik: nincs olyan hangulatban. Akkor valaki felajánlja neki a másnapi kenyéradagja felét, másvalaki ad egy csikket, és Sztyepan kötélnek áll, rázendít kedvenc dalára. Szép, zengő tenorja van, igazán szívbemarkolóan tud énekelni. Messze-messze orosz tájak suhannak el előttünk, és szemünk megtelik meleg, csípős nedvességgel. A mindenre elszánt szökevények forró könynyeket hullatnak, miközben Sztyepan énekét hallgatják.

Így telik el néhány nap, amíg egyik este a cellánkba, amelyben Pjotr meg én kuksolunk, be nem löknek egy harmadikat. Az ütlegek nyomaiból ítélve új embernek látszik: bizonyára most fogták el és megkapta az első „kezelést". Megitatjuk, betakarjuk a köpenyünkkel, elalszik.

Éjszaka váratlanul arra ébredek, hogy valaki a hátam mögött sír, egész testében rázza a hangtalan zokogás. Így csak a teljesen kétségbeesett ember tud sírni.

— Mi bajod?

A fogoly abban a pillanatban elhallgat.

— Beteg vagy?

— Semmi közöd hozzá — torkoll le.

— Hová való vagy? Hol születtél?

— Szumszki területen.

— Tehát földiek volnánk?

— Te is szumszki vagy? — élénkül fel az új ember.

— Vorozsbáról hallottál? Hát Belopoljéról?

— Hát persze, egy kőhajításra van tőlünk.

— Na látod, Vorozsba és Tyetkino között születtem én, Malije Virki faluban. Hogy hívnak? Hol estél fogságba?

— Nyikolajnak hívnak, kedves földim. Kijevnél estem fogságba, hogy a franc essen belé...

— Hát akkor bemutatkoztunk volna. Engem szólíts Grigorijnak. Most pedig, ha már földik vagyunk, ki vele, mi bánt.

Nyikolaj a vállamra hajtja a fejét, és megint rázni kezdi a görcsös zokogás.

— Nem bírom tovább, nem bírom — mondja szinte fuldokolva a kétségbeeséstől. — Nem tudok megszökni többet. Nincs több erőm.

— Miért mondod, hogy nincs több erőd? Hiszen én is szöktem, mégsem panaszkodok.

— Hidd el, Grigorij, ez volt a tizenharmadik szökésem. És megint elkaptak. Ezt nem bírom tovább. Tizenháromszor léptem meg, érted, tizenháromszor... Szöktem én már mindenhonnan: vagonból, munkahelyről, úgy, hogy lőttek rám, mint az őrültek Szöktem társakkal és szöktem egyedül. Egyszer még alagutat is fúrtunk — minden hiába. Először Lengyelországba szöktem, voltak ott ismerőseim. Elfogtak. Hatodszorra elindultam egy ismerős faluba, de három kilométerrel előbb elfogtak. Nekik drótkerítésük van, kutyáik vannak, parasztjaik vannak — mindenki nekik dolgozik. És most ez volt a tizenharmadik szökésem. Öt napig voltam szabadon — és újból elfogtak. Elfáradtam, értsd meg, belefáradtam. Ezektől lehetetlen megszökni... Már a képzelőerőm is cserben hagy, már nem tudok több nevet sem kitalálni. Már azt sem tudom, valójában ki vagyok...

— Szedd össze magad, Nyikolaj, ne lógasd az orrodat. Elheverészel itt egy kicsit, kiszusszanod magad, magadhoz térsz.

— De valamire válaszolj nekem — dől rám a sötétben a vállamat keresve. — Arra válaszolj, egyáltalán miért kell megszöknöm tőlük?

Hallgattam az emberi lélek kétségbeesett kiáltását, és nem tudtam, mit válaszoljak rá. Igen, irgalmat nem ismerve harcoltunk, verekedtünk utolsó erőnkből, és hát nem mi tehettünk róla, hogy fogságba kerültünk. Válasz nem volt. De egyvalamit biztosan tudtam: nem szabad kétségbe esnünk. Nem önként adtuk meg magunkat az ellenségnek. És a fogságban sem szabad megadnunk magunkat. És ez nem is fog bekövetkezni.

— Várj csak, várj csak — mondom Nyikolajnak —, hányszor is szöktél te meg a németektől?

— Tizenháromszor, hogy a fene enné meg.

— Na látod Én persze nem szöktem ennyiszer, de nem adom fel a reményt. Egyszer úgy megszöktem, hogy hét hónapig voltam szabadon, partizánosztagban voltam Litvániában...

— És mi következik ebből? Úgy is elkaptak.

— Nem, Nyikolaj, te nem ok nélkül káromkodsz itt nekem. Igaz, a tizenhárom szerencsétlen szám. Hát akkor mit csodálkozol? Megszöksz tizennegyedszer, és akkor sikerülni fog...

— Azt hiszed? — a sötétben érzem forró kezét. — De hiszen ez lehetetlen. Amikor ezek olyan mesterei annak, hogyan kell elkapni az embert...

— Tizennegyedszerre nem kapnak el. Erre mérget vehetsz...

Azt hiszem, megnyugtattam Nyikolajt. Elcsendesedett, egyenletesen lélegzik, bizonyára alszik. De magamat alaposan felébresztettem, sehogy sem tudok megnyugodni. Pjotr odamászik hozzám a sötétben.

— Hallottad? — kérdezem.

— Hallottam. Bizony, ez szép kis história — sóhajt válaszul.

Hát csakugyan nem sikerül megszöknöm? Hát csakugyan teljesen lehetetlen ez?

A fogda fekete sötétsége körülölel.

A HALOTTAK ÚTJÁN

Hát ki gondolhatta volna, hogy ide jutunk?
A szökevények büntető raja ott áll a hosszú, rácsos ablakú két emeletes épület előtt. Ajtajában most is ott feszít a két géppisztolyos őr. És most is, mint először, kilép az épület ajtaján a vörös képű táborparancsnok, nyomában pedig Szaska tolmács lépked.

Ismét a Mária-bányában vagyok. Ennél rosszabbat elképzelni sem lehet: olyan az egész, mint egy lidércnyomásos álom.

Szaska Moszkovszkij lassan ellép a sor előtt.

— Nincs-e itt ismerős véletlenül? — Szaska vékony ajkán kaján mosoly ül.

Dürenből ott-tartózkodásunk hetedik napján indultunk el, és semmi nem jelezte előre a közeli bajt. Bocskor reggel közölte, hogy délben két csoportot elvisznek. Két teherautó állt a fogdabarakk elé. Csak azért kapaszkodtam fel az elsőbe, mert arra került fel Pjotr és Nyikolaj, két cellatársam is.

A tehergépkocsi dél felé száguld a széles autósztrádán, aztán letér egy mellékútra, s egyszercsak arra leszek figyelmes, hogy ismerősek a pipáló meddőhányók, a látóhatár alján húzódó dombok. Aztán feltűnnek a vasrudakkal megtűzdelt falak, a géppuskás őrtornyok, a fényszórók, az erdő a mezőn túl, amelyen át szöktünk — itt semmi sem változott. A „cégtábla" is a régi: Grube Marie.

A gépkocsi megállás nélkül száguld. Az őr nem engedélyez egy szót sem. Csak amikor leszálltunk a gépkocsiról és felsorakoztattak bennünket a laktanyaépület előtt, tudtam megsúgni Nyikolajnak, hogy most aztán jól megjártam.

Szaska Moszkovszkij közeledik... Mennyit kínoztak, hogy kiszedjék belőlem, honnan szöktem, mennyit hurcoltak táborról táborra — senki sem ismert fel. A németek nem tudtak vallomásra bírni és belefáradtak a

kínzásba. És most, amikor már azt hittem, hogy a legrosszabb mögöttem van, egyszer csak itt állok Szaska előtt.

— Már jön — súgom Nyikolajnak. — Mindjárt megismer...

Szászka gúnyos mosollyal az arcán jön, az elöl álló fiúk arcát fürkészi. Az az érzésem, hogy engem már ki is nézett magának, mintha még ravaszul kacsintott volna is. Még három lépés — és akkor szembenézünk egymással.

Váratlanul akkora ütést kapok a fültövömre, hogy összerogyok. Elnyúlok hason fekve, és nem mozdulok: már értem, miről van szó.

— Majd megtudod, hogy ne nyúlkálj más zsebében Nyikolaj kilép a sorból és odaáll Szaska elé. — Főtolmács úrnak jelentem, hogy ez a dögevő a zsebemben kotorászott és ellopott tőlem egy csikket. — Nyikolaj valóban megmutat egy nem tudni, honnan előkerült csikket. — Elkaptam a csuklóját.

Fejemet a földre szorítva hasalok, és meg sem próbálok fölemelkedni, hogy megbosszuljam az árulkodót. Szászka nagyot rúg belém a csizmájával.

— Három nap fogda ennek a hibbantnak.

— Köszönöm, főtolmács úr — dörmögi elégedetten Nyikolaj. — Úgy látszik, mégis van igazságosság a világon

Szászka tovább megy. Én lassan felállok, letisztítom a sarat a térdemről, igyekszem úgy fordulni, hogy Szászka csak a hátamat lássa. Hát ez most már a fogdát is a nyakamba sózta. Csakhogy ez még mindig jobb, mint a Szászkával való találkozás. A fogdában meg majd meglátjuk, sikerül-e valamit kieszelni.

Szászka azonban nem sieti el a dolgát. Mintha megfeledkezett volna a fogdáról. Áll a sor előtt és rákezd az ismerős nótára: „Aki jól fog dolgozni, pótfejadagot kap..."

— A büntetőszázadba osztunk be titeket — fejezi be Szászka —, és valamennyien a hatodik revírbe mentek, az első műszakba.

A hatodik revír, a hatodik mező: ismerős hely. De az első műszak az már rosszabb: fényes nappal nem lehet átlépni a falon. És csakugyan, egyáltalán megvan-e még

a gerendánk? A németek bizonyára már rég elvitték onnan. Megfordulok, elnézek a fal hosszában, és szívem szinte ki akar ugrani a helyéből. Amikor befelé jövet a laktanya felé vonultunk, ügyet sem vetettem rá: annyira megdöbbentett, ami történt, hogy újra idekerültem. De most látom: a gerenda ott van a helyén! A porhó ráfagyott a falra, s előtte jól látható a fekete gerenda, még azt is látom, ahogy kinyúlik a rakásból. Úgy meredez ott, mintha mi sem történt volna. Nem jöttek volna rá a németek, hogy ezen a gerendán szöktünk meg?

— Gyorsan be az épületbe! — vezényel Szaska. — Az épületből kijönni tilos.

— Nézz csak arra, a fal hosszában — lököm oldalba Nyikolajt. — Látod azt a gerendát? Ha egy mód lesz rá. eredj egyenesen oda. Biztos út...

— Hol? Hol? — fordul a fal felé Nyikolaj.

— Ott ni, a magas, sárga farakás mögött. Ott van a te tizennegyedik, szerencsés szökésed. Én meg mehetek a fogdába. Szaska úgy is megismer. Kár volt annyira fültövön vágnod.

Már bent vagyunk az épületben, a lépcsőn megyünk felfelé. Az első emeleti lépcsőfordulóban észreveszem Negyediket, aki egy vágatban dolgozott velünk.

— Menjetek csak, fiúk, én is megyek rögtön — mondom a társaimnak, és tüstént elkapom Negyediket. — Aggyisten, öreg, hát mi újság errefelé?

Negyedik barátságtalan hozzám.

— Visszajöttél, mi? Hideg van az erdőben, mi? Inkább maradtál volna ott, mint hogy árnyékot vess a bajtársaidra.

— Negyedik, mit beszélsz? Mi rosszat tettem én neked?

— Még neked áll feljebb? Te meglógtál, és utánad a vízözön. De nekünk kijutott a gumibotból. Harmadnap egy sínszöggel leszúrták Vanyka Rosztovszkijt — azért is én vagyok a felelős, megint én kaptam a gumibotot. Már elő akartak léptetni, azt mondták, áthelyeznek a lakatosműhelybe, most meg újból mehetek a vágatba.

Érdekes hír: az emberevő Vanykát leszúrták egy sínszöggel, és a németek megint nem tudták kideríteni, ki volt a tettes. Ennél többet nem is akarok megtudni. Szegény Negyedik — mi tehetünk minden nyavalyájá-

ról, a németeknek természetesen semmi közük az egészhez.

Az események egy lavina gyorsaságával követik egymást. Szaladok a második emeletre, ott újabb újság fogad: nem találom Nyikolajt és Pjotrt.

— Elvitték őket — mondja a blokkparancsnok. — Az imént. Két géppisztolyos jött értük: komm, komm — azt mondják...

Annyi időm sincs, hogy kiszaladjak utánuk, s megtudakoljam, mi lett velük, amikor gúnyos hang rikkant rám:

— Aggyisten, Petrov elvtárs. Hát hogy ityeg a fityeg?

Szaska Moszkovszkij áll előttem, ajkán halvány mosoly bujkál.

Elakad a szavam a meglepetéstől, kivágom hát, ami éppen az eszembe jut:

— Én nem vagyok Petrov, tolmács úr. Ivanov vagyok, ahogy a német dossziéban szerepel.

— A szökevény társaidat keresed? Azokat már keresheted — elvitték őket a vegyi gyárba. Beszélj, hol vannak a többiek? — kicsiny, bágyadt fényű szeme csurig van nyájassággal, annyira örül, hogy elkapott.

— Miféle többiek? Nem tudok semmit.

— Ne játszd meg magad, földi. Három másodperc — és a Gestapo elé váglak. Hol van Sztaruhin meg Novikov?

— Jól van, Szása úr, beszéljünk komolyan. Nem egyedül szöktem, itt sem egyedül vagyok.

— Szervezet? — Szaska elbiggyeszti vékony ajkát. — Ezt megjegyzem magamnak.

— Jegyezd, csak jegyezd. Engem két óra múlva kinyírnak, de akkor két nap múlva te is alulról szagolod az ibolyát. Úgy jársz majd, mint cimborád, Rosztovszkij. Itt fogsz megdögleni. — Már összeszedtem magam, ujjammal a kövezetre mutatok, és magamban csodálkozom: most aztán jól kivágtam magam. A saját életemen kívül már nem vesztethetek mást. — Már mindenkit figyelmeztettem. A fiúk tiszta munkát végeznek. Érted?

Szaska hátrál egy lépést:

— Már a sorban megismertelek: adja a hülyét, mondom. Nem akartam balhét csinálni a németek előtt. —

Ahá, már megcsendesedett. — Előbb magam beszélek a fejével, gondoltam.

A vörös képű táborparancsnok jön felfelé a lépcsőn két géppisztolyos kíséretében. Szaska elhallgat, tiszteleg. A táborparancsnok megáll, szemügyre vesz.

— Mi a neved?

— Ivanov hadifogoly, Herr Kommendant. Dürenből érkeztem.

Szaska hunyorog, de hallgat. A parancsnok tovább megy a második emeletre.

— Miért nem javítottál ki? — szegezem merészen a kérdést Szaskának.

— Úgy is szóra bírlak én. Beszélj, hogy szöktetek meg?

Ahá, tehát sem a németek, sem Szászka nem is sejti, hogyan léptünk meg.

— Nos, megmondod?...

— Csak nem akarsz velem szökni? Gyere, menjünk, biztos út, megmutatom a helyszínen. De így semmit sem fogsz kiszedni belőlem.

— Jól van, majd beszélünk a parancsnokságon. — Szaska tüntetően elfordul és menni készül.

— Várj csak, cimbora.

Szaska megáll.

— Meggondoltad magad? Hajlandó vagy beszélni a Gestapo nélkül?

— Beszélek én neked, de másról. Talán már magad is hallottad. Egy német őr mondta nekem: Sztálingrádnál a németek katlanba kerültek, és már meg is semmisítették őket. — Én még nem tudom, mivel végződött a sztálingrádi bekerítés, de ebben a helyzetben nem árt lódítani. — Vagyis ne hidd, hogy Oroszországnak befellegzett.

— Ha-ha, meg kell szakadnom a röhögéstől — Szászka nevetni próbál. — A német csapatok védelmi harcokat vívnak és rombolják az orosz utánpótlási vonalakat... Ez a német lélek próbatétele...

A moszkvai csata után ugyanezt írták az újságjaik.

Szaska fakó szemében megjelennek az ijedtség szikrái: mintha kezdene észhez térni.

— Jól van, cimbora, eredj — mondom neki atyaian. — Mellesleg ne feledd el odalent elmondani, hogy te-

gyenek át engem a második műszakba: dolgozni akarok a nagy Németország javára. — Megiramodok a lépcsőn felfelé, aztán megállok és fentről szólok még utána: — Elvégre, földi, ugyanazon a kiegészítő parancsnokságon soroztak be bennünket.

Szaska csak áll és hunyorog.

A fogolytársak odabent részletesen elmondják, hogyan halt meg Vanyka Rosztovszkij. A lépcsőházban szúrták le egy sínszöggel, és fentről lebukott éppen arra a helyre, ahol Szaskával ácsorogtam — tehát jól tettem, amikor a padlóra mutattam. A németek két nappal és két éjjel folytatták a kihallgatást, kínozták, fogdába vagdosták az embereket, de semmit sem értek el.

Az étkezőben majdnem megint lebuktam. A levesosztó szakács kis híján felismert az ablaknál; csak az mentett meg, hogy idejében elfordítottam az arcom. Itt, a Máriabányában ég a talpam alatt a föld. Ha a gestapósok kezébe kerülök, nem úszom meg élve.

Sorakoztatják a munkába menőket. Vonulok a többiekkel. Az épület külső ajtajánál ott áll Szaska a policájaival: arra ügyelnek, hogy a másik műszakból senki se jusson ki az udvarra.

Szaska észrevesz.

— Hé, Ivanov — int magához az ujjával.

Odamegyek.

— Éjszaka. amikor visszajössz a műszakból, mindent elmondasz. Én nem vagyok ijedős gyerek, ne feledd.

— Jól van, tolmács úr. Jövök, megbeszéljük.

A géppisztolyosok felsorakoztatnak bennünket, s végigvezetnek az udvaron, a bányafa-rakások mellett az akkumulátorház felé. A gerendám feketéllik a falnál. szinte kiböki a szemem, hogy az ördög vinné el.

Az akkumulátorházban kiosztják nekem a 352-es számot, éppen azt, amely Andrej Sztaruhiné volt — szerencsés előjel. De eltelik egy perc, és a gépházban újabb csapás vár.

— Mi a helyzet itt az őrséggel? — kérdezem a szomszédomat, aki velem együtt lépked a kas felé.

— Mit akarsz?

— Új ember vagyok itt, nem szeretném, ha rögtön beleszaladnék valamelyik őr gumibotjába. Hármasával számolnak?

— Az, számolnak. Az ajtónál is őr áll. Nemrég itt megléptek...

Puff neki! Bezárult a rés, amelyen át kisurrantunk. A három másodperc szabadság — most már ennyi sem maradt.

Puff! Csapódik a vaslemez, mintha egy kripta vasajtaja csukódna be mögöttem.

Odalent újabb csapás ér: a vágatban meglátom az ismerős német mestert.

— Schnell, schnell! — kiáltozza, és merőn, túlságosan is merőn nézi az egykori Grigorij Petrovot.

Elindulunk a szénfalunkhoz, a mester már levette a szemét rólam. Lassanként megnyugszom. Nem, a németek nem ismernek föl. Az ő szemükben nekünk egyforma az arcunk, valamennyien dögevők, arc nélküli lvánok vagyunk. híján minden egyéniségnek.

Elkezdődik a műszak. Kezemben dübörög a légkalapács, fejemben pedig egyetlen gondolat zakatol: szökni, szökni. Még ma indulnom kell, ebből a műszakból. Egyedül kell nekivágnom — más kiút nincs. Vagy a gerenda, vagy a Gestapo. Itt akárki felismerhet: a policáj, a szakács, a blokkparancsnok. Szaska is bármely pillanatban beárulhat. Beárul engem, és másik munkacsapathoz, másik táborba kéri magát. A németek nem hagyják bajban a cinkosukat.

Szöknöm kell még ma... De a rés bezárult. Hej, ha most itt volnának a barátaim, Pjotr és Nyikolaj... Szaska rögtön kiszúrta, hogy együtt vagyunk, amikor Nyikolaj leütött. Még szerencse, hogy Nyikolajnak meg tudtam mutatni a gerendát, ő meg is fogja találni az utat...

De most higgadtan és következetesen kell gondolkoznom. Egyedül vágok neki: ez eldöntött dolog. Annak nincs értelme, hogy utolsónak lépjek be a kasba és elsőnek álljak a szélvédő ajtóhoz: ott már résen van az őr. Tehát más kiutat kell keresnem. Mi lenne. ha utolsónak mennék? Emlékezetemben megpróbálom reprodukálni a műszakváltásnak minden részletét, végigpergetem magamban, hogyan vonják ki a műszakot az alsó vágatokból. Ugyanazokban a kasokban jön le az új műszak és megy fel az előző. Azokat, akik fent kiszállnak a kasból, az őrök tusolóba kísérik. A gépházban csak az aknász

marad, aki arra ügyel, hogy a műszak minden munkása a felszínre kerüljön. Ennek az aknásznak kell túljárnom az eszén. Hiszen a kasok nem állnak meg, miután az emberek felértek, a kasok tovább dolgoznak, a szenes csilléket emelik a felszínre. A kas hívásának jelét — a három csengetést — ismertem. Azt is tudtam, hogy nemegyszer a szenes csillékben vitték föl azokat, akik nem bírták a pokoli megfeszített munkát és meghaltak a vágatban. Ha ma nem oldok kereket, a Gestapo karmai közé kerülök, és ott az elkerülhetetlen halál vár rám; ki kell hát próbálnom utolsó eshetőségemet: felmegyek azon az úton, amelyen a halottak járnak. Ez az út veszélyes, a valóságban is a sírhoz vezethet, ezért nem merek senkit magammal vinni. Egyedül vágok neki.

A töprengés láncszemei összekuszálódnak, de izzó agyamban újra meg újra végigpergetem őket.

Bőg a sziréna. Ez a jel nekem szól: ideje elindulnom a halottak útján A mester ott áll, ahol összefutnak a vágatok, és kiabálva nógatja a foglyokat. Csüggedten, szótlanul botorkálunk. Lassanként elmaradozok a csoporttól. Rosszullét tör rám: szédülök, rogyadozik a lábam. A hasamhoz kapok, és keresztül esek a síneken. Csörömpölve közelednek a csillék. Szikrázva sistereg a villanymozdony áramszedője. Éppen csak annyi időm van, hogy félrehengeredjek a sín mellé, s a villanymozdony elzúg mellettem, arcomat megcsapja a túlhevült fém szaga.

A mester észrevette, hogy elmaradtam. Hozzám lép:

— Mi történt, Iván?

— Meghalok — mondom nyöszörögve, és szorítom a hasam.

— Kaputt — legyint rám a mester, és ott hagy, siet a többiek után. Elkíséri őket az első kasig, ott elszámol velük és visszajön értem.

Egyedül maradok a néma tárnában. Miután meggyőződtem róla, hogy nincs senki a közelben, gyorsan felpattanok, és átosonok a szomszéd tárnába.

Velem szemben már az új műszak munkásai jönnek. A mieink tehát már fölértek. Kezemet hasamra szorítva, a falnak támaszkodva botorkálok a kas felé.

— Hé, pajtás, segíthetek valamit? — valakinek a jóságos feje hajol fölém.

— Jaj, fiúk, menjetek csak... Megpróbálok magam kivergődni innen, csak azt nem tudom, élve vagy holtan...

A munkások elmennek. Szaladok a kashoz. Nincs ott senki. Háromszor csengetek, és hallom, hogy a kas megindul lefelé. A saját mesteremet már becsaptam, most már csak az aknász van hátra, aki fent ül a gépházban.

A kas pillanatok alatt felröpít az összekötő-tárnába. Négyszáz métert már megtettem a szabadság felé, már csak kilencszáz méter van hátra. A folyosóban két német mesterrel találkozom, akik a műszakjukra mennek.

— Kaputt. Bunker. Nem akarok... — suttogom mintegy lázálomban. — Helfen Sie, segítsen... Nem akarok kaputt...

— Melyik műszak? Miért maradtál el? — kérdezi dühösen az egyik, fiatalabb mester.

A másik valamit mond neki, segít feltápászkodnom és a nagy kashoz támogat. Ott áll az ügyelő, aki a szenes csillék felszállítását figyeli.

Berreg a telefon a kas melletti deszkalapon. Az aknász már bizonyára megtudta, hogy a műszakjából egy ember lent maradt: az a német őr, aki számol, hogy „ein, zwei, drei...", már jelentette neki a hiányt. Ezzel mintegy látatlanban a főaknász gondjaira bíztak.

A telefon újból berreg. Az idős mester, aki a kashoz támogatott, leveszi a kagylót. Úgy is van, rólam beszélnek. A két kast elválasztó falhoz hengeredve fekszem, és alig lélegzek.

— Der ist schon ganz schlapp, atmet schon kaum — mondja az idős mester részvevőn nézve rám. — Der kommt nicht selbst hoch. Muss geholfen werden...[1]

Egyelőre minden úgy megy, mint a karikacsapás. Sőt, a német mester önkéntelenül még cinkosommá is vált. Az aknász valamit mond a telefonba. „Jawohl, jawohl" — bólogat a mester és leteszi a kagylót.

— Várd meg itt az aknászt — mondja —, hier, hier, érted?

— Köszönöm — mondom —, ha maga nem segít, nem jutok föl.

[1] Teljesen kikészült, alig lélegzik. Egyedül nem tud fölmenni. Segíteni kell neki...

A mester elsiet a folyosóban: hiszen elkésik a műszakból.

A tárnából kigördül az újabb csillesor. A mozdonygépész belökdösi a csilléket a kasba, jelt ad, hogy a kast megrakta. Éles csengetés hallatszik — indul föl a kas. Most kell cselekednem. Beugrok a kasba, és beállok a csillék közé. Az ügyeletes nem állít meg: hiszen a német mester hozott ide, és nyilván az ő utasításai szerint cselekszem.

Az ügyelő álmatag pillantást vet rám, és abban a másodpercben eltűnik a szemem elől. Sötétség vesz körül. Másodpercenként tíz méteres sebességgel közeledek a szabadsághoz.

Egymáshoz ütődve tompán döngenek a csillék. A szomszédos aknában pedig ugyanilyen gyorsasággal suhan lefelé az irgalmas aknász — egy csöppet sem sajnálom. Az akna közepén láthatatlanul találkozunk és rögtön el is válunk. Egy másodperc — húsz méter távolság. Még egy másodperc — negyven méter . . .

Bumm! Csapódik felül az aknazáró vaslemez. A gépház fénye egy pillanatra elkápráztat, de már látom is: a gépházban nincsenek géppisztolyosok. A csörlőnél két gépész áll: mindketten belgák.

Kitámolygok a kasból.

— Kamerád, kamerád, komm her — a gépész nem hagyhatja ott a csörlőt, kiált, hogy menjek oda hozzá.

— Aknász le — mutat lefelé, hogy az aknász odament. — Belgisch Kordon, verstehen?

Egész arcára széthúzódó mosolyából sejtem, hogy jót mond: azt tanácsolja, hogy szökjem Belgiumba, a határ közel van, alig ötven kilométer, az öt ujját is mutatja . . .

— Minek szökjek? — vonogatom a vállam. — Ich krank, beteg vagyok, érted?

Jó vastag vajaskenyeret nyom a kezembe, ez még jobb a mosolynál is.

A kasnál cseng a telefon. Megint az „irgalmas" aknász — ó, hogy aggódik értem! A belga fölemeli a kagylót és válaszol. Úgy látszik, igaz barátom nekem ez a belga fiú, éppen azt mondja, amit kell.

— Ruszki el a tusolóba, minden rendben . . .

Most már nem szimulálok. Rohanok át a termen, búcsúzóul visszaintek, s eltűnök a szélvédő ajtóban.

Elérem a szenes csilléket, amelyek mögött legutóbb elrejtőztünk. Lehúzom a fatalpú bakancsomat, hogy könnyebben fussak, felkapom a lámpát, és megiramodok a farakások közti keskeny közökben.

Itt van az út. Megállás nélkül át akarok rohanni rajta, de abban a pillanatban zseblámpa fénye villan a lábam előtt. Tompa moraj, csoszogás, lábdobogás hallatszik. Visszaosonok, elbújok a farakás mögött. Az út egészen közel van, megláthatnak, ha tovább mocorgok — meghallhatnak. Csak most le ne bukjak a saját türelmetlenségem miatt.

Az úton elvonul az oszlop. Az én műszakom tér haza a munkából. Amíg én előadtam összes számaimat, ők letussoltak, az akkumulátorteremben leadták a lámpákat, átöltöztek és most mennek a laktanyába.

A síkos talpfákhoz simulva hasalok, annyira közel az úthoz, hogy kinyújtott karral elérném a géppisztolyos lábát. A vastag talpú csizma döngve csapódik a földre, mögötte látszik a foglyok csoszogó lába. A zseblámpák fénykévéi szorosan körülfogják az oszlopot, ezen a fénysorompón nem lehet átugrani.

A fénysugár a földön kúszik, közeledik a kezemhez — most mindjárt befogja. De az oszlop megy tovább megállás nélkül, jótékony árnyék terül a fényre, kinyúlik az útra.

A lábdobogás, a csoszogás távolodik. Várok még egy kicsit: hátha valaki elmaradt. Egyelőre csönd van, még nem riadóztattak.

A németek nem egyhamar kapnak észbe. Egy ember a bányában maradt — ilyesmi szinte minden műszakban előfordul. Hol lehet — a vágatban vagy a tusolóban? A németek biztosak benne: egyedül nem mer szökni senki.

Már a gerendán vagyok. Felteszem a falra a lámpát, lassan átmászok a fal tetején. Senki sem kerget, nincs miért sietnem. Körös-körül csend és nyugalom, bennem viszont egyre nő a szorongás e süket csönd miatt.

A mezőn ott sötétlik még az asztag, amely mögött Andrej és Ivan várt rám — hiszen jóformán még három hete sincs, hogy először szöktünk meg a Mária-bányából. Ugyanez az ismerős mező vezet el az erdőbe. Csak most egyedül vagyok a sötét, riasztóan susogó erdőben.

...NYIRKOS FENYVESBEN FAGYOSKODNI

Tompa csönd, sötét, holdvilág nélküli éjszakák: hány napot töltöttem ebben a teljes egyedüllétben? Csak a fenyők susognak a fejem fölött, csak a jég pattog a lábam alatt. A sötétben láthatatlan nyúl surran, rikoltoz a megriasztott madár. És újra az egyedüllét és a csönd.

Az erdők egymásba olvadnak. Helyenként széles szántások és völgyek szegdelik át, s a völgyek közé erdőszigetek ékelődnek. Utak, dűlőutak, erdővágások kerülnek elém, bőven akad belőlük az itteni erdőkben. Csak én vagyok egyes-egyedül.

A távolban fény pislákol. Hol gyengébben, hol erősebben — imbolygó fény! Kiosonok az út szélére, egy fa mögött meglapulok, figyelem. Szinte élőnek, melegnek látszik, és közeledik felém. Lehet, hogy jó fény?

Halkan surrog a nedves aszfalton a gumi, hallom a pedál és a lánc csikorgását — friss légáramot csapva rám kerékpáros suhan el mellettem. Későre jár, a kerékpáros meleg szobába iparkodik. A hátán puskacső meredez. Vagy talán csak ostor? Kár, hogy nem állítottam meg...

Nekem is volt lámpám, a bányászlámpa, amelyet átmenekítettem magammal együtt a falon. Olykor lepihentem a szunnyadó erdőben, és a lámpa világított az éjszakában. Az erdő ilyenkor rögtön megélénkült, susogni kezdett, a sötétben ismeretlen hangok támadtak, s szinte úgy éreztem, a lámpa felmelegít. Aztán kimerültek a telepek, és lámpám sem volt többé.

Szürkület előtt rendszerint kióvakodtam az erdő szélére, s kiszemeltem magamnak az utat éjszakára, ne hogy hajnalra valamelyik völgyválasztó erdőszigetre kerüljek.

Lassan alkonyodik. A távoli községeket és a dombokon túl a várost köd borítja. Az utat már kinéztem magamnak, de nem akarózik behúzódnom az erdő sűrűjébe. Váratlanul halk zizegést, idegen hangokat hallok. Megdermedek. Kacéran kuncog egy nő, a férfi fuldokol

a forró szavaktól, de a nő csak nevet válaszul. A fenyő alsó gallyai alatt fekszem közvetlen közelükben, és nem tudok elmenni innen úgy, hogy meg ne hallják. Sötét van, várok. A nő már nem nevet és nem beszél. Most már biztosan nem hallanak meg, s én lassan elkúszok onnan a sötét magányomba.

Ugyanazon az éjszakán megbotlok valamiben az erdőben. Leguggolok, körültapogatom — köpeny! Elborzadok, de tovább tapogatok, és egy kemény, borostás áll akad a markomba. Egész éjszaka ott ülök mellette, amíg fel virrad. Az erdőben egy magas fenyő tövében megfagyott szökevény fekszik. Nyitott szeme vakon bámul az égre. Idegen, ismeretlen köpeny van rajta. Ki lehet? Francia, angol, lengyel? Megfordítom, végigkutatom a zsebeit. Semmi sincs nála: sem a neve, sem egy falat kenyér. Egyet tudok róla: ember volt és szerette a szabadságot.

A sűrű fenyvesben keresek egy gödröt, és betakarom a testet gallyakkal. Ég veled, ismeretlen barát!

Este pedig újból sötétedésig ücsörgök az erdő szélén, és sehogy sem akarózik tovább mennem. A falusi templom toronyórája lassan üti az órát, kongása szétterül a f"ldek fölött... Mire várok? Váratlanul sárga rakéta röppen a levegőbe, utána még egy, majd a harmadik, visítozás, rikoltozás hallatszik a faluból. Puskák dörögnek. A toronyóra szép sorjában éppen tizenkettőt üt.

Németországra ráköszöntött az ezerkilencszáznegyvenharmadik esztendő. Az erdő szélén ácsorgok, és hallgatom, hogyan köszöntik a németek az újévet. A faluban kórusban üvöltöznek, éneklik a Rosamundát, tréfálkoznak, ugratják egymást, én pedig egyedül bujkálok az erdőben. Eszembe jut az előző szilveszter, amelyet Voldis tanyáján töltöttem — az sem volt éppen vidám búcsú az óévtől. Vajon milyen lesz ez az év, mit hoz nekem az új esztendő? Akárhogy is van, szabadon köszöntöttem. Határozott léptekkel elindulok, újból nyakamba veszem az erdőt.

Ezen az új évre virradó éjszakán — szökésem óta ez volt az ötödik vagy hatodik — eljutok a határig.

Sokáig gondolkoztam rajta, hová szökjek. Újból próbáljak meg végigmenni egész Németországon? Ez aligha fog sikerülni. Nyikolaj is, aki tizenháromszor szökött meg, Pjotr is, aki beférkőzött a konzerves vagonba, s mi

is, akik akkor még a Rajnán is átkeltünk, valamennyien éppen ezen buktunk meg. Még Litvániából sem tudtunk Ivannal eljutni Oroszországba. Úgy mentünk hazafelé, mint ahogy a lepke repül a fénybe — és elégtünk...

Ha délnek indulok, Trier után elérem Franciaországot. Ha még tovább sikerül mennem, eljutok Svájcba, az semleges ország. Nem, Svájcba nem megyek, s nem is azért nem, mert ott hegyek meg hágók vannak, hanem mert nem óhajtok semleges lenni ebben a háborúban. Tehát marad Franciaország? Jó volna elvergődni Franciaországba, de utamat állja a Rajnai-hegység, azután meg a Mosel folyó. Mindezek igen nehéz akadályok egy magányos szökevény számára.

Viszont nyugatra egyszerre két ország is van: Belgium és Luxemburg. Okosan beszélt az a mosolygós képű gépész, aki vajaskenyeret nyomott útravalóul a kezembe: eredj Belgiumba. Az ő vajaskenyeréből éltem két napig. Hány kilométert is mutatott az a gépész az ujjával? Alighanem ötven kilométert. Nem is nagy távolság. A belga határ után pedig rögtön az Ardennek erdei következnek. Az ardenneki erdőségről már az iskolában hallottam. Ahol pedig erdő van, ott bizonyára vannak partizánok is...

És most előttem van a belga határ. A széles, lekaszált erdőátvágáson csíkosra festett oszlopok sorakoznak, egymást szólítgatva két géppisztolyos határőr járkál előrehátra az ösvényen. Jobbra és balra magas figyelőtornyokban géppuskák — ott is németek ülnek. S bizonyára van fényszórójuk is.

Beljebb húzódok az erdőbe, hogy más helyütt jussak ki a határhoz, és megnézzem, hátha ott könnyebb a helyzet, és egyszercsak beleesek egy gödörbe. A nagy nekibuzdulásban nem is érzem a fájdalmat, kivergődök a gödörből, tapogatózok magam körül. Az ördögbe is, hiszen ez lövészárok, előtte pedig betonsüveg meredez. Hogy is nem jutott ez rögtön az eszembe: hiszen ez a Siegfried-vonal, amely végighúzódik a francia—német és a belga—német határ hosszában. Óvatosabbnak kell lennem.

Felállok, de nem tudok elindulni. A lábam eséskor megrándult, alighanem kificamodott a bokám.

Összeszorítom a fogam, és kúszok tovább. Pihenek a

fenyvesben, kifújom magam. Lábam egy kicsit helyrejött, virradat előtt tovább indulok a határtól. Két napja egy falat nem volt a számban. Valamit ennem kell, különben vége mindennek.

Pirkad. Az erdő véget ér. Közvetlenül az orrom előtt magányos tanya áll. Körülötte csend van, nem mozdul semmi. A fészekhez lopakodok, besurranok, körülnézek. Szemem megakad a nyíláson, amely egy deszkákkal fedett pincébe vezet. Egy szempillantás, és már a pincében vagyok. A nyíláson át derengő félhomály szűrődik csupán le, de én már kiszedtem magamnak mindent amit akartam. A polcokon befőttesüvegek, címkével ellátott bádogdobozok sorakoznak. Felkapom az elsőt, amely éppen a kezem ügyébe akad.

Gyönyörű sonkakonzerv, hogy ott ette volna meg a fene, nem tudom levenni róla a szemem. Nem is sonka, hanem valóságos fenséges lakoma. Mi rossz lehet abból, ha valaminek ilyen csodálatos íze van? Egyik falat a másik után olvad el a számban. És milyen mámorító illata van! Én csak eszem és érzem, hogy baj lesz ebből, de nem tudom abbahagyni. A doboz már üres, az ujjamat szopogatom — annyira ízlett. Ennék még, de most már alighanem elég lesz. Inni kellene rá; előttem van egy tejes köcsög. Tyüha, ez aztán igen. Még egy korty, egy utolsó... Most már aztán nem ijedek meg a sigfriedektől. Este kimegyek a határra és holnap Belgiumba leszek.

Az este még messze van, de én már a földön fetrengek és üvöltök a pokoli fájdalomtól. Úgy érzem, menten szétreped a hasam. A zsebemben van még egy doboz sonkakonzerv, jó messze elhajítom.

Estére elvergődök valamilyen tanyáig. Beosonok a fészerbe, onnan föl a szénpadlásra. A széna jó száraz, meleg, megkönnyebbülök. Csak nem fogok eltávolodni most a határtól, amikor itt van egy karnyújtásnyira.

Éjszaka nyugtalan álmaim vannak. Álmomban látom az apai házat. Tehén kérődzik az istállóban, és rág, rág rág... Anyám kilép a házból, csörömpöl a vödörrel az udvaron, és valami dúdol magában.

Felnyitom a szemem. Egy férfihang a „Katyusát" énekli. Tisztán ejti a szavakat, idegen akcentus nélkül — idegen így nem tud énekelni.

Énekli éppen a „pusztai galambszürke sasmadarat", és jön föl egyenesen a szénapadlásra. Szögletes, sötét fejet látok. Ő is észrevesz, rögtön abbahagyja az éneklést, és nagy szemeket mereszt.

— Csöndesen! Ki vagy? — kérdezem gyorsan, még mielőtt felordítana rémületében.

— Hát te? — úgy látom, megnyugodott, miután meghallotta az orosz beszédet.

— Orosz vagyok. Hát nem látod?

— Én meg ukrán vagyok. Itt dolgozok a parasztnál. Már egy éve. Azt hittem, angol ejtőernyős vagy.

— Nem — mondom —, nem vagyok angol. A földid vagyok. Megszöktem a németektől. Te miért nem szöksz meg?

Folyton ijedten pislog az ajtó felé, közelebb nyomakszik hozzám.

— Táborból, német táborból? Katona voltál?

— Nem, nem voltam katona. A németek munkára hajtottak el, akárcsak téged. A munkacsapatból szöktem meg. Olyan mestert kaptam, valóságos vadállat volt...

Az ukrán nem hiszi egy szavamat sem, tovább kíváncsiskodik.

— Aztán miféle munkacsapat volt az?

— Hagyjuk most ezt, mindenkinek megvan a maga baja Gyere, szökjünk meg együtt. Vegyél magadhoz kenyeret, meg szerezz valami gyógyszert: megbetegedtem út közben, elrontottam a gyomrom, csikar a hasam cefetül nincs erőm

— Ugyan minek szöknék meg én? — néz rám az ukrán. — Egyedül vagyok, mint az ujjam, nincs hová szöknöm Önmagam elől úgysem tudok megszökni.

— Hát a családod? A hazád?

— Családom nincs. Világéletemben agglegény voltam Egy ember, magad is tudod, nem szegény, s ha szegény is, egyedul szegény. Jó gazdám került, nem tart rosszul.

— Látom, egészen németté vedlettél, földi.

— Lassan a testtel Nem vagyok amolyan málészájú.

— Jól van, ne haragudj, csak tréfáltam. Hozz legalább valami pilulát meg valami meleget: levest vagy forró vizet. Többet nem is akarok tőled. Magam megyek tovább.

— Hová mégy?

— Az erdőbe. Megpróbálok eljutni Oroszországba... Szóval hozol kenyeret vagy nem? Kisegíted a földidet?

— Rögtön, rögtön. Egy pillanat múlva itt vagyok, várj nyugodtan — négykézláb mászva hátrál, aztán a létrán lemegy a szénapadlásról.

Még mindig rosszul éreztem magam, de résen vagyok. A szeme se állt jól ennek az agglegénynek, állandóan repdes a tekintete, nem tud megállapodni: egyszer sem nézett a szemembe. Innen mennem kell mielőbb.

Az udvaron nem látni senkit, a házban is csend van. Körül a földeken friss hótakaró fehérlik; az éjjel havazott. Az erdőbe nem mehetek: nyom marad utánam a hóban.

Elrejtőzök a szomszéd pajtában. Szétdobálom a szénabálákat, és bebújok a legtávolabbi sarokba.

Hát ez is megtörtént: az agglegény elárult. Motorkerékpárok berregnek az udvaron, harsány német hangokat hallok.

A gestapósok a fészerbe, előbbi búvóhelyemen keresnek. Aztán átjönnek a pajtába. Hallom az agglegény hangját.

— A mezőn nincs nyom, náci úr, nincs, tehát nem ment el, itt kell lennie. Nyom nincsen sehol...

— Elment az úton — vitatkozik a német feltételezve, hogy arra mehettem.

Megfeledkezem a fájdalomról, visszafojtom a lélegzetemet. A németek eszeveszetten keresnek, szétdobálják a bálákat. Egy nehéz bála rám dől, de örülök ennek a súlynak: most már a másik sarokban kutatnak.

A német jó hangosan káromkodik. Pofon csattan. Az agglegény jajgat, a németeknek van kin kitölteniük a mérgüket, és nem fukarkodnak. A rohadt agglegény már nem is jajgat, hanem vinnyog, nyüszít.

Már két napja, hogy elmenekültem a pajtából, s nincs kitől segítséget várnom: beteg vagyok, és egyedül vagyok. Megfagyok, mint az az ismeretlen szökevény, s én is részévé válok ennek az idegen földnek.

Éjszaka meglátogat a gyönyörűséges pani Sofia. Lefekszik a lábamhoz és összefagyott kezemet simogatja.

A pani szőke haja megfeketedik, fekete lesz, mint az erdei éjszaka, keze érdes lesz, mint a fenyőfa kérge. Már

nem a szépséges pani, hanem a fekete szemű cigányasszony ül előttem.

— Mondtam neked, megjósoltam, ne menj egyedül a fekete erdőbe. ne közösködj agglegényekkel...

Aztán megjelenik anyám, de már nem hallom, mit mond. csak a könnyeket látom a szemében, és nagyon megsajnálom magam. Egyedül fekszem a szunnyadó erdőben és keservesen sírok.

Messziről kutyaugatás hallatszik, idegen hangokat hallok. Fel akarok állni. de rögtön visszarogyok: elhagyott a lábam. Kúszok, megkapaszkodok a göcsörtös gyökerekben, a fogammal harapom a fagyott földet, arra kúszok, ahol a kutya ugat és az emberek kiáltoznak. És belekábulok a fekete gödörbe.

Éjszaka van, sötétség vesz körül. De már megint van lábam, kezem. A lábamban tompa, sajgó, zsibongó fájdalom. Alattam deszka, priccsen fekszem. A folyosóról egyenletes léptek hallatszanak. Elfogtak? Miért nem vernek? Vagy talán Belgiumban vagyok, az ottani rendőrségen — hiszen a határ felé kúsztam, annyira szerettem volna átkúszni rajta...

Eljön a reggel, és megtudom, hová kerültem. Az őr valami fekete tárgyat cipelve belép a cellába. A folyosóról beszűrődik a fény. A cellán nincs ablak, tehát fogdában vagyok. Az őr szenes vödröt hoz. A priccsel szemben magas vaskályha áll. Egyetlen szó nélkül, engem egy pillantásra sem méltatva belezúdítja a brikettet a kályhába, megfröcsköli benzinnel.

Ennek szívből örülök: duruzsol a kályha. Már jól benne járunk a télben, és én még egyszer sem hallottam, hogyan duruzsol a kályha — nekem csak a csatakos erdő, a süket éjszaka jutott, csak hó meg jég vett körül. Úgy érzem, annyira elgémberedtem, annyira átfagytam az erdőben, hogy egész életemben soha nem fogok átmelegedni.

A kályha pedig egyre vidámabban, egyre dühösebben duruzsol. A sötétben vörösödni kezd az oldala, világítani kezd a szelelőlyuk. Fölmelegedtem, jól érzem magam. A melegtől bágyadtság ömlik el testemen, lábamon. A kályhához megyek, hogy mérsékeljem lángoló hevét. Szó se lehet róla! Az őr rám nyitja az ajtót, egy brikettel fej-

be vág. Újból megrakja színültig a kályhát, s ráadásul még egy pokróccal is betakar:

— Ne mozdulj! Különben...

Az agyontömött kályha egy időre abbahagyja a duruzsolást, oldala elhalványul, de aztán újra rákezdi... Összegörnyedek a pokróc alatt, száraz szájjal levegő után kapkodok. A kályha pedig valósággal bőg már. Oldala málnapiros, majd világospiros fénnyel izzik. Szemem előtt tüzes karikák táncolnak, a hajam szinte ég a fejemen, az izzó levegő égeti a tüdőmet, a gyomromat, és lassan belesüppedek a vörös tűzbe...

Gumibot ütése térít magamhoz, és úgy ér, mint a megváltás. Fekete zubbonyos gestapós ül az asztal mögött. A falnál két henteslegénye áll. Most már végleg magamhoz térek, és ettől a pillanattól kezdve a kitaposott úton járok.

— Neved?

— Ivanov — mondom, és rögtön elharapom a nyelvem: hiszen Ivanov már voltam. Még nem vagyok ura a válaszaimnak: éppen ezért kínoztak meg a tüzes fogdával, hogy megtörjék bennem a maradék ellenállást is. De most már késő változtatni, maradok Ivanov, az a mindenütt jelen levő Ivanov, aki megszökik minden német táborból és akit sehogy sem tudnak elfogni a németek.

— Keresztneved?

— Alekszandr. — Ahá, ez nem rossz válasz, csak jól meg kell jegyeznem, hogy most nem Grigorij, hanem Alekszandr vagyok.

— Nemzetiséged?

— Orosz. — Ezen nem kell gondolkoznom: orosz voltam, az vagyok és az is maradok.

— Születési éved?

— Ezerkilencszáztizennyolc.

— Hol estél fogságba?

— Velikije Lukinál. — Legutóbb Leningrádnál estem fogságba, úgyhogy minden rendben van. A gestapós szándékosan semleges kérdéseket tesz fel, szándékosan nyugodt hangon beszél, hogy elaltassa éberségemet.

Így is van.

— Honnan szöktél? — Szemét belém fúrja és várja a választ. Azt ugyan várhatja.

— Vonatról szöktem.

A gumibot megerősíti, hogy jól válaszoltam. A gestapós tébolyodottan pattan fel az asztal mellől. Arcára vörös foltok ülnek ki, már nem tud uralkodni magán. Ezek az átkozott orosz disznók. Valamennyien a vonatról szöknek. Senki sem hajtott végre egyetlen normális szökést sem falon vagy drótkerítésen át, mindegyik annyira ügyes, hogy kiugrik a vonatból, a kerekek alá veti magát — ebben látják a hivatásukat és boldogságukat. Idióták, fanatikusok. Majd mi átnevelünk benneteket. Kettős rácsot szerelünk fel, boronát erősítünk az utolsó vagon aljára — akkor hogy fogtok ugrálni?

Én meg csak mondom minél lassabban és tisztábban, hogy jobban értse:

— A vonatról szöktem.

Sajna, nem érti.

Akkora ütést ad az arcomra, hogy nekitántorodok a falnak. Be akarja fogni a számat, de abból nem eszik. Kiköpöm a földre az összesűrűsödött sötét váladékot, s vele együtt néhány fogamat. Most már kissé másképp hangzik a válaszom.

— A szállítószerelvényről szöktem . . . — de a lényegen ez nem változtat.

A kitaposott út a fekete pincébe vezet, és elkezdődik a rettenetes pislákoló élet, amelyet életnek is bajosan lehet nevezni. Telnek a napok. talán a hetek, én meg egyre csak félig eszméletlen állapotban lebegek. Megnémultam az ütlegektől és a kínzástól, tompa közöny bénítja agyamat Eleinte küzdeni próbáltam ellene, és csak egyre gondoltam: „kitartani, kitartani", de aztán ez a gondolat is belevegyül a semmibe. Idegen arcok, rácsok, kerítések imbolyognak előttem a sötétben. Egy vastag nyakon a mosolygó Bocskor — Ivan Ivanovics — ábrázata imbolyog.

— Hamar, hamar visszatértél hozzánk. Eluntad magad talán?

— Megszököm — mondom tompa közönnyel.

— Nem, pajtás, előbb elmondod szépen, hogyan szöktél meg a Mária-bányából. Aztán majd keresünk neked valami olyan helyet, ahonnan az egér sem tud megszökni.

A Bocskor, fogalmam sincs róla, miért, fekete esőkö-

penyt dob rám, és gumibottal kerget egy vékony végtelen kötélen, amelyet egy fekete szakadék fölött feszítettek ki. Szeretnék leugrani a feszes kötélről, hogy odalent összetörjem magam, de durva kezek elkapnak, újra a kötélre állítanak, és én újból ott lebegek a szakadék fölött, az áhított halál pedig sehogy sem tud eljönni értem...

Nem ismertem be semmit, de erőm sem maradt, szikrányi sem.

EGY HOSSZÚ ÉJSZAKA

Hol tüzes cementpadlót, hol hideg. nyirkos köveket, hol száraz, szálkás deszkákat érzek magam alatt. Közömbösen fekszem rajtuk, a padló hintázni kezd alattam, a hideg szél átfújja a bőrömet, és egyszercsak ráeszmélek, hogy gépkocsin visznek valahová.

A fejem valakinek a fatalpú bakancsán fekszik, megpróbálom fölemelni.

— Hol vagyunk, fiúk?

— Kuss — förmed rám a német, de őt nem látom.

— Elég a szimulálásból — mondja egy gúnyos hang. A fatalp durván rúg egyet rajtam, fejem a padlóra esik.

— Egész idáig normális voltál, most meg szimulálsz

— Mássz ide, itt legalább van levegő — mondja másvalaki.

Most már látom az őrt, a kocsi végében ül, géppisztolyá. a térde közé szorítva. Fekete keretes szemüvege van, az üveg mögött nagy bagolyszeme. A német úgy néz, hogy a szeme sem rebben.

Útjelző tábla suhan el mellettünk. Villák sorakoznak, szeszélyes rajzú vaskerítések veszik körül őket. Távoli domb tetején ódon vár áll magas, gótikus toronnyal.

— Ércbányába visznek — mondja ugyanaz a hang, amelyik a levegőre hívott. — A barátod jóvoltából...

— Miféle barátomról beszélsz? — még mindig nem értek egy kukkot sem.

— Hát a fonott Bocskor. Jól megmondtad neki a magadét.

Emlékezetemben szavak töredékei bukkannak fel: Bocskor mondta, én feleltem, Bocskor ordított... Nem akarok emlékezni erre, menjen a fenébe ez a Bocskor. És egyáltalán, semmit sem akarok, csak ne verjenek többet. Megmaradtam, és hála istennek, minden mindegy. Ércbányába visznek — az is mindegy...

A teherautó mély horhosba hajt be. A szép villákat és a dombtetőn álló ódon várat eltakarja a forduló. A hor-

hos oldalfalai egyre magasodnak, egyre meredekebbek, ez már nem is horhos, hanem valóságos szakadék függőleges sziklafalakkal, nyirkos köd tapad a kövekre, ilyen szakadékból maga az ördög sem tud kimászni — ez is mindegy...

Kapu, géppisztolyosok, kiáltozás, sorakozó, tolmácsduma — mindez volt már, unalmas már — csak legyen vége már. A szálláshelyen nincsenek priccsek; afféle fateknők vannak itt, olyanok, mint a vályú, úgy fekszem beléje, mint a koporsóba — szívesen így maradnék fekve, míg végleg ki nem száll belőlem az élet. A koporsó viszont kemény, hideg — siettetném a halált...

Mögöttem, úgyhogy a fejünk majdnem összeér, bőrrel bevont csontváz fekszik. Amikor fordul, csontjai kellemetlenül ropognak. Miért forgolódik ez folyton?

— Hallod-e — szólítom meg találomra —, nem tudod, hogy lehet meglépni innen?

— Innen még senki sem szökött meg — feleli a csontváz az állkapcsát ropogtatva. — Itt egy hónapnál senki sem él tovább.

Egy hónap? Tehát egy egész hónapot osztottak ki rám ebből az embertelen életből? Nem, én itt nem maradok egy hétig sem — és nem is maradok életben tovább. Minek?

Élesen vijjog a sziréna. A policájok kihajtják a foglyokat a hátsó udvarra, eresz alatt sorakoztatnak fel bennünket. Minek a sorakozó, hiszen az imént fejezték be a számolást? De azt náluk sohasem lehet tudni: minek?

Összetört ember botorkál el a sor előtt sáros köpenyben. Közönyösen nézem az arcát — és hirtelen akkorát dobban a szívem, mintha ki akarna ugrani a helyéből. Mintha magam léptem volna ki a sorból, s én mennék lassan el az emberek előtt, és az SS-legény engem lökdösne a puskatussal, hogy menjek gyorsabban, és a száz meg száz részvevő szempár engem kísérne.

Közeledik. Arca nincs, bőre cserzett, a fülét is benőtte a szakáll, csontjai kilyukasztják a bőrét, a lába csupa vér, annyira összetörték, véres a lábfeje is, de én így is megismerem. Hány magányos éjszakát töltött ez az erdőben, hány gumibot táncolt a testén — azt hiszem, már nem is ember, de én megismertem. Beesett szeme izzik

a szemöldöke alatt, szikráznak és átsütnek rajtam — semmi sem tudta kioltani őket. Erről a szempárról ismertem meg. Hiszen ez Sztyepan, aki átugrott lovával a drótkerítésen, nem, ez Nyikolaj, aki tizennegyedszer is megszökött. Nem, nem Nyikolaj! Ez én magam vagyok!

Elém ért, a szemembe néz. Én tüstént kihúzom magam, kifeszítem a vállamat és nyíltan beletekintek ebbe a halhatatlan szempárba. Talán nem merek a szemébe nézni?

És ő is néz a szemembe és nem megy tovább — ő is megismerte magát bennem.

— Gyorsan! — nyújtom a kezem a szomszédom felé, rögtön belekerül egy darabka kenyér, és odadugom neki.

Valamit mond, a szavakat nehéz kihámozni, de nagyon jól értem. Elmondott nekem mindent, amit mondania kellett, megmondta azt, amit hallani akartam.

Mintha megráztak volna, egy pillanat alatt elszállt belőlem a bénultság, amely az utóbbi napokban és hetekben egyfolytában nyomasztott. Nincs jogom megadni magam, amíg akárcsak egy szikrányi kis élet is pislákol bennem. Ha ezt most visszahozták ide, az ólombányába, akkor innen is szöktek már, akkor én is megszökhetek ... Az égő szemű szökevény még nem ért a sor végére, de én már észrevettem azt, amitől szaporábban kezdett verni a szívem. Ni csak, ezt előttem senki sem látta volna? Laktanyánk ablaka éppen egy fészer tetejére nyílik, a fészer teteje pedig egyenesen ráfut a fal felső peremére. Túlfelől pedig — ezt már mindenki tudja — a falat senki sem őrzi: a németek biztosak benne, hogy a rácsok erősek, s jó sűrűn befonják az ablaknyílást.

A szökevényt elvezették a kapus őrszobába. Minket még nem engedtek szét, de én már gondolatban végigjárom a szabadság útját — a rács átráspolyozva, az ablak kivéve, az első emeleti ablakból hang nélkül a fészer tetejére ugrok — a fészerben éjszaka nincsenek németek — a tetőn a falhoz lopakodok, egy kicsit magas, igaz, de magammal vihetem a pokrócot, csíkokra hasogathatom, és ugyancsak hangtalanul leereszkedhetek rajta — s már kint is vagyok az úton, átiramodok rajta, felkapaszkodok a szakadék oldalán ...

Még aznap éjjel elkezdem keresni a ráspolyt, hogy átfűrészeljem a rácsot az ablakon.

Nem olyan könnyű ráspolyt szerezni, amikor az ember

maga ül a rács mögött. Tárgyalásba bocsátkozom a fejszomszédommal, aki folyton ropog, csörömpöl.

— Mivel csörömpölsz? Nem vassal?

— Nincs nálam vas. A csontjaim ropognak.

— Hol lehet ráspolyt szerezni, nem tudod?

— Kérdezd meg azokat, akik a lakatosműhelyben dolgoznak. Ott nagyobb a fejadag is, a munka is tisztább. Nem voltál még a kőfejtőben?

— Nem voltam. Miért?

— Akkor majd holnap leszel. Isten legyen irgalmas hozzád.

Fejemben a ráspoly gondolatával alszom el. Igaz, nagy sokára jön csak álom a szememre.

Éjszakánként egyre-másra felébresztenek és sorakoztatnak az udvaron: a németek névsorolvasást tartanak. De a mi termünkből négy ember nem kel fel, úgy alszanak a zugukban, mintha rájuk mindez nem vonatkoznak. Kik ezek?

— Lakatosok — feleli az egyik régi ember. — Kiváltságosak.

Másnap műszakkezdés előtt beszélgetésbe elegyedek az egyikkel, Szása bácsinak hívják, hetedik kategóriájú lakatos, Moszkvában a „Kaliber" gyárban dolgozott, Vjazmánál esett fogságba.

— Szerezz egy darab fűrészlapot. Egy ócska reszelőt...

— Elment az eszed, a halálomat akarod? — ijedezik Szása bácsi. — Hogyan hoznám ki onnan?

— A bakancs fatalpában. Biztos, kipróbált módszer.

Szása bácsi húzódozik. De másnap reggel kijelenti:

— Dobj össze öt adag kenyeret — kapsz érte egy ráspolyt.

— Honnan szerzek én öt adag kenyeret? Hiszen naponta egyszer kapunk.

— Te tudod. Nem magamnak kell...

És elindultam a fekvő emberek között, a kőfejtőben, a csillék mellett. Az ércbányákban düreniek dolgoztak, valamennyien szöktek már a németektől, az ilyen fiúkkal nem nehéz szót érteni.

— Kenyér kell. Öt adag.

— Mit szeretél?

— Rácsot fogunk ráspolyozni. Kell egy reszelő. Megígérték.

— Sok embert kell akkor bevonni, nagy lárma lesz.

— Ötös csoportokat alakítunk. Mindenki csak a saját csoportját fogja ismerni. S hogy ki a tagja az ötös csoportnak, arról nem is kell beszélni. Ráspolyozni hárman fogunk.

— Jaj, sokan keverednek bele ebbe. A csoportos szökés — hisz magad is tudod... — mondja egy zömök, lelapult fülű, sebhelyes szemöldökű fiatal fogoly, bizonyára ökölvívó volt. Mihailnak hívják. A flottánál szolgált. Ravasz róka, a szeme sem áll jól. Nekem nem tetszik.

Ez a beszélgetés ebédszünetben hangzik el a kőfejtőben. Az őr a csoportosulás láttán szétkerget bennünket a csillékhez. Most már csak a műszak végén, befelé vonulva beszélgethetünk.

Meg tudom-e szerezni az öt adag kenyeret? Hiszen aki odaadja az adagját, az utolsóját adja, a szájától vonja el. A norma pedig a németeknél pontosan ki van számítva — minél kevesebb kenyér és minél több érc. Egy műszak alatt tizenkét csillét kell megrakni ércccel és eltolni a bunkerhez, különben nem kapjuk meg a fejadagot. Aki fél adagját odaadja, az hat csillét ad oda...

A kőfejtőben egyetlen pillantással fel lehet mérni, ki miféle. Amott egy fiatal legény nagy lendülettel lóbálja a nagy kalapácsot, gyorsan taszítja maga előtt a csillét ez a legutolsó csoporttal érkezett, és még maradt ereje. Mögötte szikár aggastyán vonszolja a lábát. A csille odaér a váltóhoz, az aggastyán nem tudja tartani. Csattanás! — két csille összeütközött, az érc kiszóródik. Az őr ordít, az aggastyán tehetetlenül széttárja karját és abban a pillanatban csattan a pofon. Pedig egyáltalán nem is aggastyán — ugyanolyan fiatal, mint én, csak néhány hetet már dolgozott ebben a pokolban. És ő is adja oda a kenyere felét?...

Egy nap múlva a kezemben van az öt adag. Szása bácsi még aznap este kis ráspolyt nyom a markomba. Csak az imént tértünk vissza a kőfejtőből, de az igazi munkanap még csak most kezdődik. „Bzsik-bzsik-bzsik" — gyorsan mozgatom a ráspolyt, közben ketten fedeznek. A teremben már csend van, félhomány dereng:

mindenki alszik már, a blokkparancsnok átment cigarettázni a kollégájához.

„Bzsik-bzsik-bzsik-bzsik-bzsik" — muzsikál a ráspoly. Mihail felváltott, neki jobban megy, szaporábban. A tövénél ráspolyozzuk, a vakolattal együtt, ráadásul belülről, a rács és az üveg között, hogy kívülről ne lehessen észrevenni. A vasport deszkára gyűjtjük és kiviszszük a klozettra.

A lépcsőházból léptek hallatszanak, az ügyeletes jön felfelé. Szétszaladunk a helyünkre. Fekszem a fakoporsóban, félig lehunyt szemhéjam alól figyelem a policájt. Jól látom az ajtót, amely a lépcsőházba nyílik, meg az ablakot a terem sarkában, ahol a rácsot ráspolyozzuk.

A policáj elsétál a fekvőhelyek mellett. Úgy teszünk, mintha mélyen aludnánk.

A rács enged. Egyik végén már átfűrészeltük, s nekiláttunk a másik végének. A csillékkel viszont rosszabb a helyzet. A negyedik napon csak tíz csillét rakok meg, az ötödiken nyolcat. Kegyetlenül álmos vagyok folyton. Tolom a csillét, menet közben elalszom, az őr puskatussal sújt a lábamra. Lábamon már Dürenben kinyílt a seb, most gennyezik és vérzik.

Viszont a hatodik éjjel befejezzük a ráspolyozást. Az alsó átvágást bekenjük cementtel, a felső végét pedig nem vágtuk át teljesen, éppen csak meg kell hajlítanunk a rácsot, ki kell emelni az üveget — és szabad az út a tetőre.

Megrendezzük az ötös csoportok röpgyűlését. Megállapodunk, hogy egy nap múlva szökünk: szükségünk van legalább egy nyugodt éjszakára, hogy kialudjuk magunkat az út előtt. Ráadásul másnap vasárnap lesz, karórépát fogunk válogatni a fészerben. Degeszre ehetjük magunkat, még magunkkal is vihetünk belőle az útra.

A nap nyugodtan telik el — gyűjtöm az erőt.

Mélyen alszom.

Éles füttyszó ébreszt álmomból. Mi az: újabb névsorolvasás vagy riadó? Géppisztolysorozat hasítja ketté az éjszakai csöndet.

Felpillantok az ablakra és mindent megértek. A rácsot kitörték. Fekete üreg tátong az üveg helyén.

A németek a lépcsőn kergetnek lefelé bennünket. Egyre erősödik a lövöldözés. Tehát még nem fogták el

őket, tehát megléptek a fiúk. Óh, micsoda aljasok. Cserben hagyták bajtársaikat. Most már nekünk is befellegzett.

A lépcsőházban teljes a fejveszetség. Keresem a társaimat. Végre egy ismerős arc — az ötös csoportom egyik tagja.

— Ki volt az? — kapom el.

— Miska lépett le, a rohadék . . .

— Csend legyen! Nem ismerünk be semmit.

Kitaszigálnak bennunket az udvarra, felállítanak munkacsoportok szerint. A második csoportba kerülök, a közelben nem látok ismerősöket.

Már az út felől hallatszik a lövöldözés. A szakadék fala fölött rakéták szállnak az égre.

Mihail meglépett, az a lelapított fülű, meglépett a haverjaival. Mindent pontosan kiszámított. Egy nagy szökés, amelyben több mint húszan vesznek részt, kudarcba fulladhat — három ember könnyebben elbújik. És nekivágtak egy nappal előbb.

Állok a sorban a sötét udvaron, és sötét gondolatok forognak a fejemben. Azt kívánom, a németek fogják el a szökevényeket. Ezek nem szökevények, ezek árulók.

Hirtelen kigyulladnak a lámpák az oszlopokon. Stolz táborparancsnok géppisztolyosok kíséretében kivonul az udvarra. A lövöldözés messze eltávolodott, már alig hallani Most már aligha fogják el őket. Nem ok nélkül mondta hát Mihail: „Ha sokan keverednek bele, nagy lárma lesz . . .” Pontosan kiszámított mindent, itt meg most elkezdődik a haddelhadd.

— Aki ismeri a főkolomposokat, lépjen ki! — kiáltja Stolz. Áll mozdulatlanul és merőn néz bennünket.

Senki sem lép ki a sorból.

— Minden tizenegyediket agyonlövöm! — a táborparancsnok magasba lendíti pisztolyt tartó kezét. Márpedig Stolz keze nehéz, ezt sokan tudják: három ujját ott hagyta a fronton, s különleges kesztyűt hord, amelybe beépítették az ólomujjakat: Stolz egyet üt ezzel a kesztyűvel. és az ember menten összerogy.

A foglyok sora hallgat.

— Ein, zwei, drei . . . — A táborparancsnok számolni kezdi az első sort, amely éppen velem szemben áll. Én

nem kerültem az első sorba, még van időm átgondolni a helyzetet.

De mit lehet itt kieszelni?

— Zehn, elf!

A pisztolylövés hangja tompán visszhangzik a tető fölött. Egy fekete alak a földre omlik. Stolz oda sem néz, folytatja a halálos számolást.

És ismét mint az ostorcsapás — elf! Lövés! Itt nincs mit kieszelni.

A csonkakezű táborparancsnok ismét elölről kezdi a számolást. A sorban mocorgás támad: valaki a nyakát nyújtogatja, hogy megszámolja, nem őrá olvassák-e a végzetes számot.

— Acht... neun... — számol Stolz rendületlenül, az udvar fölött pedig olyan csend ül, hogy talán egy sóhajt is meghallana az ember a sor túlsó végéről.

— Tíz! — Miért nem lő?

Valaki felemeli a karját a sorban és előlép. Éles árnyék vetődik a földre.

— Ne lőjön, én megmondom — áll a fogoly felemelt karral és felém néz. Mindez az udvar túlsó felében történik, és nem látom, ki lépett ki a sorból. Ki lehet az? Szása bácsi, aki a ráspolyt adta? Vagy valaki azok közül, akik velünk együtt készültek szökni?

— Te voltál a tizenegyedik — mondja a táborparancsnok. — Hát akkor halljuk, mit mondasz. Menj körbe, és mutasd meg a főkolomposokat.

Elvonultatják a sor előtt, ő meg csak ingatja a fejét. Közelednek a második csoporthoz, amelyben én is állok. Most már jól látom az arcát. Igen, ez egyike a beszervezetteknek. Alighanem Mihail ötös csoportjába tartozott. De vajon ismer-e ő engem?

Vértelen az arca. A keze reszket, és sehogysem tudja leküzdeni a reszketést. Nem bírta ki, és kilépett a sorból. Most már kétszeresen is oka van a félelemre: rájött végre, hogy a németek neki sem kegyelmeznek — hiszen tudott a szökésről és maga is szökni akart.

Két árulás egy éjszaka: nem túlságosan sok? A gyáva közelebb lép, a szemén látom: ismer. De annyi bátorsága sincs, hogy ujjal mutasson rám. Felnéz a csonkakezűre és felém int a fejével.

— Dieser? Ez? — a csonkakezű kirángatja a sorból bal oldali szomszédomat.

Az áruló a fejét rázza. Az álla is reszket. Hát igen, nem könnyű árulónak lenni. De miért könnyítsek én a sorsán?

És akkor magamtól kilépek a sorból.

— Hazudik, Herr Kommendant. Először látom ezt az embert. Semmi dolgom nem volt vele... — Sietek, el kell mondanom hamarjában minél többet, de már nincs időm.

Stolz szótlanul suhint az ólomujjas kesztyűjével. Kiköpöm két fogamat, lassan feltápászkodok — nincs miért sietnem: mindjárt eldördül a lövés. De a lövés elmarad: kezembe kaparintottam a kezdeményezést. Most, hogy az utolsó percek feszültsége fölengedett, már nem akarok meghalni. Ki kell vágnom magam ebből a kalamajkából, amelybe olyan ostobán, vigyázatlanul keveredtem.

— Ez? — Stolz nézi az árulót: ő is megértette, hogy elkésett a lövéssel. Ráadásul a táborparancsnok már kételkedik a gyáva áruló szavahihetőségében.

— Hozzák utánam! — Stolz sarkon fordul és elindul az udvarról.

— Rohadék! — kiáltom dühösen az áruló arcába. — A szemembe nem mered mondani, átkozott dög, hogy ilyen alakok vannak a világon... — ordítom, s szemem előtt imbolyog Stolz háta: hadd hallja ő is, hogy kiabálok. hadd erősödjön benne a kétely.

Az SS-legények mindkettőnket a parancsnoksági épületbe tuszkolnak. Nekikészülődnek a kihallgatásnak.

Hogy mivel nem vertek engem akkor, azon az éjszakán.

Puha, csattanó ütés a vékonyomra, s nyomban utána újabb ütés a lapockám alá. A legártatlanabbak, a legkevésbé veszélyesek az ökölcsapások. Két ütés — szünet, újabb két ütés — újabb szünet. E szünetek alatt az ember elernyesztheti a testét, majd utána újból megfeszítheti izmait, amikor érzi a kar lendületét.

Éles, forró és perzselő ütés süvítő hanggal párosulva. Ez a korbács. A korbács nagyot üt és heves fájdalmat okoz, de ez a fájdalom nem mély és hamar elmúlik, szinte semmi nyoma nem marad, csak véres csíkok a bőrön, bár ez sem valami nagy gyönyörűség. Sokkal

rosszabb az ólomvégű korbács: a németeknek ilyenük is van.

A korbács már nem süvít. A lábam beleütközik valami tompa, kemény tárgyba. A fájdalom a csontjaim velejéig hatol. Ez már félelmetesebb és veszélyesebb: munkába lépett a német patkós csizma. Ez sok bajt okozhat. Itt csak győzze az ember, hogy kezével védje a hasát meg a lágyékát — különben nem kel föl többet.

Valga — Rezekne — Żiżmarjai — Kaunas — Buchenwald — Bonn — Düren és még jónéhány Gestapo őrszoba — itt tanultam meg, hogyan kell megkülönböztetni az ütéseket, hogyan kell meghalni és újra feltámadni. Változtak a városok és a hóhérok, de a módszer ugyanaz maradt.

Ma a németek módszeresen és akkurátusan vernek, időnként szünetet tartanak, fellocsolnak egy-egy vödör vízzel, hogy bele ne haljak az ütlegekbe — hiszen azoknak, akik vernek, nem ez a feladatuk.

Lihegve fekszem a vizes padlón. Az SS-legény vízzel locsolja az arcom, és igyekszem jól kinyitni a számat, hogy legalább egy cseppet nyeljek az éltető nedvességből.

Most már előkészítettek a kihallgatáshoz. A németek azt hiszik, hogy változatos ütlegeikkel kivertek belőlem minden akaratot, képtelen vagyok a további ellenállásra, és úgy köpök majd, ahogy ők akarják.

Felkészült a kihallgatásra a csonka kezű Stolz is: meleg fürdőt vett, fölhajtott egy pohárka erős pálinkát, megtisztította a körmét, elszívott egy cigarettát. A csonkakezű engem vár...

Minden porcikám fáj, elleptek a kemény, ólomsúlyú daganatok. De én is kész vagyok a vallatásra: teleszívtam magam makacssággal és gyűlölettel, hiszen éppen a németek verték belém. Nem, ők nem tudják, milyen az orosz jellem, sohasem tudnak megtörni bennünket, sohasem tudják elnyomni akaratunkat.

Stolz az asztal mögött ül. Mellette áll a tolmács. A fal mellett két gumibotos SS-legény ácsorog.

— Te vagy a szökés szervezője — mondja a tolmács a csonkakezűre sandítva. — Te fűrészelted át a rácsot? Ismerd be.

— Én semmit sem tudok. Ki mutatott rám?

— Ő az.

Aha, az áruló is itt van; a hátam mögött áll és reszket. Arca véraláfutásos.

— Ő volt az — vinnyog az áruló; látható, hogy őt is alaposan előkészítették a kihallgatásra. — Ő beszélt rá mindenkit, ő szerezte a ráspolyt, hogy elfűrészelhessék a rácsot.

A tolmács fordít. A csonkakezű kesztyűjével türelmetlenül dobol az asztalon.

— Miféle ráspolyt? — meresztek nagy szemeket. — Én ezt az embert nem is ismerem, engem itt helyben agyonlőhetnek, én nem tudok semmiről — A ráspoly biztos helyen van, felőle nyugodt lehetek.

— Hast du die Feile gesehen? — kérdezi Stolz. — Wo ist sie versteckt?[1]

Az áruló hallgat.

— Na látja, Herr Kommendant — mondom élénken —, ez nem akarja megmondani, hol van a ráspoly. Biztosan ő maga dugta el. Bizonyára éppen ő a szervező.

— Du bist der Anstifter — bök felém Stolz a kesztyűjével. — Ich bringe dich zum Geständnis.[2]

Nevetek, helyesebben nevetni próbálok

— Hogy lehetnék az, Herr Kommendant? Én itt vagyok, ők meg megszöktek. Ha én lennék a szervező, én szöktem volna elsőnek. Én viszont aludtam, és nem tudok semmit. — Szavaimban talán az a legcsodálatosabb, hogy a színtiszta igazat mondom.

— Filzen![3] — a táborparancsnok az árulóra mutat. A két SS-legény rögtön munkához lát a gumibotokkal. Diadalérzés fog el: az árulót a szemem láttára verik.

De ő is megmakacsolta magát. A padlón fetreng, köpködi a vért a szájából és hajtogatja:

— Ő a szervező. Hallottam, mit beszélt a csilléknél.

Most már természetesen az áruló is ki fog tartani amellett, amit mondott, hiszen ez az egyetlen reménye arra, hogy életben marad.

Stolz kényelmes mozdulattal előveszi a pisztolyát.

[1] Láttad azt a ráspolyt? Hová dugták?

[2] Te vagy a felbújtó! Majd én vallomásra bírlak.

[3] Ellenőrizni!

— Wenn du nicht sofort gestehest, wirst du erschossen.[1]

Vörös köd fátyolozta el a szememet. Már nem tudok uralkodni magamon, feltépem az inget a mellemen, öklömmel verem a mellkasomat, és a hóhér szemébe vágom egész megvetésemet:

— Bitte, schiessen! Csak ne sokat gatyázz, te vadállat! Bitte! — és mutatom neki a mellemet.

Szorosan elém áll a pisztollyal a kezében. Tekintetünk összeakad. Világoskék a szeme, egy kicsit kidülledt, ez a közömbös gyilkos hideg, csillogó szeme. Néz rám, mereszti a szemét, hunyorít: át akar döfni a hideg tekintetével. Farkasszemet nézek vele. A vörös köd eloszlott, szinte nyugodt vagyok. Csak a szemem lábad könnybe a szúrós tekintetétől.

A pisztolyával a bal karomra csap, és az ő szeme rebben elsőnek:

— Ich sehe, das ist ein tapferer Russe. Bringt ihn zur Grube. Wenn er gut arbeitet, lassen wir ihn noch ein wenig leben. Aber ganz scharf aufpassen[1].

A tolmács a maga módján fordítja:

— Ereggy a laktanyába. Holnap kimégy munkára. Ha nem lesz meg a tizenkét csilléd, a halálkommandóba kerülsz. Ezt jegyezd meg.

Megfordulok. Elindulok az ajtó felé, és várom, hogy a hátam mögött lövés csattan: még nem tudom elhinni azt, ami történt.

Az ajtó szinte hangtalanul becsukódik mögöttem. A lövés elmarad.

Tehát van még néhány napom.

[1] Ha nem vallasz rögtön, agyonlőlek.

[2] Látom, ez egy bátor orosz. Vigyétek a kőfejtőbe. Ha jól dolgozik, hadd éljen még egy kicsit. De tartsátok jól szemmel.

AZ UTOLSÓ KÍSÉRLET

Másnap újból megkíséreltem a szökést.
Mégpedig az alábbi módon.
Alig pirkadt, felsorakoztunk az udvaron, hogy induljunk a kőfejtőbe munkára. Az őrök hangosan számolják a foglyokat, csoportokra osztják őket. Ma nekem külön elszámolásom van, én a perceket számolom, amelyek még rendelkezésemre állnak Már fél óra eltelt az ébresztő óta, és még semmi épkézláb gondolat nem jutott eszembe

Az ablakot, amelyen át hárman megszöktek, újból berácsozták. Lent, a fészer tetején, géppisztolyos őr áll. Mihail és társai megléptek, és a szemafor lecsapódott. Ilyen ostoba históriát! Hogy nem tudtam idejében belelátni a sötét lelkébe ennek a Júdásnak, aki egy csapásra elárult mindannyiunkat? Pedig szinte egyáltalán nem is titkolózott.

Amikor befejeztük a ráspolyozást, ott álltunk az ablaknál.

— Sajnos, sokan vagyunk — mondta akkor Mihail. — Besúgók kerülhetnek közénk.

— A fiúkban megbízhatsz — feleltem neki. — Ne félj.

— Jó, nyolc ember nekivág, ezt még elfogadom. Aztán ön a nemulass... Az ügyeletes bemegy a terembe, felébreszti az őröket. Te kereket oldasz — és utánad a vizözön És mi?...

— Én megyek utolsónak, érted? Ti sorsot húztok, hogy milyen sorrendben mentek, és én megyek legutolsónak.

— Hát így talán... Menjünk akkor aludni...

El kellett volna gondolkoznom a szavain, meg kellett volna beszélnem a dolgot a fiúkkal. Nyilvánvaló, hogy ő már akkor éjszaka, ott az ablaknál eldöntötte, hogy megszökik egy nappal előbb, és rögtön össze is beszélt a haverjaival. Most már világos volt minden: utólag mindig könnyű okosnak lenni.

Kinyitják a magas vaskaput. Kivonulunk az útra. Hajnalodik. Körülöttünk erdő borította dombok sötétlenek. Távolabb, a dombtetőn, a tábor mögött rőtvörös fények lobognak — az olvasztókohók dolgoznak. A foglyok minden este hatalmas bádoglemezekkel takarják el a kohókat, hogy tüzüket repülőgépekről ne lehessen látni, de oda is őrök kísérnek bennünket — onnan nem lehet megszökni, ha a kohók a zónán kívül vannak is.

Az út mentén húzódó táborfal véget ér. A hegy lejön egészen az útig, teljes szélességben megmutatja magát, oldalát sűrű erdő borítja — Sigfried-erdőnek hívják. Itt át lehetne szökkenni az árkon, az erdő karnyújtásnyira van, de itt az őrök is nyitva tartják a szemüket. A foglyoknak pedig még nézniük sem szabad az erdő felé. Ha valaki egyet lép jobbra — szökésnek számít. Ha valaki az erdő felé sandít — szökésnek számít. Az őrök figyelmeztetés nélkül tüzelnek.

Tompa robbanásoktól reng a föld: a németek a bányában munkához készítik elő a fejtéseket.

Lefelé egy híd alatt megy át az út. A hegyről dübörögve mozdony száguld a hídra. A vagonok kereke szaggatottan kattog a híd vaslemezein. Valamikor álltam én is ilyen hídon a Rajna fölött. Ha most felugorhatnék oda, elkaphatnám valamelyik vagon fogantyúját... Őrült gondolataim támadnak ma — kézbe kell vennem magam...

A vonat eldübörgött, de az alagútból még gomolyog kifelé a piszkos fekete füst. Elvonulunk a híd alatt. Az út balra kanyarodik, és itt még közelebb van az erdő. Az őrök úgy néznek, hogy majd kiesik a szemük Ha ma a bányában nem sikerül, este itt iramodok meg, még akkor is, ha száz géppisztoly tüzel utánam. Hetven méter szökellve, a fatörzsek mögött el lehet bújni — lesz, ami lesz.

Minden esetre utolsónak megyek. Az őr sűrűn pillantgat rám. Nem géppisztoly van nála, hanem karabély — ezt is számításba kell venni.

Az utat tehát ízekre szedtem: innen csak halálra szántan lehet megszökni. Most még alaposan szemügyre veszem a kőfejtőt. Hátha ott megtalálom a szabadulás útját...

A bánya a hegy oldalában van. Közvetlenül előttünk

függőleges sziklafal meredez, abból fejtjük a kőzetet. Baloldalt mély árok húzódik; ez a régi, már kimerült bánya. Az árok fokozatosan emelkedik és éppen ott ér fel, ahol a csilléket a bunkerbe ürítjük. De ott, az árkon túl, van egy régi, elhagyott út is, amely a vasúti alagúthoz vezet. Amennyire tudom, az árkot őrzik. Most azonban senkit sem látni ott.

Az őrök átadnak bennünket a német mestereknek, s behúzódnak melegedni az út szélén álló bódéba.

Méregetem a bányát, alaposan szemügyre veszem, pedig közben a lábam rogyadozik. Sajog minden porcikám, minden izmom. Hogyan forgatom én ma a nagykalapácsot? Ha nem teljesítem a normát, holnap már nem is hoznak ide.

Hozzánk lép egy idősebb mester.

— Drei ott kalapács. Ezek kommen — mondja keveréknyelven, hogy jobban megértsük.

Örülök a percnyi haladéknak. Társaim fogják a kalapácsot, én meg még könnyedén lépkedek: az én kalapácsom távolabb van, a csillénél.

— Tartsd magad, Ivanov — súgja ötös csoportunk egyik tagja, Vaszilij. — Segítünk neked.

— Gyere, a szünetben megnézzük a régi árkot — mondom neki. — Őrzik azt egyáltalán?

Vaszilij szótlanul bólint.

Ki-ki a csilléjéhez megy. Úgy érzem, a kalapács sohasem fog elszakadni a földtől: olyan nehéz ma. Fölemelem, megpróbálom ütésre lendíteni. A kalapács elröpül, kifordul tőle a karom, aztán lehuppan a földre. De újból rávetem magam, élethalálharcba kezdek vele, és a kalapács végre megadja magát: magasba lendül és lecsap az ércre.

Vaszilij a szomszéd csillét rakja. A géppisztolyosok még bent melegszenek a bódéban, és Vaszilij észrevétlenül néhány ércdarabot dob a csillémbe.

— Told utánam — súgja —, ha baj van, segítek.

Mondanom sem kell, eleget szenvedtem a fasiszta táborokban, de ez a nap egyike volt a leggyötrelmesebbeknek. Ha a társaim nem segítenek, ez lett volna életem utolsó napja.

Visszatoljuk az üres csilléket. Vaszilij most is segít.

Alig észrevehetően kacsintok neki, és néhány lépést teszek a régi bánya felé, ahol az árok kezdődik.

— Vissza! — kiáltja a mester.

De én már megnéztem mindent, amit kellett. Gyorsan visszamegyek a csillémhez, odatolom a kőfalhoz.

— Ott van? — kérdi Vaszilij.

— Ott.

— Na látod. Pedig reggel még nem volt ott. Ez az őr tehát a mi őrségünkkel jön ki, éjszakára pedig bevonul.

— Értem — mondom nem túlságosan nagy meggyőződéssel.

Lent, a régi bányában, az elhagyatott útnál, amely a vasúti alagúthoz visz, géppisztolyos őr áll. Minek állították oda? Nyilván azért, mert ott van az út — elvégre a szőrszálhasogató németek nem állítanak őrszemet oda, ahol nem lehet átjutni.

Erre az alsó őrre már néhány nappal előbb felfigyeltem. De akkor még a rácsot ráspolyoztuk, és nem érdekelt bennünket, hogy minek áll ott. Most viszont lenéztem az árok széléről, és rájöttem, hogy az őrt nem ok nélkül állították oda.

A régi bányába le lehet ereszkedni: ezt láttam meg! Kiderült, hogy nem függőleges sziklafal az oldala, hanem meneteles lejtő párkányokkal, s az első párkány nincs is mélyen, legfeljebb öt méterre. Nem is túlságosan nehéz lemászni oda, mert a falból érdes szikladarabok merednek ki, azokba meg lehet kapaszkodni.

De hogyan jutok el erre a párkányra? A bányában túlságosan sok az idegen szem: őrök, mesterek, robbantók, nyilvántartók. Rögtön észreveszik, hogy egy orosz eltűnt, én pedig ott gubbasztok majd a párkányon, mint egy egérfogóban — ha akarnak, felülről, ha akarnak, alulról lőhetnek le.

Egyetlen lehetőségem van: a műszak végén kell lelépnem, amikor a foglyok sorakoznak. Hátha sietnek haza a németek és nem számolnak pontosan.

Most már a kalapácsot is könnyebbnek érzem, az ércdarabok sem olyan nehezek. Úgy tűnik, egészen jól győzöm a csillerakást. De mire eljön az ebédidő, látom, hogy csak három fordulót tettem — ez pedig negyedrésze a normának.

Ebéd után újabb csapás ér. Az őr észreveszi, hogy Vaszilij segít megrakni a csillémet. A német karabélyát rám szegezve hozzám lép:

— Miért nem dolgozol? Naplopó?

— Herr konvoj, beteg vagyok — húzom fel a nadrágom szárát, hogy megmutassam neki a sebet a lábamon.

— Szabotázs! Kaputt! — a német lendületet vesz és akkorát üt a puskatussal az egészséges lábamra, hogy a szemem szikrázik bele.

Majdnem felordítok a fájdalomtól, s lerogyok a sínre.

— Zwei láb... Jetzt werden beide Beine heil[1] — mondja a német elégedetten, és fuldoklik a röhögéstől.

Most már egyáltalán nem tudok dolgozni. A térdem alatt megdagadt a lábam. Nagy üggyel-bajjal eltaszigálok még két csillét, és a mester vastag fekete keresztet tesz a számom mellé: jól tudom, hogy ez mit jelent.

De minél több a bajom, annál jobban nő a dühöm. Bőg a sziréna, a munka végét jelzi. A foglyok elhajigálják a kalapácsot, ott hagyják a kőfalat. Az őrök kijönnek a meleg bódéból, várnak bennünket. A mi csoportunk ott sorakozik, ahol véget ér a sín, egészen közel az árokhoz. Fájó lábamat vonszolva a sor végére vánszorgok. A géppisztolyos ordítozva futkos, hogy összeterelje a késlekedőket. Most eltűnt a csille mögött. Abban a pillanatban az árokhoz futok, s a kiálló kövekbe kapaszkodva, mászok lefelé. A szemem sarkából figyelem a másik őrt, aki lent áll: nem lát engem, mert éppen az ellenkező irányba néz. Én pedig már elterültem a párkányon és lélegzetvisszafojtva fekszem. A lenti őr elől most már a párkány eltakar, én sem látom őt.

A párkányon összegyűlt a por, a kavics. Megpróbálom beszórni magam vele, hogy fentről ne vegyenek észre, s közben a fülemet hegyezve hallgatom, mi történik odafönt. Úgy látszik, nem másztam elég ügyesen, a lábam beleütődött a kőbe, s most jobban sajog, mint előbb. Nem, ezt még kibírom, csak észre ne vegyenek.

— Drei... vier... fünf... — számol az őr. Miért van ennek ilyen undorító, rikácsoló hangja? Elhibázta a számolást. Elölről kezdi. Jól van, jól van, csak zavarodj be-

[1] Most mindkét lábad egészséges lesz.

le egészen, mibe kerül neked az, nyavalyás, számolj hozzá még egyet. Egyetlenegyet... Ebben az egyben van az utolsó reményem, az egész életem...

Tudom, hogy a társaim nem árulnak el. Látták, hogy az árok felé iramodtam, és most bizonyára szándékosan sugdolóznak, mászkálnak, toporognak, hogy megzavarják az őrt a számolásban.

— Ruhe! — ordít az őr. — Wo ist der andere?[1]

— Mi a helyünkön vagyunk, Herr Sturmann. Egy beteg lett, előre ment. — Megismerem Vaszilij hangját: ő, a hű barát, felel az SS-legénynek. Szándékosan előléptette, amikor Sturmannak szólította — derék fiú.

Nem, a németeknél nem válnak be ezek a naiv trükkök. Fentről már hallom a mozgolódást, a kiáltozást, a gumibotok csattogását. Fekszem, belepréselem magam a sziklába, bekúszok a kő alatti mélyedésbe: még mindig nem adtam fel a reményt, hogy a németek felülről nem vesznek észre és hamis nyomon indulnak el.

Egy fej hajlik az árok fölé. Ez ő, a mi akkurátus őrünk. A másodperc egy töredékére összeakad a tekintetünk.

— Segítség — kiáltom németül, nehogy elkezdjen lőni a vadbolond. Megértettem, hogy vesztettem, de meg kell próbálnom kijutni a csávából, élve felkerülni a párkányról. — Segítség, véletlenül leestem, kibicsaklott a lábam...

Kötelet dobnak le. Szégyen ide, szégyen oda: derekamra kötöm a kötelet, jó szorosra húzom a csomót. A németek nem bíznak meg az oroszokban, maguk húzzák fel a szökevényt, húzzák-vonják, mint egy csontokkal tömött zsákot.

Én meg csak csodálkozom, hogy kiemeltek és nem ütnek. Elhalasztották a táborig?

Sajna, ott sem ütnek. Annál sokkal rosszabb történik. Alighogy lefeküdtem a fakoporsómba, az ügyeletes a számomat kiáltja. Nem válaszolok. Megkeres, megáll előttem és a lábamnál fogva kirángat. Az ajtóban vödörrel a kezében egy őr áll.

— Fordítsd ide a hátad, élénken!

A hátamon érzem a vastag ecset érintését. Az őr na-

1 Csend! Hol van egy ember?

gyot nyom a lapockáim között, vörös karikát fest a hátamra. Aztán a vödörrel a kezében megkerül, belemártja az ecsetet és újabb vörös kört mázol a mellemre, a szívem fölé.

— Ne mozdulj!

Én csak állok, tudom: a festéknek meg kell száradnia. A mellemen a folt áthatol a ruha anyagán, a bőrömet égeti. Olyan érzés fog el, mintha a kört izzó vassal egyenesen a testemre sütötték volna rá.

A teremben pedig az élet megy tovább.

— Indulás a dombra! — vezényel az ügyeletes, kitelelve a foglyokat az udvarra, hogy éjszakára befedjék a kohókat. Az egyik fogoly a sarokban söpröget, a bányából hamarosan megjöttek a fiúk — az élet megy tovább.

Megfordulok. A csonka kezű Stolz áll az ajtóban.

— Alles in Ordnung. Minden rendben — mondja, és néz azzal a hideg, üres szemével.

A SZABADSÁG OTT VAN, TÚL A DOMBOKON

Hatodik napja járok mellemen a halálraítéltek vörös karikájával. Azoknak, akikre ilyen karikát festettek és akik nem járnak ki munkára, szinte semmi élelem nem jár. Fél liter répalé — ez a napi adagom. Lassan haldoklok, vagy tábori nyelven szólva, döglődök. Még attól a jogtól is megfosztottak, hogy kijárjak munkára. Kifelé menet legalább megiramodtam volna az erdő felé, a golyókkal nem törődve, hogy legalább egy pillanatig élvezzem a szabadságot — aztán visszaintsek és ott haljak meg menekülés közben; de most még ezt a jogot is elvették tőlem. Itt kell megdöglenem a szöges drótkerítés mögött, gyűlölt hóhéraim szeme láttára.

Elszakítottak a kenyértől, a napfénytől, barátaimtól. Most még Vaszilij, akivel együtt akartunk szökni, eltávolodik tőlem. Megértette, hogy én már nem számítok élőnek. Tegnapelőtt éjfélig sugdolóztak a sarokban, de amikor odamentem, mind elhallgattak. Gyászos képük többet mondott nekem, mint ellenségeim megvető tekintete

— Adj egy csavarás dohányt — mondom Vaszilijnak.

— Mit képzelsz, öregem — csodálkozik rám színészkedve. — Hol lehet itt dohányt szerezni...

Megfordultam és faképnél hagytam. Többet nem fogom zavarni őket.

Ez a hatodik nap — az utolsó a tábori életemben... Reggeltől a padlót súroltam a lakóteremben, lesikáltam a fekvőhelyeket, s ennek fejében kaptam egy csikket az ügyeletestől. Behúzódok egy félreeső sarokba, hogy senki se lásson, s mohón szívom a kesernyés-savanykás füstöt, amelytől szédül a fejem. A teremben jóformán senki sincs: csak három magamfajta halálraítélt, meg a haldok[1]ók.

Estefelé az ablaknál állok, amelyet ráspolyoztunk, s a rácson át nézem az erdő borította domboldalt. De jó is volna, ha szárnyam nőne, felröppenhetnék és megtele-

pedhetnék azon a magas fenyőfán. Dehát én a kalitkába vagyok zárva.

Lehet, hogy magamban beszéltem. Már hangosan beszélek magamban? Megyek a fekhelyemhez, felhúzom a nadrágom szárát. Térdem alatt fehér vízhólyagok nőttek. Már sok ilyet láttam Rezeknében is, Kaunasban is, és tudom, mi a folytatás. A fehér hólyagok egy-két nap múlva elszáradnak, feketedni kezdenek, s egyre jobban elterjednek a bőrön. Aztán meg... Aztán meg már semmi sincsen...

Két fogoly jön be a terembe. Szása bácsi érkezik vissza a lakatos műhelyből. Elmegy a koporsók között, matat a vackában. Szótlanul figyelem, aztán leeresztem a nadrágom szárát és feléje botorkálok, mintha arra volna dolgom. Egyébként csakugyan van dolgom ott: abban a sarokban van a vesszőseprű, fölvehetem és odavihetem az ügyeletes asztala alá. De eszemben sincs a seprűvel veszkődni. Szása bácsival szeretnék beszélni, de nem tudom, mit mondjak neki: egyetlen szó sem jut eszembe.

Ő részvevőn néz rám, aztán hirtelen zsebre dugja a kezét.

— Gyere ide.

Szótlanul odamegyek. Megnémult lény vagyok most.

— Nesze, ez a tied — Szása bácsi valamit dug a kezembe. — Hogy tévedhettetek ekkorát? Három gazember akadt, aki megelőzött benneteket. Nem fogták el őket, pedig megérdemelnék a gazemberek. De te derék fiú vagy, nem árultál el senkit. Ez a tiéd, mert nem árultad el a társaidat. Hiszen tudom, mennyire megvertek.

Egy darab kenyér lapul a tenyeremben.

— Danke — mondom Szása bácsinak; csak ez az idegen szó jut most az eszembe.

Ledőlök a koporsómba, és szótlanul, teljes odaadással rágom a kenyeret — váratlan szerencse ez, amely utolsó napomon köszöntött rám. A kenyér morzsái élvezetesen duzzadnak a számban, a szájpadlásomhoz tapadnak. Nyelvemmel lenyalom őket. Érzem, minden egyes falattal több lesz az erőm. De minek nekem az erő? Hogy meghosszabbítsam a kínlódásomat? Ennek ellenére megeszem a kenyeret az utolsó morzsáig. Heverek a kopor-

sómban, és lelki szemeimmel sűrű zöld fenyvest látok. A magas fenyők szabadon susognak a fejem fölött, a fenyők mögött vidáman süt a nap, harkály kopácsol, szarka rikolt, ahogy surran az ágak között... Kimegyek az erdő szélére, a nap egyenesen a szemembe süt: az imént ugrottam le a bűzös vagonból, s a nap hívogat magához, Oroszországba...

A fenyves közben sötétebb lesz, ellenségesen hallgat. A sötétben csonttá fagyott hullába botlok, és rémülten tapogatom az élettelen arcot. Hol történt ez, miféle ismeretlen erdőben? Én ráspolyoztam a rácsot, és nem jutottam el az erdőbe. Én törtem ki a deszkát a vagon aljából, és a németek a matematikust ölték meg. Lemásztam a kőpárkányra, és a németek vörös bélyeget ütöttek a testemre. Hányszor próbálkoztam már a szökéssel, és hányszor nem sikerült. Vajon másoknak sikerült-e megszökniük? Megszöktem, elfogtak, gumibot szántotta a testemet, vörösen izzó kályha perzselte a tüdőmet. Igen, azok a szökések sikerültek. Ha csak egy órát is, egy napot is, ha csak egy hetet is, de szabadon voltam, szívtam magamba a szabad erdei levegőt, álmodoztam arról, hogy harcolni fogok Madarak beszélgettek velem, harmatos ágak simogatták az arcomat — van mire emlékeznem halálom küszöbén. Igen, ott menekülök az öreg őr elől, surranok a vagonok alatt, igen, ez is volt, leugrok a nyitott, lapos vagonról és rohanok az erdő felé, mint az a balti matróz, akinek a nevét sem tudom. A matróz elesett, nem kel fel többé, de én mégis elszaladtam az erdőig, és a Pujka boldogan nyerít és száguld velem az elhagyatott erdei ösvényen. A szán hangtalanul siklik velem, motor berreg, és én már nem a szánban vagyok, hanem hátul egy tehergépkocsiban a ponyva alatt, a vállammal nagyot lökök a németen és leperdülök az útra — hiszen ezek most Schreiber elé visznek engem, nem akarok találkozni vele, inkább leugrok és futok.

Összekeveredett minden a fejemben, de én egyre csak ugrok és futok, ugrok a semmibe, futok a semmibe, a géppisztolysorozat a hátam mögött a semmibe csattan, a semmibe zuhanok, felugrok, ismét futok; a lábam olyan már, mint a vatta, ilyesmit csak álmodhat az ember, de én sietek a vattalábamon, hogy időben elérjem az erdőt,

elrejtőzzek egy meleg, érdes törzsű fenyőfa mögött. Elértem, átölelem a törzset, de az szétmállik... csak száraz, keserű korhadék marad a kezemben...

Felordítok és kinyitom a szemem. Fölöttem keskeny fakoporsó, jobbra tőlem ugyanolyan keskeny koporsó, balra is koporsók sorakoznak. Elfog a félelem a koporsók között, feltápászkodok és odatámolygok az ablakhoz, hogy kinézzek az erdőre.

— Elvtárs, elvtárs — szólít egy síron túli hang, és nem tudom, honnan hallom.

Csonttá aszott ember fekszik előttem a koporsójában, a nyakán fekete foltok, szeme lehunyva, de az ajka még mozog.

— Gyere közelebb, elvtárs, hiszen ismerlek én téged, régóta itt fekszem és nézlek. A szabadság ott van, túl a dombokon. Ereggy a dombok felé, és jegyezd meg — Nyekraszov utca, huszonkettő, Nyikolaj Mihajlovics Morozov...

Mit beszél ez? Álmában beszél vagy én álmodom? Arca olyan, mint a halotté, hangját alig hallani. Vagy talán rémképeket látok már?

— Mit mondasz, öreg? — közelebb húzódok hozzá és föléje hajlok. Szeme most félig kinyílik, de engem nem lát.

— Várj csak, várj csak, azt hiszem, a város nevét nem mondtam — dünnyögi mintegy álmában. — Túlságosan sietek és ezért nem tudom követni a gondolataimat. Mondd utánam: Nyekraszov utca...

— Nyekraszov utca... — ismétlem.

— Ahá, szóval te hallasz engem? — arcára fájdalmas grimasz ül ki, olyan, mintha mosolyogna. — Pedig azt hittem, hogy a semmibe beszélek. Kérlek, jegyezd meg a címet, mondd utánam...

A táborban mindenhez hozzászoktam, mindent megpróbáltam, és engedelmesen hallgatom.

Ő pedig folytatja:

— Te megjegyzed és elmégy túl a dombokon. Aztán hírt viszel rólam az ottaniaknak, levelet írsz erre a címre...

— Írok... elmondom... — mint a visszhang válaszolok a haldoklónak.

— Te nem hiszel nekem — az arca ismét eltorzul a fájdalomtól. — Dugd a kezed ide, a fejem alá, vedd csak elő...

A kezem valami puhát tapogat ki a szalmában. Kihúzom — igen, hiszen ez egy pilotka, vörös szegélyes, posztó tiszti sapka, a gyalogos tiszt sapkája. Benne egy kis rongybugyor.

— Bontsd csak ki, ne félj, neked adom...

Zománcozott vörös csillag van a kezemben. Istenem, milyen rég nem láttam ilyen csillagot, talán nem is ebben az életemben volt az.

— Köszönöm, Nyikolaj, szívből köszönöm.

— Megjegyezted hát, hogy hívnak? Ne feledd el, kérlek. Én tudom, miért bízok benned. Láttam, hogyan reszelted a rácsot, és hogy az a három hogyan szökött meg. Csúnyán viselkedtek, felébreszthettelek volna, de nem tudtam, hogy ez árulás. Eredj túl a zöld dombon, amikor betakarják a kohókat. Az öregek mondták, hogy ott van egy meredek partú vízmosás, de le lehet ereszkedni rajta. Vedd le rólam a kabátomat és menj oda. Nekem már úgy is mindegy, milyen ruhában halok meg. Vedd le már, bátrabban...

Fölnézek: valóban, innen kitűnően lehet látni az ablakot, amelynek a rácsát fűrészeltük. Tehát amit mond, az igaz.

A kabát takaróként borítja a testét. Gyorsan levetem a saját kabátomat, és ráterítem. Az én ruhám azonban sötétebb; a nadrágot is ki kellene cserélni.

A koporsók közti folyosóban leskelődve közeledik a policáj.

— Húzódj odébb — gyorsan befekszem a haldokló mellé, s egész testemmel érzem, mennyire sovány.

A policáj elmegy mellettünk, nem vesz észre semmit. Gyorsan lerángatom a haldoklóról a nadrágot, ő meg segíteni próbál tehetetlen, merev kezével. Lábát teljesen ellepték a barna foltok, igyekszem nem nézni rájuk. Felhúzom előbb magamra a nadrágot, aztán rá — éppen a legjobbkor, az utolsó pillanatban jött ez a ruhacsere. A sapkát és a csillagot a nadrágom szorítója mögé rejtem.

Nyikolaj keze elernyedt, arca kisimult. Szeme kinyílt, megnyugodott.

— Te most gyere utánam, gyere a zöld domb mögé .. Jegyezd meg: Nyekraszov utca... — egyre halkabban és lassabban beszél, aztán még egy utolsót sóhajt, és a feje oldalra billen.

Engem pedig mintha kicseréltek volna: más ember lettem, a vörös bélyeg nem égeti többé a mellemet. Megnyílt előttem a tábor kapuja. Alekszandr Ivanov, a szökevény és halálraítélt meghalt, viszont Nyikolaj Morozov él — ép a sapkája és a vörös csillagja, élnek szavai. amelyek megmutatják az utat a zöld dombon túlra. Ott, a domb mögött, a szabadság vár...

A folyosóról fatalpak tompa kopogása hallatszik: a foglyok térnek vissza a munkából Bevonulnak a terembe, megtelik minden szomorú zsivajukkal, bemásznak fekhelyükre. Most mindjárt szalad a policáj és sorakoztat fel a hegyre. És akkor én beállok a sorba. Megint egyedül vágok neki? De hiszen egyedül nem lehet.

— Hé, gyerünk a hegyre! — a főpolicáj szétvetett lábbal áll az ajtóban, és ordít: — Ledöglöttetek már? Gyerünk, gyerünk, talpra, befedni a kohókat! Sorakozó!

Néhány pillanatig még ülök a helyemen. Menjek vagy ne menjek? Nemrég ettem meg azt a darab kenyeret, most még van erőm, holnap már nem lesz. Nem, ma még nem készültem fel. Egyedül nekivágni őrültség. Maradnom kell...

Az ügyeletes lerángat két fogolyt, beállnak a sorba. Aztán beáll újabb két fogoly. „Maradj, maradj" — hajtogatja egy belső hang, s tudom, hogy mindennek semmi értelme, s mégis, akaratom ellenére felállok, és odamegyek a sorhoz. Beállok ötödiknek.

Két fiatal fogoly ül a közelemben, s mohón szívnak egy csikket — egymás kezébe adják. Egyikük arcát ismerősnek vélem.

— Add ide a csikket. Állj be mögém — parancsolom szigorúan: most már döntöttem, cselekednem kell.

A policáj is a gyereket nézi. A gyerek feláll és odajön hozzám. Még maradt egy slukkja, és a csikk az ujjamat égeti, de én szívom, amíg a papír füstje nem kaparja a torkom.

— Te mit keresel itt? — kérdi a gyerek; ő is megismert.

— Nincs már bélyegem. Hallgass. Elmegyünk sétálni egyet a friss levegőre — a papír füstjétől köhögni kezdek, leszorítom az arcomat a mellemre és elfordulok a policájtól.

A policáj vezényel, és elindulunk a kijárat felé.

— Fedezz hátulról — súgom a gyereknek. — Te nem tudsz semmit. Érted?

A gyerek fejvesztetten bólint, de már tudom: ez nem árul el.

Még egy akadály van előttem, a legveszélyesebb: a kapu. A kapunál mindig ott van Stolz és a helyettese. Megismerhetnek, bár más ruha van rajtam. Mit mondok, ha a csonka kezű Stolz felismer?

Leértünk a lépcsőn. Tompán csapódik a bejárati ajtó. A domb felől áradó friss szellő rögtön megrészegít. Néhány bizonytalan lépést teszek. Tudtam! Szétterpesztett lábbal, hátra tett kézzel áll a parancsnoksági épület ajtajában Stolz, a táborparancsnok. Hideg, megvető tekintettel nézi a foglyokat — néz és nem ismer meg. Ugyanúgy, mint a Mária-bányában a német mester — az is mintha a levegőt nézte volna, nem ismert meg. Nem fárasztják magukat azzal, hogy megjegyezzék az oroszok arcát.

Én, az arc nélküli és engedelmes fogoly elcsoszogok Stolz előtt. Stolz már elfordult, a kutyájával játszik: a kutyáját előbb megismeri, mint egy orosz arcát.

Csikorogva nyílik a vaskapu. A kapu előtt két SS-katona áll, az egyik géppisztollyal, a másik, az idősebb, karabéllyal. Vajon mindketten velünk jönnek-e?

A policáj tiszteleg, jelent az SS-legénynek. Mindez túlságosan sokáig tart, gyötrelmesen sokáig. Az SS-legény mond valamit a policájnak, megvizsgálja a kabátunkat — nincs-e rajta jel —, már azt hiszem, sohasem ér véget ez a kínszenvedés.

A szökés sikere tucatnyi véletlenből tevődik össze, a kudarchoz viszont elegendő egy, egyetlenegy egészen parányi melléfogás. Ma kaptam egy darab kenyeret, kicseréltem a ruhámat a haldoklóéval, sem a főpolicáj, sem a táborparancsnok nem ismert meg — a szerencsés véletlenek láncolata már a kapun kívülre segített. De ha most két őr jön velünk, vagy akár csak az egyik, de a

géppisztolyos, a fiatalabb — akkor hiába minden. A véletlenek lánca megszakad.

A géppisztolyos SS-legény int a párjának, és az végre kimondja a megváltó szót: „Komm!" Megyünk az úton, és látom, hogy az idősebb, karabélyos őr egy kicsit húzza a lábát: újabb két véletlen játszik a kezemre.

Megkerüljük a falat, amelyet géppuskás őrtornyok fedeznek. Előttünk van a meredek hegy. amelynek a tetején az olvasztókohók állnak. A hegyre meredek falépcső visz, a lépcső közben sokszor megtörik, hol erre, hol arra fordul. Változatlanul utolsó előtti vagyok, az őr elöl megy. A szívem meg egyre erősebben ver, vagy az izgalomtól, vagy a meredek, hosszú lépcsőtől. Az a gyerek, aki nekem adta a cigaretta végét és beállt utolsónak, a vállamra fekteti a tenyerét.

— Mi az, meg akarsz szökni? — kérdi suttogva, ijedt hangon.

— Ugyan, hogy szöknék meg, cimbora. Beteg a lábam. Csak levegőzni akarok egyet — közben kíváncsian szemügyre veszem: kétségbesett gondolatom támadt. — Hogy hívnak?

— Ivannak.

— Hát ide figyelj, Ivan. Sétálunk egyet és hazamegyünk. De a kohók befedésénél velem dolgozol, érted?

— Csend! — ordít az őr. Fölöttünk áll a lépcsőfordulóban, s várja, hogy felzárkózzunk.

A dombtetőről messzire ellátni. A lábunk alatt van a tábor a kaszárnyákkal és a gyárral, a gyár mellett látni a magas kőrakásokat, a csilléket, a bunkereket, a darukat. Foglyok sehol: a munkanap végetért.

A másik oldalon pedig, a domb lábánál, mezők, rajtuk túl meg erdő — az is lent van, alattunk: ilyen magasra feljöttünk Már sötétedik. a látóhatár alján nagy város fényei kéklenek — alighanem Aachen. Tehát arra van a határ... Ott, túl a dombokon, vár a szabadság.

Az olvasztókohók erőlködve fujtatnak. Testük mélyen lenyúlik a hegy gyomrába, és valahol ott lent van az egész kohómű — itt, fent, csak a kötélre függesztett tetők láthatók. Nekünk az a dolgunk, hogy síneket fektessünk keresztbe a kohók nyílására, s azokra ráengedjük a tetőket, hogy a kohók fényét ne vehessék észre fentről.

Megállunk az első kohónál. Négy fogoly az őrrel tovább megy. Az őr folyton vissza-visszanéz és kiabál. Mindegyik kohónál sinek és bádoglemezek hevernek.

Fortyogó láng lobog a kohókban. Zöld lángnyelvek nyaldossák a kohók falának peremét, középen pedig sárgásvörös tűz izzik, és árasztja perzselő melegét.

— Fogd meg a sínt!

Ivan engedelmesen átmegy a túlsó oldalra és megfogja a leghosszabb sínt, amelyet a tűzokádó nyílás közepén kell átfektetni.

Az őr már a harmadik kohónál jár. Feje eltűnik hol a kövek, hol az oszlopok, hol az elég alacsonyan függő tetőlemezek mögött. A német kiabál és sürget bennünket: úgy érzi, hogy túlságosan lassan értünk fel a hegyre.

Nehéz vízcsepp hullik a nyakamra. Fölnézek, és az erdő fölött hatalmas, sötét felhőt látok: ez újabb szerencsés véletlen.

Az őr pedig még mindig a harmadik kohónál bajlódik, talán tizenöt méterre lehet tőlem. A vízmosás széle messzebb van, de a kohó és a vízmosás széle közt kőrakások vannak, azok mögött el lehet rejtőzni.

A sín nehéz, nem nagyon dobálózunk vele, a kohó bordáira támasztva nyomjuk fölfelé. Közben egy pillanatra sem veszem le szemem az őrről: dolgunk van még elég. most az a fontos, hogy kiválasszam a legjobb alkalmat. Az őr visszajött a második kohóhoz, minket néz.

Fölemeljük a második sínt. Sűrűsödnek az esőcseppek. Az őr aggodalmasan nézi az eget: nem tetszik neki ez eső. A harmadik kohónál vacakolnak a fiúk, az őr rájuk kiabál és eltűnik a tetőlemez mögött.

Éppen ebben a pillanatban érünk össze Ivannal, hogy feltegyük az utolsó, harmadik sínt.

— Vesd le a bakancsod! — mondom határozottan és röviden, s látom, hogy a fiúnak kiszalad a vér az arcából. A gyerek rögtön megértette, mit akarok, és megszeppent. Megértem én az állapotát: egy pillanat alatt kell meghoznia azt a döntést, amelyre én már jó ideje készülök. Ijedt, tanacstalan, de nekem most nincs időm érzelgősségre.

— Mit akarsz? Minek? — motyogja a gyerek. — Hiszen golyót kapunk...

— Fogd a sínt! — látom az őrt, aki ismét megjelent a nyitott térségen. — Ha nem jössz velem, bedoblak a kohóba. Én halálraítélt vagyok, nincs vesztenivalóm.

A gyerek reszkető kézzel emeli a sínt. Most már egy kicsit meg kell nyugtatnom.

— Te mégy elöl. Én majd fedezlek — fölfogom az összes golyókat. A bakancsot vedd a kezedbe, úgy könnyebben szaladsz.

Az őr megint eltűnt a kőrakás mögött: a harmadik kohónál a fiúk sehogysem akarnak dolgozni. Most már nem lehet késlekedni.

— Térköz hét méter! Futás a hegyről — indulj! — kapom le a lábamról a bakancsot, és mutatok a vízmosás felé.

A kemény, katonás parancs hat. Ivan kezébe kapja a bakancsot, és futásnak ered. Én a nyomába.

Iván már eljutott a kőrakásig, lehajolt, eltűnt. Futok utána, és egész hátammal várom a lövést. Ez a legborzalmasabb: kivárni az első lövést.

— Halt!

A kiáltás csak gyorsabb futásra sarkall. Én is elértem a kőrakást, Ivan már feltűnt a túlsó oldalon. Lehajlok, és már dörren is a karabély. A golyó egy kődarabba csapódik, és gellert kap. Újabb lövés: az őr Ivant célozza meg, mert ekkor én a rakás mögött vagyok. Ivan megbotlik, de fut tovább. A vízmosás már közel van. A harmadik golyó ismét nekem szól: de ismét el is kerül. A németnek két golyója van még, s akkor lélegzethez jutunk, amíg tárat cserél.

Ivan már elérte a vízmosás peremét, leugrott: hallom, hogy gurulnak a kövek. Futok utána, az eső az arcomba csap. Még két golyó ered a nyomomba, de én már hengergőzök lefelé a vízmosás oldalán Az utolsó golyó a fejem fölött belefúródik egy kőbe, orrom előtt forró szilánkok pattognak A kohókat nem látom, a part pereme már eltakarja őket; ez az, itt van a rég várt fellélegzés, most csak le ne essünk, le ne bukfencezzünk a mélybe. Megkapaszkodom a bokrok nyirkos ágaiban, már nem hengergőzök, hanem mászok, függök az erős, rugalmas galyakon, támaszt keresek a lábam alatt, nem tudom kifújni magam. Az őr felülről már nem lát bennünket: túlságosan meredek a vízmosás oldala. Néhányszor a levegő-

be lő, hogy riadóztassa a tábori őrséget. A tábor felől géppisztolyok szapora csattogása a válasz.

Mindezt akkor hallom, amikor Ivan alattam mászik. látom nedves nyomát a bokrok közt, és én is megyek a nyomában.

Ivan már kiért a mezőre. Derekasan fut, gyorsan dolgozik a karjaival. Az őr észrevette a hegyről, utánaló, de ez már kétszáz méter legalább. Ráadásul mi a hegy lábánál futunk, úgyhogy még igazítani is kell az irányzékon a szintkülönbség miatt: így aztán lőhet, ez már szinte veszélytelen. Ivan nyomában én is kiérek a mezőre, az őrnek most még azon is gondolkoznia kell, melyikünket vegye célba, mi pedig eközben futunk, nyargalunk.

Négyszáz méterre lehet az erdő. Nyargalok teljes erőmből, de az erdő mintha egyre távolodna.

Ivan előttem vágtat, a mezőt átszelő patakban fut tovább. Jól teszi, el kell tüntetni a nyomokat, hátha kutyákkal kerestetnek bennünket a németek. Már én sem vagyok messze az erdőtől, talán kétszáz méterre lehetek, de erőm elhagy. Lihegve rogyok le a patak mellé. Itt van, itt van az áhított szabadság, csak a kezemet kell kinyújtani érte, s nem tudok mozdulni a helyemről.

A hegy pereméről pedig géppisztolyok kelepelnek. Gyorsan fölértek. Fiatal, jóltáplált SS-legények — mi az nekik, hogy felszaladjanak a lépcsőn a hegyre. Ők már fölértek, vaktában lövöldöznek, én meg a patak partján lihegek, és képtelen vagyok felkelni.

Kúszni kezdtem. Megmártóztam a hideg vízben, kiöblítettem a számat, s éreztem, hogy az erő visszatér testembe. Már felálltam, lépek egyet, kettőt, aztán lassú futással megindulok az erdő felé.

— Hamar, hamar — kiáltja Ivan egy fa mögül. — Utolérnek bennünket.

— Nyugalom, Ivan. Persze, hogy utolérnek, ha sietünk. Nekünk most nem szabad sietnünk. — Szinte rábuktam a fa törzsére, és nem tudok elszakadni tőle.

— Mindjárt elfognak bennünket. Minek is hallgattam rád? Minek is szöktem meg? — Most aztán igazán megijedt szegény gyerek.

A németek pedig már leereszkedtek a hegyről, az erdő szélén lövöldöznek, csattog valamennyi géppisztolyuk. Hallom a kutyák csaholását. A fürge lábú SS-legények

elől nem tudunk kereket oldani. Csak egy megoldás van: itt kell elrejtőznünk az erdő szélén.

Kis patak csobog az erdő szélén, medre egyre beljebb visz az erdőbe. Megyek vagy tíz lépést a vízben, és megállok egy öreg fa előtt. Ivan rémülten lépked mögöttem

— Mássz fel!

Ivan most még jobban megijed. Még az erdő homályában is látom, milyen sápadt az arca. A keze görcsösen rángatózik, nem tud uralkodni rajta.

— Minek? Még az erdőbe se mentünk be...

— Mássz fel, ha mondom. Te talán még harcban sem voltál? Szinte erőszakkal löködöm fel őt az alsó ágra, ő onnan, továbbra is jajveszékelve nyújtja a kezét, és én is felmászok utána.

Nem veszett kárba a düreni szeminárium: sokat tanultam én a szökevények táborában. Ezt is ott mondta valaki: mindjárt az erdő szélén kell elbújni, a németeknek eszükbe sem jut, hogy az ember le mer ülni közvetlenül az orruk előtt, okvetlenül bent keresik az erdő mélyén.

A mi fánk pedig jó fa, ágas-bogas, törzse is kétágú. Csak éppen jól összeszurkált bennünket, s odafönt elég nagy a kilengése.

— Menj ki minél jobban az ágra, hogy lentről ne lássanak meg. És ne félj, nem lesz semmi baj.

Ivan abbahagyja a nyafogást, odatapad egy rücskös ághoz, én kimászok a másik oldalra. A németek pedig már majdnem alattunk vannak. Nem lövöldöznek, fojtott hangon beszélgetnek. A kutyák ottmaradtak a pataknál, onnan hallatszik csaholásuk.

Az eső most már javában szakad, mintha egy vastag felhő akadt volna a fenyő csúcsába — mindjárt eltakar teljesen. A szél zúg, hideg van, de könyörgök az égnek, hogy ne álljon el az eső, hanem szakadjon inkább amúgy istenigazában. Kibírunk mi akármilyen hideget, akármilyen gyalázatos időt is, csak mossa el az eső a nyomunkat.

A fenyőtörzsek susogva hajladoznak, lentről csak mondatok töredékei hallatszanak. Stolz osztogatja a vezényszavakat. Úgy látszik, ő is ide száguldott egész bandájával.

Ugat, csahol a kutya, hogy majd megfullad, úgy rohan

neki a fánknak, de a német visszarántja, kiabál; a német biztosan azt hiszi, hogy okosabb a kutyájánál, meg van győződve róla, hogy ilyen közel nem bújhattunk el, és lehűti a kutya hevét. A csaholás visszhangzik az erdőben. de a távolban lassan elül. Messziről még rövid géppisztolysorozatok hallatszanak, aztán lassanként azok is elcsendesednek.

Sikerült volna végre?...

KETTESBEN IVANNAL

Hányszor elvétettem a lépést, hányszor elfogtak. Szöktem egyedül — hiba volt. Huszonöt embert megszerveztem a szökésre — hiba volt. Becsöngettem a német házba — hibáztam. Megkértem az agglegényt, hozzon egy pohár vizet — az is hibának bizonyult. Csupa hibák sorakoznak a számlámon, és sehol egy igazi siker. De most feltettem mindent az utolsó ütőkártyára. Óvatos leszek és ravasz, mint a vad, körültekintő és ügyes leszek, mint a vadász. Ezúttal nyernem kell.

Azt hiszem, elszunnyadtam: hintázni kezdett velem a fa. A sötétben megkapaszkodok egy gallyban. Csend van az erdőben, csak a szél susog a lombok között

— Fázok. Csonttá fagytam. — Ivan fekete sziluettje a fatörzshöz nőtt.

— Türelem, Iván. Még egy kicsit itt kell kuksolnunk. Én is fázok, én is összefagytam, de muszáj.

Egymást átölelve lovagló ülésben ülünk az ágon. Valahol az erdőn túl toronyóra jelzi az időt. Tizenegyet üt — már éjszaka van.

Odalent váratlanul füttyszó hallatszik, cigaretta parázslik. Sejtettem én: a németek nem egyhamar mennek el innen.

— Sie konnten doch nicht so schnell verduften, diese Iwans. Sie müssen hier in der Nähe sein.[1]

Rólunk beszélnek, az Ivánokról!

— Als ob sie der Wind weggeweht.[2]

A mezőn zseblámpa fénye villan, mellette rögtön egy másik. Látni, a németek ott csoportba verődtek. Cigarettaparázs lebeg végig az erdő széle mentén. Szerencse, hogy nem másztunk le a fáról.

És mi ülünk rendületlenül, moccanás nélkül, visszafoj-

[1] Elvégre nem tűnhettek el ilyen gyorsan ezek az Ivánok. Itt kell lenniük valahol a közelben

[2] Mintha a föld nyelte volna őket el.

tott lélegzettel. Ha kell, itt ülünk holnap estig, ha kell, egy egész hétig... Csak most már metszően hideg a szél, az eső hóval keveredik. Testünk meggémberedik, kezünk elzsibbad. Az erdőn túl az óra tizenkettőt üt.

Csakhogy a németeknek sem ízlik a hó. A zseblámpák fénye végigkúszik a mezőn, felkapaszkodik a domb oldalán. Ezek elmentek.

Csak éjjel három órakor, amikor már szinte agyonfagytunk, mászunk le a földre. Olyan sötét van, hogy egymást sem látjuk. Megyünk egymásba kapaszkodva, egymás nyomába lépve, hogy minél kisebb zajt csapjunk. Száraz gally reccsen a lábunk alatt, riadoznak a megzavart madarak a bokrok alján, cuppog a csatakos avar. Ilyenkor megdermedünk, és némán hallgatjuk az erdőt. Azt hiszem, csend van. Mehetünk tovább.

Csillagtalan az ég, a hold sem világít, esik a havas eső, mi meg csak törtettünk arra, amerre a szemünk lát, helyesebben, amerre a szerencsénk visz. Mint utóbb kiderült, keletnek tartottunk, távolodtunk a belga határtól.

A szökés utáni első erdei éjszaka mindig emlékezetes. Meg kell szoknunk új állapotunkat, hozzá kell szoknunk az erdőhöz, fel kell készülnünk az éhségre, az űzött vad életére.

Szemügyre veszem útitársamat, akit olyan kurtán-furcsán kényszerítettem a szökésre. Úgy látom, nem abból a fajtából való, amelyik az anyatejjel szívta magába a bátorságot meg a kitartást. Megyünk, csörtetünk, s már megint nyafog: „Megfagyunk, megfagyunk."

— Nem fagyunk meg, Ivan. Magad is láthatod, élve szabadultunk meg a németek orra elől. Itt is megleszünk valahogy. Örülj, hogy szabad vagy.

— Hű, de megijedtem. Azt hittem, halálra sebeztek téged, és kikészültél. Most aztán mihez kezdek egyedül, gondoltam. Már azt hittem, újra fel kell emelnem a kezem a németek előtt.

Mi ez: gyávaság vagy együgyűség? Ez korántsem szónoki kérdés: elvégre tudnom kell, milyen ember a társam, mire számíthatok.

— Jaj. Csapda! — Ivan megrántja a kabátomat.

Valahonnan elölről raccsoló mormogás hallatszik. Előrelopakodunk még néhány lépést, és látjuk, hogy patak

csobog előttünk. Hideg, sebes a vize. A lábamba rögtön beleáll a szaggatás.

— Tűrj, Ivan, tűrj. Nem fagyunk meg, majd meglátod.

— Tűrök én, tűrök — visszhangozza Ivan. — Hisz türelmes ember vagyok én, falun nőttem fel...

Emelkedik a talaj. Megmásszuk a domboldalt. Egyszercsak remegni kezd a föld a lábunk alatt. Lefekszem. A föld gyomrából tompa dobajt fog fel a fülem. Szorongás fog el. Mi lehet ez?

— Nem vonat? — véli Ivan. Az alagút fölött állunk.

Mintha éppen Ivan szavait akarná megerősíteni, a távolból vonatfütty hallatszik. Lábam alatt megszűnik a dobaj és a remegés. Gyilkos gyanú lopakodik a fejembe, olyan gyilkos, hogy meg sem merem osztani társammal.

— Bizonyára alagút — mondom minél könnyedebb hangon. — Tele van itt a föld alagutakkal...

A hajnal tövises bozótosban virradt ránk, sehogy sem tudtunk kikecmeregni belőle. Mire kijutunk, kezünk, arcunk csupa vér a sok karcolástól. Ritkás erdőrészbe érünk. Kitekintek a fák közül, s nagy térség fekszik előttünk. Nézem a tájat, s aggodalmam nőttön nő.

— Maradj itt a fák között, én előremegyek felderíteni — nem akarom fölöslegesen ijesztgetni Ivant, amíg gyanúm nem igazolódott.

Egész éjszaka egyhelyben jártunk az erdőben. Mentünk vagy öt óra hosszat, s alig tettünk meg másfél kilométert. Kikúszom az erdő szélére, s látom a hidat — azt a hidat, amely alatt a bányába járnak a foglyok. Fogolycsoport vonul most is az úton, a másik csoport éppen kiér a híd alól. Még az őrök kiáltozását is hallom: mintha magam támolyognék az úton, s onnan nézném sóvárogva a zöld erdőt...

Kutyák csaholnak dühösen. Három SS-legény pórázon vezeti őket, és jó iramban sietnek az országút mellett a mezőn. El kell tűnnünk ebből a veszélyes erdőből, amelyben hemzsegnek az őrök és a német juhászkutyák.

Ivan már türelmetlenül vár.

— Minden rendben — mondom kérdő tekintetére válaszolva. — Jókora utat megtettünk, de itt valami nagy mező van, nem mehetünk oda, mert meglátnak.

Délig megállás nélkül csörtetünk az erdőben, délnyugatnak tartva, amíg el nem érjük a széles autósztrádát,

amelyen óriási, tompaorrú teherautók száguldoznak éktelen zajt csapva. Visszahúzódunk, és sötétedésig a sűrűben pihenünk.

Elkezdődött újra a vad erdei élet, amelyből amúgy is bőven kijutott nekem Fagyott répa, káposzta, spenót, fagyott som és csipkebogyó — ebből áll egész étrendünk. Ivan még csak közelébe sem mer menni a falvaknak. Megpróbálom bátorítani, de ő megmakacsolja magát.

— Én türelmes ember vagyok: falun nőttem. Hideghez, éhezéshez, mindenhez hozzászoktam én. Semmi baj — répán is el lehet élni, én kibírom. Csak a félelmet ki nem állhatom, azt nem tudom elviselni. Ha rám jön a félelem, rögtön felfordul a gyomrom, hányinger kap el. Úgy érzem olyankor, mentem eláll a szívverésem.

— Hát hogy szöktél meg akkor?

— Nem szöktem én még soha. Ez az első szökésem.

— Akkor miért kerültél a bányába?

— Azért, mert ilyen egyugyű falusi vagyok. Valaki kenyeret lopott a konyhán, és nekem is adott egy darabot belőle. A napos észrevette. Rögtön bevágtak a fogdába, aztán meg a büntetőszakaszba. Annyira összevertek, hogy még az emléke is rettenetes... Te már szöktél máskor is? — kérdezi Ivan kisvártatva.

— Nem én. Csak egyszer akartunk lelépni a vonatról...

— És mi történt?

— A németek észrevették, hogy felbontottuk a padlót. Egyeseket ott a helyszínen agyonlőttek, a többieket meg beosztották büntetőszakaszba.

— Nagyon megvertek?

— Nem, nem nagyon. Csak úgy, egy kicsit megtáncoltatták rajtunk a gumibotot. Nem is éreztem.

— Én ellenben félek a fájdalomtól. Mindent el bírok viselni, csak a fájdalmat meg a félelmet nem. Különben türelmes vagyok.

— Nekem viszont semmi kedvem a tűréshez. Még ma beállítunk egy tanyára. Meg kell erősödnünk egy kicsit.

— Jaj, jaj! Engem hagyj ki az ilyesmiből. Ments fel engem, kérlek. Inkább tűrök még...

Erőm napról napra fogyott ettől a vad erdei élettől, és egyre jobban tüzelt bennem a kétségbeesés és az őrület. Tudtam, hogy az óvatos Ivannak van igaza, de nem tud-

tam megállni, hogy újból próbára ne tegyem a sorsot. A véletlen ezúttal is segítségemre sietett. A szökés után az ötödik vagy hatodik este történt. Kimentünk az erdőszélre. Az erdő éppen végetért, s mi két eshetőség között választhattunk: vagy visszafordulunk, és másik utat keresünk, vagy átvágunk a völgyön: a túlsó oldalán újabb erdő kéklett.

Az erdő szélétől nem messze kis falu terült el a dombon. Megtetszett nekem már első nézésre: a házak messzire vannak egymástól, távíróoszlopokat nem látni, a faluba egyetlen út vezet, az is dűlőút.

A völgyet sehogysem kerülhetjük meg, tehát útba kell ejtenünk a falut is. Ivan egyetért velem, de rögtön rázendít a régi nótára.

— Ellopakodunk a kertek alatt, és kész. Szedünk egy zacskó krumplit — az is kenyér. De én házba be nem megyek semmi szín alatt sem — beleszaladunk a németek karjába.

— Elég a siránkozásból, unom már!

Ivan sértődötten elhallgat.

Várjuk, hogy leszálljon az éjszaka. Hevesen, lökésszerűen fúj a szél. Idegesítően susognak a fenyők az erdőszélen. A faluban nincs toronyóra, fényeket sem látni, de éjfél már biztosan elmúlt.

Odalopakodunk az egyik kertben álló szalmakazalhoz. Váratlanul nagy pelyhekben hullani kezd a hó. Ivan megint csak erővel az erdő felé húz: a hó elvágott bennünket az erdőtől, a németek meglátják a nyomokat és így tovább. De én már tudom, hogy egykönnyen nem megyek tovább innen: a kazalban valamiféle vermet tapogatok ki, lábam alatt létrát érzek. Ilyesmivel még nem volt dolgom. Mélyebbre bújok a kazalba.

— Várj meg itt. Rögtön jövök.

Lemegyek a verembe. A sötétben ajtót tapogat ki a kezem. Az ajtó nincs bezárva, könnyen nyílik. A szűk folyosó falán tapogatózom, s lejjebb megyek még néhány lépcsőfokot. Balra újabb ajtót érzek. Csöndesen kinyitom, arra felé nyúlok, amerre a villanykapcsolónak kell lennie. Polcon akad meg a kezem. Gyufásdobozok hullanak a földre. És ismét csönd van.

Lesz, ami lesz: gyufát gyújtok. A gyufa úgy világít a tenyeremben, mint egy fényszóró: tágas, betonozott óvó-

helyen vagyok. A falak mellett két ágy van, középen asztal, rajta az ebéd maradékaival. Az asztalon gyertya áll. Meggyújtom, és fölsietek Ivanért.

Hamar bekapjuk a tegnapi levest, és még egy-egy darab kenyér is jut mindkettőnknek. Ivan jóllakott, az ajtó felé pislog. De engem most már nem lehet megállítani, érzem, hogy ott, elöl valami érdekes vár. Az óvóhelynek van még egy ajtaja, amely minden bizonnyal a házba nyílik. Az ajtón kerek celluloid lap, rajta ki lehet látni. A hosszú folyosó vége elvész a sötétben.

— Gyere, nyomjuk be.

— Minek — ijedezik Ivan. — Menjünk az erdőbe, kérlek. Amit most megettünk, az két napra elég.

Sohasem szerettem a gyávákat: Ivan szavai csak boszszantottak.

— Ha félsz, állj az ajtónál. Megyek egyedül.

Öklömmel benyomom a celluloidlapot, az halk zörrenéssel átszakad. Elhúzom a reteszt. Az ajtó hangtalanul nyílik. A németeknek általában jók az ajtajaik: nem vetemednek, jól meg vannak kenve, nem nyikorognak, mintha éppen a betörők számára készítették volna.

Lábujjhegyen megyek a sötét folyosón. Hát persze, ez a ház alá vezet· a folyosó végén látni a létrát és az ajtót. Ivan nem mer egyedül maradni, jön utánam.

Még egy pillanat, és az előszobában vagyunk. A gyertya reszket a kezemben, ahogy megvilágítja az előszoba ajtaját. Széles üvegezett ajtó, benne a kulcs — arrafelé alszik a család. Átadom a gyertyát Ivannak, elfordítom a kulcsot — rázárom az ajtót a háziakra. Még ha felébrednek és lármát csapnak is, lesz annyi időnk, hogy odébbálljunk.

Folytatom az ajtók vizsgálatát. Vízes lábnyomok sorakoznak mögöttem a színes kőkockákon. Igen, ez a széles ajtó alighanem az utcára nyílik, és természetesen zárva van. Újabb ajtó, kamra vagy iroda lehet mögötte, erre most nincs idő. És végre az utolsó ajtó — két retesz is van rajta. Most már tudom, mi lehet az ajtó mögött, és élvezettel dörzsölgetem a kezemet. Igen, ez az, az én szerencsés esetem, amelynek be kell tetőznie a véletlenek láncolatát.

Kinyitom az ajtót Ivan előtt:

— Parancsoljon.

— Mit csinálsz? Hisz rajtavesztünk — arca fehérebb a falnál, a gyertya táncol reszkető kezében.

Én viszont már bent járok az üzletben, látom a fekete elsötítő papírokat az ablakokon, és határozottan csavarok egyet a villanykapcsolón. Fényesség árasztja el a helyiséget. Ivan feljajdul ijedtében. Polcok borítják mind a három falat, és a polcok mind tele vannak áruval. Szabályos vegyeskereskedés.

— Leoensmittel und Gebrauchswaren[1] — válassz, amit akarsz.

Különben nincs sok időnk a gyönyörködésre. A sarokban üres zsákok hevernek egymáson, felkapok egyet, Ivan kezébe nyomom, én pedig két kézzel serényen dolgozva járom végig a polcokat. Szappan, dohány, gyufa, cigaretta, pálinka, zseblámpa, öngyújtó, borotva, borotvaszappan, tükör, tészta, makaróni. A trafiknak ezzel vége, átlépek az édesipar birodalmába: cukorka, csokoládé, kalács, por- és kockacukor, lekvár és gyümölcszselécukorka — dobálok be mindent számolás nélkül a zsákba. Bekapok egy zselét, rögtön elolvad a számban, s megrészegulök tőle. Feltárul előttem az újabb mennyország: kolbászkarikák, margarin-csomagok, sajtok, vaj és krémek, kanalak és kések, bögrék és fazekak, ing, alsónadrág, harisnya, gyermektakaró, két öltöny, cipő...

— Siess már — súgja Ivan. Két zsák már megrakva hever a lába előtt. Megtömöm a harmadikat is.

— Ne siess! Hányas a méreted?

— Mit mondasz?

— Hányas a lábad, mondom.

— Negyvenkettes, miért?

— Rendben van.

Egy cipős doboz döngve a földre esik. Megdermedünk. De a lakásban csend van továbbra is.

Két zsákot Ivanra segítek, magam felkapom a harmadikat. Még egy utolsó pillantás a polcokra és a ládákra: nem felejtettem-e el valamit? Alapos munkát végeztem: akkora dúlást rendeztem, mintha földrengés lett volna. Több maradt, mint amennyit elvittünk. Egy jó kis kézigránát kellene most ide... Kaján gondolaton kapom magam, és elmosolyodok. Ugyan, minek neked a kézigránát,

1 Élelmiszer és iparcikkek.

Tyitov elvtárs, ott van a spiritusz az üvegben, tessék, gyufa is van. De nem, ennek még nem jött el az ideje. Ki kell keverednem valahogy ebből az országból, akkor majd meglátjuk, ki a legény a gáton...

Már lent járunk az óvóhelyre vezető alsó folyosón, amikor hirtelen eszembe jut, hogy az irodát meg sem látogattam: arra nyílott a másik ajtó. Ledobom a zsákot, s visszamegyek. Az asztalfiók dugig van márkákkal. Megtömöm a zsebemet pénzzel — jól jön az még. Óra? Az is a zsebembe. A főkönyv? A számlák? Széttépem és szétlaposom, hadd legyen ez az első diverzióm a németek ellen.

Az asztalon nyitott blokk hever. Lendületes betűkkel ráírom a felső lapra: „Oroszok voltak az éjszakai vendégek. Auf Wiedersehen. G. Tyitov."

Most már elrendeztem mindent. Elhagyjuk az óvóhelyet, és már a mezőn járunk. A hó még mindig nagy pelyhekben hull. Eltünteti a nyomunkat. Ivan erősen fújtat előttem, de nem áll meg. Alig tudok lépést tartani vele.

Látni már a régen várt erdőt: átvágunk a völgyön. Itt rögtön, az erdő szélén, pihenőt rendelek el.

— A zsákokhoz ne nyúlj, majd reggel elrendezzük a holmit. Most pedig cipőt húzunk, és megyünk tovább. — Három cukorkát adok Ivannak. — Ne siess, lassan szopogasd, különben megbetegszel.

Ivan jóízűen csámcsog, és alig három másodperc múlva újra kér.

— Nem adok. Hiszen te türelmes vagy. Hát akkor tűrj.

Dühít a gyávasága és az engedelmessége. De semmit sem tehetek: én is tűrök — szökésben nem válogatja az ember a társait.

Odadobok neki egy pár zoknit, megkapja a cipőjét. Szárazra törlöm a lábamat, ráhúzom a meleg harisnyát — csaknem térdig ér. A bolyhos gyapjú kellemesen csiklandozza a bőrömet. A cipő nagy egy kicsit, de ez nem baj, így legalább még papír is fér belé. Fel akarok állni — és abban a pillanatban visszarogyok.

— Jaj, nem bírom, jaj, de viszket — nyöszörög Ivan.

A lábunk ég, a forró tűz fellopakodik a lábfejünktől a térdünkig, tépi az izmainkat, kiforgatja ízületeinket — el

sem lehet képzelni, mennyire átfagytunk, amíg az erdőben bolyongtunk.

A reggel sűrű, ép aljnövényzetű fenyvesben virrad ránk, messze a kirámolt vegyeskereskedéstől. Gallyakból sátort ütünk egy kis bucka fölött: itt néhány napig pihenni fogunk. Kirakjuk a kincseinket. Két-két gatyát, inget húzunk magunkra, megmosdunk a patakban, megborotválkozunk — most már emberek vagyunk. A veszekedést elfeledtük, béke és egyetértés uralkodik közöttünk.

— Te aztán gyorsan megraktad a zsákokat — nevet Ivan. — Jóformán ki sem nyitottam a szememet, már tele voltak.

— A düreni táborban azt mondták a fiúk: ha egy vegyeskereskedést találsz, császár vagy. Mi ketten most már igazi szökevény-császárok vagyunk.

— Jaj, hogy én mit álltam ki félelmemben — sóhajtozik Ivan. — És semmi baj, megúsztam. Megborotválkoztam, szinte újjászülettem. Vágj még egy kis kolbászt...

— Nesze, Ivan. Most pedig olyasmivel vendégellek meg, hogy rögtön meglátod még a gyönyörűséges Moszkvát is...

— Mi az?

— Mit gondolsz?... Hiszen három zsákunk van. — Előhúztam a pálinkás üveget, és löttyintek belőle a bögrébe. — Egészségedre, te Türelmes Ivan.

— Azért mi, oroszok, általában türelmes nép vagyunk...

Azt hiszem, ez volt az utolsó, amit hallottam. A fenyő megrázkódik a fejem fölött, és körben táncolni kezd, én pedig már nem ülök, hanem lebegek a levegőben, és a vakító nap forró sugarakat lövell a szemembe.

— Ne félj, Ivan, hajtsd föl — olyan magasan vagyok, hogy már nem félek semmitől.

... Kinyitom a szemem, és nem ismerek rá semmire. A táj képe teljesen megváltozott. Akkor este volt, most pedig reggel van, de ez nem a másnapi reggel. Elolvadt a hó, a hólé tócsája a takaró szélét nyaldossa. Felülök, előveszem az órát. A mutató megállt a tízesen, az óra már régen áll. A holdat látni az erdő fölött, alaposan megfogyatkozott. Tenyeremmel végigsimítom az arcom

— borostás az állam. Ugyan mennyit aludtunk? Egy napot? Kettőt?

Ivan édesen csámcsog álmában. Lerántom róla a takarót. Ivan kinyitja a szemét, és ő sem ismer rá a tájra.

— Te vagy az?

— Én vagyok.

— Édesanyámal álmodtam.

Boldogan nevetünk. Megmosdunk a hólében, evéshez látunk — királyi reggelit rendezünk. Feljön a nap, a fenyvesben meleg köd gomolyog. A jövő most felhőtlennek, reményekkel kecsegtetőnek látszik.

És Ivan mégsem bírta tovább. Azután történt, hogy belebotlottunk egy német légvédelmi ütegbe. Lopakodtunk az erdőben, s egyszercsak egy tanyára akadtunk: olyan váratlanul, hogy orrunkkal majdnem a kerítésbe ütköztünk. Ivan visszahőkölt, elkezdett sopánkodni, én viszont rögtön láttam, hogy a tanya üres, hallottam a kacsák gágogását a ketrecből, átugrottam a kerítésen, felrántottam az ajtót, elkaptam egy kacsát, kitekertem a nyakát, bedugtam a zsákba, s már szöktem is vissza át a kerítésen. Ivan még magához sem tért ijedtségéből, amikor már ismét ott álltam előtte zsákomban a begyes kacsával.

A tanya felől kiáltás harsant, s mi megiramodtunk az erdőbe. Sörétes puskából megkésve utánunk lőttek, de akkor már messze jártunk.

Ivan ekkor megállt, és azt mondta:

— Én nem megyek tovább veled. Váljunk el úgy, ahogy barátokhoz illik.

— Mi bajod van, Ványusa? Mit idegeskedsz? Mindjárt megesszük a kacsát, leöblítjük egy féldecivel...

— Én nem bírom tovább. Én lépten-nyomon majd meghalok a rémülettől. Én inkább éhezek, de nem akarok félni. Hogy tudsz te így bemenni idegen házakba?

— Nekem ez meg se kottyan, hiszen az ellenségem házai ezek mind. — Én ebben csakugyan nem láttam semmiféle morális problémát.

— Kérlek, ne tedd többet...

Én meg csak fújtam a magamét:

— Nincs szükségem a tanácsaidra. Amit akarok, azt meg is teszem. Itt vagy mellettem, nekem is könnyebb. Nem mégy sehová.

— Nem engedsz? Akkor megszökök. Becsületesen figyelmeztetlek...

— Nem értelek. Nézz végig magadon: ruhád van, cipőd van, napi ötszöri étkezést kapsz, itt élsz az erdei szanatóriumban — mi bajod van egyáltalán?

— Félek, érted, félek. Hát nem látod, hogy folyton majd meghalok a félelemtől?

— Jól van, Ivanuska, nem teszek többet ilyet. Megeszszük a kacsát, és ezzel el van intézve. Már közel van a határ.

Este egy sötét vízmosásban tüzet raktunk, és nyárson megsütöttük a kacsát. A kacsapecsenye illata már csiklandozta az orrunkat, de egyszercsak repülőgépbúgás hallattszott a fejünk fölött. Mi erre persze a fülünk botját se mozdítottuk — az utóbbi napokban az amerikai bombázók gyakran elhúztak fölöttünk, mentek valahová az ország belsejébe. Túlságosan későn hallottam meg a sivítást. Egymás után két bomba robbant átellenben a domboldalon. Nem történt semmi bajunk, de ijedelmünk annál nagyobb volt. Ivan görcsösen csukladozott a sötétben. Földet szórtam a tűzre, valahogy megnyugtattam a barátomat. Ivan hirtelen felállt és elindult a vakvilágba.

— Mi van veled, elment az eszed?

— Mondd, fogsz még virtuskodni? — kérdi reszkető hangon.

Elfogott a méreg:

— Fogok — mondtam; nem hittem, hogy elmegy: hiszen ahhoz is bátorság kell. — Mars a tűzhöz!

Ivan engedelmesen visszament. Megettük a kacsát, és lefeküdtünk aludni.

Másnap reggel arra ébredtem, hogy fázik a hátam. Ivan eltűnt. Tudtam, hogy elment, de nem akartam, nem tudtam elhinni. Futkostam az erdőben, kerestem és hívtam — hiába. Szinte semmit sem vitt magával — egy kis kenyeret, cukrot, kolbászt. A kacsa maradéka ott volt a nyárson, a pénzhez hozzá sem nyúlt.

Hű maradt önmagához: ő tud tűrni, és neki nem kell több, mint egy karaj kenyér.

És ismét egyedül vagyok. Keserűn átkozom magam, de ezen már nem tudok változtatni.

A HATÁRON

A határon hasalok. Jó néhány napba telt, amíg elvergődtem idáig. Most már csak az utolsó lépést kell megtennem.

Nem sietek, nem kockáztatok. Még soha nem voltam ilyen közel a célhoz. Mielőtt megtenném az utolsó lépést, biztosnak kell lennem a sikerben.

Éjszaka értem ki a határra. A telihold kísérteties fénynyel árasztotta el az erdőátvágást, a géppuskás őrtornyokat, az őrök alakját. Egy felhő sem volt az égen. Tudtam, hogy ilyen holdvilágos éjszakán nem tudok átjutni a határon, behúzódtam hát a sűrűbe, és elaludtam. Nyugodt voltam. A takaróm vörhenyes színű, olyan, mint a tavalyi avar, álmomban sohasem horkolok, úgyhogy senki sem hallhat meg.

Idegen hangokra ébredek. A nap magasan áll az erdő fölött, s két nyurga német közeledik egyenesen felém.

— Strohm ist für zwei Wochen beurlaubt — mondja az elülső német; a csizmája a fejemtől alig két méterre csillog. — Kommt nach Hause, der Glückspilz.[1]

— Gestern erhielt ich einen Brief — mondja a másik, az ágak közt a takarómra nézve. — Amalie schreibt, jede Nacht gibt's Luftangriffe. Drüben in der Heimat sieht nicht all zu rosig aus.[2]

Hát igen: a határőrök ösvényétől két méterre feküdtem le aludni. A németek elhaladtak mellettem, nem vettek észre. Megpróbálok beljebb kúszni a bokrok közé, és elborzadva látom, hogy a bokrok ritkulnak: tizenöt méterre a hátam mögött kerítés húzódik, mögötte a határőrs terepszínű épületei, kaviccsal beszórt utak. Az erdőátvágás túlsó oldalán is valamiféle épületek látszanak. Darázsfészekbe kerültem, pontosan megtaláltam a határ-

[1] Strohm két hét szabadságot kapott. Hazamegy, szerencsés fickó.

[2] Tegnap kaptam levelet. Amalie azt írja, hogy minden éjszaka légitámadás van. Odahaza sem fenékig tejfel manapság.

őrsöt. A közelben ritkás az erdő, aljnövényzet jóformán nincs is, csak éppen ott, ahol fekszem, a csodával határos módon megmaradt egy kis bozót. Vagyis innen nem könnyen jutok ki, itt kell lapulnom és hallgatnom a mellettem ballagó németek bizalmas beszélgetését. A zsebemben van egy üveg víz, egy szál kolbász — éhen nem halok, csak észre ne vegyenek. Ha viszont valamelyik fritz figyelmesebben benéz a bokrok közé, végem van. Ezúttal is megszakad hát a végzetes lánc?...

Viszont innen kitűnően látok: az egész erdővágás úgy terül el előttem, mint egy kiterített térkép. Látom a rövid cölöpökre erősített drótakadályok sorait. Ha nem tudom, hogy itt ilyen drótakadályok vannak, biztosan beléjük botlok, és akkor kész a baj.

Látok egy sekély árkot, amely keresztül szeli az erdőátvágást — jobb utat a túlsó oldalra kitalálni sem lehet. Csak kibírjam itt sötétedésig anélkül, hogy észrevegyenek.

Az ösvényen ismét németek közelednek, ezúttal egy egész raj. Váltják az őrszemeket, én közben előveszem az órámat, felhúzom, és tizenkettőre állítom a mutatót, hogy pontosan megállapítsam az őrségváltás rendjét.

A váltás megtörtént, a leváltott raj jön visszafelé. Leghátul egy köpcös, nyírott bajuszú tizedes lépked. Szájharmonikát vesz elő, valami mélabús dalt kezd játszani rajta. A bokroknál váratlanul megáll, foga közé szorítja a harmonikát, és méla, szomorú szemével pontosan a képembe bámulva a lábam mellé vizel.

A tizedes gombolkozva elsiet a többiek után, nekem viszont a fogam vacog az ijedtségtől. Még szerencse, hogy Ivan nincs mellettem: nem szeretném, hogy lássa, hogyan reszketek a félelemtől.

Eszembe jut, hogyan hintáztunk Ivannal a fenyőfa ágán közvetlenül a németek orra előtt. Bármilyen furcsa is, ez az emlék most megnyugtat. A harmonikás tizedes az arcomba bámult — és nem vett észre. A németeknek eszükbe sem juthat, hogy az őrsnek szinte a tövében orosz szökevény lapul. Az őrs közelében nem olyan éberek. nem figyelnek annyira.

Nem valami kellemes mozdulatlanul feküdni a bokrok között, hideg is van. Már nem a félelemtől reszketek, hanem a hidegtől. Különös fáradtság béklyózza le a tag-

jaimat. Hogy véletlenül meg ne lepjen az álom, megpróbáltam kiszámítani, hányadika lehet.

Minden amellett szól, hogy február huszadika van. Három nap múlva lesz a Vörös Hadsereg napja. Vajon mit tennék ezen a napon, ha katonaként a társaim közt lennék valamilyen lövészszakasznál Leningrád alatt vagy odahaza, Voronyezsnél? Izgalmas látomások törnek rám. Kezemben szuronyos puska, rohanok föl a magaslatra, beugrok az ellenséges lövészárokba és... fölébredek. Mégis, hányadika van tulajdonképpen? Már huszonharmadika volna? A mai ünnepet nélkülem tartják meg.

Mennyi időt töltöttem a szögesdrót mögött? 1941. október 20-án estem fogságba, ma pedig, mondjuk, február 20-a van, és negyvenhármat írunk Tehát egy évet és négy hónapot voltam fogságban? Dehogyis, hiszen Litvániában szabad voltam hét hónapig, még két hónapig a szökést készítettem elő Voldis tanyáján, további három hónapot szökésben voltam, az erdőkben bolyongtam. Vagyis négy hónapig voltam fogoly rács mögött, és egy évet szabadon éltem... Szabadon?! Mi vár rám ott, a határ túlsó oldalán?...

Eltelik még két nap, én majd odaóvakodok egy nagy, cseréptetős házhoz. Soha nem láttam, de rögtön megismerem — ez az a ház, amelyben barátaim élnek.

A ház ajtaján kilép egy asszony, kezében egy lavór frissen mosott fehérneművel. Meglát engem, rám mosolyog, és ad egy pohár tejet. Megiszom a meleg, illatos tejet, és én is rámosolygok. Tudom, ez még nem történt meg, de éppen így lesz — hiszen sok-sok év távlatából idézem vissza. Elköszönök ettől az asszonytól, és megyek tovább a magam útján.

Már nem gyalogolok, hanem kerékpáron megyek Éjszaka van, az út két oldalán susog az ardenneki erdő. Mellettem még egy kerékpár alatt surrog az aszfalt. Nem látom útitársam arcát, nem tudom nevét, csak egyet tudok: a barátom ő, és biztos helyre vezet

Aztán megtudom a nevét is: Georgij Kljujev, az álneve pedig Philipe. Orosz emigráns, évek óta él Belgiumban, s most, hogy a fasiszták ellen folyik a háború, segít a partizánoknak.

Egy országúti étteremben ebédelünk, és Kljujev azt mondja majd:

— Grigorij, beszéltem rólad Jean Batistának. Jean feltétlenül meg akar ismerkedni veled. Mindketten egy-egy partizánosztagot vezettek, az osztagok egymás mellett tevékenykednek, feltétlenül meg kell ismerkednetek egymással.

Földbunkert fogunk ásni a sötét erdőben, a közelben patak fog csobogni, erdei tó tükre fog csillogni. Ebbe a bunkerbe látogat el Jean Batista. Bort fogunk inni, és barátokká válunk, mert barátságunk harcokban pecsételődött meg.

— Mesélj Moszkváról — mondja Jean Batista.

És én mesélni kezdek városomról.

Mindez pontosan így volt, és ezt nem lehet elfelejteni. Már nem osztagaink vannak, hadsereggé egyesültünk, amelynek Titkos Hadsereg a neve. Ahol megjelenünk, ott rémület lesz úrrá a németeken, és akkor kétségbesetten jajveszékelnek: „Kaputt, kaputt!" — amint meglátják a vörös karszalagot köpenyünk ujján.

Forró lesz negyvennégy nyara az Ardennekben. Hetekig tartanak a véres harcok. Megismerjük a győzelmek örömét, a veszteség és a vereség keserűségét. Eljön a szabadság, de nem hosszú időre. A német páncélosok hulláma végiggördül az Ardenneken, mi újból az erdőbe vonulunk, és újból verni fogjuk az ellenséget...

Egyébként mindez egyelőre még nem valóság, mindez még csak ezután történik meg, ha majd átjutok az előttem húzódó erdőátvágáson. Most pedig lélegzetvisszafojtva hasalok a bokrok között, és várok.

Az óra tizenkettőt mutat. A németek amott már váltanak, hamarosan elvonulnak előttem. Várok még egy kicsit, hogy az őrszemek elfáradjanak a helyükön. A legjobb pillanatban vastag fekete felhő takarja el a holdat, száraz, jeges hó esik, az őrök dideregnek, toporognak, hogy védekezzenek a hideg ellen — akkor én felállok, és keresztülrohanok az erdőátvágáson a jövő elébe.

69430

TARTALOM

TŰZGYŰRŰBEN 5
AZ OSTROMLOTT SZIGET HÉTKÖZNAPJAI 10
TŰZGYŰRŰBEN (FOLYTATÁS) 16
AZ UTOLSÓ TEREPSZAKASZON 29
ADJATOK EGY GRÁNÁTOT 37
ISMERKEDÉS AZ „Ú RENDDEL" 45
ÚGY LÁTSZIK, DÖGEVŐVÉ VÁLOK 56
MENNYIT ÉR EGY ARANYÓRA? 66
HITLER SZEMÉLYES AJÁNDÉKA 75
A MEGHIÚSULT SZÖKÉS 82
A SZÖGESDRÓT TÚLSÓ OLDALÁN 88
„KI KOMMUNISTA ITT?" 96
UGRÁS A SÖTÉTBE 103
RÉGI NYOMOKON 112
A NYEMANTÓL MOLOGYECSNÓIG 122
PRAVENISKISBEN TÖRTÉNT 134
SCHREIBER MEGÚSSZA SZÁRAZON 143
EGY MEGHIÚSULT TALÁLKOZÓ 155
A SZÖGESDRÓT TÚLSÓ OLDALÁN (FOLYTATÁS) 163
TALÁLKOZÁS A MÚLTTAL (KÖZBÜLSŐ EPILÓGUS) 174
„FÖLD ALATT FOGSZ SÍNYLŐDNI..." 179
HÁROM MÁSODPERC SZABADSÁG 187

KRUMPLI, KARÓRÉPA, SPENÓT ÉS EGYEBEK 198

FÉL KORSÓ SÖR, SZIVAR
ÉS A HERCEGNŐ 205

IDEGEN VÁROSOK ÉS ARCOK 211

A SZÖKEVÉNYEK TÁBORÁBAN 222

A HALOTTAK ÚTJÁN 231

...NYIRKOS FENYVESBEN
FAGYOSKODNI 242

EGY HOSSZÚ ÉJSZAKA 252

AZ UTOLSÓ KÍSÉRLET 264

A SZABADSÁG OTT VAN,
TÚL A DOMBOKON 271

KETTESBEN IVANNAL 284

A HATÁRON 295

Megjelent a Zrínyi Katonai Kiadó és a Kárpáti Kiadó (Uzsgorod, Ukran SZSZK) kozos kiadásaban
A kiadásért felel a Zrínyi Katonai Kiadó parancsnoka
Felelős szerkesztő: Horváth Zoltán
Műszaki szerkesztő: Hamori Imre
Műszaki vezető: Olajos Tibor alezredes
Készult 16 000. példányban, 19 A/5 iv terjedelemben
68 (49) Zi 285 — 1 — 7172

Григорий Титов, Анатолий Злобин
И ОСТАЛСЯ В ЖИВЫХ
(на венгерском языке)
Перевод Йожефа Нчрэ

Спільне видання воєнного видавництва ім Зріні (Будапешт) і книжкового видавництва «Карпати» (Ужгород, Українська РСР)
Формат паперу 84×108$^{1}/_{32}$ Друк арк 9,5 Умовн -друк арк 15,96 Видавн арк 16,71 Тираж 16000 прим Зам 149 Папір № 1 Ціна 1 крб 10 коп

Віддруковано з матриць друкарні ім Зріні (Будапешт) книжковою фабрикою «Жовтень» Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР, м. Київ, вул. Артема, 23 а

A szedés a budapesti Zrínyi Nyomda munkája,
a nyomas es kotes az Ukran SZSZK-ban keszult